

Г. В. Середницька

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

11

КЛАС

Опорні конспекти

Київ
"А.С.К."
СПД ФО Сандул
2009

ББК 63.3(0)5я72

С32

Середницька Г. В.

С32 Всесвітня історія: 11 кл.: Опорні конспекти. — К.: Видавництво А.С.К., СПД ФО Сандул, 2009. — 432 с.

ISBN 978-966-539-522-5.

У навчальному посібнику відповідно до чипної програми для загальноосвітньої середньої школи у своєрідній логіко-структурній формі систематизовано, конкретизовано і детально викладено матеріал із всесвітньої історії. Подано оцінку історичних діячів, зроблено узагальнення і висновки.

Призначений для учнів загальноосвітніх середніх шкіл, гімназій, ліцеїв, абітурієнтів, а також учителів і методистів.

ББК 63.3(0)5я72

Навчальне видання

СЕРЕДНИЦЬКА Ганна Володимирівна

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

11 клас

Опорні конспекти

Відповідальна за випуск *Г. Постнікова*

Художнє оформлення *П. Починка*

Підписано до друку 14.07.09. Формат 84x108 1/32.

Папір друк. Друк високий. Гарнітура "Times".

Умовн.-друк. арк. 22,68. Тираж 3000. Зам. № 51-2

"Видавництво А.С.К.", 03057, Київ-57, вул. Желябова, 2, оф. 229.

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 1082 від 10.10.2002.

Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи
Міністерства охорони здоров'я України № 5.03.02-04/15808 від 12.04.05.

ISBN 978-966-539-522-5

© Г. В. Середницька, 2007

© "Видавництво А.С.К.", 2007

© СПД ФО Сандул, 2008, 2009.

Тема 1. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА (1939–1945 рр.)

ПОЧАТОК ВІЙНИ. ПОДІЇ 1939 — ЧЕРВНЯ 1941 рр.

Причини війни

1. Нерівномірність економічного й політичного розвитку країн, що призвело до різкого загострення суперечностей між провідними державами світу внаслідок світової економічної кризи 1929–1933 рр.
2. Загострення суперечностей між державами, що стали на шлях проведення економічних реформ при збереженні демократичних принципів і громадянського суспільства, з одного боку, і тими державами, де були встановлені тоталітарні режими, що проповідували расизм, милітаризм, націоналізм, з другого боку.
3. Незадоволення Німеччини, Італії, Японії Версальською системою договорів, прихід у цих країнах до влади сил, які прагнули до нового переділу світу.
4. Політика фашистських держав на загарбання ринків збуту та джерел сировини, розширення сфер впливу, захоплення колоній, їх боротьба за черговий переділ світу.
5. Недалекоглядна політика “потурання” та поступок агресорам, яку проводили Велика Британія та Франція.
6. Політика нейтралітету та невтручання у справи європейських країн, яку проводили США.
7. Безпосередня підтримка агресорів з боку СРСР, що підписав із Німеччиною пакт про ненапад та таємний протокол до нього, які відкрили шлях Німеччині для нападу на Польщу.

Характер війни

Характер війни змінювався в її перебігу.

На першому етапі (1939–1941 рр.) — загарбницький, несправедливий з боку Німеччини, Італії, Японії та їхніх союзників, а також з боку СРСР. **Справедливий, національно-визвольний** з боку жертв агресії та їхніх союзників.

Жертви агресії — Польща, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія, Данія, Норвегія, Голландія, Бельгія, Люксембург, Франція, Югославія, Греція, частково Румунія.

На другому етапі з нападом Німеччини на СРСР (22 червня 1941 р.) характер війни змінюється. Вона стала національно-визвольною, справедливою з боку СРСР, з боку анти-

гітлерівської коаліції та тих країн, що вели боротьбу проти фашизму, і залишалася загарбницькою, несправедливою з боку Німеччини, Італії, Японії та їхніх союзників.

Привід до війни. Напад німців, переодягнених у польську форму, на німецьку радіостанцію Глейвіц. Це була провокація і привід до нападу на Польщу.

Періодизація Другої світової війни

Історики сучасності дають різну періодизацію Другої світової війни. Один із варіантів такий:

Перший період — 1 вересня 1939 р. – 22 червня 1941 р. (від нападу гітлерівської Німеччини на Польщу і до початку агресії проти СРСР). Він характеризується наростанням агресії фашистських держав, їхніми військовими успіхами. Гітлерівці окупували всю Західну Європу до Ла-Маншу й увесь Балканський півострів.

Другий період — 22 червня 1941 р. – 19 листопада 1942 р. (від нападу гітлерівської Німеччини та її союзників на СРСР і до контрнаступу радянських військ під Сталінградом). Він характеризується поширенням фашистської агресії, крахом плану Німеччини “блискавичної війни”, розширенням театру воєнних дій у Тихому океані, Африці.

Третій період — 19 листопада 1942 р. – 6 червня 1944 р. (від контрнаступу радянських військ під Сталінградом до наступу на центральній ділянці фронту та відкриття другого фронту в Європі).

Це корінний перелом у перебігу Другої світової війни, перехід стратегічної ініціативи до країн антигітлерівської коаліції, суттєві перемоги цієї коаліції (під Сталінградом, Курськом, звільнення України і вихід на державний кордон СРСР, успішні операції англо-американських військ у Північній Африці, захоплення союзниками значної частини Італії).

Четвертий період — 6 червня 1944 р. – 8 травня 1945 р. (від наступу на центральній ділянці фронту й відкриття Другого фронту у Франції до капітуляції Німеччини). Характеризується вступом Радянської Армії у Західну Європу та її визвольними операціями, успішними операціями англо-американських військ та остаточним розгромом фашизму в Європі.

П'ятий період — 8 травня – 2 вересня 1945 р. (від капітуляції Німеччини до капітуляції Японії). Це було завершення Другої світової війни.

Фронти Другої світової війни: Західний, Східний, Балканський, Північноафриканський, Італійський, Тихоокеанський, Далекосхідний.

Союзники Німеччини в Європі: Італія, Угорщина, Болгарія, Румунія, Словаччина, Фінляндія, Хорватія.

Напад Німеччини на Польщу

11 квітня 1939 р. Було затверджено план “Вайс” загарбання Німеччиною Польщі.

31 серпня 1939 р. Гітлерівці вчинили провокацію своїм нападом на німецьку радіостанцію у прикордонному містечку Глейвіц (німці були переодягнені у польську форму). Подібні провокації було здійснено й на інших ділянках польсько-німецького кордону.

Незабаром усі радіостанції Німеччини передали в ефір екстренне повідомлення, що Польща ніби-то не поважас німецьких кордонів, порушує їх, а тому проти неї потрібно застосувати силу.

1 вересня 1939 р. Німеччина без оголошення війни напала на Польщу. Німецька армія чисельністю близько 1,5 млн осіб вторглася в Польщу (62 дивізії, серед них 7 танкових, 200 літаків). Польська армія налічувала 1 млн 750 тис. осіб, але була погано озброєна, не мала достатньої кількості танків, літаків, гармат. На її озброєнні була техніка застарілих конструкцій. Німецькі війська, маючи значну перевагу в найновішій техніці, прорвали польську оборону і стрімко просуvalися вглиб Польщі.

3 вересня 1939 р. Велика Британія й Франція, як союзники Польщі, були змушені оголосити війну Німеччині, але активних воєнних дій не вели.

3 вересня 1939 р. – 10 травня 1940 р. — “Дивна війна” на Заході, бо там панувала тиша, ніяких воєнних дій не велося. Перший англійський солдат загинув.

9 грудня 1939 р., тобто більш як через три місяці після початку війни. Начальник Німецького штабу оперативного керівництва генерал Йодель на Нюрнберзькому процесі заявив: “Під час польської кампанії близько 110 англо-французьких дивізій на Заході не почали жодних дій проти 23 німецьких дивізій”.

6 вересня 1939 р. Уряд Польщі залишив столицю.

18 вересня 1939 р. Уряд Польщі та головне командування армій переїхали до Румунії, віддавши накази відступати в бік румунського кордону й не вступати в бій з більшовиками.

До 28 вересня 1939 р. тривала героїчна оборона Варшави. Польські війська героїчно оборонялися, але сили були нерівними. Польську армію було розгромлено за три з лишнім тижні. Німці втратили 10 тис. убитими.

12 жовтня 1939 р. Декрет А. Гітлера про розподіл польських земель:

- частину польської території — Велика Польща, Сілезія — було приєднано до Німеччини;
- решта території перетворено в генерал-губернаторство, яке безпосередньо підпорядковувалося фюреру.

Висновки

1. Війна проти Польщі тривала всього 36 днів.
2. Польщу було поділено між двома тоталітарними режимами — націонал-соціалістичним (Німеччина) і комуністичним (СРСР).
3. Внаслідок поділу Польщі до СРСР відійшло 51,4% її території з 37,1% населення (12 млн душ).
4. Німеччина дістала повну свободу дій у Європі.

Вступ Червоної Армії в Західну Україну та Західну Білорусь і приєднання їх до СРСР

17 вересня 1939 р. За умовами таємного протоколу Молотова — Ріббентропа на територію Польщі (Західна Україна і Західна Білорусь) вступила Червона Армія. СРСР офіційно виправдовував свою агресію необхідністю “надати допомогу українцям та білорусам перед навислою загрозою”.

22 вересня 1939 р. Червона Армія ввійшла до Львова.

28 вересня 1939 р. Між Німеччиною та СРСР було підписано договір “Про дружбу і кордони”. До договору додано карту та два додаткових секретних протоколів. Було остаточно визначено кордони між Німеччиною і СРСР.

Польщу поділено між двома тоталітарними режимами. СРСР отримав 200 тис. кв. км території західноукраїнських і західнобілоруських земель з 12-мільйонним населенням. Німеччина приєднала польські північні й північно-західні райони загальною площею 90 тис. кв. км з населенням 10 млн чоловік (з них лише 2% становили німці).

Коментуючи договір, нарком закордонних справ СРСР В. Молотов наголошував на необхідності примирення з ідеологією фашизму. Згодом В. Молотов і міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп підписали спільну заяву, в якій відповідальність за початок Другої

світової війни поклали на Велику Британію і Францію.

До рук радянських властей потрапило багато полонених польських військовослужбовців, яких було відправлено в табори в Путивлі, Козельці та Старобільську на Україні, а також на території Російської Федерації.

У квітні — травні 1940 р. у Катинському лісі під Смоленськом, а ще раніше в Старобільську під Харковом та в інших місцях було розстріляно **21 857** вояків. Тепер установлено, що **3897** офіцерів було вбито в Катинському лісі під Смоленськом, **6295** — в Калінінській (Тверській) області, **4403** — у Старобільську під Харковом.

Місце поховання ще **7262** розстріляних польських офіцерів не відомо.

Населення Західної України і Західної Білорусі з надією зустрічало Червону Армію, сподіваючись на захист від окупації фашистської Німеччини й здійснення споконвічних прагнень про возз'єднання зі Східною Україною.

Наприкінці вересня 1939 р. у Бресті, Львові, Гродно, Ковелі і Пінську відбулися паради військ переможців — вермахту й Червоної Армії, що в світі було розцінено як посилення загрози миру в Європі з боку тоталітарних режимів.

22 жовтня 1939 р. проведено вибори до Народних зборів під ретельним контролем нових властей за безальтернативним списком кандидатів для узаконення радянського режиму в Західній Україні.

Наприкінці жовтня 1939 р. Народні збори прийняли Декларацію про возз'єднання Західної України з радянською Україною у складі СРСР.

У листопаді 1939 р. відбулися сесії Верховної ради СРСР та Української РСР, які ухвалили закони про долучення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з Українською РСР. На території Західної України було створено шість областей — Львівську, Станіславську, Волинську, Тернопільську, Рівненську, Дрогобицьку.

Висновок

Об'єднання всіх українських та білоруських земель у складі УРСР і БРСР мало велике позитивне значення. Вперше за кілька століть своєї історії українці та білоруси опинилися в межах однієї держави, хоча це було здійснено в умовах протистояння двох систем (гітлерівської та сталінської) і насильницькими методами зі зневажанням національної гідності, застосуванням масових репресій.

Входження до складу Радянського Союзу Північної Буковини, Бессарабії, Латвії, Литви та Естонії

Червень 1940 р. Уряд СРСР зажадав від Румунії виведення її військ із Бессарабії, а також із тієї частини Північної Буковини, де проживало українське населення.

Не маючи підтримки з боку Німеччини, уряд Румунії віддав наказ своїм військам залишити зазначені в ультиматумі території. Законодавчо закріплення нових територій у складі СРСР відбулося через створення нової союзної республіки — Молдавської РСР — та розподілу території Бессарабії між Молдавською та Українською РСР.

До складу Молдавської РСР увійшла також частина українських історичних земель Придністров'я, де ще 1924 р. у складі УРСР було створено Молдавську автономну радянську республіку. У складі УРСР було створено дві нові області — Чернівецьку та Ізмаїльську.

1939 р. СРСР нав'язав урядам Естонії, Литви та Латвії пакти про взаємодопомогу, які були підписані:

з Естонією — 28 вересня 1939 р.,

Латвією — 5 жовтня 1939 р.,

Литвою — 10 жовтня 1939 р.

За цими договорами на території прибалтійських держав передбачалося розміщення радянських збройних сил та створення військово-морських баз.

Через деякий час уряди прибалтійських держав були звинувачені в порушенні підписаних ними угод і на їхню територію було введено додаткові радянські війська. Радянське керівництво сприяло створенню в Прибалтиці маріонеткових народних фронтів і формуванню так званих “народно-демократичних урядів”, які проголосили радянську владу в цих країнах.

Серпень 1940 р. Сьома сесія Верховної Ради СРСР ухвалила постанову про входження Литви, Латвії та Естонії до складу СРСР.

Висновок

Прислання Бессарабії, Північної Буковини, Литви, Латвії та Естонії до СРСР було здійснено примусовими засобами.

Радянсько-фінська війна

(30 листопада 1939 р. — 12 березня 1940 р.)

Війна СРСР з Фінляндією була безпосереднім наслідком пакту Молотова — Ріббентропа та умов секретного протоколу, за якими Фінляндія потрапила до сфери впливу СРСР.

Жовтень 1939 р. СРСР запропонував Фінляндії:

- здати йому в оренду порт Ханко терміном на 30 років;
 - віддати півострів Рибачий, що контролює підходи до Мурманська;
 - відсунути радянсько-фінський кордон від Ленінграда на кілька десятків кілометрів на обмін території в Карелії.
- Фінляндія відкинула ці пропозиції.

30 листопада 1939 р. У відповідь СРСР починає військові дії проти Фінляндії (так звана “зимова війна”). У бойових діях з боку СРСР взяло участь 960 тис. бійців, з боку Фінляндії — 400 тис.

14 грудня 1939 р. СРСР як країну-агресора було виключено з Ліги Націй.

Листопад 1939 р. — лютий 1940 р. Стратегічна ініціатива належала Фінляндії. Радянські війська зазнали поразки.

Лютий 1940 р. Червона Армія ціною великих втрат, взявши штурмом “лінію Маннергейма”, примусила Фінляндію піти на підписання договору про мир.

12 березня 1940 р. Було підписано радянсько-фінську мирну угоду.

Умови мирної угоди

1. СРСР отримав півострів Ханко в оренду для створення військово-морської бази.
2. Встановлювалася нова лінія радянсько-фінського кордону: його було відсунуто на 150 км від Ленінграда.
3. До складу СРСР увійшли:
 - Карельський перешийок з містом Выборгом, Выборзькою затокою й островами північніше і південніше Ладозького озера;
 - частина Рибачого і Середнього півостровів на узбережжі Балтійського моря.
4. Сторони зобов’язувалися:
 - утримуватися від нападу одна на одну;
 - не укладати союзів;
 - не вступати в коаліції проти однієї зі сторін.

Наслідки війни

1. Війна тривала 105 днів.
2. СРСР зазнав великих втрат: 70 тис. осіб загинуло, 17 тис. осіб пропало безвісти, 176 тис. поранених і обморожених.
3. Втрати були значно більшими від фінської сторони (Фінляндія втратила 23 тис. солдатів убитими і 44 тис. пораненими).
4. Фінляндія залишалася незалежною державою.

5. Війна підірвала міжнародний авторитет СРСР:

- СРСР було виключено з Ліги Націй як країну-агресора (грудень 1939 р.);
- СРСР продемонстрував слабкість своїх військових сил, незадовільну їх технічну оснащеність (у військах використовувалися фуфайки зразка Першої світової війни, гвинтівки — кінця XIX ст., ложки, казанки — часів Кримської війни). У незадовільному стані були танки, літаки, артилерія тощо.

Загарбання Німеччиною Данії, Норвегії, Бельгії, Голландії

9 квітня 1940 р. Німецькі війська без оголошення війни напали на Данію і Норвегію (операція “Везерюбунг”). Датський уряд відмовився від боротьби, звернувшись із закликом до народу не чинити опору німцям.

9 квітня — 10 червня 1940 р. Бої за Норвегію. Норвезька армія чинила опір, але сили були нерівними. Короля та уряд з залишками норвезької армії було вивезено до Великої Британії. Німецькі війська окупували Норвегію.

10 травня 1940 р. Німецькі війська почали вторгнення до Голландії, Бельгії, Люксембургу.

15 травня 1940 р. Голландська армія капітулювала.

17 травня 1940 р. Гітлерівці вступили до столиці Бельгії Брюсселя.

Висновки

1. Німецькі війська без особливих зусиль захопили Данію, Норвегію, Бельгію, Голландію, Люксембург.
2. Німецьке командування отримало можливість сконцентрувати свої збройні сили в боротьбі проти Франції.

Розгром Франції

10 травня 1940 р. Початок наступу Німеччини на Францію через Голландію та Бельгію (операція “Гельб”).

23 травня 1940 р. Танковий корпус генерала Г. Гудеріана вийшов до французького порту Дюнкерк (узбережжя Ла-Маншу) й оточив англо-франко-бельгійські війська, які були прикуті до моря (40 англійських, французьких і бельгійських дивізій). Однак несподівано німецька армія припинила наступ і це дало змогу забезпечити евакуацію союзних військ в Англію (338 тис. осіб). На узбережжі залишилося багато техніки: 8 тис. кулеметів, 82 тис. автомашин, 2,4 тис. гармат, 90 тис. гвинтівок.

- 5 червня 1940 р.** Гітлерівські війська розгорнули наступ на Париж, а через 9 днів без бою ввійшли до столиці Франції.
- 22 червня 1940 р.** Новий голова французького уряду маршал Петен підписав у Комп'єнському лісі, в тому самому вагоні, де в листопаді 1918 р. маршал Фош запропонував умови перемир'я німецькій делегації, **франко-німецьку угоду про перемир'я.**

Умови перемир'я

1. Французькі військово-морські сили повинні були скласти зброю і передати її Німеччині.
2. Франція втрачала 2/3 частини своєї території, яка переходила під контроль окупаційних властей.
3. На півдні Франції в місті Віші німці дозволили сформувати пронімецький уряд на чолі з Петеном.
4. На Францію накладалася велика контрибуція.
5. 1,8 млн полонених французів повинні були перебувати в Німеччині до укладення миру.
6. Економіку Франції контролював німецький уряд.

Висновки

1. Франція зазнала поразки.
2. Втрати німців у боях за Францію: 27 тис. убитими, 100 тис. поранено, 18,4 тис. пропало безвісти.
3. Швидка поразка Франції значно зміцнила Німеччину і поставила Велику Британію у скрутне становище.
4. Тепер настала реальна загроза німецького вторгнення на Британські острови.
5. Капітуляція Франції дала змогу А. Гітлеру зосередити зусилля свого генерального штабу на розробці плану війни проти СРСР.

16 липня 1940 р. А. Гітлер підписав план захоплення Великої Британії під назвою "Морський лев".

Осінь 1940 р. А. Гітлер почав масові бомбардування Великої Британії й активну "підводну війну" проти її флоту. Однак операцію "Морський лев" не було здійснено. Причини:

- нестача морських транспортних засобів;
- сильна англійська авіація;
- труднощі зосередження великої морської армади у вузькому Ла-Манші;
- США надали Великій Британії фінансову допомогу згідно з законом від 11 березня 1941 р. про ленд-ліз,

тобто про надання матеріальної допомоги на умовах довгострокового кредиту країнам, оборона яких має для США першочергове значення.

Висновки

1. Недалекоглядна політика Великої Британії і Франції в перші місяці війни призвела до окупації майже всієї Європи.
2. Дев'ять європейських держав було окуповано Німеччиною: Австрію (1938 р.), Чехо-Словаччину (1938–1939 рр.) — до початку Другої світової війни; Польщу, Данію, Норвегію, Бельгію, Голландію, Люксембург, Францію — після початку Другої світової війни;
3. Сім держав були її союзниками: Італія, Угорщина, Румунія, Болгарія, Словаччина, Хорватія, Фінляндія.
4. Лише три держави залишалися нейтральними: Швеція, Швейцарія, Ісландія.

АГРЕСІЯ НА БАЛКАНАХ

Причини початку воєнних дій на Балканах

У стратегічних планах Німеччини та Італії Балкани посідали важливе місце:

1. Балкани були вигідним плацдармом для нападу на СРСР.
2. Захоплення Балкан дало б змогу встановити свій контроль над протоками Босфор і Дарданелли.
3. Захоплення Босфору і Дарданелл сприяло б проникненню на Близький Схід і встановленню свого контролю над ним.
4. Тут були сильні позиції Великої Британії і захоплення Балкан значно ослабило б її позиції в цьому регіоні.

Квітень 1940 р. Італія окупувала Албанію.

28 жовтня 1940 р. Італія направила 200-тисячну армію проти Греції, але наštтовхнулася там на стійкий опір. Наступ здійснювався з території Албанії. На допомогу грекам прийшли британські війська й наступ було зупинено.

6 квітня 1941 р. Німеччина вторглася в Югославію (операція “Маріта”).

17 квітня 1941 р. Німеччина підкорила Югославію, яку було розчленовано між Німеччиною, Італією, Болгарією та Угорщиною:

- утворено “незалежні” Сербію та Чорногорію;
- Македонія відійшла до Болгарії;

- Чорногорія приєдналася до Італії;
- Воеводина — віддана Угорщині;
- Словенію поділено між Німеччиною та Італією.

Кінець травня 1941 р. Спільний наступ італійсько-німецьких військ, внаслідок якого Грецію окупували фашисти.

Травень 1941 р. Німецькі повітряно-десантні частини захопили о. Крит — важливу базу, що з півдня прикривала Балканський півострів (операція “Меркурій”).

Усі Балканські країни опинилися під контролем агресорів.

ВОЄННІ ДІЇ в 1941–1942 рр.

План “Барбаросса”

Грудень 1940 р. А. Гітлер затвердив секретний план “Барбаросса” (директива А. Гітлера №21), розроблений німецьким генеральним штабом.

Він передбачав:

1. “Блискавичну війну” — “бліцкриг”.
2. Три групи німецьких військ — “Північ”, “Центр”, “Південь” — за допомогою раптових комбінованих ударів танкових, механізованих військ та авіації повинні були швидко просуватися вглиб СРСР до Ленінграда, Москви, Києва, вийти на лінію Архангельськ — Астрахань.
3. Розгромити Радянський Союз протягом двох місяців. План “Барбаросса” було виготовлено лише у дев’яти примірниках:
 - три вручили головнокомандувачам сухопутних військ, військово-повітряних та військово-морських сил;
 - шість було сховано в сейфах командування вермахту.

Мета фашистської Німеччини

1. Усунення збройним шляхом СРСР як найбільшої перешкоди на шляху до світового панування.
2. Створення “Великої світової Німецької імперії”.

Напад Німеччини на СРСР

22 червня 1941 р. Гітлерівська Німеччина без оголошення війни напала на СРСР. На боці Німеччини виступили: Італія, Угорщина, Румунія, Фінляндія.

Допомогу Німеччині надала франкістська Іспанія, яка послала на радянсько-німецький фронт так звану “блакитну дивізію”.

Як Німеччина була підготовлена до війни проти СРСР?

1. Німеччина вже підкорила багато країн Європи.
2. Фашистський блок (Німеччина, Італія, Японія) розширився за рахунок Румунії, Болгарії, Угорщини, Фінляндії.
3. Зросла воєнна економіка Німеччини.
 - У розпорядженні Німеччини перебували людські ресурси, сировина та промисловість майже всієї Європи.
 - Німеччина використовувала збройні й машинобудівні заводи Австрії, Бельгії, Чехо-Словаччини та інших країн для оснащення своєї армії.
 - Важливу стратегічну сировину постачали Німеччині так звані “нейтральні країни” — Іспанія, Португалія, Туреччина.
 - Німецькій армії був характерний високий ступінь технічної оснащеності, бойовий досвід.
 - Був створений плацдарм для нападу на СРСР.
4. Генеральний штаб розробив план ведення війни проти СРСР — план “Барбаросса”.
5. Фашистська Німеччина та її союзники розгорнули війська вздовж границі СРСР від Баренцового моря до Чорного. Для нападу на СРСР виділялося 152 дивізії (в тому числі 19 танкових і 14 моторизованих), 2 бригади та 29 піхотних дивізій і 16 бригад союзників Німеччини, у складі яких було 5,5 млн солдатів і офіцерів, 47, 2 тис. гармат і мінометів, 4,4 тис. танків, 4940 літаків.

Німецькі війська наступали у трьох напрямках:

Група армій “Північ” (командувач — генерал-фельдмаршал В. Лееб) наступала зі Східної Пруссії в напрямку на Ленінград. Основним завданням було захопити Прибалтику, важливі порти в Балтійському морі.

Група армій “Центр” (командувач — генерал-фельдмаршал Ф. Бок) наступала в центральних районах СРСР у напрямку на Мінськ і Москву.

Група армій “Південь” (командувач генерал — фельдмаршал Г. Рундштедт) вела наступ у південному напрямку, щоб вийти до Дніпра й продовжити наступ на Харків, Донбас, Крим.

Радянські війська, зосереджені на західних кордонах, становили 170 дивізій, 2,7 млн. солдатів і офіцерів.

Першого дня війни понад тисячу німецьких літаків бом-

були на радянській території важливі стратегічні об'єкти. На головних напрямках німці мали значну перевагу в живій силі й техніці.

У перші місяці війни радянські війська змушені були відступати під натиском переважаючих сил противника.

Причини невдач Червоної Армії в початковий період війни

1. Воєнно-політичне керівництво країни, очолюване Й. Сталіним, своєю антинародною внутрішньою та авантюрною зовнішньою політикою поставило СРСР на межу катастрофи.
2. Кращі військові кадри було репресовано. Протягом 1937–1938 рр. було знищено близько 40 тис. командирів і політпрацівників, із них 1800 генералів. На 1941 р. лише в суходільних військах не вистачало за штатом 66,5 тис. командирів усіх рівнів, а в авіаційних підрозділах — третини.
3. Молоді командири не мали необхідних знань і досвіду ведення війни. До початку війни лише 7% командирів Збройних сил СРСР мали вищу військову освіту, а 37% не пройшли повного курсу навчання навіть у середніх військових навчальних закладах. Із 225 командирів полків жоден не мав вищої спеціальної освіти.
4. У військах панувала система жорсткої централізації управління і суворого підпорядкування, що сковувало ініціативу командирів, породжувало схильність до шаблонів, застарілих схем.
5. Червона Армія не мала достатнього досвіду ведення великих операцій в умовах сучасної війни.
6. Насильство, адміністрування не сприяли мобілізації внутрішніх духовних сил суспільства на відсіч ворогові.
7. Радянська військова техніка та озброєння поступалися німецьким. Переозброєння відбувалося вкрай повільно. З великим запізненням почали формуватися механізовані корпуси.
8. Більше половини запасів зброї, боєприпасів, техніки, пального було складовано поблизу кордонів, а тому захоплено або знищено противником у перші дні війни.
9. Було здійснено демонтаж інженерних оборонних споруд на старому радянсько-польському кордоні, але не збудовано нових.
10. Несподіваність, раптовість нападу і переваги першого удару.

11. Й. Сталін не вірив фактам, які свідчили про підготовку Німеччини до вторгнення. Під приводом небезпеки спровокувати війну він заборонив привести прикордонні округи у стан бойової готовності.
12. Розпорошеність сил Червоної Армії на кордонах проти Німеччини, Туреччини та Японії. 40 дивізій СРСР був змушений тримати на східному кордоні, де стояла мільйонна Квантунська армія Японії.
13. Міжнародна ізоляція СРСР. Відсутність надійних союзників.
14. Неправильне твердження, що радянські війська вестимуть воєнні дії “на ворожій території” та “малою кров’ю”.

Висновки

1. Нападом Німеччини на СРСР Друга світова війна вступила у новий етап.
2. Головним фронтом для фашистських агресорів став Східний.
3. На Східному фронті вирішувалася доля багатьох народів світу.
4. Масштаби війни зростали.

СТВОРЕННЯ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ

Причини створення

1. Війна загрожувала інтересам США, Великої Британії та їхнім колоніям.
2. Небезпека всьому світові агресивних планів Німеччини та її союзників.

Коаліція (від лат. *coalitio* — союз) — політичний та воєнний союз держав для спільних дій.

Умови для створення антигітлерівської коаліції створив закон про ленд-ліз, прийнятий у США 11 березня 1941 р., про передачу в позику або в оренду зброї, боєприпасів, стратегічної сировини, продовольства союзникам, який припинив політику ізоляціонізму.

Етапи створення коаліції

Перший етап

Червень–липень 1941 р. Після нападу Німеччини на СРСР керівники США та Великої Британії заявили про підтримку СРСР.

12 липня 1941 р. У Москві підписано Угоду про спільні дії у війні проти Німеччини між урядами СРСР і Великої Британії. Було досягнуто домовленості не укладати сепаратного миру з Німеччиною.

Серпень 1941 р. У Канаді відбулася зустріч В. Черчилля (Велика Британія) і Ф. Рузвельта (США), які узгодили план дій в умовах зміни розстановки сил у світі. Було підписано так звану “Атлантичну хартію”, згідно з якою:

- США і Велика Британія підтверджували про відсутність у них намірів до територіальних загарбань;
- підкреслювалося про право народів на самовизначення;
- обидві країни брали на себе зобов'язання відновити суверенні права підкорених народів; створити післявоєнний світ на основі відмови від застосування сили.

Листопад 1941 р. На СРСР поширювалася дія закону США про ленд-ліз.

19 вересня — 1 жовтня 1941 р. Московська конференція трьох держав — СРСР, США і Великої Британії.

Прийнято рішення:

- про англо-американське постачання зброї й стратегічних матеріалів на найближчі дев'ять місяців;
 - СРСР узяв зобов'язання постачати своїм західним партнерам сировину для воєнного виробництва.
- Незабаром уряд США надав СРСР кредит на суму 1 млрд доларів.

Згідно з першим протоколом про поставки з жовтня по листопад 1941 р. вони повинні були поставити 1200 літаків (із них 300 бомбардувальників), 1500 танків і близько 50 зенітних установок, а поставили 501 танк, 8 зенітних установок і 750 літаків (із них лише 5 бомбардувальників).

Висновок

У 1941 р. було закладено основи створення антигітлерівської коаліції.

Другий етап

1 січня 1942 р. У Вашингтоні 26 держав, у тому числі СРСР, США, Велика Британія, підписали Декларацію Об'єднаних Націй.

Вони зобов'язувалися:

1. Використовувати свої ресурси для боротьби проти агресорів.
2. Співпрацювати у війні.
3. Не укладати сепаратного миру.

26 травня 1942 р. В Лондоні було підписано договір між СРСР і Великою Британією "Про союз у війні проти гітлерівської Німеччини та її союзників у Європі та про співробітництво після війни".

11 червня 1942 р. Радянсько-американські переговори у Вашингтоні, які завершилися підписанням угоди "Про принципи, застосовувані до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії".

Обидві сторони зобов'язувалися:

- розвивати торгівлю;
- розвивати економічне співробітництво;
- постачати одна одній оборонні матеріали та інформацію.

Так було завершено створення антигітлерівської коаліції.

Суперечності в коаліції

1. З питання відкриття другого фронту в Європі.
2. Різний політичний характер держав.
3. Різні мета та наміри щодо повоєнного упорядкування світу.
4. Різні ідеології держав коаліції.

Висновки

1. Створення й зміцнення антигітлерівської коаліції відіграло важливу роль у розгромі фашистських держав.
2. Вона сприяла створенню бойової співдружності всіх народів світу, що боролися проти фашистського поневолення.
3. Сприяла консолідації всіх антифашистських сил у країнах Європи, Азії, Америки.
4. Вона закріплювала ізоляцію фашистських агресорів.
5. В умовах світової війни формувався досвід співробітництва країн з різним суспільним ладом та різними ідеологіями.
6. Утворення коаліції зірвало плани А. Гітлера внести розкол у ряди його противників.

Перебіг подій на радянсько-німецькому фронті

22 червня 1941 р. Напад Німеччини на СРСР. Рагтовість нападу забезпечила Німеччині значні успіхи в перші дні війни. Перші удари німецьких військ стримували радянські прикордонники, які виявляли масовий героїзм, хоча чисельна перевага була на боці німців.

Усім відомі подвиги прикордонників застави лейтенанта Лопатіна, Володимир-Волинського загону, фортеці Брест.

23–29 червня 1941 р. Найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі Луцьк — Броди — Рівне — Дубно. З обох боків брало участь 2 тис. танків.

За три неповні тижні жорстоких боїв радянські війська змушені були здати Латвію, Литву, Білорусь, значну частину України та Молдови. Німці розгорнули наступ на Київ. Внаслідок глибокого прориву німцям удалося оточити значну кількість радянських військ під Києвом. Багато загинуло. В полон потрапило близько 650 тис. Проте героїчна оборона Києва (17 липня — 19 вересня 1941 р.), Одеси (5 серпня — 16 жовтня 1941 р.), Севастополя (30 жовтня 1941 — 4 липня 1942 рр.), Смоленська (10 липня — 10 вересня 1941 р.), Ленінграда (10 липня 1941 — січень 1944 рр.) зірвала німецькі плани “блискавичної війни”. На жодному з трьох головних стратегічних напрямків наступу німецько-фашистська армія не досягла поставлених завдань.

Гітлерівське командування основні сили зосередило на головному, Московському напрямку.

Німецька група армій “Центр” вела бої проти радянських військ Західного фронту. Фашистські війська захопили Смоленськ. Контрудари Червоної Армії під Оршею, Вітебськом, Великими Луками і Смоленськом змусили фашистів уперше в перебігу Другої світової війни перейти до оборони. Групу армій “Центр” було зупинено на підходах до Москви.

Висновки

1. Втрати радянських військ були величезні:

- Червень — грудень 1941 р. Радянські збройні сили втратили: 67% стрілецької зброї, 91% танків, 90% гармат і мінометів, 90% літаків; 3,8 млн радянських солдатів й офіцерів опинилися в полоні.
- Тільки в першій половині жовтня 1941 р. у районі Вязьми потрапили в оточення та трагічно загинули 5 армій і 12 дивізій народного ополчення.

2. Німеччина та її союзники за перші п'ять місяців війни окупували Прибалтику, Білорусь, Молдову, велику частину території України, західні області Росії.
3. Незважаючи на тимчасові поразки СРСР, гітлерівський план "бліскавичної війни" провалився.

Московська битва

- 30 вересня 1941 р.** Початок битви за Москву (операція "Тайфун"). Ситуація під Москвою була загрозливою для СРСР. Для наступу на Москву гітлерівське керівництво зосередило понад 1 млн солдатів та офіцерів.
- 19 жовтня 1941 р.** У Москві було запроваджено стан облоги. Командувачем оборони Москви було призначено Г. Жукова.
- 15 листопада 1941 р.** Новий наступ німців на Москву, внаслідок якого ворог наблизився за 25–30 км до міста. Використавши свіжі резерви, у ніч з 5 на 6 грудня 1941 р. радянські війська перейшли в контрнаступ, внаслідок якого ворога було відкинуто на 100 — 250 км від Москви. Повністю визволено Московську та Тульську області, а Смоленську, Калінінську, Орловську і Курську — частково.

Значення розгрому німецьких військ під Москвою

1. Гітлерівський план "бліскавичної" війни було зірвано.
 2. Це була перша велика поразка німецької армії в Другій світовій війні.
 3. Було розгромлено 38 дивізій противника.
 4. Розвіяно міф про непереможність німецької армії.
 5. Перемога Червоної Армії під Москвою мала велике стратегічне значення.
 6. Вона сприяла остаточному оформленню антигітлерівської коаліції.
- Весна 1942 р.** Радянське командування припустилося помилок на Харківському напрямку, внаслідок яких німецькі війська захопили Північний Кавказ і вийшли до Сталінграда.
- 22 липня 1942 р.** Уся територія України була окупована німецькими військами.

Напад Японії на Перл-Гарбор (Піrl-Харбор).

Початок бойових дій на Тихому океані

27 вересня 1940 р. Японія підписала Троїстий пакт (Німеччина, Японія, Італія), що дав їй змогу реалізувати свої інтереси в Східно-Азійському регіоні та на Тихому океані. Японія планувала спочатку загарбати економічні ресурси британських, американських і голландських володінь у Південно-Східній Азії й на Тихому океані.

Квітень 1941 р. У Москві між Японією і СРСР було підписано договір про нейтралітет.

Літо 1941 р. Японія окупувала Індокитай (французьку колонію), розгорнула підготовку до загарбання Індонезії (голландської колонії).

7 грудня 1941 р. Японська авіація (350 літаків, що базувалися на авіаносцях) завдала раптового масового удару по найбільшій військово-морській базі США — **Перл-Гарбор** на Гавайських островах у Тихому океані. 3 8 лінкорів, що стояли на рейді, 4 було потоплено та 4 пошкоджено. З ладу вибуло 18 військових кораблів, знищено 272 літаки, загинуло 2345 американських вояків. Одночасно в Південно-Китайському морі японці потопили британський лінкор і крейсер.

8 грудня 1941 р. США, Велика Британія та її домініони оголосили війну Японії.

11 грудня 1941 р. У відповідь Німеччина й Італія оголосили війну США.

Висновки

1. До середини 1942 р. Японія мала значні успіхи.
2. Позиції США та Великої Британії в Тихому океані були ослаблені.
3. Японські агресори здійснили широкий наступ у Південно-Східній Азії.
4. До травня 1942 р. Японія захопила Малайю, Бірму, Індонезію, Філіппіни.
5. Японські війська оволоділи найбільшими британськими військово-морськими базами — Сінгапуром і Гонконгом.
6. Вони окупували численні острови в Тихому океані, що належали Великій Британії та США, вторглися в Південно-Західний Китай і Східну Індію.
7. Тільки за перші п'ять місяців війни Японія загарбала величезну територію — 3,8 млн кв. км з населенням більш як 150 млн осіб, причому зазнавши мінімальних втрат.

8. США почали вживати термінових заходів щодо посилення тихоокеанського флоту, розгорнулося масове будівництво кораблів різних типів.

Причини успіху Японії на першому етапі війни

1. Раптовість нападу.
2. Японія була добре підготовлена до війни, маючи значну авіацію й військово-морський флот.
3. Вміло використала перевагу в авіаносцях.
4. Вміло використовувала взаємодію сухопутних військ з флотом та авіацією.
5. Армія й флот Великої Британії брали участь у воєнних діях в Європі та Африці.
6. Привабливість для азійських народів гасла японців "Азія для азіатів".

Другий період війни

Травень 1942 р. Американські літаки, що базувалися на авіаносцях, завдали удару по японських кораблях у **Кораловому морі**.

Японія втратила авіаносець, крейсер і понад 70 літаків.

Це була перша перемога США у війні з Японією.

4 червня 1942 р. Спроба Японії захопити американську базу на острові Мідуей (на північний захід від Гавайських островів) закінчилася невдачею. Японський флот втратив 4 авіаносці, близько 332 літаків, 2155 моряків та льотчиків.

3 літа 1942 р. Японія перейшла до оборони.

Серпень 1942 р. Американські війська перейшли у наступ.

Почалося визволення Алеутських островів. Жорстокі бої розгорнулися на морі, в повітрі, на суші. Вони продовжувалися до **лютого 1943 р.** і завершилися повною поразкою Японії.

Висновки

1. Могутність військово-морських сил Японії була підірвана.
2. Японія була змушена відмовитися від наступальних дій і перейти до стратегічної оборони.
3. Ініціативу в Тихоокеанському регіоні перехопили США.

Війна в Північній Африці

(Вересень 1940 — травень 1943 рр. —
північно-африканська кампанія між італо-німецькими
та англо-американськими військами)

Вересень 1940 р. Італійські війська почали наступ у Північній Африці. Вони просувалися у східному напрямку, щоб захопити Єгипет і встановити контроль над Суецьким каналом. Захопили Британське Сомалі, частину території Кенії й Судану.

Грудень 1940 р. Внаслідок наступу британських військ Італія втратила всі свої володіння в Східній Африці. На допомогу італійській армії прибули німецькі війська на чолі з генералом Е. Роммелем.

Весна 1941 р. Італо-німецькі війська почали наступ з Лівії на Єгипет. Проте їхнє просування в межі Єгипту було зупинено. Гітлерівці не мали резервів для наступальних операцій на Африканському континенті, бо зосереджували свої сили для війни проти СРСР.

Листопад 1941 р. Британські війська на чолі з генералом Б. Монтгомері перейшли в наступ і визволили всю Кіренайку (операція "Крусейдер").

Січень 1942 р. Фашисти знову почали наступ, у ході якого оволоділи Кіренайкою. Італо-німецька авіація та флот контролювали шляхи сполучення в Середземному морі. Британські війська відступили в межі Єгипту.

23 жовтня 1942 р. Британські війська почали наступ у районі Ель-Аламейна (Єгипет). Італо-німецькі війська зазнали поразки й відступили в Лівію.

8 листопада 1942 р. Союзні війська (англо-американські) під командуванням Д. Ейзенхауера висадилися у Північно-Західній Африці, в портах Алжиру і Марокко. Поступово союзні війська розгромили німців і встановили свій контроль над цим регіоном.

12 травня 1943 р. Італо-німецькі війська капітулювали.

Висновки

1. Північну Африку було звільнено від італо-німецьких військ.
2. Уся Північна Африка опинилася під контролем Великої Британії та США. Після завершення бойових дій у Північній Африці союзники змогли контролювати південну частину Середземного моря та розпочати підготовку до вторгнення в Італію.

ПЕРЕБІГ ВІЙНИ у 1943 р.

Сталінградська битва, її наслідки та значення

1942 р. Ставка А. Гітлера вирішила основний удар здійснити на південних напрямках.

Травень 1942 р. Наступ фашистських військ у Криму.

4 липня 1942 р. Після тривалої героїчної оборони радянські війська залишили Севастополь. Німецькі війська зайняли Донбас, Ростов, почалися бої за Кавказ з метою виходу до бакинської нафти. Почався наступ гітлерівських військ на Сталінград.

17 липня — 18 листопада 1942 р. Оборонний період Сталінградської битви. **17 липня 1942 р.** Шоста німецька армія почала наступ на Сталінград, маючи значну перевагу в людських ресурсах й озброєнні. Мужньо захищала місто 62-га армія під командуванням генерала В. Чуйкова та 64-та армія генерала М. Шумилова.

28 липня 1942 р. Й. Сталін видав наказ № 227 “Ні кроку назад!”. Заборонялося відступати без розпорядження командування. У тилу військ створювалися спеціальні загони, які розстрілювали тих, хто наважився відступати.

22 вересня 1942 р. Ворог захопив більшу частину міста. Бої велись у самому місті за кожну вулицю, квартал, за кожний будинок.

19 листопада 1942 р. — 2 лютого 1943 р. — наступальний період радянських військ під Сталінградом.

19 листопада 1942 р. Згідно з операцією “Уран” Червона Армія почала контрнаступ під Сталінградом силами трьох фронтів — Південно-Західного (командувач М. Ватутін), Сталінградського (О. Єременко) і Донського (К. Рокосовський).

23 листопада 1943 р. Поблизу м. Калача війська Південно-Західного та Сталінградського фронтів, якими командували генерали М. Ватутін і О. Єременко, замкнули кільце оточення.

У кільці оточення опинилися 22 німецькі дивізії чисельністю 330 тис. осіб на чолі з фельдмаршалом фон Паулюсом та багато військової техніки.

Грудень 1942 р. Було здійснено спробу прорвати оточення і допомогти армії Паулюса німецькою групою армій “Дон” (командуючий генерал-фельдмаршал Манштейн) у районі м. Котельниково.

Прорвати оточення не вдалося, вони були відкинуті радянськими військами.

10 січня 1943 р. Розпочався завершальний етап Сталінградської битви, після того як запропоновані радянським командуванням умови капітуляції було відкинуто А. Гітлером.

До 2 лютого 1943 р. Залишки оточеної в Сталінграді 6-ї армії Паулюса капітулювали. Генерал-фельдмаршал Паулюс із частиною свого штабу потрапив у полон.

Наслідки Сталінградської битви

1. У цій битві було розгромлено 5 армій — 2 німецькі, 2 румунські й 1 італійську.
2. Німеччина та її союзники втратили під Сталінградом 1,5 млн осіб, 3,5 тис. танків і штурмових гармат, 12 тис. гармат і мінометів, 3 тис. літаків.
3. У полон було взято понад 91 тис. вояків, у тому числі 2,5 тис. офіцерів і 24 генерали на чолі з фельдмаршалом Паулюсом.
4. Значно впав моральний дух німецької армії.
5. Вона вплинула на перебіг Другої світової війни.
6. Активізувався рух Опору в країнах Західної Європи.

Значення Сталінградської битви

1. Перемога під Сталінградом стала початком корінного перелому в перебігу Другої світової війни.
2. Сталінградська битва дала змогу Червоній Армії заволодіти стратегічною ініціативою й перейти в наступ по всьому фронту від Ленінграда до Кавказу.
3. Вона зірвала стратегічні плани гітлерівської армії, сприяла зміцненню антигітлерівської коаліції та перешкодила вступу Японії й Туреччини у війну на боці Німеччини.
4. Розгром значних сил під Сталінградом створив сприятливі умови для наступу англо-американських військ у Північній Африці.
5. Значно зріс міжнародний авторитет СРСР.

Розгром німецьких військ на Курській дузі (5 липня — 23 серпня 1943 р.)

Липень — серпень 1943 р. Розгорнулася одна з великих битв Другої світової війни — битва на Курській дузі. Гітлерівське командування розробило операцію “Цитадель”, обрало місце для її проведення — між Орлом і Харковом,

так званий Курський виступ, який утворився внаслідок зимових боїв.

Тут було зосереджено 900 тис. німецьких солдатів та офіцерів, 10 тис. гармат, 2700 танків і самохідних гармат (у тому числі й нові зразки зброї — танки “Тигр”, “Пантера”, самохідні гармати — “Фердинанд”).

Німцям протистояли три фронти — Воронежський, Центральний і в їхньому тилу — Резервний. Тільки на Воронежському й Центральному фронтах було зосереджено 20 тис. гармат і мінометів, 2500 літаків, 3600 танків та самохідних артилерійських установок, було вирито 5 тис. км траншей та ходів з'єднання.

5 липня 1943 р. Почався наступ німецьких військ. Противник намагався ударами танкових армій, підтриманими значними силами піхоти, прорвати оборону радянських військ.

12 липня 1943 р. Найбільша за всю історію війни танкова битва в районі села Прохорівка, у якій з обох боків брало участь 1200 танків. Німці зазнали тяжкої поразки.

23 липня 1943 р. Німецький наступ було зупинено по всьому фронті. Радянські війська перейшли в наступ.

5 серпня 1943 р. Радянські війська визволили міста Орел та Белгород.

На честь перемоги в Москві було дано перший урочистий артилерійський салют.

23 серпня 1943 р. Звільнено Харків.

Наслідки розгрому німецьких військ під Курськом

1. Операція “Цитадель” була останньою великомасштабною наступальною операцією німецьких військ на Східному фронті.
2. Було розгромлено кращі дивізії гітлерівців.
3. Німеччина зазнала величезних втрат: загинуло 500 тис. вояків, знищено 1,5 тис. танків, 1,7 тис. літаків, 3 тис. гармат.
4. Німецькі війська змушені були оборонятися.
5. Стратегічна ініціатива повністю перейшла до радянських військ.
6. Почався загальний наступ радянських військ від м. Великі Луки до Чорного моря на лінії фронту 2000 км, у якому брали участь вісім фронтів.

Значення Курської битви

1. Курська битва — одна з головних воєнних подій Другої світової війни.
2. Вона показала, що в перебігу війни відбувся корінний перелом.
3. Розгром німецьких військ під Курськом означав повний крах наступальних планів ворога.
4. Стратегічна ініціатива повністю перейшла до Червоної Армії, почався загальний наступ радянських військ по всьому фронту.
5. Були створені умови для широких наступальних операцій Червоної Армії та масового вигнання фашистів із території СРСР.
6. Вона сприяла зміцненню антигітлерівської коаліції.
7. Ініціатива на всіх театрах воєнних дій перейшла до армій країн антигітлерівської коаліції.
8. Почалося бурхливе зростання військово-економічного потенціалу основних країн антигітлерівської коаліції.
9. У країнах Європи — могутнє піднесення руху Опору.
10. Розпочався розпад фашистського блоку.

Висадження англо-американських військ на Сицилії

Сили союзників дедалі міцніли в басейні Середземного моря, особливо після розгрому італо-німецьких військ у Північній Африці. Велика Британія та США готувалися до вторгнення в Італію.

Мета цього вторгнення:

- вивести Італію з війни;
- встановити повне панування англо-американського флоту на Середземному морі;
- домогтися сприятливих умов для вторгнення у країни Центральної та Південно-Східної Європи.

10 липня 1943 р. Початок наступу на Сицилію американських і британських військ, які одночасно висадилися на південному й східному узбережжях.

17 серпня 1943 р. Острів Сицилія було взято під повний контроль американських та британських військ.

Капітуляція Італії

В Італії назривала політична криза.

25 липня 1943 р. Б. Муссоліні було заарештовано.

Новий уряд сформував маршал П. Бадольйо. Повалення режиму Муссоліні стало сигналом для могутнього виступу антигітлерівських сил країни.

27 липня 1943 р. Уряд П. Бадольйо розпустив нацистську партію й розпочав переговори з союзниками.

3 вересня 1943 р. Британські та американські війська висадилися на півдні Апеннінського півострова, не зустрівши опору. Уряд Бадольйо підписав перемир'я з союзниками, за яким італійські збройні сили припинили військові дії (було опубліковано **8 вересня 1943 р.**).

13 вересня 1943 р. Уряд Бадольйо оголосив війну Німеччині. Німецькі війська окупували Північну й Центральну Італію, де встановили маріонеткову державу "Італійська соціальна республіка" ("Сало") на чолі з визволеним з-під арешту Б. Муссоліні. (Б. Муссоліні було визволено загоном есесівців під командуванням О. Скорцені за спеціальною вказівкою А. Гітлера.) Влада Б. Муссоліні тепер трималася на силі німецької армії.

Висновки

1. Італію було розділено на дві частини: Північна й Центральна — під контролем Німеччини, Південна — під контролем союзних військ.
2. Виник новий фронт Другої світової війни — Італійський.
3. У Південній Італії фашизм зазнав краху, а в Північній і Центральній — тримався за допомоги Німеччини.
4. Вихід Італії з війни започаткував розпад нацистського блоку.

Тегеранська конференція, її рішення та значення (28 листопада — 1 грудня 1943 р.)

28 листопада 1943 р. Розпочала роботу конференція глав урядів трьох держав — США, Великої Британії, СРСР — у Тегерані (столиці Ірану). Вперше відбулася зустріч глав урядів трьох великих держав — Ф. Рузвельта, В. Черчилля, Й. Сталіна.

Мета скликання конференції

- Необхідність визначення загальної стратегії й політики держав антигітлерівської коаліції.
- Координація спільних зусиль у боротьбі проти фашизму.
- Врегулювання складних питань взаємовідносин між СРСР та союзниками.

Питання та рішення конференції

- 1. Про відкриття другого фронту в Європі (основне питання).**

СРСР наполягав на якнайшвидшому відкритті другого фронту в Європі, щоб уникнути зайвих жертв і швидше закінчити війну. США підтримали радянську пропозицію. В. Черчилль доводив необхідність розширення бойових операцій у районі Середземного моря. Після дискусій домовилися про вторгнення військ союзників у Францію у травні 1944 р. СРСР зобов'язувався в цей час розпочати наступ, щоб перешкодити перекиданню німецьких військ із Східного на Західний фронт.
- 2. Про майбутню долю Німеччини.**

В. Черчилль пропонував після закінчення війни відокремити Пруссію від Німеччини, а південні райони приєднати до майбутньої Дунайської федерації. Ф. Рузвельт вважав, що необхідно розділити Німеччину на п'ять частин, кожна з яких повинна стати незалежною державою. Й. Сталін виступав проти цих пропозицій. Узгоджених позицій не було досягнуто.
- 3. Про можливість вступу СРСР у війну проти Японії після закінчення військових дій у Європі.**
- 4. Прийняли Заяву про збереження повної незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності Ірану (Іран у вересні 1943 р. оголосив війну Німеччині).**
- 5. Було досягнуто попередньої домовленості про відновлення Польської держави у кордонах по лінії Керзона (визнавалося приєднання до СРСР західноукраїнських та західнобілоруських земель).**
- 6. Конференція завершилася підписанням Декларації про спільні дії у війні проти Німеччини та про післявоєнне співробітництво трьох держав.**

Значення конференції

- Уперше за час війни було погоджено стратегію великих держав.
- Визначено масштаби та терміни операцій.
- Конференція окреслила перспективи розвитку післявоєнного світу, вселила народам упевненість у перемозі над спільним ворогом.
- Рішення конференції зміцнили антифашистську коаліцію та засвідчили наміри трьох великих держав до післявоєнного співробітництва.
- Підтверджено рішучість союзників продовжити боротьбу з нацизмом.

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ У ПОНЕВОЛЕНИХ КРАЇНАХ. РУХ ОПОРУ

Нацистський “новий порядок” у Європі

“Новий порядок” — режим нещадного терору, насильства, економічного пограбування та використання природних ресурсів для своїх потреб на території захоплених країн.

Травень 1940 р. Розроблено генеральний план “Ост” — план поневолення народів Східної Європи. Передбачалося:

- знищити мільйони людей;
- заселити німцями територію Литви, Латвії, Естонії, України, Білорусі, європейської частини Російської Федерації;
- приєднати ці території до “Великої Німеччини”.

Західні країни нацисти хотіли перетворити на слухняні країни-сателіти, які повинні стати сировиною та виробничою базою Німеччини для здійснення планів світового панування.

Методи запровадження “нового порядку”

1. Проведення адміністративних реформ:

- Польщу було перетворено в німецьке генерал-губернаторство.
- Чехо-Словаччину розчленовано:
 - Судетські землі приєднано до Німеччини;
 - Чехію та Моравію перетворено на протекторат;
 - Словакію проголошено “незалежною державою”.
- Югославію розділено на окремі території:
 - Хорватія стала незалежною державою;
 - частину Воєводини приєднали до Угорщини;
 - Македонію та прикордонні райони Сербії приєднали до Італії;
 - решту югославської території розділили на німецьку та італійську зони окупації.
- Грецію поділили на 3 зони окупації — німецьку, італійську та болгарську.
- У Данії, Норвегії, Бельгії, Нідерландах поставили маріонеткові уряди. Люксембург було долучено до складу Німеччини.
- Францію розділили на частини:
 - Ельзас і частину Лотарингії було включено до складу Німеччини;
 - 2/3 її території окупували німецькі війська;

- у південній частині Франції було створено уряд, який співпрацював з загарбниками.
- Україну німецькі власті розділили на чотири частини:
 - Чернівецьку та Ізмаїльську області було передано Румунії;
 - Одещину, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської областей, лівобережні райони Молдови об'єднали у губернаторство “Трансїстрія” і також проголосили частиною Румунського королівства;
 - Західноукраїнські землі — Львівську, Дрогобицьку, Станіславську й Тернопільську області — на правах окремого дистрикту (округу) під назвою “Галичина” було долучено до складу генерал-губернаторства, яке охоплювало польські землі з центром у Кракові;
 - Чернігівщину, Сумщину, Харківщину й Донбас, як прифронтові області, підпорядкували військовому командуванню;
 - інші українські землі входили до складу рейхскомісаріату “Україна” з центром у Рівному.
- 2. На окупованих територіях було заборонено будь-яку політичну діяльність і політичні партії.
- 3. Проводився масовий терор проти мирного населення, знищували всіх невдоволених “новим порядком”.
Уся загарбана територія була вкрита розгалуженою мережею концтаборів.
У Німеччині та окупованих країнах Західної Європи їх було 50 — Бухенвальд, Освенцим, Дахау, Майданек та ін. Через німецькі концтабори пройшло 18 млн чоловік, з яких 11 млн загинуло. 180 концентраційних таборів, створених в Україні, стали страхітливими “фабриками смерті”. Українські в'язні утримувалися також у 26 таборах на території Європи.
- 4. Здійснювалися депортації працездатного населення до Німеччини. Близько 5 млн жителів окупованих областей СРСР було вивезено до Німеччини, в тому числі з України — 2,4 млн.
До Німеччини з окупованих країн вивозили сировину, метал, устаткування, продовольство, твори мистецтва та навіть родючі українські чорноземи.
- 5. Окупаційні власті прагнули налагодити роботу підприємств, електростанцій, залізниць. Запроваджувалася обов'язкова трудова повинність з 14 до 65 років. Робочий день тривав 12–14 годин, заробітна платня була мізерною.

6. На окупованих землях розгорнула роботу нацистська пропаганда: друкувалися газети, працювали радіостанції, що пропагували “новий порядок”.
7. Насильство на окупованих землях здійснювалося Німеччиною за допомогою спецслужб — гестапо, військ СС, Служби безпеки (СД).
8. Нацисти намагалися залучити місцеве населення до співпраці: створювали допоміжні адміністрації, міські управи з представників місцевого населення.
Колаборацістами (так називали тих, хто співробітничав з фашистами) була незначна частина населення.
9. Винищували психічно хворих людей та проводили медичні експерименти в концтаборах на людях — не арійцях.
10. У всіх окупованих країнах відбувалося пограбування культурних цінностей (у СРСР, Франції, Голландії та ін.).

Голокост

Голокост — расовий геноцид, планомірне й систематичне знищення єврейського народу напередодні та в роки Другої світової війни.

На Нюрнберзькому процесі названо приблизну цифру загиблих євреїв — 5,85–6 млн осіб, у тому числі 3 млн євреїв Польщі, 2 млн євреїв СРСР (у тому числі 1,4 млн в Україні), близько 1 млн — інших країн Європи.

Відразу ж після загарбання Польщі всіх євреїв переселили в гетто — спеціальні поселення, відокремлені від зовнішнього світу, з жалюгідними умовами життя — для подальшого їх повного винищення. Всю власність євреїв конфіскували, а їх самих знищували у таборах смерті, обладнаних газowymi камерами (Майданек, Освенцим та ін.). Тільки в Бабиному Яру в Києві було розстріляно 150 тис. євреїв. В Україні відомо 248 місць їх масового знищення: Янівський табір у Львові, Жандармська балка у Дніпропетровську, Дробицький яр у Харкові та ін.

Єврейське населення чинило опір. Відбувалися численні збройні повстання у гетто у Вільнюсі, Мінську, Каунасі, Луцьку, Бродях, Львові. Найбільше повстання у Варшавському гетто (квітень — червень 1943 р.), внаслідок якого загинуло 76 тис. осіб.

Рух Опору, його політична орієнтація та форми боротьби

Рух Опору — національно-визвольна боротьба проти фашизму і запровадженого ним порядку, за відновлення незалежності держав. “Новий порядок”, який нав’язали народам Німеччина та Японія, спричинив національно-визвольний рух, що об’єднав людей різних політичних і релігійних поглядів, різних рас і національностей.

Мета руху Опору:

- звільнення окупованих країн від фашистів;
- відновлення національної незалежності;
- ліквідація реакційних порядків;
- демократичні перетворення в країні.

Основні риси руху Опору

1. Широка участь у ньому різних верств населення — робітників, селян, інтелігенції, студентів та молоді, дрібної й середньої буржуазії, заможних (буржуазних) кл. духовенства.
2. Він об’єднував людей різних національностей, різного світогляду, різних релігій, соціального походження та політичної орієнтації.

Характер руху Опору: патріотичний, демократичний, прогресивний, інтернаціональний.

Політична орієнтація руху Опору

Ведучи боротьбу проти нацизму, в русі Опору були такі дві основні політичні орієнтації:

1. Рух національний, демократичний — орієнтація на відродження національних держав, здійснення глибоких демократичних перетворень.
2. Рух комуністичний — орієнтація на здійснення соціалістичних революцій і встановлення диктатури пролетаріату за більшовицьким зразком.

У Західній Європі ці два напрямки співпрацювали, спільно вели боротьбу проти фашизму.

У Центральній і Південно-Східній Європі ворогували й боролися між собою:

- в Україні — радянські партизанські загони та бійці Червоної Армії, з одного боку, і вояки Української повстанської армії (УПА), з другого;
- у Польщі — Армія Крайова за підтримки польського емігрантського уряду та Армія Людова за підтримки СРСР;
- в Югославії — партизани і загони “четників”;
- у Греції — визвольна армія й національно-визвольний фронт.

Форми боротьби

Активні форми боротьби:

- розвідка (збирання та передача союзникам важливої військово-політичної інформації);
- розповсюдження листівок;
- терористичні акти проти поневолювачів та колабораціоністів;
- диверсії;
- створення бойових груп і підпільних організацій, їхні активні дії;
- створення партизанських загонів, їхня боротьба проти фашизму;
- повстання:
 - 1943 р. — повстання у Варшавському гетто;
 - серпень 1944 р. — Варшавське повстання;
 - 1944 р. — збройне повстання в Парижі;
 - 1944 р. — Словацьке повстання;
 - весна 1945 р. — Празьке повстання.

Пасивні форми боротьби:

- слухали антифашистські передачі;
- читали антифашистську літературу;
- випускали неякісну і браковану продукцію;
- вели агітацію;
- намагалися ухилятися від роботи та відправлення до Німеччини;
- допомагали втікачам концтаборів;
- переховували євреїв.

Очоловляли рух Опору партії різної орієнтації: соціалістичні, комуністичні, радикальні, націоналістичні.

ВЕЛИКОГО РОЗМАХУ НАБУВ РУХ ОПОРУ В БАГАТЬОХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Польща

На території Польщі були створені:

Армія Крайова — воєнізована структура, яка підпорядковувалася емігрантському польському уряду в Лондоні.

Армія Людова — створена польськими комуністами за сприяння СРСР. Рух Опору активізувався після Курської битви.

Квітень — червень 1943 р. Повстання у Варшавському гетто, яке було придушено. Загинуло й відправлено до таборів 76 тис. осіб.

1944 р. Армія Крайова зорганізувала повстання у Варшаві, яке було жорстоко придушено німцями.

Югославія

3 1941 р. в Югославії ведуться активні бойові дії проти фашистів.

1942 р. Було створено Народну-визвольну армію Югославії на чолі з Й. Броз Тито, яка вела активні бойові дії проти фашизму.

1943 р. Створено уряд нової Югославії — Антифашистське віче народного визволення Югославії на чолі з Й. Броз Тито. Протягом чотирьох років боротьби з окупантами югославські воїни й партизани знищили майже півмільйона фашистських солдатів та офіцерів.

Франція

Спочатку в Лондоні, а потім і на окупованій території Франції активно діяла створена Шарлем де Голлем організація “Вільна Франція.

Червень 1943 р. В Алжирі утворено Французький комітет національного визволення на чолі з де Голлем, що був вищим керівним органом руху Опору. На місцях створювалися комітети визволення.

Серпень 1944 р. У Парижі вибухнуло повстання, що прискорило звільнення французької столиці.

Італія

На території Італії діяли партизанські бригади ім. Дж. Гарібальді. В їхніх рядах боролосся 5 тис. радянських громадян, які втекли із таборів військовополонених.

З фашистами боролися комітети національного визволення, що склалися із шести партій.

Партизанські загони діяли в Албанії, Болгарії, Голландії, Данії, Норвегії, Чехо-Словаччині, Угорщині, Німеччині. З осені 1941 р. у Греції розпочала активно діяти Визвольна армія, створена Національно-визвольним фронтом.

В Україні діяли радянське комуністичне підпілля та партизанський рух, а також самостійницький підпільний і партизанський рух.

СРСР був зацікавлений, щоб придушити національно-визвольний рух в Україні й Польщі, підступно й вміло вико-

ривавши для цього українсько-польський конфлікт. Рух Опору розгортався й у країнах, окупованих Японією. У Бірмі, Малайзії, Філіппінах діяли партизанські армії.

Висновки

1. Рух Опору змінив характер Другої світової війни, яка стала національно-визвольною війною проти фашистських окупантів.
2. Він відволікав значні сили Німеччини та її союзників (до 10%).
3. Сприяв зміцненню антифашистської коаліції.
4. Допомагав зростанню свідомості народів, їхньому розумінню необхідності боротьби з фашизмом.

ВОЄННІ ДІЇ в 1944 р.

Наступальні операції Червоної Армії, визволення території СРСР

Ставка Верховного Головнокомандування розробила наступальні операції Червоної Армії від Баренцового до Чорного морів, щоб завдати значних ударів по гітлерівській Німеччині й визволити територію СРСР.

Основними наступальними операціями були:

1. **Битва за Ленінград** (14–27 січня 1944 р.).

Наступ здійснювали: Ленінградський фронт (командувач — генерал Л. Говоров), Волховський фронт (командувач — генерал К. Марецков). Ворога було відкинуто на 220–280 км.

2. **Визволення Правобережної України:**

- **Житомирсько-Бердичівська операція** (24 грудня 1943 р. — 14 січня 1944 р.)

Війська Першого Українського фронту генерала М. Ватутіна визволили Житомирщину, більшу частину Київщини, частину Вінницької та Рівненської областей. Німці втратили 72 тис. солдатів та офіцерів.

- **Корсунь-Шевченківська наступальна операція** (24 січня—17 лютого 1944 р.). Було оточено 10 німецьких дивізій.

Противник втратив 55 тис. убитими й пораненими, понад 18 тис. потрапили в полон.

Одночасно з Корсунь-Шевченківською операцією силами правого крила Першого Українського фронту було проведено Рівненсько-Луцьку операцію. Визволе-

- но 200 населених пунктів, у полон захоплено 2 тис. солдатів та офіцерів противника.
- **Нікопольсько-Криворізька наступальна операція** (30 січня — 29 лютого 1944 р.)
Була здійснена військами Третього і Четвертого Українських фронтів.
Розгромлено 12 дивізій противника, в тому числі 3 танкові. Ліквідація Нікопольського плацдарму позбавила німецьке командування останньої надії на утримання Криму.
 - **Наступальні операції на півдні України** (22 березня — 16 квітня 1944 р.) привели до визволення Харкова (13 березня), Миколаєва (28 березня), Одеси (10 квітня).
 - **Проскурівсько-Чернівецька наступальна операція** (4 березня — 8 квітня 1944 р.). Було визволено Вінницю, Проскурів, Кам'янець-Подільський, Чернівці.
Війська Другого Українського фронту форсували спершу Південний Буг, а потім Дністер і вийшли на кордон СРСР з Румунією (26 березня 1944 р.).
 - У цей час війська Першого Українського фронту вийшли на кордон із Чехо-Словаччиною.
3. **Визволення Криму** (8 квітня — 12 травня 1944 р.). Кримська наступальна операція була здійснена силами Четвертого Українського фронту й Окремої Приморської армії.
12 травня 1944 р. було повністю ліквідовано нацистське угруповання в Криму. Гітлерівці втратили 100 тис. солдатів та офіцерів.
4. **Визволення Білорусі** (операція “Багратіон”) (23 червня — 29 серпня 1944 р.)
У розгромі ворожого угруповання брали участь війська трьох Білоруських фронтів (під командуванням генералів К. Рокосовського, Г. Захарова, І. Черняхівського) і Першого Прибалтійського фронту (командувач — генерал І. Багрямян). У районі Вітебська і Бобруйська було оточено і знищено 10 ворожих дивізій.
3 липня 1944 р. визволено Мінськ. Усього при визволенні Білорусі було розгромлено 30 гітлерівських дивізій.
Перемога радянських військ у Білорусі відкрила шлях до Польщі, Прибалтики та Східної Пруссії.
17 серпня 1944 р. радянські війська вийшли на кордон з Німеччиною.
5. **Визволення Карелії** (10 червня — 9 серпня 1944 р.).
Війська Ленінградського фронту перейшли в наступ, на

Карельському перешийку. Знову радянським військам довелося штурмом брати «лінію Маннергейма». Після кровопролитних боїв радянські війська оволоділи Выборгом. Війська Карельського фронту визволили Петрозаводськ і вийшли на державний кордон СРСР (9 серпня 1944 р.).

6. **Визволення Західної України** відбулося внаслідок таких наступальних операцій:

- **Львівсько-Сандомирської** (13 липня — 29 серпня 1944 р.). Червона Армія зайняла західні області України (27 липня було визволено м. Львів) і ввійшла на територію Польщі.

- **Східно-Карпатської** (8 вересня — 28 жовтня 1944 р.). Останній населений пункт УРСР (с. Лавочне Дрогобицької області) визволили від гітлерівців 8 жовтня 1944 р.

7. **Визволення Закарпатської України** (28 жовтня 1944 р.). Була визволена військами Четвертого Українського фронту.

8. **Ясько-Кишинівська наступальна операція** (20–29 серпня 1944 р.).

У районі Кишинєва було оточено і знищено 22 дивізії групи фашистських армій «Південна Україна». Було визволено Ізмаїльську область України та Молдову.

9. **Визволення Прибалтики** (червень — жовтень 1944 р.). В ході Білоруської операції війська трьох Прибалтійських фронтів почали наступ на Ригу, а війська Ленінградського фронту — на Таллінн.

Наприкінці вересня 1944 р. у взаємодії з Балтійським флотом війська Ленінградського фронту визволили всю Естонию.

10. **Операції в Заполяр'ї** (жовтень 1944 р.).

У Заполяр'ї наступав Карельський фронт. Було вигнано ворога з Мурманської області, визволено незамерзаючі порти в Баренцовому морі, район Печенги, звідки гітлерівці вивозили нікель і мідь для своєї військової промисловості. У процесі цієї операції радянські війська визволили північно-східні райони Норвегії.

Висновки

1. Внаслідок наступальних операцій 1944 р. гітлерівські загарбники були вигнані з радянської території.
2. У ході військових операцій 1944 р. було розгромлено головні угруповання ворога.

3. Великі перемоги військ 1944 р. сприяли успішним діям союзників антигітлерівської коаліції.
4. Розпочалося визволення народів Європи.

Відкриття другого фронту в Європі

6 червня 1944 р. Експедиційні сили союзників (20 американських дивізій, 14 англійських, 3 канадські, 1 французька, 1 польська) під командуванням американського генерала Дуайте Ейзенхауера висадились у Північно-Західній частині Франції (операція “**Оверлорд**”).

В операції брало участь 6483 кораблі, на борту яких було 156 тис. солдатів та офіцерів, 12 тис. літаків і планерів. Союзникам протистояло 59 німецьких дивізій. Війська прорвали оборону німців і почали просуватися на Схід. Так було відкрито другий фронт у Європі. Союзники мали значну військово-технічну перевагу. Їх успішному просуванню сприяла активізація руху Опору.

15 серпня 1944 р. Операція союзників “**Еввіл**” — висадка американських і французьких армій на півдні Франції.

19 серпня 1944 р. У Парижі почалося збройне повстання.

25 серпня 1944 р. Париж було звільнено від окупантів.

До кінця 1944 р. Союзні війська очистили всю територію Франції. Союзники вигнали гітлерівців також за межі Бельгії та Центральної Італії.

16 грудня 1944 р. Німці вирішили перейти в контрнаступ у районі Арден, щоб завдати поразки військам союзників. Наступ німців провалився. Це був останній великий наступ гітлерівців у Другій світовій війні.

Висновки

1. Відкриття другого фронту в Європі стало початком завершальних битв Другої світової війни.
2. У результаті наступальних операцій союзників за активної підтримки руху Опору наприкінці 1944 — на початку 1945 рр. були звільнені від окупації Франція, Бельгія, Данія, Нідерланди.
3. Другий фронт наблизив завершення Другої світової війни.
4. Відкриття другого фронту прискорило звільнення Європи.
5. Війна на два фронти поставила Німеччину в надзвичайно скрутне становище.

ЗВІЛЬНЕННЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У 1944 р. розпочалось звільнення Європи.

Визволення Румунії

Радянська Армія, успішно здійснюючи Ясько-Кипшинівську наступальну операцію, ввійшла в центральні райони Румунії.

23 серпня 1944 р. У Румунії розпочалось повстання, в ході якого було скинуто фашистську диктатуру Антонеску.

24 серпня 1944 р. Новий уряд країни оголосив війну фашистській Німеччині.

12 вересня 1944 р. Румунія з союзниками підписала перемир'я.

Визволення Болгарії

5 вересня 1944 р. Радянські війська вийшли на румуно-болгарський кордон. Профашистський уряд Болгарії продовжував допомогу гітлерівській Німеччині.

8 вересня 1944 р. Радянські війська вступили на територію Болгарії.

9 вересня 1944 р. У столиці Болгарії Софії перемогло антигітлерівське повстання. До влади прийшов уряд Вітчизняного фронту, який оголосив війну Німеччині.

15 вересня 1944 р. Радянські війська вступили в Софію.

Визволення Югославії

28 вересня 1944 р. Війська Третього Українського фронту відповідно до досягнутої раніше домовленості між Радянським урядом і Верховним Головнокомандувачем Народно-визвольної армії Й. Броз Тито вступили на територію Югославії.

20 жовтня 1944 р. Внаслідок спільних дій радянських і югославських військ було звільнено столицю Югославії Белград та північно-східні райони країни.

Звільнення Угорщини

Кінець вересня 1944 р. Єдиним союзником фашистської Німеччини в Європі залишалася Угорщина. Німецьке командування вирішило будь-якою ціною втримати Угорщину і зосередило для її оборони значні сили.

Жовтень 1944 р. Дебреценська операція радянських військ, внаслідок якої було звільнено частину Угорщини. В Дебрецені був сформований Тимчасовий національний уряд,

який розірвав союз із гітлерівською Німеччиною й оголосив їй війну (28 грудня 1944 р.).

Три місяці тривала битва за столицю Угорщини — Будапешт (визволена 13 лютого 1945 р.).

Березень 1945 р. Намагаючись зупинити наступ Радянської Армії, гітлерівське командування силами танкових дивізій організувало контрнаступ у районі озера Балатон.

10 днів тривала кровопролитна битва. Радянська Армія розгромила противника.

4 квітня 1945 р. Угорщина була повністю звільнена від гітлерівців.

Визволення Австрії

16 березня 1945 р. Радянські війська розпочали наступ на Відень — столицю Австрії.

13 квітня 1945 р. Відень було звільнено.

Визволення Польщі

Середина 1944 р. Початок визволення Польщі внаслідок Білоруської та Львівсько-Сандомирської операцій.

21 липня 1944 р. На визволеній території, де проживало майже 5 млн чоловік, було створено Польський комітет національного визволення.

1 серпня 1944 р. Командування Армії Крайової організувало збройний виступ у Варшаві.

До початку жовтня 1944 р. Гітлерівці жорстоко придушили повстання, зруйнувавши дощенту Варшаву.

12 січня 1945 р. Початок Вісло-Одерської наступальної операції радянських військ, внаслідок якої було визволено Польщу.

17 січня 1945 р. Радянська Армія разом з частинами Війська Польського визволила Варшаву.

Лютий 1945 р. Більшу частину Польщі було визволено.

Визволення Чехо-Словаччини

Вирішальне значення для визволення Чехо-Словаччини мав наступ Радянської Армії взимку і навесні 1945 р.

Квітень 1945 р. Радянські війська визволили Моравію.

5 травня 1945 р. У Празі розпочалося повстання чеських патріотів.

6 травня 1945 р. На допомогу повсталим підійшли частини Російської визвольної Армії генерала Власова, які 7 травня вступили у місто.

9 травня 1945 р. Армія Власова залишила місто у зв'язку з підходом до Праги радянських військ. Частини Радянської Армії ввійшли до Праги.

Висновки

1. Під час визволення Європи від фашистів загинуло майже 1 млн радянських солдатів та офіцерів.
2. Радянські війська визволили повністю або частково території Румунії, Болгарії, Польщі, Югославії (східні райони), Чехо-Словацьчини, Угорщини, Австрії, Німеччини (східні райони).
3. Радянська пропаганда про те, що СРСР надасть повну свободу у вирішенні питання про державний та соціально-політичний устрій визволених держав, виявилася облудною.
4. У визволених Радянською Армією країнах було встановлено прорадянські тоталітарні режими.

ЗАВЕРШЕННЯ ТА ПІДСУМКИ ВІЙНИ

Кримська (Ялтинська) конференція (4–11 лютого 1945 р.)

В Ялті відбулася зустріч глав урядів трьох союзних держав: СРСР (Й. Сталін), США (Ф. Рузвельт), Великої Британії (В. Черчилль).

Рішення конференції:

1. Погоджені плани остаточного розгрому фашистської Німеччини.
2. Узгоджені воєнні операції весни 1945 р. на Західному й Східному фронтах.
3. Досягнуто домовленості про те, що воєнні дії проти Німеччини будуть припинені після її капітуляції.
4. Після розгрому Німеччини її збройні сили підлягали роззброєнню та розпуску.
5. Німецький Генеральний штаб повинен був бути ліквідований.
6. Вирішено:
 - демонтувати або взяти під контроль німецьку військову промисловість;
 - ліквідувати націонал-соціалістичну партію й усі фашистські організації.
7. Затверджено договір про тимчасовий поділ Німеччини та Берліна на такі зони окупації: радянську, британську, американську та французьку.
8. У Декларації про визволену Європу союзні держави заявили про свою готовність допомогти народам Європи "створити демократичні установи за їхнім власним вибором".

9. Союзники обговорювали питання про відшкодування Німеччиною збитків, які були завдані СРСР та іншим європейським країнам. Загальна сума репарацій визначена в 20 млрд доларів, 50% яких буде належати СРСР, що становитиме 10 млрд доларів. З цього питання відбулися гострі дискусії.
10. З метою укріплення післявоєнного миру було вирішено створити Організацію Об'єднаних Націй (ООН).
11. Було досягнуто домовленості про те, що СРСР вступить у війну проти Японії через 2–3 місяці після розгрому Німеччини.
12. Обговорено польське питання. Досягнуто домовленості щодо східного кордону Польщі “лінією Керзона”, але склад коаліційного уряду та західні кордони ще остаточно не були визначені.
13. Обговорено югославське питання. Югославії було рекомендовано зберегти монархію, створити об'єднаний коаліційний уряд, який складатиметься з емігрантів і діячів руху Опору.

Значення конференції

1. Досягнуто домовленості щодо:
 - остаточного розгрому Німеччини;
 - умов повоєнного впорядкування Європи.
2. Союзники зобов'язувалися проводити погоджену політику в країнах, визволених від нацизму, сприяти відновленню їх незалежності і демократичному розвитку, надавати цим країнам економічну допомогу.
3. Незважаючи на розбіжності, конференція продемонструвала консолідацію країн — учасниць антигітлерівської коаліції.

Воєнна поразка та капітуляція Німеччини

- 12 січня 1945 р. Радянські війська розпочали раніше від запланованого терміну Вісло-Одерську наступальну операцію, щоб допомогти союзникам в Арденах. Було визволено Польщу. Радянські війська ввійшли на територію Німеччини й зупинилися за 60 км від Берліна.
- 16 квітня 1945 р. Початок наступу радянських військ на Берлін військами 1-го Білоруського, 1-го Українського та 2-го Білоруського фронтів на чолі з воєначальниками-маршалами СРСР Г. Жуковим, І. Конєвим, К. Рокос-

совським. У Берлінській операції брали участь війська 1-ї та 2-ї армій Війська Польського. В складі фронтів налічувалося: 2,5 млн вояків, 42 тис. гармат і мінометів, 7,5 тис. літаків, 6 тис. танків і самохідних установок.

Гітлерівське командування для оборони Берліна зосередило: 1 млн солдатів та офіцерів, 10 тис. гармат, 3,5 тис. літаків, 1,5 тис. танків. Після могутньої артилерійської й авіаційної підготовки в атаку пішла радянська піхота. Одночасно засвітили 150 прожекторів, які засліпили ворога.

17 квітня 1945 р. Наступ англо-американських військ, під час якого було оточено німецьке угруповання в Рурі.

25 квітня 1945 р. Радянські війська замкнули кільце оточення берлінського гарнізону в районі Потсдама. Німецьке командування робило кілька спроб прорвати оточення Берліна. Цього самого дня відбулася зустріч радянських та американських військ на р. Ельбі біля м.Торгау.

2 травня 1945 р. Берлінський гарнізон капітулював.

У ніч з 8 на 9 травня 1945 р. У передмісті Берліна було підписано акт про беззастережну капітуляцію Німеччини. Його підписали фельдмаршал В. Кейтель від німецької сторони та Г. Жуков від радянської.

Висновки

1. Війна в Європі закінчилася повним розгромом Німеччини.
2. Остаточо було визволено поневолені народи Європи.
3. Врятовано людство, його культурні надбання й цивілізацію від фашизму, від поневолення та геноциду.

Берлінська (Потсдамська) конференція та її рішення (17 липня — 2 серпня 1945 р.)

Зустріч глав урядів СРСР (Й. Сталіна), США (Й. Трумена, який став президентом після смерті Ф. Рузвельта), Великої Британії (В. Черчилля, пізніше К. Еттли, який після виборів став прем'єр-міністром).

Рішення конференції

1. Про повне роззброєння Німеччини:

- розпуск її збройних сил;
- ліквідацію її військової промисловості;
- пропозицією радянської делегації німецький військово-морський флот було порівну розділено між СРСР, США і Великою Британією;
- пропозицією Великої Британії більшу частину підводного флоту було потоплено.

2. Щодо майбутнього Німеччини.

- Було вирішено залишити її як єдину державу, побудовану на демократичних принципах, провести в ній загальні вибори, підписати мирний договір. До цього часу в Німеччині повинна була діяти чотиристороння окупація США, СРСР, Великою Британією, Францією (було остаточно узгоджено систему чотиристоронньої окупації). Функцію влади мала здійснювати окупаційна адміністрація.
- 3. Обговорено заходи щодо викорінення фашизму:** знищення націонал-фашистської партії та її органів; заборона всякої нацистської й військової діяльності та їх пропаганди.
 - 4. Про відшкодування збитків народам,** які постраждали від агресії Німеччини. Щодо репарацій було вирішено, що кожний з її учасників задовольнятиме їх за рахунок своїх зон окупації, при цьому СРСР задовольнить зі своєї частки репараційні претензії Польщі.
 - 5. Конференція визначила новий польсько-німецький кордон по річках Одер і Нейсе.**
 - 6. Підтвердила передання СРСР Кенігсберга** (з 1946 р. Калінінград) і району, який прилягав до нього.
 - 7. Головних воєнних злочинців** вирішено передати до суду Міжнародного військового трибуналу (відбувся у м. Нюрнберзі у 1945–1946 рр.).
 - 8. Було створено спеціальний орган** — Радю Міністрів закордонних справ у складі представників США, Великої Британії, СРСР, Франції і Китаю, який повинен був підготувати мирний договір з Німеччиною та її колишніми союзниками.
 - 9. Досягнуто домовленості** щодо мирного післявоєнного устрою у Європі, переселення на територію Німеччини етнічних німців із земель, що відходили до Польщі, Чехо-Словаччини або залишилися в складі Угорщини.

Висновки

- 1. Потсдамська конференція** підбила підсумки війни в Європі.
- 2. Відкрито шлях** для розвитку Німеччини як миролюбної демократичної держави.
- 3. Було встановлено основні принципи** політики щодо Німеччини:
демілітаризація — роззброєння Німеччини;
демократизація — запровадження принципів демократії, перебудова Німеччини на демократичних засадах, установа демократичного ладу;

денацифікація — система заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків панування фашистського режиму в державному, громадсько-політичному й економічному житті німецького народу.

4. Конференція доказала можливість співробітництва держав з різними поглядами, різним соціально-політичним ладом.
5. Було прийнято рішення в інтересах миру й безпеки народів.
6. Змінилося співвідношення сил у світі між найбільшими державами. Наймогутнішою державою стали США. Значно посилились позиції та вплив СРСР.

Розгром Японії

1943–1944 рр. Англо-американські війська завдали поразки японським.

23 жовтня 1944 р. Біля острова Лейте відбулася найбільша в історії Другої світової війни морська битва між японським та союзницьким флотами, у якій брали участь з обох боків 330 великих кораблів. Японський флот зазнав поразки. Японія втратила: 4 авіаносці, 3 лінкори, 10 крейсерів, 9 есмінців.

До літа 1945 р. Японські війська були вигнані з Філіппін, Індонезії, частини Індокитаю. Однак японці продовжували чинити опір. Японська авіація застосовувала льотчиків-смертників — “камікадзе”, внаслідок польотів яких було потоплено 45 американських кораблів і близько 300 пошкоджено. Японія успішно діяла в Китаї, захопивши всі приморські райони Центрального та Південного Китаю з населенням 100 млн чоловік.

Літо 1945 р. Японія мала 270 дивізій чисельністю 5 млн осіб.

9 серпня 1945 р. СРСР вступив у війну проти Японії. З Заходу на Далекий Схід було перекинуто три загальновійськові й один танковий фронт загальною кількістю 1,5 млн осіб. Разом з радянськими військами виступили війська Народно-революційної армії Монголії.

Наступ розпочався проти Квантунської армії, яка знаходилася в Маньчжурії, силами 1-го та 2-го Далекосхідних фронтів — зі сторони Примор'я й Приамур'я, а також Забайкальського фронту — з території Монгольської Народної Республіки.

6 і 9 серпня 1945 р. Правлячі кола США скинули на японські міста Хіросіму та Нагасакі атомні бомби. Загинули сотні тисяч мирних людей.

14 серпня 1945 р. Японський уряд повідомив, що готовий припинити опір. Радянські війська продовжували наступ і звільнили Північно-Східний Китай, Північну Корею, південний Сахалін та Курильські острови. У Південній Кореї висадилися американські війська.

2 вересня 1945 р. На борту американського крейсера "Міссурі", що перебував у Токійській затоці, відбулося підписання акта про капітуляцію Японії.

Підсумок

Капітуляцією Японії завершилась Друга світова війна — найбільша в історії воєн.

Підсумки Другої світової війни

1. Друга світова війна тривала 6 років і завершилась перемогою країн антигітлерівської коаліції.
2. Народи світу були врятовані від фашистського поневолення та геноциду.
3. По закінченні війни змінилося співвідношення сил у світі й наймогутнішою державою стали США. СРСР значно посилив свої позиції.
4. У країнах Східної Європи утвердились прорадянські режими. Світ розколовся на дві протилежні суспільно-політичні системи, боротьба між якими продовжувалася понад 40 років.
5. Друга світова війна радикально змінила всю післявоєнну міжнародну обстановку, призвела до поступової поляризації міжнародних відносин, виникла "холодна війна". Світ знову розколовся на ворожі блоки.
6. Розгорнувся могутній національно-визвольний рух пригноблених народів колоніальних і залежних країн. Криза колоніальної системи зумовила її розпад.

Уроки війни

1. Головний — недопущення нової війни.
2. Необхідність згуртованих, погоджених, активних дій усіх миролюбних сил світу проти загрози нової війни.
3. Необхідність підвищувати пильність народів світу, щоб перешкодити силам, які несуть війну.
4. Переконаність багатьох людей світу в тому, що загальнолюдські цінності, щастя, здоров'я, добробут, свобода кожної людини є головними в житті, яке дається один раз, а тому мають зникнути агресивність, національна ворожнеча, насильство, нетерпимість, що спричиняють війни.

Наслідки війни

1. У Другій світовій війні була задіяна 61 держава світу (за даними історика Нормана Дейвіса з книги "Європа" — 72 держави), на території яких проживало 80% населення Земної кулі.
2. У країнах, що воювали, було мобілізовано 110 млн осіб.
3. Бойові дії велись в Європі, Азії, Африці, Океанії на площі 22 млн кв. км.
4. Разом з Великою Британією у війну вступили її домініони: Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південно-Африканський Союз, а це означало, що у стані війни опинилися народи п'яти континентів, вона стала світовою.
5. Величезні масштаби фашистських злочинів. З 18 млн громадян Європи, що опинилися в концентраційних таборах, гітлерівці знищили понад 11 млн осіб.
6. Величезні руйнування в роки війни: в руїнах лежали міста і села, промислові підприємства, транспортна мережа, розпалася торговельно-економічна європейська система.
7. Загинуло у роки війни 66–67 млн осіб, половина загиблих — мирне населення.
8. Втрати у війні були величезні:
 - СРСР — 27 млн осіб;
 - Польща — 6 млн осіб;
 - Китай — 5 млн осіб;
 - Індонезія — 2 млн осіб;
 - Югославія — 1,7 млн осіб;
 - Філіппіни — 1 млн осіб;
 - Франція — 600 тис. осіб;
 - Велика Британія — 375 тис. осіб;
 - США — 300 тис. осіб.Загальні втрати Німеччини — 13,6 млн осіб;
Японії — 2,6 млн осіб
9. Поранено або покалічено 90 млн осіб.
10. Матеріальні втрати становили 4 трлн доларів.
11. Величезний був тягар боргів західноєвропейських держав, насамперед Великої Британії. Більшість європейських держав могли існувати лише завдяки американським позикам та продовольчій допомозі.
12. Хід і результати війни значно вплинули на дальший світовий розвиток.
13. Друга світова війна дала могутній поштовх розвитку науки й техніки (атомна бомба, ракети, радіолокація).
14. Відбувся розкол окремих народів і країн, що на довгі роки затримало процес їх об'єднання (В'єтнам, Корея, Німеччина, Китай).

Нюрнберзький процес

(20 листопада 1945 р. — 1 жовтня 1946 р.)

Це Міжнародний військовий трибунал, який був створений урядами СРСР, США, Великої Британії, Франції. Відбулося 403 відкритих засідання. Сторони звинувачення (американська, британська, французька, радянська) подали: 4 тис. документів, 1809 письмових свідчень під присягою, привели 33 живих свідків.

Крім того, вони показали фільми й продемонстрували "експонати" (абажури з людей, сумки з людської шкіри, людські голови, прибиті до дерев'яних дощок тощо).

Матеріали процесу були опубліковані в 1946 р. і займали 43 томи. Звинувачення склалися з чотирьох пунктів: злочинна змова, злочини проти миру, воєнні злочини, злочини проти людства.

Він засудив 12 підсудних (Герінга, Ріббентропа, Кейтеля та ін.) до смертної кари.

Трибунал визнав злочинними керівний склад нацистської партії, гестапо, СС, СД.

Агресія Німеччини проти багатьох країн світу була визнана "тяжким міжнародним злочином".

Токійський міжнародний трибунал

(травень 1946 р. — листопад 1948 р.)

До складу трибуналу ввійшли представники СРСР, США, Великої Британії, Китаю, Франції, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Голландії, а згодом до них приєдналися представники Індії та Філіппін.

Трибунал розглядав справи японських військових злочинців. Судовий розгляд тривав близько двох з половиною років. Вирок зайняв 1214 сторінок машинописного тексту.

На лаві підсудних було 25 військових злочинців, усі вони були визнані винними: 7 було страчено через повішення, 18 засуджено до різних строків ув'язнення:

один був засуджений до 20 років ув'язнення,

один — до 7 років,

16 — до довічного ув'язнення.

Висновки

1. Вироки Нюрнберзького та Токійського трибуналів світова громадськість сприйняла як необхідні, історично важливі та справедливі.
2. Вони продемонстрували незворотність покарання за важкі злочини перед людством.

СВІТ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зміни у світі внаслідок Другої світової війни

Після Другої світової війни відбулися значні зміни співвідношення сил у світі:

- Колись великі й сильні держави — Німеччина, Італія і Японія — були розгромлені, в економічному відношенні дуже ослаблені, на якийсь час залишилися поза межами міжнародного співтовариства.
- Держави-переможці опинилися в неоднаковому становищі:

Велика Британія — зазнала значних матеріальних втрат у перебігу війни, мала великі борги, втратила багато зовнішніх ринків та закордонних капіталовкладень.

Франція — була дуже ослаблена, значна її територія була окупована та пограбована.

СРСР — зазнав значних матеріальних втрат, але воєнний потенціал посилювався. Взяв курс на встановлення контролю над значною територією Східної й Південно-Східної Європи, Далекого Сходу, встановив у цих країнах тоталітарні комуністичні режими, розпочалося будівництво соціалізму “радянського зразка”, утворилася соціалістична система.

СРСР намагався розширити зону свого впливу. З цієї метою:

- щоб встановити контроль над протоками Босфор і Дарданелли, СРСР здійснює тиск на Туреччину, домагаючись від турецького уряду спільної охорони проток;
- підтримував партизанські загони в Греції, які вели збройну боротьбу проти Великої Британії;
- проводив активну політику в Ірані, намагаючись витіснити звідти Велику Британію, встановити свій контроль над нафтовими родовищами;
- намагався встановити свій контроль над країнами Близького та Далекого Сходу. Курс СРСР на поділ сфер впливу призвів до конфронтації з Заходом, яка згодом переросла в локальні війни в Кореї та В'єтнамі;
- збройно підтримував національно-визвольні рухи, підтримував комуністів різних країн у їхній боротьбі за владу;
- став претендувати на роль світового лідера. Це підкріплювалося величезною армією.

США — за роки війни зросла фінансово-економічна та воєнна могутність США, які взяли на себе роль лідера вільного світу, захисника демократії й права, почали об'єднувати навколо себе країни Західної Європи та інших регіонів.

Доктрина Трумена

12 березня 1947 р. Послання американського президента конгресу США про надання 400 млн доларів для підтримки урядів Греції та Туреччини. Г. Трумен визначив зміст суперництва між США і СРСР як конфлікт між демократією та тоталітаризмом.

“План Маршалла”

5 червня 1947 р. Держсекретар США Д. Маршалл виступив з промовою післявоєнного відновлення Європи (увійшла в історію як “план Маршалла”).

“План Маршалла” передбачав надання фінансової допомоги понад 16 млрд доларів країнам Європи для відновлення їхньої економіки та зміцнення європейської демократії й захисту країн, що опинилися під загрозою комуністичного наступу.

12–17 липня 1947 р. Конференція в Парижі. 16 західноєвропейських держав приєдналися до “плану Маршалла”. Країни Східної Європи під тиском СРСР відмовилися з ідеологічних мотивів від цієї допомоги. Це фактично означало поділ Європи, ідеологічне протистояння між СРСР та країнами Заходу, яке згодом вилилось у конкретні дії на міжнародній арені, спричинило розв’язання “холодної війни”.

Загострилися суперечності між СРСР і США за вплив у повенному світі. Взаємна недовіра поступово переросла у “холодну війну” та гонку озброєнь.

Сутність “холодної війни” полягала в суперництві двох систем — соціалістичної, яка утворилася після Другої світової війни, і капіталістичної — в ідеологічній, економічній, дипломатичній, зовнішньополітичній сферах, боротьбі за країни “третього світу”, нарощуванні ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї масового знищення, всіх видів звичайного озброєння, збільшення чисельності армій, що вело до загрози нової світової війни.

Таку конфронтацію назвали “холодною війною”

Її основними складниками були:

- утворення військово-політичних блоків;
- розв’язання гонки озброєнь;
- нарощування кількості зброї масового ураження (атомної, хімічної, бактеріологічної);
- виникнення воєнних конфліктів у різних частинах світу;
- економічна війна;

- ідеологічна війна;
- війна розвідувальних служб тощо.

Причини “холодної війни”

1. Післявоєнні суперечності між союзниками у Другій світовій війні.
2. Боротьба двох суспільно-політичних систем (соціалістичної та капіталістичної) за зони впливу.
3. Претензії СРСР і США на роль світового лідера.

У березні 1946 р. колишній прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль у виступі в американському м. Фултоні заявив, що “комуністичний тоталітаризм” заступив “фашистського ворога” і планує підкорити світ. За його словами, через усю Європу — від Балтики до Адріатики — пролягла “залізна завіса”. Ця промова започаткувала політику “холодної війни”. Подальшим її розгортанням можна вважати липень 1947 р., коли країни Європи під тиском СРСР відмовилися брати участь у “плані Маршалла”.

На протипагу більшовицькому експансіонізмові країни Заходу формували власний зовнішньополітичний курс, стримуючи комуністичний наступ і завойовуючи сферу впливу.

Періоди “холодної війни”

“Холодна війна” тривала з кінця 40-х – до початку 90-х рр.

Перший період — кінець 40-х – перша половина 50-х рр. Відбулася створення військово-політичних блоків, велася гонка озброєнь. Почалося ядерне протистояння, створення військових баз навколо кордонів СРСР, було розв'язано війну в Кореї (1950–1953 рр.).

Другий період — кінець 50-х – 60-ті рр. Загострилося протистояння. Велася боротьба за вплив у країнах “третього світу”. Загострилися Берлінська (1961 р.), Карибська (1962 р.) кризи. Велася війна у В'єтнамі.

Третій період — кінець 70-х – 80-ті рр. Відбувалося загострення ракетно-ядерного протистояння, регіональних конфліктів. СРСР розв'язав війну в Афганістані.

Наслідки “холодної війни”

1. Утворення біполярної (двополюсної) системи міжнародних відносин, тобто утворилися два могутніх світових центри сил, які групувалися навколо двох могутніх держав — США і СРСР.
2. Відбувся розподіл сфер впливу в Європі.
3. Було встановлено тоталітарні режими “радянського зразка” в країнах Східної Європи.

Висновки

1. Ця система міжнародних відносин визначила напрямки розвитку більшості країн у повоєнний час.
2. До середини 50-х років розкол світу на два протилежних табори був остаточно сформований різними військово-політичними союзами. Ця ситуація загрожувала виникненням нової світової війни.
3. Протистояння набуло форм взаємних погроз, дипломатичних маневрів, гонки озброєнь, боротьби спецслужб, ідеологічного протистояння, через що дістало назву „холодна війна”.
4. СРСР і США перетворилися у наддержави й між ними виникли значні незгоди з питань післявоєнного устрою світу.

СТВОРЕННЯ ООН

ООН (Організація Об'єднаних Націй) — найбільш впливова і масова світова організація. Налічує 191 державу світу.

Мета створення ООН

1. Усунути загрози виникнення війни в будь-якому регіоні світу.
 2. Сприяти роззброєнню, мирному врегулюванню територіальних претензій.
 3. Забезпечити мир на планеті.
 4. Розвивати міжнародне співробітництво при розв'язуванні проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру, повагу до прав людини й основних свобод.
 5. Сприяти соціальному, економічному, культурному та екологічному розвитку планети.
 6. Розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципів рівноправності та самовизначення народів.
- 21 серпня 1944 р.** Конференція представників СРСР, США, Великої Британії в Думбартон-Оксі (США). На конференції були сформульовані основні принципи діяльності ООН.

4–11 лютого 1945 р. Ялтинська (Кримська) конференція глав держав антигітлерівської коаліції (США, СРСР, Великої Британії), на якій було прийнято рішення про створення ООН.

25 квітня – 26 червня 1945 р. В Сан-Франциско (США) було скликано конференцію Об'єднаних Націй для вироблення Статуту ООН. Взяло участь близько 300 делегатів від 46 країн світу. Співзасновниками ООН є теж Україна та Білорусь.

24 жовтня 1945 р. Офіційно набув чинності Статут ООН. Цю дату вважають днем народження ООН.

За Статутом ООН налічує шість головних органів

Рада Безпеки, котра складається з 15 членів, п'ять з яких — постійні (США, Велика Британія, СРСР (тепер Росія), Франція, Китай), 10 — непостійні, обрані на два роки Генеральною Асамблеєю. Рішення Ради Безпеки є вирішальними у міжнародних справах і можуть включати як економічні санкції, так і застосування сили проти країни-агресора.

Кожний постійний член Ради Безпеки має право “вето” (заборони) на рішення, що не відповідають його інтересам.

При Раді Безпеки діють:

Військово-штабний комітет;

Міжнародні збройні сили з підтримання миру.

Генеральна Асамблея — головний дорадчий орган ООН.

Представлено всі держави — члени ООН, кожен має один голос. Повноваження Генеральної Асамблеї ООН:

- прийняття в ООН членів організації, а також їх виключення;
- вибори тимчасових членів Ради Безпеки, Економічної й соціальної ради;
- призначення Генерального Секретаря ООН.

Міжнародний суд розглядає судові справи, що їх передають конфліктуючі сторони. Складається з 15 суддів, яких обирає Генеральна Асамблея і Рада Безпеки.

Економічна та соціальна рада, яка проводить дослідження і складає доповіді з міжнародних питань у соціально-економічній і культурній сферах і надає рекомендації Генеральній Асамблеї ООН, членам Організації та зацікавленим спеціальним установам.

Складається з комісій: суспільного розвитку, наркотичних засобів, становища жінок, із транснаціональних корпорацій, народонаселення, статистичної.

Рада з опіки. Здійснювала нагляд за територіями, що були колишніми колоніями. Припинила своє існування після того, як 1994 р. Палаї (група островів у Мікронезії) дістала незалежність. Це була остання 11-та територія, над якою встановлено опіку.

Секретаріат. Здійснює керівництво програмами ООН. Секретаріат очолює Генеральний Секретар ООН, якого обирають на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН за рекомендацією Ради Безпеки. Генеральний секретар має право брати участь у роботі всіх структур ООН, крім Міжнародного суду. Він здійснює координаційні функції.

Принципи діяльності ООН

1. Принцип суверенної рівності всіх її членів.
2. Усі її члени повинні добровільно виконувати взяті на себе за Статутом зобов'язання.
3. Повинні вирішувати свої міжнародні суперечки мирними способами і таким чином, щоб не піддавати загрозі мир, безпеку і справедливість.
4. Усі члени повинні в своїх міжнародних відносинах утримуватися від загрози силою або застосування її проти інших держав.

Мирні договори з колишніми союзниками Німеччини у війні

10 лютого 1947 р. На Паризькій мирній конференції країни антигітлерівської коаліції підписали мирні договори з колишніми союзниками Німеччини — Італією, Фінляндією, Болгарією, Угорщиною, Румунією.

У договорах зазначалося, що стан війни припиняється і кожна з країн, з якою уклали договір, отримує підтримку в разі вступу в ООН.

1. Переможені країни зобов'язувалися:
 - забезпечити всім громадянам своїх країн демократичні свободи;
 - не допускати відродження і діяльності фашистських організацій;
 - знищити довгострокові військові укріплення;
 - видати військових злочинців.

2. Договори визначали деякі територіальні зміни.
 - Північна Трансільванія зі складу Угорщини відійшла до Румунії.
 - Деякі території Італії відійшли до Франції.
 - Італія втратила всі свої колонії й зобов'язувалася поважати суверенітет і незалежність Албанії та Ефіопії.
 - Місто Трієст з прилеглою областю проголошувалося вільною територією, а пізніше у жовтні 1954 р. воно було поділено між Італією і Югославією.
 - Закарпатську Україну включено до складу СРСР.
 - До СРСР від Фінляндії відходили:
 - область Петсамо (Печенга);
 - військово-морська база Поркала-Удд у Фінській затоці з правом оренди на 50 років.
 - Підтверджувалися повернення Радянському Союзу Бессарабії та передача Північної Буковини.
 3. Був зафіксований основний принцип збереження стабільності в Європі — непорушність повоєнних кордонів.
 4. Вводилося обмеження збройних сил переможених держав. Італія могла мати сухопутні війська 250 тис. солдатів та офіцерів і не більше як 25 тис. на флоті та в авіації.
 5. Війська країн-переможниць виводилися з окупованих територій через 90 днів, але вони залишалися в Німеччині, Угорщині, Румунії, Австрії.
 6. Були визначені розміри репарацій:
 - Італія повинна була виплачувати СРСР 100 млн доларів упродовж семи років, Югославії — 125 млн доларів, Греції — 105 млн доларів.
 - Фінляндія та Румунія повинні були сплатити 300 млн доларів репарацій, Угорщина — 200 млн доларів.
 - Усі країни мали виплатити 1 млрд 250 млн доларів репарацій.
 - Через рік СРСР значно скоротив репарації, а згодом відмовився від них.
- Травень 1955 р.** У Відні США, СРСР, Велика Британія та Франція уклали договір з Австрією, за яким вона стала нейтральною країною.

Висновки

1. Мирні договори зберігали незалежність переможених країн, створювали умови для їхнього демократичного розвитку.
2. Сприяли зміцненню миру й добросусідства між народами, а також зміцненню принципу мирного співіснування держав.

Врегулювання відносин з Японією

Вересень 1951 р. 48 держав, включаючи Японію, підписали у Сан-Франциско (США) мирний договір, який оголосив про припинення стану війни з Японією.

Японія:

- визнала незалежність Кореї;
- передала свої території в Тихому океані під опіку США;
- відмовилася від Курильських островів, Південного Сахаліну, Тайваню.

СРСР, Польща, Чехо-Словаччина відмовилися підписати договір, мотивуючи тим, що він:

- не відповідає розиткові Японії як миролюбної держави;
- порушує права й інтереси СРСР та інших країн, які постраждали від японської агресії.

Одночасно з мирним договором було підписано японо-американський “договір безпеки”, який надавав США право розміщувати свої збройні сили на японській території.

Жовтень 1956 р. Було підписано радянсько-японську Декларацію про припинення стану війни і відновлення дипломатичних і консульських відносин. **СРСР:**

- відмовився від репарацій;
- погодився повернути Японії полонених;
- з територіальних питань домовленості не досягнуто;
- мирний договір не було підписано.

Висновок

Переговори про укладення мирного договору між СРСР і Японією тривали протягом десятиріч, однак так і не завершилися конкретним результатом і залишилися у спадщину сучасній російській дипломатії.

Формування військово-політичних блоків

Союзницькі відносини між СРСР і США, що виникли в роки війни, в післявоєнний час перейшли в конфронтацію та суперництво.

1. Розпочалася гонка озброєнь, яка поглинала колосальні матеріальні ресурси, відволікала від цивільних галузей народного господарства найкращі науково-технічні кадри, кваліфікованих працівників.
2. У вересні 1947 р., створивши Інформаційне бюро комуністичних партій (Комінформбюро), СРСР удався до координації діяльності правлячих комуністичних партій держав Східної Європи. Посилилося пропагандистське протистояння.

3. У воєнній сфері США та її союзники 1949 р. утворили **Північно-Атлантичний союз (НАТО)**, до якого ввійшло 12 держав — США, Канада, Італія, Данія, Норвегія, Ісландія, Португалія, Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург.

У подальші роки НАТО розширювалося і продовжує розширюватися на сучасному етапі:

- у 1952 р. до НАТО долучилися Греція і Туреччина;
- 1955 р. — ФРН;
- 1982 р. — Іспанія;
- 1995 р. — Польща, Чехія, Угорщина;
- згодом — Румунія, Словенія, Литва, Латвія, Естонія.

4. На протигагу НАТО комуністичні держави створили свій військово-політичний блок — **Варшавський договір (травень 1955 р.)**, до якого ввійшли СРСР, Польща, НДР, Чехо-Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія. Москва ще більше зміцнила владу над комуністичними країнами Європи. Припинив своє існування у 1990 р.

5. Слідом за НАТО виникли інші союзи:

- **АНЗЮС (1951 р.)** — Австралія, Нова Зеландія, США;
- **СЕАТО (1954–1977 рр.)** — Організація країн Південно-Східної Азії (США, Англія, Франція, Пакистан, Таїланд, Філіппіни, Австралія, Нова Зеландія);
- **Багдадський пакт (1955 р.)** — Велика Британія, Туреччина, Ірак, Іран, Пакистан, — з 1959 р. став називатися **СЕНТО (1959–1979 рр.)** — Велика Британія, Туреччина, Іран, Пакистан;
- **АНЗЮК (1971 р.)** — Австралія, Велика Британія, Малайзія, Нова Зеландія, Сінгапур.

Висновки

1. Між союзниками у Другій світовій війні (СРСР і США) взаємна недовіра у післявоєнний час переросла у “холодну війну” та гонку озброєнь.
2. До середини 50-х рр. розкол світу на два протилежних табори був оформлений різними військово-політичними союзами.
3. Розпочалося протистояння військово-політичних блоків, яке поширювалося не тільки на Європу, а й на інші регіони світу.
4. Ця ситуація загрожувала виникненню нової світової війни.

Тема 2. США І КАНАДА

США у 1945–1950 рр.

Зміцнення міжнародного статусу США внаслідок Другої світової війни

1. Друга світова війна сприяла зростанню військової могутності США.
У США сформувався потужний військово-промисловий комплекс. Президент США Гаррі Трумен заявляв: *“Ми вийшли з війни як наймогутніша в світі держава, можливо наймогутніша в історії людства”*.
2. За роки Другої світової війни США побудували 434 військово-морських бази.
3. Їхні військово-морські та військово-повітряні сили були розташовані на всіх основних напрямках світових комунікацій і у найважливіших стратегічних пунктах Західної Європи, Азії, Африки (близько 2300 військових баз).
4. 1945 р. Збройні сили США досягли чисельності 12 млн осіб. Щорічні витрати на армію й флот у перші післявоєнні роки сягали 11 млрд доларів.
5. США монопольно (до 1949 р.) володіли новою зброєю масового винищення — атомною зброєю і засобами її доставки — авіаносцями і бомбардувальною авіацією далекої дії, які могли донести ядерні заряди в будь-яку точку планети.
6. Липень 1945 р. США провели вдаль випробування атомної бомби, а потім використали її на завершальному етапі війни з Японією (6 і 9 серпня 1945 р. атомні бомби було скинуто на японські міста Хіросіму та Нагасакі). США прагнули ослабити СРСР, перешкодити поширенню комунізму в світі за допомогою військового, економічного та політичного тиску.
7. В основу зовнішньої політики США було покладено “доктрину стримування”, запропоновану в 1947 р. радником посольства США у Москві Джорджем Кеннаном, який заявив, що США *“повинна протиставити росіянам силу в будь-якій точці земної кулі, де вони проявляють спробу порушити мир і стабільність”*.
8. 1947 р. Для організації “національної безпеки» в США були створені спеціальні урядові установи — Рада національної безпеки і Центральне розвідувальне управління та введено посаду міністра оборони.

9. 1947 р. Президент Г. Трумен виступив з ініціативою проти дії комуністичним силам у Туреччині та Греції, для чого були виділені відповідні кошти — 400 млн доларів (“доктрина Трумена”).

Зовнішньополітична програма Г. Трумена була спрямована на захист “вільного світу” та американських геополітичних інтересів, які полягали у посиленні ролі США на міжнародній арені й об’єднанні демократичних країн у боротьбі проти комунізму. Його доктрина для забезпечення американського лідерства у світі ґрунтувалася на концепції “стримування комунізму”.

Геополітика — політична концепція про вплив географічного фактора (положення країни, природних ресурсів, клімату тощо) на глобальні інтереси та зовнішню політику розвинених індустріальних держав. Подальшим практичним втіленням ідеї “стримування комунізму” стали:

- зміцнення воєнної могутності США;
- гонка озброєнь;
- створення військових блоків (НАТО, СЕАТО, СЕНТО);
- створення мережі військових баз навколо кордонів СРСР;
- надання допомоги вільним народам (“план Маршалла” — в Європі, допомога Японії 2 млрд доларів); пряме використання військової сили (війна 1950–1953 рр. у Кореї).

21 червня 1949 р. Конгрес США ратифікував договір про вступ до НАТО.

1954 р. Доктрину “стримування комунізму” заступила доктрина “масової відплати”, а згодом доктрина “гнучкого реагування”, яка допускала можливість ведення “обмеженої війни”. Однак створення ядерної зброї в СРСР привело до необхідності переговорів.

9 березня 1957 р. На спільному засіданні обох палат конгресу було проголошено “доктрину Ейзенхауера”.

Її суть:

- прагнення зменшити вплив СРСР у районі Близького Сходу;
- співробітництво з арабськими країнами;
- здійснення “програми військової допомоги та співробітництва” цим країнам;
- використання збройних сил США “для забезпечення та захисту територіальної цілісності та політичної незалежності” близькосхідних країн.

Доктрина (від лат. *doctrina* — вчення) — наукова або філософська теорія, провідний теоретичний чи політичний принцип у діяльності держави.

Висновок

Після Другої світової війни США перетворилися на лідера Вільного світу в умовах зростаючого протистояння між Сходом і Заходом.

Наростання консервативних тенденцій у внутрішньополітичному житті

40–50-ті рр. — президентство у США Г. Трумена (1945–1952 рр.) від демократів, Д. Ейзенхауера (1953–1960 рр.) від республіканців.

1. У післявоєнні роки у внутрішній політиці США посились консервативні тенденції:
 - серед підприємців ширилася думка про необхідність відмови від проведення деяких ліберальних реформ Ф. Рузвельта, що не потрібно втручання держави в економічну діяльність;
 - ділові кола США вимагали прийняття нового профспілкового законодавства (реакція на страйкову боротьбу 1946 р.).
2. Відбувалося деяке обмеження демократичних свобод:
 - **1947 р.** Прийнято закон **Тафта-Хартлі**, який:
 - зменшив права профспілок;
 - ставив профспілки під контроль держави;
 - обмежував права робітників на страйки;
 - профспілки були зобов'язані подавати урядові відомості про свою чисельність і грошові витрати;
 - заборонив профспілкам фінансувати політичні компанії;
 - комуністам заборонялося обіймати виборні посади у профспілках.
 - **1950 р.** Закон **Маккарена-Вуда** (“Закон про внутрішню безпеку”).
Зобов'язував компартію та деякі інші організації зареєструватися в Міністерстві юстиції як “підривні” організації. За відмову від реєстрації—покарання: 5 років тюремного ув'язнення і штраф у розмірі 10 тис. доларів.
Понад 2,5 млн державних службовців пройшли перевірку на лояльність, з державних органів було звільнено 7 тис. службовців.
 - **1954 р.** Парламент засудив діяльність Дж. Маккарті.

Маккартизм — реакційна політична течія, що переслідувала за вільнодумство. Дістала свою назву від прізвища сенатора Джозефа Маккарті. Діяльність сенатора Дж. Маккарті та його прихильників дістала назву “полювання на відьм”, бо:

- були обмежені конституційні права громадян США;
- почалося переслідування інакомислячих;
- переслідування велись за політичними мотивами.

3. 50-ті рр. У США расова дискримінація негрівського населення, якого налічувалося 20 млн осіб.

Середина 50-х рр. Масовий рух негрів за свої громадянські права.

Дуайт Ейзенхауер (1890–1969)

Герой Другої світової війни, головнокомандувач об'єднаних сил союзників у Західній Європі. Прийшов до влади внаслідок виборів 1952 року як представник республіканців і став 34-м президентом США в 1953–1960 рр.

Народився в штаті Техас, школу закінчив у штаті Канзас, куди переїхали його батьки. Працював на фермах.

У 1910 р. вступив до армійської військової академії у Вест-Пойнті, після закінчення якої служив у піхотному полку в Техасі. Згодом знову навчався в танковій школі й військовому коледжі Вашингтона.

Працював у відомствах начальника штабу армій генерала Д. Макарура. У 1940 р. Д. Ейзенхауера було призначено начальником штабу дивізії, а в 1941 р. — начальником штабу армійського корпусу.

У 1942 р. Д. Ейзенхауера було призначено головнокомандувачем Збройних сил США на європейському театрі воєнних дій. Одержав звання генерала армії. Командував воєнними операціями союзних військ у Північній Африці, на Сицилії, військами союзників, які висадились у Нормандії й вели воєнні дії в Європі.

У 1945 р. командував окупаційними військами США в Німеччині.

1945–1948 рр. очолював штаб американської армії.

З 1950 р. командував Збройними силами НАТО.

У 1952 р. обраний президентом.

Він розгорнув боротьбу з корупцією у державному апараті, звільнив його від прокомуністичних елементів, зменшив податки, всіляко заохочував приватну ініціативу.

Виконуючи одну з головних передвиборних обіцянок, Д. Ейзенхауер домігся припинення війни в Кореї та підписання перемир'я.

Д. Ейзенхауер був незадоволений розпачатою кампанією Маккарті про відмову від торгівлі з країнами комуністичного блоку, а також "пошуком ним підривної діяльності в армії США". Сенат у 1954 р. ухвалив резолюцію, яка засуджувала поведінку Маккарті.

Д. Ейзенхауер користувався великою популярністю серед народу і знову переміг на виборах вдруге у 1956 р. За його президентства посилювався військово-промисловий комплекс. Превідіння Ейзенхауера збіглося з розгортанням науково-технічної революції. Досягнення кібернеки й електроніки створили основу для переходу до комплексної автоматизації виробництва. Покращилося матеріальне становище багатьох людей. Д. Ейзенхауер залишився в пам'яті американців як людина сильної волі, яка зробила значний вклад у розгром фашизму й процвітання американської нації.

Особливості економічного розвитку

- Внаслідок Другої світової війни фінансово-економічна та військова могутність США значно посилилась:
 - зросла виробнича потужність промисловості;
 - у 1946 р. США виробляли 62% усієї промислової продукції капіталістичного світу (до війни було 40%);
 - США мали 73% золотого запасу капіталістичного світу;
 - на США припадало 1/3 експорту капіталістичного світу;
 - у 1946 р. США виробляли половину валового світового національного продукту і національний продукт у роки війни зріс удвічі;
 - виробництво сільськогосподарської продукції зросло на 38%;
 - значно зросло виробництво промислової продукції:

Назва	Рік	
	1939	1945
Вугілля	446 млн т	632 млн т
Нафта	1285 млн барелей	1713 млн барелей
Сталь	47 млн т	71 млн т
Алюміній	131 тис. т	704 тис. т
Електроенергія	181 308 млрд кВт·год	271 255 млрд кВт·год

Причини економічного процвітання після війни

- Ліквідовано військову й економічну могутність Німеччини та Японії.
 - Послабилися Британська імперія та Франція. Територія США не постраждала від війни, збитки у війні були порівняно незначні.
 - До США переїхало багато видатних вчених і фахівців з інших країн.
 - Широко впроваджувалися у виробництво досягнення науково-технічної революції — автоматизовані системи, роботи, лазерна техніка, радіоелектроніка тощо.
2. Було збережено основні принципи “нового курсу” Ф. Рузвельта про посилення ролі держави в економіці країни.
 3. Здійснювалося стимулювання науково-технічного прогресу, створювалися нові та розширювалися діючі науково-дослідні центри.
 4. Вирішувалася проблема демобілізованих солдатів. Було прийнято “Солдатський біль про права”. Учасники війни забезпечувалися роботою, землею, житлом, безплатним навчанням і медичним обслуговуванням.
 5. 1946 р. Прийняли “Закон зайнятості”, яким держава регулювала використання трудових ресурсів і межу безробіття.
 6. Після війни було розпочато конверсію військового виробництва, внаслідок чого знизилися прибутки більшості американців, зросло безробіття.
 7. 1948 р. Було збільшено мінімальну заробітну плату та прийнято програму дешевого житла.
 8. Д. Ейзенхауер в економічній політиці намагався обмежити державне регулювання і втручання держави у справи бізнесу.
 9. У 50-х рр. для соціально-економічного розвитку США були характерні повільні темпи розвитку виробництва й часті кризи (1953–1954 рр., 1957–1958 рр., 1960–1961 рр.), збільшувалась кількість робітників невиконавчої сфери, відбувався інтенсивний розвиток військово-промислового комплексу.

США у 1960–1970 рр.

Внутрішня політика адміністрації Дж. Кеннеді

1960 р. На президентських виборах США обрано від Демократичної партії Джона Кеннеді, віце-президентом став Ліндон Джонсон. Дж. Кеннеді оголосив програму своєї діяльності “Нові рубежі” як продовження лінії Ф. Рузвельта.

Мета внутрішньої політики Кеннеді — відродження США як світового лідера, стимулювання економічного зростання.

З цією метою планувалося:

1. Розширити функції держави в економіці.
2. Збільшити капіталовкладення в економіку.
3. Зменшити інфляцію.
4. Здійснювати підготовку кадрів за новими стандартами і потребами НТР.
5. Розумно поєднувати ціни і зарплату.
6. Удосконалювати загальну і спеціальну освіту.
7. Збільшити допомогу з переустрою міст.
8. Збільшити асигнування на соціальні програми.
9. Сприяти розвиткові відсталих районів країни.
10. Скоротити податки.
11. Надати допомогу фермерам.
12. Покращити становище негритянського населення.
13. Покращити становище жінок, молоді.

Що було зроблено для реалізації програми “Нові рубежі”

1. Були надані пільги великому капіталу.
2. Зменшено податки з монополій, щоб вони збільшували інвестиції у промисловість та створювали нові робочі місця.
3. Було збільшено допомогу безробітним.
4. Продовжено строк, протягом якого безробітні отримували допомогу — з 26 до 39 тижнів.
5. Розширено страхування від безробіття.
6. Започатковано громадські роботи для безробітних.
7. Збільшено масштаби житлового будівництва.
8. Значно покращились взаємини з профспілками.

Наслідки втілення в життя програми “Нові рубежі” Дж. Кеннеді

1. Почалося значне зростання американської економіки (до 5,6–7% на рік).
2. За 5 років валовий внутрішній продукт зріс на 35%.

3. Скоротилося безробіття на 4,6%.
4. Зарплата робітників зросла на 19%.
5. Відбулася повна автоматизація виробництва. Досягнуто значних успіхів у здійсненні науково-технічної революції.
6. Динамічно розвивалося сільськогосподарське виробництво.
7. Було прийнято закон про допомогу сім'ям із низькими доходами.

Зовнішня політика адміністрації Дж. Кеннеді

1. Намагався зберегти й зміцнити позиції США на міжнародній арені як лідера "вільного світу".
2. Змінив доктрину "масової відплати" на доктрину "гнучкого реагування" на збройні конфлікти.
3. Намагався не допустити експансії комунізму.
4. Звернув головну увагу на політичні процеси в Азії, Африці, Латинській Америці у зв'язку з появою нових незалежних держав.
5. Хотів обмежити вплив СРСР на країни "третього світу".
6. Реалістично підходив до розв'язування спірних питань, дотримувався позиції про необхідність конструктивного діалогу з СРСР. Це підтверджує "Карибська криза".

Січень 1962 р. За ініціативи США Організація Американських держав (ОАД) прийняла рішення про визнання кубинського режиму злочинним і про виключення Куби з ОАД та про заборону торгівлі країн Латинської Америки з Кубою, 15 країн Латинської Америки розірвали з Кубою відносини.

У відповідь на таку політику США СРСР почав надавати Кубі різноманітну допомогу і вирішив розмістити на Кубі ракети середньої дальності, почавши їх таємну доставку. На Кубу СРСР почав завозити ракети СС-4, бомбардувальники Іл-28 і тактичні ракети "Місяць", які могли використовуватися як носії ядерних зарядів. У відповідь США оголосили морську блокаду.

22 жовтня 1962 р. США сконцентрували навкруги Куби великі з'єднання військово-морського флоту (всього 183 кораблі), воєнну авіацію, морських піхотинців. Було приведено у повну бойову готовність війська США та війська союзників США по НАТО. Почалася небезпечна конфронтація, що загрожувала всьому світові термоядерною війною.

Велику роль у подоланні кризи відіграли лідери обох дер-

жав — Дж. Кеннеді та М. Хрущов, які пішли на переговори і прийняли компромісні рішення, щоб запобігти ядерній війні: СРСР погодився вивести з Куби ракети, а США відмовилися від вторгнення своїх військ на Кубу.

Висновки

1. СРСР і США зробили вибір на користь миру зі збереженням кубинського комуністичного режиму, а не термоядерної війни.
 2. Карибська криза стала поворотним пунктом для переорієнтації зовнішньої політики СРСР, США та інших великих держав у бік скорочення гонки озброєнь, послаблення міжнародного напруження.
- 5 серпня 1963 р.** У Москві США, СРСР та Велика Британія підписали Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космосі і під водою.
- 22 листопада 1963 р.** Дж. Кеннеді був убитий в Далласі (штат Техас).

Внутрішня політика адміністрації Л. Джонсона

- 1963 р.** Після вбивства Дж. Кеннеді посаду президента до нових виборів посів віце-президент Ліндон Джонсон.
- 1964 р.** Відбулися чергові президентські вибори. Президентом було обрано Ліндона Джонсона. Висунув план побудови “Великого суспільства” без злиднів, безробіття і злочинності. З цією метою:
1. Був підвищений рівень мінімальної зарплати.
 2. Фермерам надано нові кредити й субсидії.
 3. Виділялися кошти на охорону здоров'я, підтримку спеціальних і середніх шкіл.
 4. Значні кошти було виділено на державне будівництво дешевого житла.
 5. Прийнято закон про допомогу сім'ям з низькими доходами.
 6. Введено безкоштовне медичне страхування для громадян похилого віку.
 7. Прийнято низку законів про надання громадянських прав негрівському населенню Америки:
 - **1964 р.** Закон про обмеження расової дискримінації при наймі на роботу.
 - **1965 р.** Закон про гарантування виборчих прав негрів.
 - **1968 р.** Закон про громадянські права негрів (зрівняння в правах при здаванні житла, при обслуговуванні в громадських місцях).

Зовнішня політика адміністрації Л. Джонсона

1. Висунув доктрину “гнучкого реагування” про надання збройної підтримки антикомуністичним режимам.
2. США розпочали війну у В’єтнамі у **серпні 1964 р.**, спровокувавши збройний інцидент у Токійській затоці, що послугувало приводом для бомбування Північного В’єтнаму. Л. Джонсон направив у В’єтнам 500-тисячну армію американських солдатів. США підтримали Південна Корея, Таїланд, Нова Зеландія, Австралія.
1968 р. США були змушені припинити бомбування і розпочали переговори з Демократичною Республікою В’єтнам.
1973 р. Була підписана Паризька угода про припинення війни і відновлення миру у В’єтнамі. США, не досягнувши мети, змушені були вивести війська з В’єтнаму. У війні загинуло 60 тис. американських солдатів і офіцерів.
3. Пожвавилися контакти США з СРСР: У період з 1963 по 1969 рр. СРСР і США уклали різних угод більше, ніж за 30 років з моменту встановлення між ними дипломатичних відносин.
4. **1968 р.** Було підписано Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, який до кінця року підписали 83 країни світу.

Активізувала свою діяльність внутрішня реакція

- 1968 р.** Вбивство Мартіна-Лютера Кінга, відомого борця за громадянські права негритянського населення. Було вбито сенатора Р. Кеннеді, який висунув свою кандидатуру на пост президента. Авторитет адміністрації Л. Джонсона впав, демократи зазнали поразки під час президентських виборів у листопаді 1968 р. До влади доступився республіканець Р. Ніксон.

Мартін-Лютер Кінг (1929–1968)

Національний герой США, один із керівників боротьби за громадянські права негрів. Його називали “моральним лідером нації”.

Молодий негритянський священик був ініціатором тактики ненасильницьких дій. Заснував у 1957 р. негритянську організацію “Південна конференція християнського керівництва”. Він виступав проти проявів расизму, дискримінації чорношкірих американців. Ви-

магав забезпечення виборчих прав для чорношкірих, а також обмеження расової дискримінації при одержанні житла, при найманні на роботу, у школах та громадських місцях.

Домігся прийняття у 1960 р. закону про громадянські права, який гарантував неграм виборчі права, захист від насильства.

У 1964 р. був прийнятий новий закон про громадянські права, який заборонив расову дискримінацію в громадських місцях, а також при найманні й звільненні робочої сили.

У 1964 р. одержав Нобелівську премію миру.

У 1965 р. домігся прийняття нового закону про громадянські права, який скасував у деяких штатах цілу низку цензів, введених, щоб не допустити негрів до участі у голосуванні.

У 1968 р. расисти вбили борця за громадянські права негрів Мартіна-Лютера Кінга. 150 тис. негрів і білих зібралися провести в останню путь великого борця за права людини.

Внутрішня політика Р. Ніксона

1969–1974 рр. Президентом США був республіканець Річард Ніксон. З метою оздоровлення економіки проголосив “нову економічну політику”.

1. Збільшено капіталовкладення в нові галузі економіки.
2. Великим компаніям, які інвестували виробництво, надано значні податкові пільги.
3. Скасовано акцизний податок на продаж легкових автомобілів.
4. В економіку США залучено іноземний капітал.
5. Введено контроль над цінами.
6. Зросла кількість американців, які отримували державну допомогу.
7. Зріс мінімум погодинної оплати праці до 1,7 долара на годину.
8. Оголошено про скорочення допомоги іншим державам.
9. Розпочато структурну перебудову економіки, спрямовану на розвиток наукомісткого виробництва.

Зовнішня політика Р. Ніксона

70-ті рр. — період становлення й розвитку розрядки міжнародної напруженості, послаблення “холодної війни”.

1. **18 лютого 1970 р.** президент Р. Ніксон у своєму посланні конгресу “**Нова стратегія в інтересах миру**” наголосив на необхідності “спиратися не лише на силу”, а й на переговори з протилежною стороною.
2. Висунув концепцію “**від ери конфронтації до ери переговорів**”.
3. Сприяв становленню взаємовідносин між СРСР і США на принципах мирного співіснування:
 - у 1971, 1973, 1974 рр. відбулися зустрічі між президентом і радянським керівництвом;
 - були укладені важливі радянсько-американські угоди: **Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО), Договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СОСО-1).**
 - За період 1972–1974 рр. СРСР і США уклали 41 угоду, які створили необхідну правову базу для розвитку співробітництва між країнами.
4. Адміністрація Р. Ніксона підписала угоду про припинення війни у В’єтнамі й відновлення миру.

Загострення внутрішньополітичної боротьби у 70-х рр. “Уотергейтська справа”

Під час виборчої кампанії 1972 р. було заарештовано кілька осіб, які проникли до штаб-квартири Демократичної партії в готелі “Уотергейт” у Вашингтоні, щоб встановити апаратуру для підслуховування.

Р. Ніксон заперечував свою причетність до цієї справи і на виборах президента 1972 р. знову переміг.

Утім, у процесі слідства стало відомо, що до “уотергейтської справи” причетний Р. Ніксон, який **9 серпня 1974 р.** під загрозою імпичменту змушений був подати у відставку. Президентом став віце-президент **Джералд Форд.**

1974–1976 рр. — президентство Д. Форда від республіканців, припало на гостру економічну кризу 1974–1975 рр., викликану збільшенням світових цін на нафту.

- Збільшено державне регулювання.
- Зменшено соціальні програми.
- Значно зросло безробіття (до 10 млн осіб).

У зовнішній політиці проводив лінію свого попередника на розрядку міжнародної напруженості, ослаблення “холодної війни”.

1975 р. Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі у Гельсінкі, в якій взяли участь керівники 33 європейських країн, США і Канади.

Було підписано **Заключний акт**, де зафіксовано 10 принципів взаємовідносин між країнами.

1. Суверенна рівність, поважання прав, характерних суверенітету.
2. Незастосування сили або загрози силою.
3. Непорушність кордонів.
4. Територіальна цілісність держав.
5. Мирне врегулювання суперечок.
6. Невтручання у внутрішні справи.
7. Повага прав людини, основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігій і переконань.
8. Сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права.
9. Рівноправність і право народу розпоряджатися своєю долею.
10. Співробітництво між народами.

1976 р. Новим президентом став Д. Картер.

Почався відхід від політики розрядки в американсько-радянських відносинах. Джеймс Картер висунув доктрину “**суперництва й співробітництва**”.

Зовнішньополітична доктрина Д. Картера виходила з необхідності активного втручання США в будь-якій точці планети, де виникла загроза американським життєвим інтересам. Для цього було створено “**сили швидкого реагування**”.

Червень 1979 р. Договір ОСО-2, підписаний Дж. Картером і Л. Брежнєвим у Відні, внаслідок вторгнення радянських військ в Афганістан не був ратифікований жодною зі сторін.

Другий етап науково-технічної революції (НТР)

Суть НТР — перехід від машинно-фабричного до комплексно-автоматизованого виробництва. Це якісно новий етап продуктивних сил на основі перетворення науки на безпосередню продуктивну силу, на провідний чинник розвитку суспільства.

Етапи НТР

Перший етап — 50-ті рр. Це початок НТР, коли стали до ладу перші атомні електростанції, почалося застосування в промисловості електронно-обчислювальної техніки. Три великих винаходи створили базу сучасного виробництва: ядерний реактор (1942 р.), транзистор (1948 р.), лазер (1950 р.).

Другий етап — 60–70-ті рр.

Широко здійснюється автоматизація виробництва, роботизація, повсюдно запроваджувалися автоматизовані системи керування виробництвом. Це період масштабного впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво. Відбувається значна структурна перебудова в економіці. Швидкими темпами розвиваються: хімія та хімічні технології, атомна промисловість, космонавтика.

Третій етап — початок 80-х рр.

Основні напрямки НТР

1. Автоматизація виробництва.
2. Використання ЕОМ (електронно-обчислювальних машин) для обробки інформації.
3. Проникнення мікроелектроніки у всі сфери життя.
4. Зростання ролі хімії в народному господарстві.
5. Зміни в паливно-енергетичному балансі (основними енергоносіями стали нафта і газ).
6. Значне вкладання коштів у наукові дослідження.
7. Скорочення термінів винаходів і наукових відкриттів до їхнього впровадження у виробництво.
8. Використання новітніх досягнень НТР для військових та мирних потреб.

Ознаки НТР

1. Прискорення науково-технічних перетворень.
2. Поєднання науки з виробництвом.
3. Розвиток процесу опанування новими видами енергії.
4. Здійснення виготовлення і масового застосування штучних матеріалів з наперед заданими властивостями.
5. Перебудова господарства в напрямку енерго- та ресурсозбереження.
6. Зростання темпів комп'ютеризації виробництва.
7. Застосування новітніх технологій.
8. Розвиток біотехнологій.

9. Розвиток наукомістких галузей — освоєння космосу (16 червня 1969 р. здійснена посадка людини на місяць), електроніки тощо.
10. Запровадження робототехніки.
11. Впровадження автоматизованих систем керування.
12. Широке застосування автоматизованих систем керування технологічними процесами.
13. Масове оновлення побутової техніки (відеомагнітофонів, персональних комп'ютерів, мікрохвильових печей тощо) та засобів зв'язку.

Наслідки НТР

1. Підвищилася ефективність усієї виробничої діяльності.
2. НТР сприяла збільшенню темпів і обсягів виробництва.
3. Швидкими темпами зростала продуктивність праці.
4. Змінилася структура продуктивних сил.
5. Зросла роль сфери обслуговування. В 1970 р. у невиробничій сфері працювало 60% усіх працюючих. Формувалася економіка послуг.
6. Відбулися значні зміни в сільському господарстві.
Здійснено індустріалізацію сільськогосподарської праці, що сприяло:
 - зменшенню кількості ферм (у 1950 р. було 5,6 млн ферм, а в 1970 р. — 2,9 млн);
 - скороченню кількості зайнятих у сільському господарстві (1950 р. — зайнято в сільському господарстві 9,9 млн осіб, у 1984 р. — 3,7 млн).
7. Змінилися умови, характер та якість праці:
 - зросла роль творчих управлінських та контролюючих функцій;
 - зросли вимоги до освіти людини.
8. Сталися зміни в аспектах життя суспільства й окремої людини.
9. Змінилося обличчя промислового робітника.
10. Відбувався перехід висококваліфікованих робітників до групи інтелігенції.
11. Швидкими темпами зростав середній клас та їхній добробут (менеджерів, науковців, інженерно-технічних кадрів, працівників сфери послуг тощо).
12. На зміну індустріальному суспільству прийшло постіндустріальне, головною рушійною силою якого є наука, виробництво, розподіл, використання інформації.

13. Зросли і стали однією з основ господарської діяльності транснаціональні корпорації (ТНК). У 70-х рр. їх було 35 тис., які контролювали 170 тис. іноземних філій.
14. Змінилися взаємовідносини суспільства і природи, що призвело до величезних екологічних проблем.

США у 1980 – 2005 рр.

“Рейганоміка”

“Рейганоміка” — економічна політика президента Р. Рейгана (1981–1988 рр.).

На початку президентства Р. Рейгана економічне становище в країні було важким:

- значний дефіцит державного бюджету;
- зниження темпів розвитку порівняно з іншими країнами;
- в економіці США — депресія, що розпочалася наприкінці 1972 р.;
- значна інфляція;
- зросла кількість безробітних;
- падіння реальної зарплати робітників.

Р. Рейган запропонував програму **“Відродження Америки”**, в якій вклав низку економічних заходів (“рейганоміка”).

Суть “рейганоміки”

1. Державне регулювання економіки було обмежене.
2. Послаблено державну регламентацію підприємницької діяльності.
3. Відмінено урядовий контроль за цінами на внутрішньому ринку.
4. Зменшені соціальні програми, щоб пізніше компенсувати це за рахунок зростання економіки.
5. Скорочувалися податки на 30% для всіх груп населення.
6. Корпораціям було надано великі податкові пільги, що дало змогу скерувати вивільнені кошти на розширення виробництва.
7. Збільшувалися капіталовкладення в передові галузі виробництва.
8. Зростала частка наукомістких галузей — радіоелектроніки, приладобудування, космонавтики тощо.
9. Створено сприятливі умови для залучення іноземного капіталу в економіку США.
10. Скорочувалися малоефективні галузі виробництва.

11. Особлива увага приділялася розвитку і стимулюванню приватного сектора.
12. Здійснювалося технічне переоснащення підприємств та підвищення їхнього технологічного рівня.
13. Скорочувалися витрати на державний апарат; значно зменшилися асигнування міністерств, крім Пентагону (міністерства оборони).
14. Кредитно-грошова політика була спрямована на подолання інфляції.

Наслідки “рейганоміки”

1. Забезпечила нове зростання економіки США:
 - зросло виробництво;
 - щорічний приріст виробництва становив 4%;
 - продуктивність праці зросла в 2 рази;
 - середньорічні темпи приросту валового національного продукту становили 3,5%.
2. Уможливила подолати економічну депресію.
3. Забезпечила США безкризовий розвиток протягом тривалого часу.
4. Значно підвищився життєвий рівень населення:
 - зменшився рівень безробіття з 7 до 5,4%;
 - знизився рівень інфляції з 12,5 до 4,5%;
 - було створено 18 млн робочих місць;
 - сталися глибокі структурні зміни в економіці, зросла частка невиробничої сфери (торгівлі, фінансів, освіти, охорони здоров'я) до 64%.

Зовнішньополітична стратегія Р. Рейгана

Два етапи у зовнішній політиці Р. Рейгана.

Перший етап — до 1985 р.

Домінують силові підходи до вирішення проблем міжнародного життя, взято курс на відновлення військово-промислової могутності США.

Особливо це виявилось:

- після вступу радянських військ у Афганістан (1979 р.);
- після введення військового стану в Польщі (1981 р.);
- у зв'язку з розміщенням радянських ракет СС-20 у Східній Європі.

Приклади силових методів Р. Рейгана

1. Прийнято доктрину "неоглобалізму" Р. Рейгана, якою передбачалося: використання військ США проти радянського впливу у світі; глобальне протистояння СРСР.
2. 1982 р. Р. Рейган закликав до хрестового походу проти СРСР, який він назвав "імперією зла".
3. 1983 р. Почалося розміщення американських ракет "Першинг-2" та "Томагавк" у Західній Європі.
4. 23 березня 1983 р. Р. Рейган обнародував плани "стратегічної оборонної ініціативи" (СОІ, відомої під назвою "зоряні війни", що погрожували перенесенню військового протистояння в космос.
5. 1983 р. Американські війська вторглися на Гренаду; в 1983–1984 рр. — у Ліван.
6. Могутня економіка США включилася у гонку озброєнь.
7. Перед комуністичною небезпекою та ядерною загрозою з боку СРСР США вдалося згуртувати навколо себе країни НАТО.
8. Секретні служби (особливо ЦРУ) дістали повну свободу дій у сфері супротиву радянському впливові та у підтримці антикомуністичних сил у країнах "третього світу".
9. США озброювали моджахедів Афганістану.

Другий етап — з 1985 р. З приходом до влади в СРСР М. С. Горбачова починає змінюватися зовнішня політика США. Радянсько-американські відносини значно потеплішали.

1. Відбуваються зустрічі керівників держав і США:
1985 р. — у Женеві,
1986 р. — у Рейкв'явіку,
1987 р. — у Вашингтоні,
1988 р. — у Москві.
2. 8 грудня 1987 р. Між СРСР і США був підписаний Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності. Американська сторона зобов'язувалася демонтувати 889 ракет, радянська — 1752.

Рональд Рейган

40-й президент США, республіканець.

Народився 6 лютого 1911 р. в м. Тампіко (штат Іллінойс) у родині дрібного торговця ірландського походження. Мати — англо-шотландського походження. У 1932 р. закінчив коледж. За освітою економіст та соціолог, але дуже

цікавився спортом і театром. В 1932– 1937 рр. працював спортивним коментатором радіо Ен-Бі-Сі в м. Даненпорт та Де-Мойн (штат Айова).

У 1937 р. став кіноактором у Голлівуді, знімався у 54 художніх фільмах. Акторський досвід допоміг йому навчитися спілкуватися з будь-якою аудиторією.

У політиці з 1964 р. Належав до правого крила Республіканської партії. В 1966 р. отримав перемогу на виборах штату Каліфорнія. З 1975 р. — радіо- та газетний коментатор.

4 листопада 1980 р. на виборах президента отримав перемогу від Республіканської партії над кандидатом демократів Дж. Картером. Мав добрі зв'язки з великим бізнесом.

Р. Рейган був прихильником традиційних американських цінностей: релігії, сім'ї, власності, бережливості, старанності. Період його перебування в Білому домі ввійшов у історію як “епоха Рейгана” — людини, яка “повернула Америці віру в себе”.

Після виходу на пенсію Р. Рейган продовжував активну діяльність. У 1994 р. захворів на хворобу Альцгеймера, яка викликає поступову втрату пам'яті та мови.

Р. Рейган та його дружина Ненсі створили науково-дослідний центр із вивчення цієї хвороби. Останні роки життя прожив у своєму маєтку Бель-Ер.

Президентство Джорджа Буша (1989–1992 рр.)

1988 р. Президентом США був обраний Дж. Буш від Республіканської партії.

1. Продовжив політику свого попередника Р. Рейгана.
2. Вдалося досягти згоди між демократами й республіканцями з головних питань внутрішньої й зовнішньої політики.
3. Забезпечив виконання програми боротьби з наркоманією.
4. Сприяв розвитку освіти, охорони здоров'я.

У зовнішній політиці

1. Переважала тенденція розрядки, що виявлялася в переговорному процесі з СРСР, а після його розпаду — з Росією.
2. 12 вересня 1990 р. У Москві було укладено Договір про врегулювання “німецького питання”. Угода передбачала об'єднання НДР і ФРН в єдину державу.

3. США брали найактивнішу участь у припиненні іракської агресії проти Кувейту в 1991 р. (операція “Бура в пустелі”. Військові сили 28 країн, які діяли під американським командуванням, звільнили Кувейт).
4. Адміністрація Дж. Буша прагнула знайти “золоту середину” у вирішенні конфліктних ситуацій.
5. 1993 р. Між Росією і США було укладено договір СНО-2 про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, до якого приєдналися Україна і Казахстан.

Політичний курс Б. Клінтона

У 1992 р. президентом США обрали, а у 1996 р. переобрали на другий термін Б. Клінтона від Демократичної партії. У той час змінилася ситуація в світі:

- Розпався Радянський Союз.
- Республіки СРСР стали незалежними.
- З-під опіки СРСР вийшли країни Східної Європи.
- Завершилася “холодна війна”.
- Ліквідовано стратегічне протистояння двох світів — капіталістичного і соціалістичного.

Завдання зовнішньої політики Б. Клінтона

1. Зміцнювати співтовариство країн з ринковою економікою.
 2. Підтримувати відносини з основними світовими державами.
 3. Формувати нову стратегію НАТО та його розширення на Схід.
 4. Боротися з агресією.
 5. Брати активну участь у сучасних інтеграційних процесах.
 6. Підтримувати і зміцнювати нові демократії, лібералізувати світову торгівлю.
 7. Активізувати миротворчі зусилля США (Югославія, Сомалі, Близький Схід та ін.).
 8. Врегулювати югославську кризу та досягнути миру на Балканах.
- 24 березня 1999 р.** з ініціативи США війська НАТО розпочали бомбардування Югославії, ведучи боротьбу проти сербського керівництва на чолі з С. Мілошовичем, якого звинуватили у геноциді проти албанців.

Проблеми, які існували за часів президентства Б. Клінтона

1. Важко вирішувалася проблема ізраїльсько-палестинського врегулювання.
2. Складною залишалася ситуація в Перській затоці та на Корейському півострові.
3. Була здійснена невдала спроба миротворчої акції морської піхоти США у Сомалі, яка завершилася загибеллю багатьох американських солдатів.

У внутрішній політиці

1. Економіка за Б. Клінтона розвивалася стабільно.
2. Лише за 1992–1996 рр. було створено 10 млн робочих місць.
3. Розміри валового внутрішнього продукту (ВВП) виросли до 7 трлн доларів.
4. Багато уваги приділялося:
 - розширенню комп'ютеризації та інтернетизації суспільства;
 - захисту навколишнього середовища;
 - боротьбі зі злочинністю і наркоманією;
 - будівництву житла.
5. Збільшено термін навчання з 12 до 14 років, включаючи середню школу і дворічні коледжі.
6. Прийнято Закон про безоплатну медичну допомогу для літніх людей та непрацездатних.

Висновки

1. За часів президентства Б. Клінтона США досягли політичного, військового та економічного домінування у світі.
2. Відбулося значне економічне відродження США та зростання рівня добробуту американських громадян.
3. Значно зріс “середній клас” (дрібні й середні власники).

Зростання ролі США у міжнародних відносинах після розпаду СРСР

Розпад СРСР вніс істотні зміни у зовнішню політику США.

1. Грудень 1991 р. Після розпаду СРСР американський президент привітав свій народ з перемогою у “холодній війні”.
2. США стали на шлях співробітництва з колишніми радянськими республіками, тепер незалежними державами.
3. США — один з найрозвиненіших центрів світового співтовариства.

4. Зникла глобальна ядерна загроза.
5. Залишилася загроза застосування сили в локальних конфліктах.
6. Виникла необхідність боротьби з міжнародним тероризмом, що змушує міжнародне співтовариство об'єднувати свої зусилля.
7. США намагаються використовувати свій потужний потенціал для становлення нового світового порядку. Основою цього є не тільки могутність США, а й провідна роль у "сімці", у таких міжнародних організаціях, як Всесвітній Банк, МВФ тощо.
8. США взяли курс на збереження й закріплення лідерства у світі. На цьому шляху США чимало перешкод:
 - насамперед з боку Росії — ядерного гіганта, якому важко змиритися з втратою своєї ролі у світі. У 2000 р. Росія декларувала можливість використання сили за межами Росії для захисту своїх інтересів.
 - США відчувають економічну конкуренцію в Азії з боку Китаю (його економіка зростає на 8% у рік), Японії тощо.

Джордж Буш молодший

Листопад 2000 р. На чергових виборах президента США з незначною перевагою в результаті довготривалих перерахунків голосів виборців перемогу здобув Джордж Буш від Республіканської партії над кандидатом від Демократичної партії А. Гором, колишнім віце-президентом за Б. Клінтона.

Джордж Буш став 43-м президентом США. Він продовжував політику попередника.

Проголосив три принципи свого правління.

- Толерантність у реалізації своїх поглядів.
 - Сміливість у захисті суспільних інтересів.
 - Справедливість.
1. **11 вересня 2001 р.** Терористичні акти в США, внаслідок яких було знищено Всесвітній торговий центр у Нью-Йорку, пошкоджено будівлю Пентагону у Вашингтоні — символи американської військової й фінансової могутності. Під руїнами нью-йоркських хмарочосів загинуло до 5 тис. осіб.
 2. Конгрес США відразу ж прийняв рішення виділити 40 млрд доларів на боротьбу з тероризмом, а згодом виділив ще 320 млрд доларів на військові потреби.

3. **Жовтень 2001 р.** Воєнна операція антитерористичної коаліції під керівництвом США на території Афганістану. Режим талібів було повалено, владу передано перехідному уряду, в країну введено миротворчі сили.
4. **2002 р.** У США створено Консультативну систему внутрішньої безпеки. Мета — координація дій усіх гілок влади стосовно визначення терористичних загроз та механізмів запобігання терористичним атакам.
5. У Виконавчій владі США було створено нову структуру — Управління національної безпеки США всередині країни. Завдання Управління — вироблення загальної стратегії боротьби з тероризмом.
6. **Березень 2003 р.** Початок антитерористичної операції США та Великої Британії проти тоталітарного режиму Саддама Хусейна в Іраку, звинуваченого у підтримці міжнародного тероризму, наявності хімічної та бактеріологічної зброї. Франція, ФРН, а також Росія не підтримали цієї операції. В Іраку створено перехідний уряд, але терористичні акти проти американських військ та військ її союзників у війні, проти миротворчих військ, проти цивільних громадян гуманітарної місії та тих, які беруть участь у відбудові Іраку, проти мирного населення тривають.
7. У США зростають витрати на військові потреби.

Рік	Військовий бюджет, млрд дол.
2001	329
2003	355
2004	379
2007	470

15 грудня 2005 р. За сприяння США проведено вибори до парламенту Іраку з чотирирічними повноваженнями, який має обрати постійного президента, затвердити уряд і Верховний суд Іраку.

Результати виборів показали, що відійшовши до завершальної стадії складного політичного процесу на шляху до створення нового незалежного Іраку більша частина іракського суспільства, досі розділеного етноконфесійними бар'єрами (курди, шіїти, суніти), здобула, нарешті, надію на бачення майбутнього. Це майбутнє має стати спільним

для курдів, шиїтів, сунітів і представників не мусульманських релігійних меншин. Воно на десятиріччя визначить долю не лише Іраку, а й усього Близького Сходу.

Висновок

Події останніх років показали, що треба формувати нову систему світового порядку, яка будуватиметься не на протистоянні, а на згуртуванні сил у боротьбі проти міжнародного тероризму.

Економічне піднесення наприкінці ХХ — початку ХХІ ст.

1. На сучасному етапі США в економічному розвитку продовжують посідати перше місце у світі.
2. Для сучасної моделі американської економіки характерним є її здатність пристосовуватися до потреб споживача. І у виробництві, і в сфері послуг це досягається використанням сучасної техніки та новітніх технологій (промислові роботи, верстати з числовим керуванням, гнучкі автоматизовані системи, ЕОМ усіх видів тощо). У США більше 20 млн персональних комп'ютерів.
3. Величезні кошти США витрачають на наукові дослідження (46% всіх витрат розвинених країн).
4. У США фонд заробітної плати становить 60% внутрішнього валового продукту (ВВП). На охорону здоров'я американці витрачають 14% ВВП, на освіту — 7,6%, на науку — 2,6%.
5. Продовжується зростання сфери послуг, де зайнято 75% усіх працюючих. Це наука й наукове обслуговування, освіта, охорона здоров'я тощо.
6. У сільському господарстві щорічно виробляється 310 — 350 млн т зернобобових культур, хоч у сільській місцевості проживає лише 2,2% населення.
У США нараховується близько 125 млн голів великої рогатої худоби, 60 млн свиней.

Причини економічної могутності США

1. Цьому сприяли зовнішньополітичні умови: закінчилася “холодна війна”, протистояння Заходу і Сходу, хоча значні кошти забирають антитерористичні операції, зокрема війна в Іраку.

2. Наприкінці ХХ ст. США інтенсивно включилися у світовий інтеграційний процес, планують до 2006 р. створити зону вільної торгівлі, яка об'єднає 34 країни американського континенту.
3. Посилюється глобалізація американської економіки, її зв'язки з багатьма країнами світу. Діяльність транснаціональних американських компаній охоплюють увесь світ. Зростає експорт послуг і товарів зі США, за рахунок чого у США створено 1,5 млн робочих місць.
4. Продовжується процес реформування системи управління й організації економіки. Відбувається процес освоєння новітніх інформаційних систем і технологій, на що кожного року інвестується 100 млрд доларів.
5. Зростають приватні інвестиції в комп'ютеризацію та інші новітні галузі, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності американської економіки та зростанню матеріального добробуту США. Держава цей процес стимулює різними пільгами.
6. США використовують сировинні ресурси всього світу. Маючи 4,6% населення планети, споживають 40% розроблених світових сировинних ресурсів.
7. У США проводиться низка заходів зі стимулювання сільського господарства.
 - Держава надає підтримку фермерам, які орієнтуються на виробництво експортної продукції. Експорт продовольства закріплює пріоритет США у світі.
 - Якщо фермер виконує державний контракт на вирощування певних культур, то від місцевого управління сільського господарства отримує субсидії на суму 40 тис. доларів на одного виробника.
 - Великі кошти використовуються на природоохоронні заходи (за період 1996–2003 рр. — 1,3 млрд доларів).
 - На розвиток малого бізнесу у сільській місцевості за 1996–2003 рр. було виділено 1,5 млрд доларів.

Українсько-американські відносини на початку ХХІ ст.

25 грудня 1991 р. США визнали незалежну Україну.

3 березня 1992 по березень 1996 р. згідно з офіційною американською статистикою допомога США Україні становила 1 млрд 182 млн доларів.

1994 р. Україна відмовилася від ядерної зброї, приєдналася до програми “Партнерство заради миру”. США підтвердили свої гарантії територіальної цілісності України.

1997 р. Відбувся політ американського космічного корабля за участі першого космонавта незалежної України Леоніда Каденюка.

Початок ХХІ ст. Українсько-американські відносини погіршилися:

- зменшився експорт українських товарів через економічні санкції проти українських експортерів;
- США обвинувачували Україну в повільному русі в бік ліберальної демократії та ринкової економіки, в переслідуваннях журналістів, у порушенні свободи слова та прав людини, в утисках засобів масової інформації, в порушеннях під час президентських виборів 2004 р.

Жовтень 2001 р. Україна приєдналася до антитерористичної операції в Афганістані, надавши свій повітряний простір для військово-транспортної авіації безпосереднім учасникам антитерористичної акції.

2003 р. Верховна Рада України дала дозвіл на відправлення до Кувейту українського батальйону радіохімічного захисту.

Червень 2003 р. Верховна Рада прийняла рішення про направлення українських миротворчих сил до Іраку. Українські миротворці приєдналися до польського військового контингенту в цій країні.

2004 р. В Україні визріває питання, щоб разом зі США узгодити терміни перебування українських миротворців в Іраку.

2005 р. Після “помаранчевої революції” і приходу до влади в Україні демократичних сил, коли президентом України став В. Ющенко, інтерес з боку США до України значно зріс.

До 31 грудня 2005 р. український миротворчий контингент було виведено із Іраку. Там загинуло 18 миротворців, 42 одержали поранення.

Уряд Іраку попросив на рік продовжити перебування українського контингенту (50 осіб військового персоналу), які працюватимуть у штабах та органах управління Іраку, забезпечуватимуть координацію підготовки сил безпеки республіки та допомагатимуть втілювати проекти відновлення країни.

Президенти США в післявоєнний період

Роки	Прізвище президента	Від якої партії
1945–1952	Г. Трумен	Демократичної
1953–1960	Д. Ейзенхауер	Республіканської
1961–1963	Д. Кеннеді	Демократичної
1963–1968	Л. Джонсон	Демократичної
1969–1974	Р. Ніксон	Республіканської
1974–1976	Дж. Форд	Республіканської
1977–1980	Дж. Картер	Демократичної
1981–1988	Р. Рейган	Республіканської
1989–1992	Дж. Буш (старший)	Республіканської
1993–2000	Б. Клінтон	Демократичної
2001–2004	Дж. Буш (молодший)	Республіканської
Перевибори президента 2004	Дж. Буш (молодший)	Республіканської

КАНАДА

Становище країни після Другої світової війни

1. Канада в роки Другої світової війни була на боці антигітлерівської коаліції. Її війська брали участь у воєнних діях на фронтах Італії, Франції, Індії, Бірми. На території Канади ніяких військових дій не було.
2. За роки війни Канада поставила країнам антигітлерівської коаліції: 50 тис. танків, бронемашин і бронетранспортерів, 16 тис. літаків, 816 тис. вантажних автомобілів, 43 тис. гармат, 1,7 млн одиниць стрілецької зброї, 4 тис. військових суден.
3. Військово-морський флот Канади вийшов на четверте місце у світі та з 1944 р. повністю взяв на себе охорону військових перевезень зі США у Велику Британію.
4. Війна сприяла економічному розвитку. Канада перетворилася на індустріальну державу і вийшла на третє місце в світі у промисловому виробництві.
5. За роки війни її національний дохід зріс у два рази.
6. У повоєнні роки економіка Канади розвивалася високими темпами.

Причини:

- Активно освоювалися території на півночі та заході країни.
 - У Канаді багаті родовища корисних копалин — нафти, газу, урану, нікелю, алюмінію, лісу.
 - Було відкрито багато родовищ нафти у 1947 р. в Альберті та Саскачевані. Зростала економічна та військова інтеграція зі США.
 - У країну надходили значні іноземні інвестиції, насамперед зі США та Великої Британії.
7. У 50-х рр. за основними показниками розвитку економіки Канада входила до "сімки" найрозвиненіших держав світу:
- виробництво промислової продукції зросло на 56,6%;
 - успішно розвивалося літакобудування, електроніка, нафтохімія та інші галузі промисловості;
 - встановилися тісні економічні зв'язки зі США, на які припадало 70% експорту;
 - Канада стала другим після США експортером зерна на світовому ринку;
 - швидкими темпами розвивалася транспортна система Канади.

Рівень розвитку канадських провінцій неоднаковий:

- процвітаючі західні провінції (Альберта, Британська Колумбія);
- бідні східні атлантичні провінції — Манітоба, Нова Шотландія, Нью-Брансуїк).

Внутрішньополітичне життя Канади

У країні суперництво двох партій.

1. **Ліберальна**, створена у 1873 р.

Виступала за:

- захист принципу "вільного підприємництва" в поєднанні з використанням регулювальної функції держави в обмеженій мірі;
 - використання державних програм соціального забезпечення.
2. **Консервативна** (з 1956 р. — **Прогресивно-консервативна**), що діє з 1854 р.
3. **Початок 60-х рр.** У політичну боротьбу включилися дві нові партії — **Нова демократична** і **Партія соціального кредиту**, але головні позиції посідають дві попередні партії.

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1945–1948	Ліберальна	Макензі Кінг	<p>1. Збільшені пенсії.</p> <p>2. Взято курс на зміцнення канадської незалежності від Великої Британії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1947 р. Було запроваджено канадське громадянство; • Було визнано канадський Верховний суд вищою апеляційною інстанцією країни; • 1949 р. Велика Британія втратила право впливати на зміну Конституції Канади. <p>3. 1947 р. США і Канада підписали угоду про військове співробітництво.</p>
1948–1957	Ліберальна	Луї Сен-Лоран	<p>1. Припинено проникнення іноземного капіталу в провідні галузі економіки (політика “канадизації” економіки).</p> <p>2. З 1949 р. Канада — член НАТО.</p> <p>3. 1950 р. підписана канадсько-американська угода про принципи економічного співробітництва.</p> <p>4. 1950–1953 рр. Під прапором ООН канадські солдати (8 тис. осіб) брали участь у війні в Кореї.</p>
1957–1963	Прогресивно-консервативна	Джон Дифенбейкер	<p>1. Проводилася політика тісного військово-політичного та торгово-економічного співробітництва з США, встановлено режим вільної торгівлі.</p> <p>2. 1958 р. Канада уклала з США угоду про створення Об'єднаного командування протиповітряної оборони північно-американського континенту.</p>

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1957–1963	Прогресивно-консервативна	Джон Дифенбейкер	3. 1960 р. Був прийнятий Білль про права громадян. 4. Знижено податки. 5. Поліпшилася система соціального забезпечення. 6. Уряд надавав допомогу фермерам. 7. Щоб зменшити безробіття, уряд виділив 1 млрд доларів на розширення громадських робіт.
1963–1968	Ліберальна	Лестер Пірсон	1. 1965 р. Запровадив державний прапор Канади з червоним кленовим листком на білому фоні. 2. Було укладено Автопакт, за яким об'єдналися автомобільні промисловості США та Канади.
1968–1979	Ліберальна	П'єр-Елліот Трюдо	1. 1969 р. Уряд Трюдо через парламент провів закон про рівноправність англійської та французької мов в усіх ланках держапарату. 2. 1974–1975 рр. — країну охопила економічна криза. Щоб вийти з економічної кризи: <ul style="list-style-type: none"> • було обмежено допомогу безробітним; • для зменшення безробіття обмежено імміграцію; • держава посилила регулювання економіки; • уряд намагався обмежити експансію іноземного капіталу в Канаду. У зовнішній політиці Зміцнилися стосунки з країнами Західної Європи, країнами "третього світу".

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1968–1979	Ліберальна	П'єр-Елліот Трюдо	1975 р. Канада брала участь у роботі Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі у Гельсінкі.
1979–1980	Прогресивно-консервативна	Д. Кларк	—
1980–1984	Ліберальна	П'єр-Елліот Трюдо	1. 1982 р. Провів конституційну реформу. 2. Посилив контроль за іноземними компаніями. 3. Взяв курс на "канадизацію" економіки.
1984–1993	Прогресивно-консервативна	М. Малруні	1. Зменшив видатки на соціальні програми. 2. Сприятливі умови для іноземних інвестицій. 3. Створювалися умови для розширення вільної торгівлі зі США. 4. 1992 р. підписано Договір про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою (НАФТА), що набрав чинності з 1 січня 1994 р. 5. Уряд проводив політику приватизації державної власності.
з 1993	Ліберальна	Ж. Крестьєн (у 2000 р. утретє обраний прем'єр-міністром)	1. Зменшено рівень безробіття з 11 до 9,6%. 2. Уряд проводить політику "сприяння економічному процвітання і зайнятості". 3. Звертає увагу на вдосконалення і поліпшення сфери соціальної політики. 4. Сприяє впровадженню в життя таких програм:

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
З 1993	Ліберальна	Ж. Кре-тьєн	<ul style="list-style-type: none"> • вищої освіти і наукових досліджень; • вдосконалення і покращення сфери соціальної політики.

Висновки

1. На сьогодні Канада високорозвинена держава з високим рівнем життя населення.
2. У Канаді завершилася структурна перебудова економіки, створено наукомісткі галузі виробництва за рахунок скорочення сировинних галузей (видобувної, лісової, сільськогосподарства тощо).
3. Поглибилися інтеграційні процеси зі США, на які припадає 80% експорту Канади.

Проблема Квебеку

Це одна з найскладніших проблем сучасної Канади.

У Канаді проживає дві найбільші національні групи: англо-канадська (44% всього населення) та франко-канадська (27%). Основна маса франкомовного населення проживає в Квебеку (84% населення провінції). Англо-канадці — протестанти, а франко-канадці — католики. У суспільстві відбувається розкол за національною й релігійною ознаками.

Квебекська проблема — не тільки національна та релігійна, а й соціально-економічна:

- у Канаді більш високий життєвий рівень англо-канадського населення;
- значне переважання англо-канадців на престижних та високооплачуваних посадах;
- Квебек залишається провінцією з найвищим рівнем безробіття в Канаді;
- в економіці цієї провінції провідна роль належить англо-канадському та американському капіталові;
- мовою діловодства в Квебеку є англійська.

60–70-ті рр. Щоб зупинити наростання сепаратизму в Квебеку, уряди Канади провели низку заходів для поліпшення становища Квебеку.

1. **1968 р.** Федеральна влада здійснила значні капіталовкладення в Квебек.
2. **70-ті рр.** Квебек з федеральної скарбниці отримав 1 млрд доларів за рік.
3. У провінції було створено мережу професійно-технічних закладів.
4. Робиться спроба вирішити мовну проблему.
У **1969 р.** прийнято Закон про офіційні мови, у якому визнано, що англійська і французька мови є офіційними мовами Канади.
Але **Квебекська проблема залишалася не вирішеною.**
- 1968 р.** Створено Квебекську партію, яка взяла курс на відокремлення Квебеку від Канади.
- 1970 р.** На терористичні акти з боку квебекських сепаратистів, зокрема їх організації “Фронту звільнення Квебеку”, уряд увів війська в провінцію.
- 30 жовтня 1995 р.** Проведено референдум з питання незалежності Квебеку, на якому 50,6% жителів провінції висловилися за перебування в складі Канади. Квебекські сепаратисти продовжують вести роботу за відокремлення Квебеку від Канади, вимагають надання більшої автономії в питаннях мови і культури, імміграції, а також контролю над федеральними програмами розвитку і фінансування професійного навчання.
- 1997 р.** Уряд був вимушений внести зміни до Конституції країни про розширення автономії Квебеку, аж до надання йому права на відокремлення в разі волевиявлення більшості населення провінції.

Конституційна реформа 1982 р.

Березень 1982 р. Англійський парламент схвалив рішення про припинення своїх повноважень щодо домініону Канади.

17 квітня 1982 р. Набрала чинності нова Конституція Канади, що замінила Акт про Британську Північну Америку 1867 р. Вона закріпила суверенний статус держави, хоча формально Канада залишається членом Британської співдружності націй і англійська королева залишається главою держави. У Конституції значне місце посідають статті про демократичні права і свободи, про зв'язок федерального уряду з провінціями.

Проте є багато проблем

1. Частина населення висловила невдоволення деякими положеннями Конституції. Це:
 - національні меншини;
 - корінні жителі Канади — індіанці, ескімоси.
2. У Конституції відсутні права на працю, на житло тощо.
3. Не знайшла відображення в Конституції проблема суверенітету франко-канадців і статусу Квебеку.

Українці в Канаді

Українців у Канаді 1 млн осіб. 76% їх мешкає у містах. Українці посідають значне місце в господарському, політичному та культурному житті країни. Високий їх відсоток серед інтелігенції та управлінських кадрів.

1980 р. канадець українського походження Роман Гнатишин був призначений генерал-губернатором.

У Канаді діють численні українські банки, які функціонують в Торонто, Монреалі, Оттаві, Квебеку та ін. Діють численні громадські організації українців: Конгрес українців Канади, Громада об'єднаних українців Канади, Об'єднання українських адвокатів тощо.

Лікар з Торонто, українець за походженням, Тарас Мицик очолив громадський комітет із організації гастролей до Канади артистів Театру опери і балету імені Т. Шевченка. Усі кошти від концертів були передані фонду "Діти Чорнобіля".

Важливу роль у тому, що українці в Канаді мають можливість зберігати свою мову, культуру, традиції, відіграє шкільне навчання. Тут діють:

- 1) недільні школи, де викладають курси української мови, української пісні та історії;
- 2) "рідні школи", в яких викладають українську мову і літературу, основи української культури;
- 3) парафіяльні школи при українських церквах;
- 4) дуже поширені курси українознавства, що охоплюють вивчення української мови, мистецтва, історії, культури;
- 5) у 12 університетах запроваджено українознавчі програми.

У Канаді створено всі умови для національного самовираження українців

1. 1978 р. засновано Канадський інститут українських студій.
2. Українську літературну спадщину зберігають численні музеї, архіви.
3. Працюють танцювальні, музичні та хорові колективи, проводяться фестивалі, художні виставки, фольклорні свята.
4. Друкується чимало українських газет і журналів (“Український голос”, “Життя і слово”, “Батьківщина” “Гомін України” тощо).
5. Понад 200 місцевостей у Канаді мають українські назви.
6. У Канаді споруджено пам’ятники: київському князю Володимиру, Тарасові Шевченку, Маркіянові Шашкевичу, Лесі Українці, Василю Стефанику, Іванові Франку.
7. Пам’ятник голодомору 1932–1933 рр. нагадує всьому світові про трагедію України 30-х рр.

Українсько-канадські відносини

1. **2 грудня 1991 р.** Канада однією із перших країн світу визнала незалежність України. Першим українським послом у Канаді був колишній політичний в’язень, дисидент Левко Лук’яненко.
2. З проголошенням незалежності України українська діаспора в Канаді надавала підтримку і допомогу становленню і розбудові України.
3. **1994 р.** У Києві міністри закордонних справ Канади та України підписали Спільну декларацію про особливе партнерство між Канадою і Україною.
4. **Січень 1999 р.** У Києві з офіційним візитом перебував глава уряду Канади Жан Крет’єн, було підписано сім канадсько-українських міжурядових документів.
5. **Листопад 1999 р.** Підписано угоду про співпрацю в галузі запуску комерційних супутників.
6. Налагоджуються зв’язки українських бізнесменів Канади з діловими колами України.

Тема 3. КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Особливості суспільно-політичного та економічного розвитку країн Західної Європи в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.

“План Маршалла” та відбудова економіки

“План Маршалла” — це програма відбудови і розвитку господарства країн Західної Європи після Другої світової війни через надання їм економічної допомоги з боку США.

5 червня 1947 р. Ідею плану висунув державний секретар США Дж. Маршалл, виступаючи з програмою проблем післявоєнного відновлення Європи, який передбачав надання фінансової допомоги в розмірі 16 млрд доларів країнам Європи для відновлення їхньої економіки, підтримки торгівлі й промисловості.

3 квітня 1948 р. План схвалив конгрес США.

1948–1951 рр. Дія “плану Маршалла”.

З умовами “плану Маршалла” погодились уряди таких країн:

Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Австрії, Франції, Німеччини, Італії, Швейцарії, Португалії, Греції, Туреччини, Великої Британії, Данії, Ісландії, Ірландії, Норвегії, Швеції. 60% коштів отримали: Велика Британія, Франція, Італія, ФРН.

1951 р. “План Маршалла” припинив свою діяльність, його було замінено законом “Про взаємне гарантування безпеки”.

Причини введення в дію “плану Маршалла”

1. Надзвичайно тяжке становище в Європі після Другої світової війни:
 - значно знизився рівень промислового виробництва порівняно з довоєнним;
 - гостро не вистачало вугілля, нафти, газу, електроенергії;
 - значно скоротилося виробництво харчових продуктів та товарів першої необхідності;
 - національні валюти знецінилися;
 - панувала інфляція;
 - було запроваджено карткову систему;
 - зросло безробіття.
2. Загроза комуністичної агресії.

Країни, які прийняли допомогу, повинні були надати відомості про:

- стан своєї економіки;
- втрати в роки війни;
- валютні резерви;
- плани використання допомоги.

Одночасно:

- відмовитися від націоналізації промисловості;
- надати свободу приватному підприємництву;
- зі складу своїх урядів усунути комуністів;
- знизити митні тарифи на імпорт американських товарів;
- обмежити торгівлю з країнами Східної Європи;
- надати можливість підприємницької діяльності в Західній Європі громадянам США.

Джордж Маршалл (1880 – 1959)

Дж. Маршалл — американський генерал.
1939 – 1945 рр. — начальник Генштабу США.
1947 – 1949 рр. — державний секретар США.
1950 – 1951 рр. — міністр оборони.

Вбачав комуністичну загрозу в Європі й запропонував свій план протидії цьому — так званий “план Маршалла”.

Позиція СРСР

СРСР, а під його тиском і країни Східної Європи відмовились брати участь у “плані Маршалла”, розглядаючи його як механізм втручання у внутрішні справи європейських держав.

1. Це призвело до ізоляції країн Східної та Західної Європи.
 2. Було створено у Східній Європі “радянську модель” господарства.
 3. Були порушені традиційні напрямки їх економічних зв'язків із країнами Заходу.
- Від “плану Маршалла” відмовилася і Фінляндія.

Наслідки дії плану Маршалла

1. Відбулося швидке відновлення економіки країн Західної Європи на новій науково-технічній основі:
 - значно зросло промислове і сільськогосподарське виробництво порівняно з довоєнним рівнем;

- була приборкана інфляція;
 - відновлено стабільність національних валют;
 - значно зріс життєвий рівень населення.
2. У країнах Західної Європи стабілізувалося внутрішньополітичне становище, було відвернено небезпеку соціальних потрясінь.
 3. Поглибилися демократичні перетворення.
 4. Посилюються інтеграційні процеси в економіці.
 5. США посилили своє лідерство в Західній Європі, зміцнили там свою присутність.
 6. Посилився економічний, політичний, військовий вплив США в Західній Європі.
 7. Одночасно американська присутність у Європі зберегла незалежність і самостійність держав Західної Європи.
 8. Здійснення плану призвело до конфронтації і поляризації двох груп країн у світі — капіталістичних і соціалістичних.

Нові риси світового розвитку на сучасному етапі

На сьогодні світова економіка складається як єдина система.

Основний зміст сучасної епохи — створення світового співтовариства, здатного успішно і раціонально розв'язувати нагальні проблеми.

Це можливо лише за умов: демократії, ринкової економіки, ефективно регулюючої ролі правової держави, сильної соціальної політики.

Неоднаковий рівень розвитку країн світу

1. **Постіндустріальні держави** — США, Західна Європа, Японія.
Постіндустріальне суспільство — це таке, в якому перше місце посідають: сфера послуг, наука й освіта, розподіл, використання інформації, панує високий рівень соціального захисту за соціальної нерівності.

Основою постіндустріального суспільства є:

- демократичні ідеї, вільна ринкова економіка;
 - політична свобода особи, розвиток новітніх технологій.
2. **Нові індустріальні держави** — Південна Корея, Тайвань, Гонконг та ін. Це країни ринкової економіки, високого рівня розвитку НТР, освіти, наукомістких галузей виробництва.
 3. **Країни середнього рівня розвитку:**
 - країни Південної Європи — Греція, Іспанія, Португалія;

- країни Латинської Америки — Бразилія, Аргентина, Чилі, Мексика;
- Індія — в Азії;
- Єгипет — в Африці.

4. Посткомуністичні країни.

Відсутня соціально орієнтована економіка. Ці країни часто володіють громіздким, далеким від сучасного рівня розвитку промисловим потенціалом.

5. Комуністичні країни — Китай, Куба, Північна Корея. Китай став на шлях ринкових реформ і послаблення державного контролю в економіці. В Північній Кореї, на Кубі — значні економічні труднощі.

6. Країни, що розвиваються. Це більшість країн Азії, Африки, Латинської Америки.

У розвитку економіки країн світу велику роль відіграють міжнародні організації.

ГАТТ (Генеральна угода про тарифи та торгівлю), створена 1947 р. Її діяльність спрямована на регулювання світової торгівлі, зниження митних бар'єрів.

МВФ (Міжнародний валютний фонд), створений у 1944 р. Діяльність спрямована на підтримку валютних курсів.

МБРР (Міжнародний банк реконструкції та розвитку), створений 1944 р. Вирішує питання щодо надання країнам позик для економічного розвитку та виходу з економічної кризи.

ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку), створений 1990 р. для обслуговування посткомуністичних країн Східної Європи.

**Інтеграційні процеси в Європі
наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.**

Інтеграція — зближення, зрощення, з'єднання.

Види інтеграцій:

1. Економічна.
2. Політична.
3. Військова.

Економічна інтеграція

Економічна інтеграція — це процес зближення й об'єднання економіки кількох країн.

Економічна інтеграція країн Західної Європи
“План Шумана” — перший крок до економічної інтеграції країн Західної Європи.

Роберт Шуман
(1886–1963)

Прем'єр-міністр Франції в 1947–1948 рр., а в 1948–1953 рр. — міністр закордонних справ. Прихильник західноєвропейської інтеграції. Сприяв створенню європейського об'єднання вугілля й сталі.

1951 р. Створено Європейське об'єднання вугілля і сталі.

Угоду підписали шість країн:

Італія, Франція, ФРН, Бельгія, Голландія, Люксембург.

1957 р. Ці країни підписали Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС або “Спільний ринок”).

ЄЕС постійно розширювалося:

1973 р. — членами ЄЕС стали **Велика Британія, Данія, Ірландія;**

1981 р. — **Греція;**

1996 р. — **Португалія та Іспанія.**

Мета створення ЄЕС

1. Поступово усунути всі обмеження між країнами-учасниками.
2. Створити єдиний економічний простір.
3. Створити умови для вільного пересування осіб, капіталів, послуг.
- 7 лютого 1992 р. У м. Маастрихт (Нідерланди) 12 країн ЄЕС підписали Договір про Європейський союз (ЄС).

Мета створення ЄС

1. Створити єдиний внутрішній ринок Європи.
2. Сприяти розвитку науково-технічного прогресу.
3. Об'єднати спільні зусилля країн — членів ЄС.
4. Поглибити суспільний поділ праці.
5. Розвивати міжнародну спеціалізацію та кооперацію.
6. Сприяти конкурентоспроможній протидії щодо економічної експансії США та Японії.
7. Забезпечити охорону навколишнього середовища й соціальний захист європейців.

Організації ЄС

Рада Міністрів — вищий законодавчий орган, забезпечує координацію спільної політики, ухвалює необхідні рішення, керує бюджетом ЄС разом з Європарламентом, укладає міжнародні угоди.

Європарламент — затверджує бюджет ЄС, ухвалює або вносить до нього поправки.

Євросуд — забезпечує єдине застосування і тлумачення прав ЄС на всій його території. Складається з 25 суддів і 9 юридичних радників, які призначаються урядами країн терміном на 6 років, незалежні у виконанні своїх обов'язків.

31 січня 1993 р. У межах ЄС почали вільно переміщатися товари, послуги і капітали.

1995 р. Членами ЄС стали Австрія, Швеція, Фінляндія.

Для вступу в ЄС потрібні такі стандарти:

- стабільність державних і громадських інститутів;
- гарантії демократії;
- верховенство закону;
- дотримання прав людини;
- нормально функціонуюча ринкова економіка;
- здатність витримати конкуренцію всередині єдиного ринку;
- відповідність усім критеріям членства.

1 січня 1999 р. 11 країн ЄС (Австрія, Франція, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Ірландія, Іспанія, Італія, Португалія, Фінляндія) запровадили єдину європейську валюту — євро.

2003 р. У Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, Словенії, Мальті, Литві, Латвії, Естонії були проведені референдуми щодо їх вступу до ЄС, які дали позитивні результати.

Травень 2004 р. Повноправними членами ЄС стали ще десять країн: Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Литва, Латвія, Естонія, Мальта, Кіпр.

3 2005 року почалися переговори про вступ до ЄС Туреччини і Хорватії.

У 2007 р. намічено прийняти в ЄС Румунію та Болгарію.

1949 р. Було здійснено спробу економічної інтеграції східно-європейських країн з боку СРСР.

Створено Раду економічної взаємодопомоги (РЕВ).

До складу РЕВ увійшли:

Болгарія, Польща, Румунія, СРСР, Угорщина, Чехо-Сло-

ваччина, Албанія (з 1961 р. перестала брати участь у роботі Ради),
з 1950 р. — НДР,
з 1962 р. — МНР,
з 1972 р. — Республіка Куба.

На засіданнях деяких органів Ради як спостерігачі були присутні представники Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ) та Корейської Народно-Демократичної Республіки (КНДР).

Економічні контакти з РЕВ підтримували Ірак, Іран, Індія, Мексика та інші країни.

РЕВ — це спроба інтегрувати соціалістичні країни Східної Європи. Але вона не вдалася. Фактично була утворена наддержавна економічна структура.

1991 р. РЕВ припинила своє існування.

Висновки

1. Європейська інтеграція у формі ЄС породжена об'єктивними умовами економічного розвитку вільної ринкової економіки.
2. Вона сприяє розвитку виробництва кожної країни — учасника економічного об'єднання.
3. На сьогодні ЄС об'єднує 25 країн Європи.
4. Нинішній ЄС — це 30% світового внутрішнього продукту та 20% світової торгівлі.
5. Країни Західної Європи будують “держави процвітання”, які базуються на: ліберальній демократії, ринковій економіці, високому рівні соціального захисту, високому життєвому рівні громадян.

Нині у світі діють три потужних регіональних економічних інтеграційних угруповання

1. ЄС.
2. **НАФТА** — Північноамериканська угода про вільну торгівлю. Об'єднує США, Канаду і Мексику.
Виникла у 1994 р.
З утворенням цього об'єднання північноамериканський континент перетворився на єдиний господарсько-економічний комплекс.
3. **АТЕС** — Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співтовариства. Започатковано АТЕС 1989 р.

До нього ввійшли і країни НАФТА. Сьогодні в АТЕС входить понад 20 країн азійсько-тихоокеанського регіону.

У 1998 р. до АТЕС увійшла Росія.

Політична інтеграція

Рада Європи (створена 5 травня 1949 р.) — це міжнародна міжурядова організація, до якої спочатку увійшло 23 країни Європи.

Нині членами Ради Європи є 44 країни Європи.

Мета Ради Європи:

- Захист прав людини.
 - Демократизація суспільства.
- При Раді Європи діють:
- Європейська комісія із прав людини;
 - Європейський суд з прав людини;
 - Європейський центр молоді;
 - Європейський молодіжний фонд;
 - Інформаційний центр охорони природи.

ОБСЕ (Організація з безпеки та співробітництва в Європі) — створена 1975 р. Виникла як підсумок Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася в Гельсінкі 1975 р.

1990 р. Підписано паризьку Хартію для нової Європи, що передбачала зближення Східної й Західної Європи в межах ОБСЕ.

Військова інтеграція

Організація Північноатлантичного пакту (НАТО), створена в 1949 р. Нині виконує оборонну функцію.

1991 р. Була заснована Рада Північноатлантичного співробітництва для взаємодії НАТО з колишніми соціалістичними країнами.

1994 р. На конференції НАТО в Брюсселі було схвалено програму “Партнерство заради миру”, яка передбачала:

- розширення зв'язків у військовій сфері;
- участь у спільних маневрах;
- обмін досвідом;
- взаємні консультації;
- розширення НАТО на Схід.

Негативну позицію щодо розширення НАТО на Схід займає Росія, але не зважаючи на це, розширення НАТО на Схід відбувається.

У 1995 р. членами НАТО стали Польща, Чехія, Угорщина.
Згодом — Румунія, Словенія, Литва, Латвія, Естонія.

Висновки

1. Процес створення єдиної Європи є динамічним, але водночас суперечливим.
2. Формування системи колективної безпеки у Європі дає змогу людству оптимістично дивитися у майбутнє.

Участь України в інтеграційних процесах Європи

Після проголошення незалежності Україна виявила бажання й інтерес до рівноправного входження до загальноєвропейського процесу.

1992 р. Україна стала членом Міжнародного валютного фонду, одержує іноземні кредити для розвитку промисловості.

1992 р. Україна приєдналася до Європейського банку реконструкції та розвитку.

1992 р. Україна стала одним із співзасновників Парламентської Асамблеї Чорноморського економічного співтовариства, а **1998 р.** підписала Декларацію Чорноморського економічного співтовариства. Ця організація набула статусу міжнародної економічної регіональної організації.

1994 р. Підписано угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС. Ця угода набула чинності **1 березня 1998 р.** після завершення процесу ратифікації, в якій взяли участь Верховна Рада України, Європейський парламент, парламент 15 держав — членів ЄС на той час. Ця угода свідчить про спільні наміри ЄС та України сприяти розвиткові взаємовигідних відносин.

11 грудня 1999 р. На Хельсінському саміті Європейської Ради прийнято “Спільну стратегію ЄС щодо України”, яка визначила такі пріоритетні сфери:

- Підтримка й забезпечення стабільності та безпеки в Україні.
- Використання транзитних можливостей України в сфері транспорту та енергетики.
- Підтримка в Україні економічної реформи, створення сприятливих умов для доступу ЄС до українського ринку.
- Збільшення інвестицій ЄС в Україну.

- Безпека кордонів України, стримування нелегальної міграції через Україну до ЄС.
- Забезпечення закриття ЧАЕС, дотримання Україною стандартів ядерної безпеки та охорони навколишнього середовища.

На сьогодні протяжність спільного кордону з ЄС становить 777 км, а в 2007 р., коли до ЄС увійде Румунія, загальний кордон нашої країни з ЄС матиме довжину майже 1,4 тис. кілометрів.

Економічному співробітництву з ЄС заважає:

- антидемпінгове розслідування у ставленні до України;
- надто повільне проведення в Україні економічних реформ;
- недостатній рівень розвитку демократизації країни.

Втім ситуація змінюється з перемогою на президентських виборах В. Ющенка.

Листопад 1995 р. Україна стала 37-м повноправним членом Ради Європи, що забезпечило їй допомогу у проведенні реформ.

Вступ України до цієї організації означає:

- визнання авторитету України;
- право входження в усі європейські структури;
- поглиблення демократичних перетворень;
- участь у виробленні спільної політики.

1996 р. Україна стала членом Центральної Європейської ініціативи, яка об'єднує 15 держав Центральної та Східної Європи. Ця організація сприяє розширенню співробітництва у сфері транспорту, зв'язку, енергетики, економічної безпеки, культури.

Липень 1997 р. Укладено угоду в Мадриді "Україна — НАТО". З НАТО — військове співробітництво в рамках програми "Партнерство заради миру". Згідно з цією програмою:

- проводилося спільне навчання "Щит миру — 2000";
- створено міжнародний центр підготовки миротворчих сил на базі Яворівського полігону.

Україна співпрацює з ОБСЄ (Організацією з безпеки і співробітництва в Європі).

Делегація України брала участь у роботі 5-ї сесії парламентської асамблеї цієї організації, яка обговорювала модель загальноєвропейської безпеки на XXI ст. Україна виступила з ініціативою створення без'ядерної зони у Східній і Центральній Європі.

Україна бере активну участь у миротворчих акціях ООН.

Висновки

1. Здійснення зовнішньополітичного курсу України покликане зробити все для того, щоб Україну сприймали на міжнародній арені як бажаного партнера, як демократичну, правову державу з ринковою економікою.
2. Після перемоги на президентських виборах В. Ющенка Україна, як європейська держава, визначила свій стратегічний курс на інтеграцію і входження в європейські структури.

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Наслідки Другої світової війни для Великої Британії

1. Велика Британія вийшла з війни в числі переможців, але зі значно послабленим економічним і політичним потенціалами.
2. Під час війни Велика Британія втратила:
 - 25 % національного багатства;
 - 30% торгового флоту;
 - зовнішні ринки;
 - 25% закордонних капіталовкладень;
 - зовнішній борг становив 3,4 млрд фунтів стерлінгів домініонам і 10 млрд фунтів стерлінгів США;
 - послабилися зв'язки з колоніями. У 1947 р. експорт США в британські колонії перевищував британський на 70%.
3. Післявоєнна відбудова відбувалася дуже швидко:
 - зростання виробництва становило 6% за рік;
 - уже в 1947 р. Велика Британія досягла довоєнного рівня виробництва.Утім застаріле устаткування обновлювалося дуже повільно.

Висновки

1. Внаслідок швидкої відбудови господарства Велика Британія знову почала посідати значні позиції у світі — за обсягом промислового виробництва друге місце після США.
2. Проте Велика Британія відставала у найважливіших галузях промисловості, а тому почалося уповільнення темпів зростання. На початку 60-х рр. вона посідала вже третє місце, а наприкінці — четверте.

**Внутрішня політика лейбористських
та консервативних урядів у 40–70-х рр.**

Велику роль у політичному житті Великої Британії відігравали дві партії — Лейбористська і Консервативна, які по черзі приходили до влади.

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1945–1951	Лейбористська	Клемент Етлі	<p>1. Затвердив економічну програму розвитку “обличчям до майбутнього”.</p> <p>2. Здійснив націоналізацію багатьох галузей економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> • англійського банку; • газової, вугільної промисловості; • телеграфу і радіозв’язку; • низки електростанцій; • залізничного транспорту; • низки авіакомпаній. <p>Усім власникам націоналізованих підприємств уряд виплатив компенсацію в розмірі 2,5 млрд фунтів стерлінгів.</p> <p>3. Намагався посилити державне регулювання економіки.</p> <p>4. У 1945–1948 рр. було створено систему соціального забезпечення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • підвищено зарплату понад 10 млн працівникам; • запроваджено безплатне медичне обслуговування; • розширено допомогу у зв’язку з безробіттям; • скасовано антипрофспілкові закони; • розгорнув масштабну програму житлового будівництва.

Висновки

1. Націоналізація базових галузей промисловості не сприяла економічному піднесенню країни.
2. Реформи спричинили значне зростання державних витрат, що призвело до зростання дефіциту державного бюджету.

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1951–1964	Консервативна		Всі уряди консерваторів проводили такі заходи:
1951–1955		Вінстон Черчилль	1. Провели часткову денационалізацію.
1955–1957		Е. Іден	2. Під тиском інфляції стримували зростання заробітної плати.
1957–1963		Гарольд Макміллан	3. Скоротили імпорт промислової продукції, сировини і продуктів харчування.
1963–1964		А. Дуглас Х'юм	4. Зміцнили фінансово-кредитну систему.
			5. Скоротили асигнування на освіту, соціальне страхування.
			6. Підвищили ціни на побутові послуги.
Висновок			
У зв'язку з низькими темпами економічного розвитку Велика Британія наприкінці 50-х рр. перемістилася з другого місця на третє в світі з виробництва внутрішнього національного продукту.			
1964–1970	Лейбористська	Гарольд Вільсон	1. Проводив політику “соціального контракту” і поворот до Європи.
			2. Сприяв інвестиціям приватних капіталів, у тому числі й іноземних.
			3. Обмежив зростання зарплати на 3,5% на рік.
			4. Були збільшені податки.
			5. У 1967 р. провів девальвацію фунта стерлінга, тобто зниження вартості фунта до долара, що спричинило зростання цін на тарифи.
			6. У 1968 р. загострилася Ольстерська проблема — зіткнення католиків та протестантів у Північній Ірландії (Ольстері).
Висновки			
1. Піднесення економіки не відбулося.			
2. Невдача спіткала лейбористів і в галузі національної політики, загострилася ольстерська проблема.			
3. Наприкінці 60-х рр. популярність лейбористської партії знизилася, стався розкол у самій партії.			

Роки	Партія, що стояла при владі	Уряд очолював	Заходи
1970–1974	Консервативна	Едвард Хіт	Країну охопила криза 1973–1975 рр. 1. Уряд намагався прискорити темпи економічного зростання. 2. Надавав субсидії приватному бізнесу. 3. Заморозив (залишив на незмінному рівні) заробітну плату.
Висновок Уряд Едварда Хіта не знайшов ефективних важелів, щоб вивести економіку з кризи. Виробництво скоротилося на третину, різко зросло безробіття.			
1974–1979	Лейбористська		1. Значна увага приділялася державному сектору господарства і допомозі малозабезпеченим. 2. Збільшили податки на великі монополії, що призвело до вивезення капіталу за кордон. 3. Джеймс Каллаген отримав значні кредити (2,3 млрд фунтів стерлінгів) від Міжнародного валютного фонду та 2 млрд фунтів стерлінгів від Банку міжнародних розрахунків.
1974–1976		Гарольд Вільсон	
1976–1979		Джеймс Каллаген	
Висновки 1. Лейбористські уряди не зуміли подолати труднощів — інфляції, безробіття, банкрутства. 2. Велика Британія була охоплена глибокою кризою 1974–1975 рр. і в той час її називали “хворою людиною Європи”.			

Ольстерська проблема

1968 р. Загострилася ситуація в Північній Ірландії (Ольстері).

Почалися міжобщинні зіткнення католиків та протестантів. Корінні ірландці сповідують католицизм і вони становлять 1/3 населення Ольстера. Більшість населення Ольстера — це протестанти, нащадки англійських та шотландських переселенців ще з часів Олівера Кромвелля.

Проблема Ольстера — це не тільки національна, релігійна, а й соціальна проблема, бо політична й економічна влада належить здебільшого англійцям-протестантам.

Жовтень 1968 р. Була організована мирна демонстрація католиків, яку розігнала поліція. Під час цієї акції постраждало 77 осіб. Активізували терористичну діяльність збройні протестантські угруповання. В провінції почався терор.

1969 р. З метою припинення тероризму, під час якого загинуло кілька тисяч чоловік, було введено 30-тисячну британську армію.

Ірландська республіканська армія (таємна екстремістська організація католиків) почала терор проти англійських солдатів.

1972 р. В Ольстері було запроваджено пряме правління з Лондону. Бажаних наслідків це не дало. Покінчити з екстремізмом і тероризмом в Ольстері не вдавалося протягом тривалого часу. Великій Британії доводилося щорічно витрачати 3 млрд доларів на утримання 17 тис. солдатів в Ольстері. З приходом до влади лейбористської партії на чолі з Тоні Блером (1997 р.) почалися переговори за мирне врегулювання конфлікту.

Проте Ольстерську проблему так і не врегульовано до сьогоднішнього дня. Час від часу спалахують конфлікти.

11 лютого 2000 р. Лондон знову запровадив в Ольстері пряме правління.

Зовнішня політика лейбористських та консервативних урядів у 40–70-х рр.

Після Другої світової війни Великій Британії довелося визнати головну роль США.

1947 р. Велика Британія прийняла “план Маршалла”.

1948 р. Стала членом Західноєвропейського союзу.

1949 р. Вона стала членом НАТО. Американці отримали право розмістити на англійській території ядерну зброю.

1953 р. Велика Британія стала володарем атомної зброї, взяла активну участь у створенні воєнно-політичних блоків західних держав (СЕНТО, СЕАТО). Уряд Г. Вільсона (1964–1970 рр.) надавав підтримку США у В'єтнамі, Ізраїлю на Близькому Сході, добивався прийняття Великої Британії в “Спільний ринок” (вступила в 1973 р.).

1982 р. М. Тетчер здійснила військову акцію проти Аргентини, війська якої висадилися на Фольклендських островах, внаслідок чого там було відновлено британський суверенітет.

На сьогодні Велика Британія:

1. Бере участь у провідних організаціях Заходу.
2. Має значний ядерний потенціал.
3. Підтримує тісні стосунки зі США.
4. Бере участь у миротворчих акціях: у Косово (35 літаків, 13 тис. військовослужбовців, загальні витрати 250 млн фунтів стерлінгів) та інших точках планети.
5. Підтримала своєю військовою силою вторгнення американських військ в Ірак (березень 2003 р.). Її війська продовжують перебувати в Іраку.

Ліквідація Британської колоніальної імперії

Після Другої світової війни почався розпад Британської колоніальної імперії під тиском національно-визвольних рухів.

1947 р. Індостан було поділено на домініони — Індійський Союз та Пакистан.

1947 р. В офіційних документах назва “Британська імперія” замінюється назвою “**Британська співдружність націй**”.

1948 р. Права домініону отримав Цейлон (нині Шрі-Ланка).

1948 р. Бірма проголосила незалежність.

26 січня 1950 р. Незалежність проголосила Індія.

Колонії — країни або території, що перебували під владою іноземної держави (метрополії), позбавлені політичної та економічної незалежності, управлялися на основі спеціального режиму.

Метрополії — держави, що володіли колоніями.

Домініони — самоврядна частина колишньої британської імперії.

14 грудня 1960 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла декларацію “**Про надання незалежності колоніальним країнам і народам**”, яка відіграла важливу роль у звільненні колоній.

Наприкінці 50-х — на початку 60-х рр. Відбулася деколонізація англійської Африки. Незалежність отримали:

1957 р. — Золотий Берег (Гана);

1960 р. — Нігерія;

1961 р. — Сьєра-Леоне,

1962 р. — Уганда;

1963 р. — Кенія і Занзібар;

1964 р. — Замбія.

Деколонізація — звільнення від колоніальної залежності.

Велика Британія втрачає свої колоніальні володіння в різ-

них частинах світу: в Південно-Східній Азії — Малайзія (1963 р.), Бруней (1983 р.); на Близькому Сході — Трансїорданія (нині Йорданія) — 1946 р., Кувейт (1963 р.); в Карибському басейні та Океанії — Ямайка, Барбадос, Науру, Фіджі та ін.; в Середземному морі — Мальта (1964 р.).

До 1990 р. припинила існування Британська колоніальна імперія.

1997 р. Колишня британська колонія Гонконг увійшла до складу Китаю.

Більшість колишніх британських колоній входить до **Британської співдружності націй**, яка була створена на основі Вестмінстерського статуту 1931 р., але сучасних форм набула після Другої світової війни.

1998 р. Британська співдружність націй об'єднувала 54 держави (Велику Британію та її колонії, які отримали незалежність).

Економічну вигоду Співдружності приносять:

- сприятливий візовий клімат;
- уніфікація діловодства;
- надання економічної, технічної і технологічної допомоги.

Велика Британія має від Співдружності теж значні вигоди.

Значно зростає обсяг торгівлі між країнами Співдружності та Великою Британією, який перевищує обсяг торгівлі з ЄС.

3 членів Співдружності вийшли такі країни:

Бірма (1948 р.), Ірландія (1949 р.), Судан (1956 р.), ПАР (Південно-Африканська Республіка) (1961 р.), Пакистан (1972 р.).

“Тетчеризм”

1979 р. До влади у Великій Британії прийшли консерватори на чолі з М. Тетчер, першою жінкою в історії країни, яка очолила британський уряд.

Тетчеризм — це соціально-економічна політика за правління М. Тетчер.

Заходи

1. Державне регулювання економіки обмежувалося.
2. Уряд сприяв відродженню приватного підприємництва, якому було надано повну свободу дій.
3. Націоналізовані підприємства були продані приватному сектору (відбулася приватизація нафтової, авіакосмічної,

суднобудівної та інших галузей промисловості, вантажно-го транспорту та частини комунальної власності).

4. Збільшувалися асигнування монополіям.
5. Були знижені максимальні ставки податків з корпорацій з метою стимулювання капіталовкладень в економіку країни.
6. Був створений режим сприяння для нових перспективних наукомістких галузей.
7. Збиткові підприємства закривалися.
8. Були запроваджені високі банківські ставки, що стримувало інфляцію і стимулювало іноземні інвестиції.
9. Обмежено зростання зарплати на 6% за рік.
10. Скорочувалися витрати на соціальні потреби.
11. Відбулося скорочення державного апарату та витрати на його утримання.
12. Були обмежені права на страйки та звужена сфера діяльності профспілок.

Наслідки

1. Великі кошти, вкладені в переснащення промисловості та зняття багатьох обмежень у сфері бізнесу, зумовили піднесення економіки.
2. Велика Британія зробила значний стрибок у розвитку виробництва.
3. Відбулася модернізація промисловості.
4. Значно зросла продуктивність праці.
5. Завдяки активізації приватного сектора, ринкових механізмів та інвестиційній політиці було створено 2,5 млн робочих місць.
6. Після приватизації 21 державної компанії акціонерами фірм і підприємств стали 9 млн осіб, а власниками будинків або квартир, які були розпродані за пільговими цінами, стали 2/3 сімей.
7. Реальний дохід на душу населення у 1981–1988 рр. зріс на 25%.

Маргарет Тетчер

(Маргарет Хільда Робертс — дівоче прізвище)

Один із найвидатніших державних і політичних діячів не тільки Великої Британії, а й світу, чий ім'ям було названо її економічну політику.

Народилася 1925 року в маленькому містечку Грантем у сім'ї середнього класу (бакалійника). Навчалася в Окс-

фордському університеті. За освітою спочатку хімік, а згодом юрист.

Під час навчання в Оксфордському університеті Маргарет стала членом Консервативної асоціації університету, а згодом — її президентом.

Одержала ступінь бакалавра наук і майже три роки працювала хіміком-дослідником у галузі харчових технологій.

1945 р. вийшла заміж за багатого бізнесмена Деніса Тетчер. На деякий час припинила політичну діяльність і займалася вихованням своїх дітей — дочки Керол і сина Марка. Згодом знову активно включається в політичну діяльність, у 1957 р. перемогла на виборах до парламенту і ввійшла в палату обшин.

У 1967 р. ввійшла в тіньовий кабінет консервативної партії.

1970 р. стала міністром освіти і науки.

1975 р. Маргарет стала лідером Консервативної партії.

Ще ніколи за всю історію Європи й англійського парламенту жінка не була на чолі партії.

У 1979 р. на парламентських виборах перемогли консерватори і Маргарет Тетчер стала прем'єр-міністром. Економічні реформи, проведені Маргарет Тетчер, перетворили Велику Британію на країну зі стабільною економікою, дали змогу їй стати на міцні позиції в п'ятірці найрозвиненіших країн світу.

Ділова, енергійна, працьовита, сильна особистість, дістала прізвисько “залізна леді” за твердість і послідовність у проведенні реформ у середині країни та у відстоюванні інтересів Великої Британії на міжнародній арені завдяки своїм блискучим дипломатичним здібностям і вірі у Велику Британію як провідну державу світу.

У стосунках зі Сходом М. Тетчер відстоювала принцип ядерної рівноваги, підтримала “горбачовську перебудову”, у 1987 р. відвідала з офіційним візитом Москву. Виступала за тісні партнерські відносини зі США, проводила жорстку політику з країнами третього світу (приклад — Фольклендський конфлікт у 1982 р. з Аргентиною), зміцнювала взаємовідносини з країнами Британської співдружності, брала активну участь у загальноєвропейських процесах.

Ставлячи велику мету, часто зневажала інтереси простої людини. За час її правління відбувся великий розрив між багатими і бідними, зросла кількість за межею бідності. Твердо стояла на своїх позиціях і не йшла ні на які по-

ступки під час страйку шахтарів у 70-х рр. Спроба М. Тетчер запровадити новий подушний податок, який повинен був бути однаковим для всіх британців, незалежно від їхніх прибутків, визвала створення великої опозиції.

У листопаді 1990 р. М. Тетчер пішла у відставку і її на посту прем'єр-міністра замінив Джон Мейджор.

У 2001 р. їй було вручено одну з найпрестижніших нагород "Золота медаль Честі" за заслуги у військовій справі. Кавалером цієї нагороди до неї серед прем'єр-міністрів Великої Британії був лише Вінстон Черчилль.

Сучасне становище в країні

З 1997 р. при владі у Великій Британії лейбористи. Уряд очолив Тоні Блер.

1. Велика Британія залишається лідером у Співдружності, володіє однією з найбільш розвинених економік у світі.
2. Вона продовжує займати особливу позицію в системі Європейського Союзу, не ввела євро, відстоює принцип обережного розширення наднаціональних функцій ЄС.
3. Одна з гострих проблем сучасної Великої Британії — расова. У Великій Британії багато виходців з колишніх британських колоній (5% населення).
4. Велика Британія займає лише 1% земної кулі, але володіє значним національним багатством та потужним потенціалом науково-технічних досліджень.
5. За інвестиціями за рубежом — 15% усіх світових вкладень — випереджує Японію, ФРН та Францію.
6. 5,5 млрд доларів прибутків щороку дає туризм.
7. У 1994 р. Велика Британія з'єдналася з Францією тунелем, який прорито під Ла-Маншем.
8. У сільському господарстві 3% працездатного населення задовольняє 75% потреб у продуктах харчування.
9. У країні 243 тис. фермерів, 130 тис. з них є членами збутових та постачальницьких кооперативів.
10. Здійснюються реформи в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. За останні три роки 20 млрд фунтів стерлінгів було виділено на модернізацію національної служби охорони здоров'я, в тому числі 8 млрд фунтів стерлінгів на будівництво лікарень, поліклінік.
11. Досягнуто значних компромісів у вирішенні проблеми шляхом переговорів.
12. Проводиться конституційна реформа:
 - надано більшої автономії Шотландії та Уельсу;

- обговорюється питання про зміну статусу палати лордів, щоб її обирали, а не призначали;
- передбачається змінити систему виборів.

13. Значні пільги надано малому і середньому бізнесу.

Висновок

Незважаючи на те, що Велика Британія з повоєнного дру-гого перемістилася на 7-ме місце у світі за обсягом ВВП (валового внутрішнього продукту), вона й надалі залишається однією з провідних країн світу.

Українсько-британські відносини

31 грудня 1991 р. Велика Британія визнала незалежність України.

1992 р. Велика Британія й Україна встановили дипломатичні відносини.

1995 р. Президент України Л. Кучма з офіційним візитом відвідав Лондон.

1996 р. Прем'єр-міністр Великої Британії Дж. Мейджор відвідав Київ.

1993–2000 рр. Український експорт у Велику Британію зріс на 200%. Велика Британія входила в цей час до трійки головних європейських партнерів України. Обсяг британських інвестицій в Україну на 1 січня 2000 р. становив понад 150 млн доларів.

Висновки

1. Потенціал економічного, політичного і культурного британсько-українського співробітництва в значній мірі не реалізовано.
2. Після завершення політичної кризи осені 2004 р. в Україні є надія на поліпшення українсько-британських відносин.

ФРАНЦІЯ

Наслідки Другої світової війни для Франції

1. Франція зазнала найбільших втрат і збитків з усіх західних країн — учасників антигітлерівської коаліції.
2. Постраждало 80 департаментів, яким було завдано великих руйнувань.
3. Промислове виробництво скоротилося в 3 рази, сільсько-господарське — у 2.

4. У країні масове безробіття (близько 600 тис.).
5. Відчувалася нестача продовольства, палива, предметів першої необхідності, діяла карткова система.
6. У країні велика інфляція, дорожнеча, ціни зросли в 6 разів.
7. Послабилися економічні та політичні позиції Франції у світі.
8. Франція стала боржником США та Великої Британії.
9. Зростає піднесення національно-визвольних рухів у французькій колоніальній імперії
10. Поразка у війні з Німеччиною і німецька окупація ліквідували режим Третьої республіки.
11. Праві партії, що були при владі до 1940 р., дискредитували себе співробітництвом із нацистами і зійшли з політичної арени.
12. Провідну роль почали відігравати ті політичні сили, які брали активну участь у русі Опору (комуністи, соціалісти, прихильники Шарля де Голля).
Після Другої світової війни було сформовано коаліційний Тимчасовий уряд, до якого увійшли і комуністи (5 осіб).
У 1944–1946 рр. уряд очолив Шарль де Голль.

Заходи уряду:

- Відновлено демократичні свободи.
 - Підвищено зарплату (на 80%) і пенсії (на 80–130%).
 - Скасовано податки з малих зарплат.
 - Було відновлено 40-годинний робочий тиждень і оплачувані відпустки.
 - Проведено націоналізацію вугільних шахт, авіаційних компаній, автомобільного заводу “Рено”, Французького банку, внаслідок чого було створено державний сектор в економіці, який виробляв 15 – 20% промислової продукції та контролював 35 – 40% капіталовкладень.
 - Колабораціоністів (осіб, що співпрацювали з фашистами) звільняли з державного апарату і віддавали до суду.
- Січень 1946 р. Шарль де Голль, який прагнув до створення республіки з сильною президентською владою, пішов у відставку.

Четверта республіка (1946–1958 рр.)

Конституція Четвертої республіки

Перша республіка у Франції існувала упродовж 1792–1804 рр.
Друга — упродовж 1848 — 1852 рр. Третя — упродовж 1870 — 1940 рр.

13 жовтня 1946 р. Було проведено референдум, на якому схвалено нову Конституцію Четвертої республіки.

Вона проголосила:

1. Республіканський лад.
2. Загальне виборче право з 21 року.
3. Двопалатний парламент, що складався з Національних зборів та Ради республіки.
4. Право громадян на працю, відпочинок, організацію страйків.
5. Безоплатну світську освіту.
6. Рівні права чоловіків і жінок.
7. Урівнювалися в правах громадяни Франції та колоній. Франція проголошувалася “неподільною, світською, демократичною та соціальною Республікою”.

Конституція надала великі права парламенту, який обирає президента з обмеженими повноваженнями.

Висновки

1. Конституція 1946 р. була однією з найдемократичніших в історії Франції.
2. Вона розширила демократичні й соціальні права трудящих.
3. Це була Конституція парламентської республіки з президентом, позбавленим надзвичайних повноважень, і урядом, підзвітним парламенту.

Економічне становище в роки Четвертої республіки

1. Економічне становище Франції нормалізувалося завдяки американській допомозі згідно з “планом Маршалла”. Франція одержала допомогу в розмірі 3,2 млрд доларів.
2. В обмін на фінансову допомогу США зажадали виведення комуністів з уряду, що і було зроблено у травні 1947 р.
3. У 1948 р. промисловість досягла довоєнного рівня, а у 1958 р. — у 2,5 рази перевищила його.
4. Проводилося державне фінансування провідних галузей промисловості (паливно-енергетичного господарства,

металургії, машинобудування, хімічної, атомної промисловості, радіоелектроніки) та сільського господарства.

5. Було націоналізовано електростанції, підприємства газової промисловості, п'ять найбільших банків.
6. У 1949 р. в країні було відмінено карткову систему.
7. Особлива увага приділялася новим галузям економіки — нафтодобувній, нафтопереробній, атомній, електронній промисловостям, впровадженню новітніх технологій.

Зовнішня політика Четвертої республіки

1. Франція взяла активну участь у створенні НАТО і “Спільного ринку”.
2. Вона вела активні колоніальні війни, намагаючись зберегти свою колоніальну імперію:
 - **1946 – 1954 рр.** Франція вела колоніальну війну у В'єтнамі, але зазнала поразки. Франція визнала суверенітет Камбоджі, Лаосу та В'єтнаму. Війна коштувала французькому народові 100 млрд франків на рік.
 - **1956 р.** Разом з Великою Британією та Ізраїлем Франція воювала проти Єгипту.
 - **1954 – 1962 рр.** Невдала війна Франції в Алжирі.
3. Внаслідок активних національно-визвольних рухів Франція змушена була надати незалежність Лаосу та Камбоджі (1954 р.), Марокко і Тунісу (1956 р.).

Висновки

1. Зовнішня політика Франції в 50-х рр. була агресивною.
2. Вона брала участь у колоніальних війнах, у яких зазнала поразки.
3. Почався занепад Французької колоніальної імперії.

Причини падіння Четвертої республіки

1. У країні політична нестабільність, постійні урядові кризи, часта зміна урядів. За 12 років існування Четвертої республіки змінилося 25 урядових кабінетів.
2. Було зруйновано коаліцію партій, що заснували Четверту республіку.
3. Спроби зберегти колоніальну імперію та колоніальні війни, які були затяжними і довгими, підірвали авторитет влади.
4. Склалася сильна опозиція, очолювана де Голлем, яка виступала за конституційні реформи і проти режиму Четвертої республіки.

5. Невдоволення різних верств населення внутрішньою політикою Четвертої республіки:
- промисловці були незадоволені проведенням політики націоналізації;
 - все населення невдоволене зниженням життєвого рівня, зростанням інфляції.

Висновок

Парламентська республіка у Франції виявилася нездатною протидіяти кризовим процесам у країні.

Становлення П'ятої республіки (1958 – 1969 рр.)

Квітень 1958 р. У країні чергова урядова криза, що затягнулася на 5 тижнів.

Травень 1958 р. В Алжирі спалахнув заколот реакційного офіцерства, яке вимагало встановлення влади “сильної руки”. Уряд погодився на це і влада знову була повернена Шарлю де Голлю.

1 липня 1958 р. Шарль де Голль отримав надзвичайні повноваження і відразу розпустив парламент.

Вересень 1958 р. Проведено референдум, на якому народ Франції (79%) схвалив Конституцію, розроблену де Голлем.

Нова Конституція Франції означала кінець Четвертої і початок П'ятої республіки. Згідно з новою Конституцією:

1. Повноваження парламенту були звужені, а президента — розширені. Він був одночасно главою держави й уряду, головнокомандувачем збройних сил.
2. Повноваження президента:
 - міг одноосібно визначати внутрішню і зовнішню політику;
 - призначав прем'єр-міністра і міністрів без затвердження їх у парламенті;
 - мав право видавати закони;
 - мав право розпустити Національні збори і призначити нові вибори;
 - призначав осіб на всі вищі військові посади.

Висновки

1. Конституція П'ятої республіки перетворила Францію на президентську республіку.
2. Режим де Голля отримав назву уряду “особистої влади”.
3. Значно розширила права населення колоній, яким надавалася автономія в усіх внутрішніх справах.

Економічна політика Шарля де Голля

1. Здійснює активне втручання держави в управління промисловістю.
2. Сприяє державній підтримці передових галузей промисловості. 10 потужних промислово-фінансових груп (із 25) отримали значні державні дотації.
3. Було здійснено докорінну перебудову металообробної, хімічної, авіаційної промисловості на основі найновітніших досягнень науки і техніки.
4. Значна увага приділялася технічному оснащенню сільського господарства.
5. З метою досягнення стабільності в суспільстві запроваджено участь робітників в управлінні і розподілі прибутків.
6. Проведено девальвацію франка з метою стабілізації фінансової системи.
7. Змінює структуру економіки. Збільшилося виробництво товарів широкого вжитку.
8. Державні замовлення та кредити надавалися атомній, ракетній галузям, виробництву обчислювальної техніки, пластмас.
9. Широко використовувалася праця іноземних робітників (7% працездатного населення країни). За цим показником Франція посідала перше місце у світі.
10. Було випущено акції внутрішньої позики, що дало змогу створити стабілізаційний фонд і викупити на міжнародних ринках 150 т золота.

Політика “дирижизму” — політика Шарля де Голля, спрямована на державну підтримку передових галузей економіки і забезпечення класового миру через участь робітників в управлінні і розподілі прибутків з метою зміцнення єдності нації.

Наслідки економічної політики Шарля де Голля

1. Протягом 1958–1968 рр. обсяг промислового виробництва зріс на 60%.
2. Щорічний приріст виробництва промислової продукції становив 5,7%.
3. Зросло виробництво товарів широкого вжитку (автомобілів, холодильників, телевізорів).

4. Активізувалася науково-технічна революція, що сприяло широкому впровадженню конвеєрного й автоматизованого виробництва, електронно-обчислювальних машин.
5. Франція перетворилася на сучасну індустріальну державу.
6. Проведено значну індустріалізацію в сільському господарстві, що привело до скорочення кількості працюючих на 25%.
7. Франція стала найбільшим у Європі експортером зерна, молочної продукції, вин тощо.
8. Значна увага приділялася житловому будівництву.
9. Франція до середини 60-х рр. розрахувалася зі своїми боргами і стала знову державою-кредитором.

Зовнішня політика Шарля де Голля

1. Франція стала ядерною державою, посилила свою військову могутність. У 1960 р. випробувала власну атомну зброю.
2. У 1966 р. Франція вийшла з військової організації НАТО, щоб протистояти впливові США, але продовжувала брати участь у політичних структурах.
3. Значно поліпшилися відносини Франції з СРСР.
4. Посилився розпад Французької колоніальної імперії. У 1960 р. 14 французьких колоній в Африці здобули незалежність.
5. Було вирішено Алжирську проблему. В 1962 р. Алжир став незалежним.
6. З метою збереження позицій Франції у колишніх колоніях було створено Французьку співдружність.
7. Франція здійснює курс на зближення з ФРН.

Недоліки правління Шарля де Голля

1. Піднесення економіки країни в 60-х рр. не завжди супроводжувалося підвищенням заробітної плати.
2. У зв'язку зі структурною перебудовою промисловості кількість безробітних зросла до 500 тис.
3. Щороку підвищувалися податки.
4. Зросли тарифи на газ, транспорт, електроенергію.
5. За роки П'ятої республіки продуктивність праці збільшилася в 1,5 раза, а реальна заробітна плата зростала дуже повільно.
6. У 1967 р. уряд прийняв закон, за яким внески трудящих на соціальне страхування підвищилися, а належна їм допомога зменшилася.

Висновки

1. До 1968 р. практично всі верстви населення були незадоволені соціально-економічною політикою уряду:
 - підприємці були незадоволені значним втручанням держави в їхню діяльність;
 - профспілки невдоволені надмірним контролем держави за трудовими відносинами;
 - молодь була невдоволена застарілою системою освіти тощо.
2. Франція стояла на порозі глибокої соціально-політичної кризи.

Шарль де Голль (1890 – 1970)

Видатний французький політичний, державний і військовий діяч, один з керівників руху Опору, був президентом з 1958 по 1969 рр. і багато зробив для піднесення економічного розвитку та міжнародного авторитету Франції.

Народився 1890 р. в м. Ліллі в сім'ї педагога. Батько викладав філософію та літературу в Паризькому коледжі єзуїтів. Змалку виховувався в душі католицизму та патріотизму. Навчався в коледжі єзуїтів. Продовжив навчання у військових закладах: спочатку закінчив військово-училище, а згодом — Вищу військову школу в Парижі.

Брав участь у Першій світовій війні. Після війни обіймав різні командні та штабні посади, займався військово-педагогічною діяльністю. Був прихильником створення професійної механізованої армії з використанням танків у взаємодії з авіацією і піхотою у сучасній війні. У 1937 р. отримав звання полковника і став командиром танкового полку в м. Мец.

Під час Другої світової війни виросла авторитетна політична фігура Шарля де Голля, який згодом очолив рух Опору у Франції. Коли Німеччина напала на Францію (1940 р.), де Голль командував 4-ю танковою дивізією, що брала участь у боях на р. Соммі.

5 червня 1940 р. де Голль отримав чин бригадного генерала і був призначений заступником військового міністра. Після капітуляції Франції де Голль виїхав до Лондона.

18 серпня 1940 р. де Голль звернувся з Лондона до всіх французів із закликом продовжити боротьбу. У Лондоні він створив патріотичний рух "Вільна Франція" (з 1942 р. —

“Франція, що бореться”). Налагодив зв'язки з підпільними організаціями руху Опору на окупованій частині Франції, створив Національний фронт визволення, організував військові формування, які в 1940 — 1942 рр. воювали проти італійських та німецьких військ на Близькому Сході та в Африці.

6 червня 1944 р., коли було відкрито Другий фронт у Європі, його військові формування брали участь у визволенні Франції. Коли в Парижі у серпні 1944 р. партизани й підпільники захопили цілі квартали міста, на допомогу їм зі своїми військами поспішив Шарль де Голль, а також частини американської піхотної дивізії. Де Голль наказав на честь визволення міста влаштувати парад на Єлісейських полях. Франція салютувала бійцям руху Опору, його визнаному керівникові де Голлю і військам генерала Леклерка.

9 вересня 1944 р. де Голль сформував перший післявоєнний коаліційний уряд Франції.

20 січня 1946 р. подав у відставку, бо був переконаний, що коаліційний уряд не здатний подолати економічну кризу в країні. Для цього потрібна сильна влада.

3 1947 р. де Голль керував діяльністю створеної ним партії “Об'єднання французького народу”.

У травні 1953 р. оголосив про розпуск цієї партії і відійшов від справ, жив у своєму маєтку. Коли у Франції почалася політична й економічна криза, знову повернувся до влади.

1 червня 1958 р. Національні збори обрали де Голля головою уряду, надавши йому “надзвичайні повноваження”. Свою діяльність де Голль почав з перегляду Конституції Франції, схваленої на референдумі.

Політичний режим де Голля дістав назву “режим особистої влади”. Завдяки його політиці зміцнилося економічне і політичне становище Франції, зріс її міжнародний авторитет. Відновлюючи авторитет держави, де Голль гарантував і дотримувався демократичних свобод, поважав їх. Він вважав, що держава сильна великою довірою народу. Увійшов в історію Франції як велика неординарна особистість, і деякі історики вважають його “найвидатнішим французом ХХ ст.”.

Травневі події 1968 р.

1968 р. У Франції виникла гостра соціально-політична криза.

Причини:

- 1) посилювався авторитарний характер влади;
- 2) обмежувалися можливості легальної опозиції;
- 3) зростало безробіття.

Привід до соціального вибуху — події в університеті Пантера (передмісті Парижа), де студенти були позбавлені права брати участь у вирішенні університетських справ. Їх підтримали студенти Сарбонни. Студенти вимагали:

- поліпшити умови життя;
- перебудувати систему освіти. Поліція застосувала до студентів силу. Це викликало обурення народу.

13 травня 1968 р. понад 100 тис. трудящих вийшли на демонстрацію з антиурядовими гаслами. Розпочався загальний страйк, у якому брало участь 10 млн осіб (2/3 робітників і службовців Франції всіх галузей народного господарства). Уряд пішов на поступки:

- підвищив зарплату на 12–18%;
- відпустку було збільшено до трьох тижнів;
- визначалися права профспілок на підприємствах;
- збільшено допомогу безробітним і багатодітним сім'ям;
- студентам гарантували реформу освіти.

1969 р. Більшість населення на референдумі не підтримала проект де Голля про адміністративно-територіальну реформу й реорганізацію Сенату. Шарль де Голль змушений був піти у відставку.

Франція наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Після Шарля де Голля президентами Франції були:

Жорж Помпиду — 1969 – 1974 рр.;

Валері Жискар д'Естен — 1974 – 1981 рр.;

Франсуа Міттеран — 1981 – 1995 рр.;

Жак Ширак — з 1995 р., переобраний на президентських виборах 2002 року.

1. У 1969 р. президентом Франції став Жорж Помпиду, який прагнув продовжувати політику де Голля й одночасно зважати на онезійцію, співпрацюючи з нею. У 1973 р. Франція зняла вето на вступ Великої Британії до “Спільного ринку”, знову почалося зближення зі США. В соці-

ально-економічній сфері відбулася переорієнтація на відновлення ефективних ринкових відносин. 1974 р. Жорж Помпиду раптово помер.

2. У 1974 р. президентом Франції було обрано В. Жискар д'Естена, який у 60–70-х рр. неодноразово обіймав посаду міністра економіки Франції. У роки кризи 1974 — 1975 рр. уряд Франції посилив систему регулювання економіки, надавалися пільги для приватних капіталовкладень та стимулювався експорт. Разом з тим заморожувалися ціни і стримувалося зростання прибутків. Значні труднощі в економіці Франції були пов'язані з надмірним захопленням держави втручанням у приватне підприємництво та не завжди продуманою і доцільною приватизацією.
3. На президентських виборах 1981 р. перемогу здобув Ф. Міттеран завдяки підтримці лівих сил країни, які отримали більшість і в Національних зборах. До новоствореного уряду П'єра Моруа, крім соціалістів, вперше після 1947 р. увійшли й комуністи. Уряд провів націоналізацію дев'яти найбільших промислових корпорацій і майже всіх банків. Було значно розширено соціальні програми:
 - оплачувані відпустки зросли до п'яти тижнів;
 - на 19% була підвищена зарплата;
 - збільшено грошові виплати інвалідам і людям похилого віку;
 - зросли виплати самотнім матерям;
 - витрати на охорону материнства зросли в 10 разів.

Ці витрати вимагали значних коштів, що й спричинило велику інфляцію. Уряд соціалістів був змушений припинити виконання соціальних програм, а комуністи у 1984 р. вийшли зі складу уряду.

Новий уряд при президентіві-соціалісту сформували праві. Він призупинив проведення реформ, почав денационалізацію, підвищувалася роль приватного сектора. Заходи уряду привели до зростання виробництва у промисловості уже в 1986 р.

Значні зміни сталися у зовнішній політиці Франції. Франція Міттерана, налякана радянськими ракетами СС-20, націленими на Західну Європу, та вторгненням СРСР в Афганістан, зблизилася з НАТО.

4. З 1995 р. президентом Франції став Жак Ширак, переобраний на президентських виборах 2002 р.

Наприкінці 90-х рр. у Франції було значне невдоволення такими заходами уряду:

- замороженням програми боротьби з бідністю;
- спробами позбавити державних службовців частини пільг пенсійного забезпечення;
- зростанням безробіття.

У 1997 р. президент розпустив парламент, але на нових парламентських виборах перемогла коаліція лівих сил (соціалістів, комуністів, зелених та ін.). До 2002 р. президент від правих був змушений співпрацювати з парламентом від лівих сил. Новий уряд очолив Л. Жоспен:

- були зменшені витрати на оборону;
- зросли витрати на створення нових робочих місць;
- зменшено податки;
- значна увага приділялася поглибленню інтеграційних процесів у рамках ЄС.

У 2002 р. на президентських виборах у Франції у другий тур вийшли Ж. Ширак та лідер французьких націоналістів (ультраправих) Ле Пен, за якого проголосувала третина виборців. На парламентських виборах 2002 р. перемогу здобула права коаліція "Союз за президентську більшість" (одержали 355 місць із 577 можливих, а ультраправі та ультраліві не пройшли).

5. Сьогоднішня Франція — одна з найбільш економічно розвинених країн світу. Її авторитет у Європі та світі досить значний. Франція залишається в числі провідних держав світу, входить до сімки найрозвиненіших країн. Її частка у світовому промисловому виробництві становить 3%. 60% виробленої промислової продукції споживається всередині країни, а 40% іде на експорт. Добре розвинена атомна енергетика. На 40 АЕС виробляється понад 75% всієї енергії.
6. На сьогодні Франція має добре розвинене сільське господарство, 20% якого теж екпортується.
7. Франція — країна з великими демократичними традиціями. Проводить політику, виходячи з реалій світового розвитку, виступає за розширення НАТО за рахунок східноєвропейських країн.
8. Нині Франція виступає за політичне врегулювання конфлікту на Близькому Сході, поліпшила відносини з Німеччиною та іншими країнами, відіграє значну роль у миротворчих операціях ООН, не підтримала вторгнення американських військ до Іраку.

Відносини України з Францією

27 грудня 1991 р. Франція визнала незалежну Україну.

24 січня 1992 р. Встановила дипломатичні відносини з Україною на рівні посольств. Франція й Україна зацікавилися у взаємній співпраці.

Січень 1997 р. Офіційний візит президента України Л. Кучми до Франції.

1998 р. Товарообіг між Францією і Україною становив 450 млн доларів.

Вересень 1998 р. Президент Франції Жак Ширак побував в Україні.

Початок 2000 р. Діяло 60 українсько-французьких міждержавних і міжвідомчих угод.

2005 р. Візит урядової делегації України на чолі з Ю. Тимошенко до Франції. Сприяв налагодженню взаємовигідного партнерства між державами та зростанню авторитету України.

НІМЕЧЧИНА

Становище Німеччини після Другої світової війни

1. Найбільші культурні та промислові центри Німеччини лежали в руїнах.
2. Транспорт, зв'язок не працювали.
3. Промислове виробництво становило 1/3 довоєнного рівня.
4. Із 57 мостів над Рейном, Везером та Майном уцілів лише один.
5. Значно знизився життєвий рівень населення.
6. Зросла інфляція, процвітав "чорний ринок".
7. Зросла кількість безробітних.
8. Різко загострилася житлова та продовольча проблеми.
9. Німеччина перестала існувати як незалежна держава, вона була окупована.

Розкол Німеччини на ФРН і НДР

Основні положення післявоєнного устрою Німеччини були розроблені на Потсдамській конференції (липень — серпень 1945 р.). Після капітуляції Німеччина була окупована союзними військами. Управління країною здійснювала окупаційна влада — Контрольна Рада з представників країн-переможців. СРСР окупував східну

зону Німеччини, США, Велика Британія та Франція — три західні зони.

Грудень 1946 р. Окупаційні зони США і Великої Британії об'єдналися в так звану **Бізонію**. Французька зона приєдналася до них у 1948 р. (утворилася **Тризонія**).

Друга половина 1946 р. Всупереч тегеранським планам чітко склалися два підходи до німецького питання — **західний та східний: демократичний та тоталітарний**.

Берлін отримав особливий статус: місто знаходилося в радянській зоні окупації, але було поділено на чотири сектори й окуповане військами чотирьох держав.

Захід прагнув забезпечити демократичний розвиток німецького суспільства, а Москва нав'язувала у східній Німеччині радянську модель соціалізму. Тут утверджувалися командно-адміністративні методи управління, панування державної власності в усіх сферах економіки. Західні держави розробили власну програму політичних та економічних заходів щодо відродження Німеччини, для оздоровлення фінансової системи.

24 червня 1948 р. у Західному Берліні, а **28 червня 1948 р.** у Західній Німеччині було проведено **грошову реформу**: знецінену рейхсмарку замінили новою німецькою маркою. Кожен житель західної зони отримав 60 нових марок в обмін на 60 старих, а інші обмінювалися в пропорції 6,5:100. Зразу ж було проведено **реформу цін**.

Відмінені адміністративний розподіл ресурсів і контроль над цінами.

Реакцією Москви на введення нових грошей стала блокада Берліна, що тривала з **23 червня 1948 р.** по **12 травня 1949 р.** (**Берлінська криза**).

1 вересня 1948 р. У західній зоні були скликані Установчі збори і створено Парламентську Раду, що мала розробити Конституцію.

23 травня 1949 р. Після затвердження окупаційними властями Конституція набрала чинності. Вона проголосила Західну Німеччину демократичною федеративною державою.

14 серпня 1949 р. Відбулися парламентські вибори, на яких перемогли Християнсько-демократичний союз, Соціал-демократична партія Німеччини та Вільна демократична партія.

7 вересня 1949 р. Було проголошено Федеративну Республіку Німеччину (ФРН). На спільному засіданні двох палат

парламенту було обрано президента ФРН Теодора Хейса та канцлера — Конрада Аденауера.

20 вересня 1949 р. Канцлер Німеччини сформував коаліційний уряд.

Цим завершився процес утворення і проголошення ФРН.

7 жовтня 1949 р. У східній зоні окупації було проголошено НДР (Німецьку Демократичну Республіку). Прем'єр-міністром було призначено лідера комуністів **Отто Гротеволья**, який сформував перший уряд НДР.

Західнонімецьке “економічне диво”

50-ті рр. — період значних успіхів в економіці ФРН, її стрімке зростання, що дістало назву “німецьке економічне диво”.

Причини швидкого економічного зростання ФРН

1. Значна промислова база Німеччини, сучасне устаткування.
 2. Наполеглива праця німецького народу, їхні значні зусилля.
 3. Німецька працьовитість, дисциплінованість, організованість, цілеспрямованість, їхній менталітет.
 4. Експлуатація робочої сили. В Німеччині був найдовший робочий тиждень у Західній Європі (52 год), заробітна плата становила 65% довоєнної.
 5. Допомога США за “планом Маршалла”.
ФРН одержала 3,9 млрд доларів допомоги, з них 0,5 млрд доларів як подарунок. Ці кошти використовувалися:
 - на заміну застарілого устаткування;
 - на оновлення виробництва;
 - на створення нових галузей економіки (нафтохімії, електроніки тощо).
 6. Припинення стягнення репарацій.
 7. Вдалі економічні реформи уряду.
 8. Виробництво відроджувалося на новій технічній основі.
 9. Відсутність військових витрат до 1956 р.
 10. Було вдосталь дешевої робочої сили, особливо після репатріації 9 млн німців із територій, які відійшли до Польщі й СРСР, а також із Чехо-Словаччини і Югославії.
- Репатріація** — повернення на батьківщину військовополонених і цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни внаслідок війни.

Успіхи розвитку економіки

1. Для економіки Німеччини 50-х рр. характерні високі і стабільні темпи зростання:
 - з 1950 по 1964 р. обсяг валового національного продукту зріс утричі;
 - середньорічні темпи зростання промислового виробництва становили 8,5%;
 - частка ФРН у світовому виробництві 1955 р. становила 10%.
2. Країна створила великий золотий запас, що перевищив запаси Великої Британії, Франції та скандинавських країн разом узятих, а це сприяло зміцненню німецької марки і перетворенню її на одну із найстабільніших валют світу.
3. Швидкими темпами зростає експорт, що становив у 1948–1960 рр. 16,2% на рік.
4. На світовий ринок надходила майже половина всієї виробленої продукції.
5. Було забезпечено повну зайнятість працездатного населення.
6. Значно підвищився життєвий рівень народу (зарплата в 50-х рр. подвоїлася).
7. Більше половини жителів ФРН стали належати до середнього класу.
Ці успіхи давали підстави говорити про “німецьке економічне диво”.

Визначним економістом і творцем “німецького економічного дива” був Людвіг Ерхард — професор економіки, міністр економіки всіх кабінетів К. Аденауера. Він створив теорію “соціального ринкового господарства”, основними принципами якої є:

1. Держава встановлює норми і правила, за якими діє ринкове господарство.
2. Держава підтримує вільну конкуренцію.
3. Не втручається безпосередньо в регулювання господарських процесів, щоб не порушити ринкових законів.
4. Робиться ставка на дрібний і середній бізнес.
5. Поєднується особиста ініціатива підприємців з елементами державного регулювання.
6. Проводиться зниження податків, що стимулювало виробників.
7. Політика протекціонізму (захисту свого товаровиробника).
8. Спеціальна підтримка, пільги передовим і експортним галузям.

Висновок

Німеччина, програвши війну і маючи зруйноване господарство, змогла максимально використати внутрішні і зовнішні чинники на свою користь і вийти на передові рубежі світового розвитку.

У ФРН були при владі

1. У 50–60-х рр. — коаліція партій: Християнських демократів, ХДС (Християнсько-демократичного союзу), ХСС (Християнсько-соціального союзу), Соціал-демократичної партії Німеччини, Вільної демократичної партії.
У 1949–1963 рр. — канцлером Німеччини був К. Аденауер.
У 1963–1966 рр. — Л. Ерхард.
2. Соціал-демократи: 1969–1974 рр. — канцлер В. Брант, 1974–1982 рр. — канцлер Г. Шмідт.
3. Християнські демократи: 1982–1998 рр. — канцлер Г. Коль.
4. Коаліція соціал-демократів та зелених.
З 1998 р. — канцлер Г. Шредер.

Об'єднання Німеччини

З 1953 по 1961 рр., скориставшись вільним переходом через кордон у Берліні, НДР покинули 2 млн 245 тис. осіб. Керівництво СРСР і НДР вирішили припинити цей перехід.

У ніч з 12 на 13 серпня 1961 р. прохід до західного сектора Берліна було закрито і почалося будівництво “Берлінського муру”. Це були два паралельні бетонні мури з колючим дротом завдовжки 45 км, заввишки 4 м. Між ними пролягала прикордонна смуга завширшки 8–150 м. Проіснував мур 28 років.

За ці роки кілька тис. громадян НДР намагалися втекти на Захід через “Берлінський мур”.

Зуміли втекти — 5075 осіб.

Були вбиті — 79 осіб.

Затримані й засуджені — 3245 осіб.

- 9 листопада 1989 р. У зв'язку з перебудовними процесами в СРСР та численними виступами трудящих у Східному Берліні був відкритий кордон між Східним і Західним Берліном. Берлінський мур зруйновано.

- 18 березня 1990 р. Відбулися перші вільні вибори в НДР, на яких перемогли християнські демократи, які почали

втілювати в життя прагнення східних німців жити в об'єднаній Німеччині.

Листопад 1990 р. Між НДР і ФРН був укладений економічний та соціальний союз, згідно з яким було поширено західну марку в сферу обігу на Східну Німеччину.

Цей договір став основою домовленостей про об'єднану Німеччину.

23 серпня 1990 р. Народна палата НДР прийняла рішення про возз'єднання з ФРН.

12 вересня 1990 р. У Москві СРСР, США, Велика Британія, Франція, ФРН і НДР підписали договір про остаточне врегулювання "німецької проблеми".

Було передбачено:

1. ФРН скоротить армію до 370 тис.
2. Відмовиться від виробництва, збереження й застосування атомної, біологічної та хімічної зброї.
3. Радянське керівництво погодилося на виведення своїх військ із Східної Німеччини до 31 серпня 1994 р. Одночасно був підписаний договір між СРСР і ФРН "Про добросусідство, партнерство та співробітництво".

3 жовтня 1990 р. — об'єднання Німеччини, столицею якої став Берлін.

2 грудня 1990 р. Відбулися загальнонімецькі вибори, на яких перемогу здобули християнські та вільні демократи. Канцлером об'єднаної Німеччини залишився Гельмут Коль.

Значення об'єднання Німеччини

1. Об'єднання Німеччини стало великою історичною подією міжнародного значення, яка завершила важливий етап повоєнної історії Німеччини та Європи.
2. Об'єднана Німеччина:
 - значно зміцнила становище країни на міжнародній арені;
 - здобула цілковитий державний суверенітет у своїх внутрішніх і зовнішніх справах.

Здобутки і проблеми

Виникли значні труднощі, пов'язані з об'єднанням країни.

1. Підняти життєвий рівень населення східних земель за короткий час не вдалося.
2. У 1997 р. безробіття охопило 4,7 млн осіб.

3. Із трьох тисяч підприємств колишньої НДР 70% потребували негайної модернізації та кредитування.
4. Відбувалася масова еміграція з країн колишнього СРСР, Югославії, Близького та Середнього Сходу, яка породжувала соціальну напруженість у німецьких містах і викликала незадоволення різних верств населення.
5. Для перебудови економіки східних земель уряд ФРН щорічно асигнував 150 млрд марок.
6. За 10 років на східнонімецькі землі витрачено 800 млрд марок, але відмінності у розвитку ще є:
 - зарплата менша на 20%;
 - безробіття вище в 2 рази.
7. З 1994 р. у східних землях почалося значне економічне піднесення.
8. **Жовтень 1998 р.** На виборах до парламенту до влади прийшла коаліція соціал-демократів та партії зелених. Новим канцлером ФРН став соціал-демократ Шредер, а лідер партії зелених Й. Фішер став віце-канцлером та міністром закордонних справ ФРН.
9. **2002 р.** Парламентські вибори. При владі залишилися соціал-демократи, які докладають значних зусиль для дальшого економічного розвитку ФРН:
 - намагаються стимулювати економічний розвиток шляхом створення нових робочих місць;
 - до 2020 р. закрити АЕС;
 - поглиблювати процес європейської інтеграції відповідно до національних інтересів.
10. На сьогодні Німеччина — могутня індустріальна країна, яка впливає на економічний розвиток не тільки Європи, а й світу. Німецькі фірми виступають у світі як могутні інвестори.
11. Нині Німеччина лідирує у виробництві транспортних засобів, електроприладів та машинобудування, є другою країною у світі за обсягом експорту.
12. Німеччина не тільки країна потужної промисловості, а й розвинутого сільського господарства. В Німеччині є 0,7 млн ферм, на яких зайнято 3% всіх працівників. Основу сільського господарства становить тваринництво, частка якого у виробництві 60%. Один фермер забезпечує 100 споживачів.
13. 18 вересня 2005 р. в Німеччині відбулися дострокові парламентські вибори. Християнські демократи, лідером яких є Ангела Меркель, одержали перемогу. Вперше

в історії Німеччини уряд очолила 51-річна А. Меркель, стала канцлером ФРН.

Ангела Меркель народилася у Гамбурзі, але росла в східній Німеччині. Будучи протестанткою, зуміла стати лідером християнських демократів, чийм керівником традиційно були чоловіки-католики.

А. Меркель — доктор фізичних наук, працювала і викладала в Акадкмії наук в Берліні. В політику прийшла після Берлінської стіни. Відрізняється твердим характером, за що її називають німецькою Маргарет Тетчер. Вважає, що Німеччині необхідно поліпшити відносини з США і зайняти більш жорстку позицію в Євросоюзі.

Висновок

Економічно сильна Німеччина намагається вирішувати проблеми свого розвитку стимулюванням економічного розвитку і поглибленням інтеграційних процесів, встановленням тісного економічного співробітництва з європейськими країнами відповідно до своїх національних інтересів.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Періоди зовнішньої політики

Перший період — 50 – 60-ті рр. Це період конфронтації з країнами соціалізму і орієнтація на США. 2 травня 1951 р. — ФРН було прийнято до Ради Європи, 1955 р. — ФРН стала членом НАТО, 1957 р. — ФРН вступила до ЄЕС.

Другий період — 70 – 90-ті рр. “Нова східна політика”, яка почала проводитись за уряду В. Бранта. Це політика зменшення міжнародної напруженості та мирного співіснування держав із різним суспільним ладом. Приклади такої політики:

- **Серпень 1970 р.** Між ФРН і СРСР підписано договір. Обидві країни взяли на себе зобов'язання сприяти розвиткові мирних стосунків з усіма європейськими країнами. ФРН визнала повоєнні кордони у Східній Європі. Це сприяло встановленню міждержавних відносин з НДР. Взаємне визнання відкрило німецьким державам шлях до ООН.
- **Вересень 1971 р.** Підписано угоду чотирьох держав — СРСР, Великої Британії, США, Франції щодо Західно-

го Берліна, де зазначалося, що Західний Берлін не є складовою частиною ФРН.

- 1972 р. Укладено договір між ФРН і НДР про основи взаємовідносин.

- 1973 р. ФРН і НДР стали членами ООН.

- 1975 р. ФРН відіграла важливу роль у розробці Заключного акта Гельсінкської наради.

Третій період — 90-ті рр. і сучасність. ФРН:

1. Виступає за поглиблення процесу європейської інтеграції.
2. Бере активну участь в ЕС і НАТО.
3. Є ініціатором і учасником економічної допомоги посткомуністичним країнам Східної Європи.
4. Бере активну участь у миротворчих операціях. Бомбардування Югославії (1999 р.) стало першою акцією, в якій було задіяно німецькі збройні сили.
5. Активно підтримує ідею поширення НАТО на Схід.
6. Зміцнює позиції ФРН в Європі.
7. Зацікавлена в розширенні ЕС, бо має особливий інтерес до розширення ринків збуту, особливо вільних від митних бар'єрів, яким є Євросоюз.
8. ФРН не підтримала воєнну акцію США і Великої Британії в Іраку (2003 р.).

Українсько-німецькі відносини

ФРН визнала незалежність України.

17 січня 1992 р. ФРН встановила з Україною дипломатичні відносини.

Червень 1993 р. У Києві була підписана спільна декларація про основи відносин двох держав.

Липень 1995 р. Відбувся візит президента України Л. Кучми до ФРН.

Вересень 1996 р. Канцлер ФРН Г. Коль відвідав Україну.

Нинішній канцлер Герхард Шредер також зацікавлений у розвиткові відносин з Україною. Про це свідчать двосторонні візити Л. Кучми в Німеччину і Г. Шредера — в Україну.

ФРН:

1. Бере участь у проєкті ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.
2. Виплачує українцям, які в роки війни опинилися в полоні або були вивезені на примусові роботи в Німеччину.
3. Є одним з найважливіших торгових партнерів України. Україна входить до десятки головних торгових партнерів Німеччини у Центральній та Східній Німеччині.

4. Вкладає інвестиції в українську економіку. До 1998 р. німецькі фірми інвестували в українську економіку близько 2 млрд марок.
5. Договірніо-правова база становить на сьогодні понад 60 різних договорів та домовленостей.
6. В Україні працює понад 180 офісів німецьких фірм і 560 українсько-німецьких спільних підприємств.
7. В Україні діють спільні українсько-німецькі інвестиційні проекти:
 - виробництво тракторів на Харківському тракторному заводі, на які ставляться німецькі двигуни "Дойтц";
 - спільна реконструкція залізниці Львів—Варшава—Берлін;
 - налагодження в Україні зернозбиральних комбайнів;
 - залучення німецьких фірм до перебудови енергетики та вуглевидобувної промисловості.

Висновки

1. ФРН за обсягом капіталовкладень в економіку України посідає друге місце серед іноземних інвесторів.
2. Розвиток багатосторонніх відносин між ФРН і Україною сприяє економічному розвитку обох країн.
3. Після перемоги на президентських виборах 2004 р. В. Ющенко є надія на збільшення німецьких інвестицій в економіку України.

ІТАЛІЯ

Становище Італії після Другої світової війни

1. Великі руйнування в народному господарстві:
 - зруйнована п'ята частина промислових підприємств і 60% шосейних доріг;
 - 40% залізниць;
 - у руїнах лежали міста.
2. Понад 3 млн осіб залишилося без житла.
3. За роки війни Італія втратила 1/3 свого національного багатства.
4. Обсяг промислового виробництва в 1945 р. становив лише 30% від довоєнного.
5. У містах не вистачало електроенергії, газу, води.
6. Не працювали транспорт і зв'язок.
7. Не вистачало продовольства. В 1945 р. на людину видавалося лише 200 г хліба на день.

8. Зростала інфляція, спекуляція, процвітав “чорний ринок”.
9. Зросло безробіття (в країні 2 млн безробітних).
10. Найбіднішим був Південь із його відсталим сільським господарством.
11. Мільйони селянських сімей були безземельними і малоземельними, існували великі поміщицькі землеволодіння.

Проголошення республіки

Важливим питанням післявоєнного устрою Італії стало вирішення долі монархії.

- 2 червня 1946 р.** Відбувся референдум з питань державного устрою країни. Більшість італійців (55%) висловилися за республіку проти монархії, адже король Віктор Еммануїл III ще на початку 20-х рр. передав владу Б. Муссоліні і підтримував фашистів. Король покинув країну, а його нащадкам чоловічої статі було заборонено перебувати на території Італії. У 2002 р. італійський парламент зняв цю заборону.

Цей день став в Італії національним святом — днем Республіки.

- 18 червня 1946 р.** Італія була проголошена республікою.

Одночасно відбулися вибори до Установчих зборів, які мали розробити нову конституцію. Найбільшу кількість голосів отримала християнсько-демократична партія, по 20% голосів отримали соціалісти й комуністи (ті партії, які брали активну участь в русі Опору). Лідер християнсько-демократичної партії Альчіде де Гаспері вперше сформував республіканський уряд, до складу якого ввійшли комуністи й соціалісти, що були при владі до 1947 р.

- Травень 1947 р.** Було сформовано уряд без комуністів під тиском американців, які відмовилися надавати допомогу Італії, якщо в уряді будуть комуністи.

- Січень 1948 р.** Впроваджено Конституцію Італії, прийняту Установчими зборами у грудні 1947 р., згідно з якою главою держави став президент, якого обирають дві палати парламенту (Палата депутатів і Сенат). Вперше були встановлені рівні виборчі права для чоловіків і жінок.

- 10 лютого 1948 р.** Італія підписала мирний договір з країнами-переможцями в Другій світовій війні і відмовилася від завойованих територій, визнала суверенітет Албанії та Ефіопії. Значно скорочувалася чисельність італійських сухопутних, повітряних і морських сил. Італія повинна була виплатити репарації СРСР, Югославії, Греції та Албанії.

Квітень 1948 р. Відбулися вибори до першого республіканського парламенту. Лідер християнських демократів Альчіде де Гаспері сформував багатопартійний уряд, не ввів до його складу комуністів і соціалістів. Він перебував при владі в Італії до 1953 р.

28 червня 1948 р. Між США й Італією було підписано угоду про економічну допомогу згідно з “планом Маршалла” (Італія одержала 1,5 млрд доларів).

1949 р. Італія стала членом НАТО.

1957 р. Італія одна із співзасновниць ЄЕС.

Висновки

1. В Італії склалася багатопартійна система, що пояснюється соціальною неоднорідністю суспільства, політичними причинами та ідеологічними традиціями.
2. Найбільш впливовими партіями залишалися Християнсько-демократична партія, Ліберальна, Республіканська, Соціалістична, Комуністична та ін.
3. У парламенті країни створювалися коаліції партій для обрання урядів. Коаліції часто змінювалися і як наслідок — кризи і зміни урядів.
4. Тому велику роль почало відігравати чиновництво, що і породжувало в італійському суспільстві корупцію.

Італійське “економічне диво”

50–60-ті рр. Економічне піднесення, яке ввійшло в історію як “економічне диво”

Причини “економічного дива”

1. Приєднання Італії до “плану Маршалла”. Італія одержала від США 1,5 млрд доларів для відбудови і реконструкції економіки.
2. В Італії сформувався могутній державний сектор й було розвинене державне регулювання економіки.
3. Держава надавала значні субсидії прибутковим галузям економіки, а також проводила їхнє пільгове оподаткування.
4. Італія скуповувала ліцензії та патенти в інших країнах, що сприяло впровадженню новітніх технологій і передової техніки.
5. Надавалася значна державна підтримка новим галузям промисловості — електроніці, автомобілебудуванню, нафтохімії, машинобудуванню тощо.

6. Відбулася глибока структурна перебудова економіки в бік створення прогресивних галузей: електроніки, нафтохімії, автомобільної промисловості.
7. В Італії була дешева робоча сила, яку поставляв економічно відсталий Південь.
8. Значно зросла продуктивність праці.
9. Зросли іноземні капіталовкладення.
10. Вступ Італії до Європейського об'єднання вугілля і сталі у 1951 р.
11. Вступ Італії в ЄЕС у 1957 р., що забезпечило їй стабільний ринок, довозення дешевої сировини.
12. Низький рівень військових витрат, оскільки армія скоротилася і в значній мірі утримувалася за рахунок коштів, що поступали зі США.
13. У 1945 – 1946 рр. було проведено аграрну реформу. Селяни одержали 1,5 млн га землі. Частина поміщицької землі селяни отримали за викуп, а решту — шляхом вільного продажу. Держава надала селянам кредит.
14. Аграрна реформа створила попит на машини, будівельні матеріали та інші товари для сільських фермерів, що зумовило розвиток внутрішнього ринку.
15. Італія відкрила власні родовища нафти.
16. Значний розвиток туризму (30 млн туристів перебувало в Італії щорічно).
17. Держава сприяла розвитку дрібного і середнього бізнесу.
18. Проведення широких соціальних реформ, що сприяло розвитку внутрішнього ринку.

Наслідки “економічного дива”

1. У 1948 р. Італії вдалося досягти довоєнного рівня виробництва в промисловості, а в 1950 р. — у сільському господарстві.
2. Зростання виробництва з 1951 по 1974 рр. у середньому на рік становило 7,5%.
3. За темпами середньорічного приросту промислової продукції Італія обігнала всі західноєвропейські країни, а в світі поступалася лише Японії.
4. Переробка нафти і газу за період з 1950 р. по 1965 р. зроста в 28 разів, виробництво пластмас — у 10 разів, обсяг промислового виробництва — в 3 рази.
5. Італія з аграрно-промислової країни перетворилася на високорозвинену індустріальну.

6. Частка Італії в загальному обсязі промислового виробництва розвинених країн у 1960 р. становила 5,4%.
7. Італійські компанії вийшли на міжнародний ринок.

**“Економічне диво” не ліквідувало
всі проблеми італійського суспільства**

1. Продовжували зберігатися значні диспропорції між Північчю і Півднем.
2. В індустріальних районах Півночі був масовий приплив переселенців із Півдня, що призвело до розростання міст і породження гострої проблеми в житті.
3. Продукція італійських державних підприємств була неконкурентоспроможною на західних ринках і збувалася здебільшого в соціалістичних країнах Східної Європи.
4. Італія залишалася країною гострих соціальних і політичних проблем.
5. Зарплата в Італії залишалася децю нижчою, ніж в інших високорозвинених країнах Європи.
6. Ще залишалося безробіття.

Висновки

1. Економічне піднесення змінило соціальну структуру країни. Збільшилася кількість кваліфікованих робітників, науково-технічної інтелігенції, працівників у сфері обслуговування.
2. Значно поліпшилося матеріальне становище трудящих.

**Політичний розвиток країни
в 70-ті рр. XX — на початку XXI ст.**

1. З часу проголошення республіки (1946 р.) і до сьогодні в Італії існує багатопартійна політична система. Християнсько-демократична партія перебувала при владі протягом усіх післявоєнних років у різних коаліціях. Її програма ґрунтується на ідеях християнської демократії й має велику підтримку серед населення.
2. 70-ті рр. В країні нестабільна політична ситуація, відбувається гостра боротьба за владу. Зростає роль комуністів і неофашистів. Однак ні неофашистам, ні комуністам не вдалося перетягнути на свій бік центристські партії. Щоб досягти поставленої мети і стати більш привабливими для італійського виборця, комуністи вдалися до “єврокомунізму” — відмови від основних положень марксизму (про

диктатуру пролетаріату, про єдину державну власність, від принципу демократичного централізму тощо), утвердження плюралізму думок, свободи думки, змішаної власності в економіці, проведення демократичних реформ тощо.

Шириться терор з боку крайніх правих (неофашистів) та крайніх лівих (“червоних бригад”).

У 1980 р. у Болоньї на залізничному вокзалі було вчинено терористичний акт, внаслідок якого загинуло 84 особи, а 200 було важко поранено. В 70-х рр. в терактах загинуло 386 осіб. Найбільш резонансним вбивством було вбивство лідера Християнсько-демократичної партії А. Моро, а також замах на папу Іоанна — Павла II у 1982 р.

Тривали процеси проти мафії, які не дали бажаних результатів. Часто відбувалися страйки.

3. **80-ті рр.** Продовжується політична нестабільність і часта зміна урядів. До влади приходять правоцентристські уряди, які часто склалися з п’яти партій (коаліції Християнсько-демократичної партії з дрібними правими партіями). В країні процвітають мафія, корупція, які набирають великих масштабів.
4. **90-ті рр.** У країні вибухнула політична криза. Діячі багатьох партій виявилися корумпованими, замішаними в численних зв’язках з мафіозними кланами. Мафіозні структури діяли в економіці багатьох районів країни, мали своїх людей в різних органах влади, впливали на життя цілих районів.
5. **1993 р.** Проводиться операція “Чисті руки”. Було викрито у зв’язках з мафією та в хабарництві лідерів найбільш впливових партій — християнських демократів, соціалістів тощо. До розслідування притягнуто до 2 тис. осіб, які були звинувачені в хабарництві, використанні службового становища з корисливою метою, у зв’язках із мафією, в ухилянні від сплати податків.
6. **18 квітня 1993 р.** В Італії відбувся референдум, який відмінив пропорційну систему виборів і скасував мажоритарну систему, а також було відмінено державне фінансування партій. Референдум заклав новий механізм державної влади.

Виборча реформа 1993 р. і розпуск парламенту 1994 р. — це кінець Першої республіки.

Нині в Італії Друга республіка.

7. **1994 р.** Перемогу на парламентських виборах здобула права коаліція. Уряд сформував **Сільвіо Берлусконі** — великий підприємець і телевізійний магнат (лідер нового блоку “**Поліс свободи**”: “**Уперед, Італіє**”).
8. **Квітень 1996 р.** На виборах перемогу здобула коаліція лівих сил під назвою “**Олива**”, яку очолював лівий християнський демократ, відомий економіст **Романо Проді**.
9. **2001 р.** На парламентських виборах перемогла правоцентристська коаліція “**Дім свободи**” на чолі з **С. Берлусконі**. Новий уряд Італії здійснює курс на поглиблення європейської інтеграції.

Висновки

1. В Італії часта зміна урядів.
2. Криза старих впливових партій призвела до розколу їх і появи нових партій, блоків і союзів.
3. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. до влади приходять політики “**нової хвилі**”.

Соціально-економічний розвиток Італії в 70-х рр. ХХ — на початку ХХІ ст.

1. **70-ті рр.** Після довгого економічного піднесення Італія переживає певні труднощі:
 - розвиток італійського суспільства уповільнився через підвищення світових цін на нафту;
 - недовантаженість виробничих потужностей становила 25%;
 - зовнішній борг сягнув 7 млрд доларів у 1973 р., а в 1975 р. уже становив 17 млрд доларів;
 - впав рівень життя населення;
 - посилилась міграція населення.
2. **80-ті рр.** Економічне пожвavlення.
3. **90-ті рр.** В Італії глибокі структурні перетворення. Характерною ознакою є потужний кооперативний сектор. Зменшується державне регулювання і відбувається приватизація. Італія посідала п'яте місце в світі за обсягом валового національного продукту і третє місце — за доходом на душу населення.
4. **Сьогоднішня Італія** — це демократична країна, одна з найрозвиненіших індустріальних держав, з передовою технологією, стабільною економікою, з досить високим рівнем життя. Вона посідає перше місце в Західній Європі

за кількістю людей, зайнятих в кооперативному русі (10 млн осіб).

5. У міжнародному плані — Італія член “сімки”, ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та багатьох інших європейських і світових організацій, налагоджує зв'язки зі східноєвропейськими країнами, активно співпрацює зі США. На території Італії розміщені американські військові бази.
6. Проблемою Італії залишається промислова відсталість Півдня, де безробіття сягає 20%.

Українсько-італійські відносини

28 грудня 1991 р. Італія визнала незалежну Україну.

Січень 1992 р. Встановила з Україною дипломатичні відносини.

16 березня 1992 р. Було відкрито італійське посольство в Києві.

Травень 1995 р. Відбувся офіційний візит Президента України Л. Кучми до Риму. Між Італією та Україною було підписано Договір про дружбу і співробітництво.

Літо 1995 р. Візит в Україну урядово-парламентської делегації.

На 1995 р. Італія вийшла на друге місце за обсягом товарообігу України з країнами Західної Європи. В Україні було зареєстровано понад 150 спільних підприємств із італійськими партнерами. Наприклад, Кременчуцький автомобільний завод та італійська фірма “Івеко” спільно випускають мікроавтобуси. Активно співпрацюють обидві країни в рамках Центральноєвропейської ініціативи.

2005 р. Зростає зацікавленість італійських бізнесових кіл у нарощуванні взаємовигідних партнерських відносин із Україною.

Тема 4. СРСР. ВІДНОВЛЕНІ ТА НОВІ НЕЗАЛЕЖНІ ДЕРЖАВИ

СРСР у 1945 – 1953 рр.

Повоєнна розруха

1. Безпосередні матеріальні збитки СРСР внаслідок руйнування та пограбування окупантами державного, кооперативного та особистого майна громадян становили 679 млрд крб. (за довоєнними цінами).
2. З урахуванням військових витрат і витрат від припинення виробництва у промисловості й сільському господарстві в районах, окупованих німецькими загарбниками, збитки становили 2 трлн 563 млрд крб.
3. Було зруйновано 1710 міст, спалено 70 тис. сіл, знищено і підірвано 1135 шахт, зруйновано 65 тис. км залізничних колій, пошкоджено 10 тис. паровозів, 428 тис. залізничних вагонів, посівні площі зменшилися на 26,8 млн га.
4. За роки війни СРСР втратив 30% національного багатства.
5. Валова продукція промисловості становила 59% довоєнного рівня, а сільського господарства — 60%.
6. Людські втрати становили близько 27 млн осіб (за підрахунками західних істориків — 40–50 млн осіб).
7. Найбільші втрати були серед чоловічого населення. Із чоловіків 1923 р. народження, яким на початку війни було 18 років, залишилося живими лише 3%,
8. Кількість робітників і службовців за роки війни скоротилася на 5,3 млн осіб, у колгоспах працездатне населення скоротилося на третину.
9. 25 млн осіб залишилося без житла.

Територіальні зміни

1. На південному сході СРСР приєднав Туву, яка до 1944 р. була самостійною державою.
2. За рішенням Потсдамської конференції до СРСР відійшли частина Східної Пруссії і місто Кенігсберг з прилеглими територіями (з 1946 р. — м. Калінінград).
3. За мирним договором з Фінляндією до СРСР відійшла Печенга.
4. На Далекому Сході до СРСР після розгрому Японії відійшли південна частина Сахаліну і Курильські острови.

5. За договором 1945 р. з Чехо-Словаччиною до СРСР відійшла **Карпатська Україна**.
6. Території, які були приєднані до СРСР у **1939–1940 рр.**, залишились у складі СРСР: **Західна Україна, Західна Білорусь, Бессарабія, Північна Буковина, Литва, Латвія, Естонія, частина Фінляндії**.

Відбудова господарства

1946–1950 рр. — Четвертий п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР, в роки якого здійснювалася відбудова народного господарства.

1. Він передбачав збереження прискорення темпів розвитку галузей важкої промисловості, куди направлялися основні кошти, за рахунок скорочення виробництва товарів першої необхідності (капіталовкладення у легку промисловість становили лише 12%).
2. 88% усіх капіталовкладень у промисловість ішло на розвиток машинобудування.
3. Для стабілізації фінансової системи в грудні 1947 р. було проведено грошову реформу.
4. Капіталовкладення в сільське господарство становили лише 7% від загального обсягу асигнувань.
5. Основні кошти направлялися на розвиток військово-промислового комплексу.
6. Незначні кошти направлялися на відбудову шкіл, навчальних закладів, закладів культури, житла для населення.

Джерела надходження коштів на відбудову народного господарства

1. Економилися кошти, матеріали, сировина.
2. Економія на зарплаті робітникам, яка залишалася дуже низькою, а в сільському господарстві здебільшого була відсутня.
3. Нагромадження фінансів та ресурсів за рахунок сільського господарства, легкої промисловості й соціальної сфери.
4. Нееквівалентним був обмін між містом і селом (“ножиці цін”).
5. Масові мобілізації робочої сили для розчищення зруйнованих міст, відбудови фабрик і заводів.
6. Використання праці мільйонів в'язнів ГУЛАГу (тоді їх було 2,5 млн осіб).
7. Використання праці спецпереселенців з “неблагонадійних народів” (їх було 2,7 млн осіб).

8. Використання праці військовополонених ворожих армій, що утримувалися в СРСР до 1955 р., а 9 тис. — до 1957 р.
9. Великі податки на індивідуальні присадибні господарства.
10. Проведення конфіскаційної грошової реформи 1947 р.
11. Ремонтні, отримані від Німеччини у вигляді заводів, обладнання, верстатів тощо.
12. Примусові позички у населення.

Підсумки виконання четвертої п'ятирічки

1. Швидкими темпами зростало промислове виробництво.

Продукція	Рік	
	1940	1952
Сталь	18 млн т	34,4 млн т
Кам'яне вугілля	165 млн т	300 млн т
Нафта	31 млн т	47 млн т
Електроенергія	48 млрд кВт*год	119 млрд кВт*год

2. Було відбудовано і збудовано 6200 промислових підприємств.
3. Побудовано 100 млн м² житлової площі.
4. Курс на форсовану мілітаризацію економіки спричинив глибокі структурні зміни і диспропорції в економіці:
 - відставали ті галузі, які виробляли продукти харчування й товари широкого вжитку;
 - існував залишковий принцип фінансування соціальної та культурної сфери;
 - майже не розвивалася транспортна галузь;
 - недостатня увага приділялася новітнім галузям промисловості, насамперед хімії.
5. Військово-промисловий комплекс наприкінці 4-ї п'ятирічки становив 60% валового суспільного продукту.
6. Незважаючи на значні капіталовкладення, важка промисловість розвивалася на основі застарілих рішень і схем, які не враховували технологічних досягнень та нововведень.
7. У сільському господарстві бракувало техніки, добрив, урожайність була низькою, значно скоротилося виробництво м'яса (було нижчим, ніж у 1916 р. у Російській імперії).
8. Села не були електрифіковані. У 1953 р. лише 15% колгоспів отримували незначну кількість електроенергії.
9. Продовжував залишатися низьким життєвий рівень населення.

Висновки

1. Відбудова народного господарства СРСР після війни здійснювалася в умовах командно-адміністративної системи.
2. Роки післявоєнної відбудови були дуже важкими, виснажливими і не поліпшували життя народу.
3. Хоча було оголошено про успішне виконання плану 4-ї п'ятирічки, з багатьох показників він не був виконаний.

Суспільно-політичне життя

Морально-політична ситуація в СРСР в повоєнні роки визначалася подальшим посиленням культу особи Й. Сталіна.

1. По закінченні війни всім, хто перебував на окупованій території, проходив спеціальну перевірку на благонадійність, робилася спеціальна позначка в особовій справі людини.
2. Значну частину колишніх військовополонених було відправлено до ГУЛАГу. Туди було направлено і чимало тих, кого німці насильно вивезли на роботу до Німеччини, священників і віруючих різних конфесій та інших невинно репресованих.
3. Продовжувалася репресивна національна політика. За вказівкою Й. Сталіна були переселені цілі народи:
 - грудень 1943 р. — калмики (140 тис.);
 - 1943 – 1944 рр. — карачаївці (80 тис.), чеченці (400 тис.), інгуші (100 тис.), балкарці (40 тис.);
 - травень — червень 1944 р. — з Криму переселено татар (191 тис.).
 - травень 1944 р. Було переселено також греків (14,7 тис.), болгар (12,4 тис.), вірмен (8,5 тис.) турків, іранців (42 тис.).
 - 1946 – 1949 рр. Депортації (примусові виселення частини населення Західної України, які чинили опір примусовій колективізації).
 - 1949 – 1950 рр. Депортація народів Прибалтики: литовців — 400 тис., латишів — 150 тис., естонців — 50 тис. Названі народи силою вивезені у малозаселені райони Сибіру і Середньої Азії. Українці були позбавлені такої участі тільки тому, що їх було забагато і не було місця, куди їх вивезти.
4. Влітку 1946 р. Посилюється ідеологічний тиск на суспільно-політичне та культурне життя, пов'язаний з іменем

секретаря ЦК ВКП(б) з ідеології А. Жданова (так звана “ждановщина”).

“Ждановщина” — це післявоєнна ідеологічна політика партійного керівництва щодо посилення контролю над інтелектуальним життям країни; посилення кампанії репресій проти творчої інтелігенції, представників науки, літератури та мистецтва; це широкомасштабна кампанія наступу на демократичні сили та інакомислячих.

- Викорінювався націоналізм. Відбувалося гоніння мов, культур, традицій українського, білоруського, молдавського, прибалтійських народів.

- Велася боротьба з космополітизмом.

Критикувалася творча інтелігенція за те, що вона не звеличує свої народи, не пропагує їхньої історії та культурний досвід, а схиляється перед Заходом.

5. У науці переслідування генетиків.

“Лисенківщина” пов’язана з антинауковою діяльністю Т. Лисенка та його прихильників, які вели боротьбу проти вчених, що працювали в галузі генетики. Більшість генетиків звільняли з роботи, забороняли продовжувати наукові дослідження, деяких репресували.

У серпні 1948 р. на сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук генетику затаврували як антинаукову, ворожу робітничо-селянській біології. У науці переслідування такого наукового напрямку, як кібернетика, що була проголошена “лженаукою” і фактично заборонена в СРСР, а тому СРСР у цьому напрямку значно відстав від Заходу.

6. Почалися репресії проти партійних і державних діячів.

- **“Ленінградська справа” (1949 р.)**. Було звинувачено видних ленінградських діячів у підіривних діях проти партійної єдності, у сепаратизмі. Майже 2 тис. державних і партійних діячів Ленінграда та членів їхніх сімей було репресовано.

- 1950 р. Були розстріляні високопоставлені партійні і державні діячі: заступник Голови Ради Міністрів і Голова Держплану СРСР М. Вознесенський, секретар ЦК ВКП(б) О. Кузнецов, голова уряду Російської Федерації М. Радіонов.

- **“Грузинська справа” (листопад 1951 р.)** — нова чистка партійних кадрів. У Грузії 427 партійних секретарів різних рівнів заарештували як “буржуазних націоналістів”.

7. Січень 1953 р. “Справа лікарів”. Була розв’язана кампанія проти кремлівських лікарів, яких звинувачували у шкідницькому лікуванні керівників партії і держави. Тільки зі смертю Й. Сталіна цю справу припинили.
8. Й. Сталін проводив політику обмеження впливу видних військових діячів на суспільно-політичне життя країни:
 - Рокосовського було відправлено на посаду Міністра оборони до Польщі;
 - заарештовано маршала авіації Новикова;
 - Жукова призначено командувачем до одного з військових округів.
9. Державною політикою в СРСР став “антисемітизм” — переслідування діячів єврейської культури.

Смерть Й. Сталіна і боротьба за владу всередині верхівки компартії

- 5 березня 1953 р.** Після 30-річного перебування при владі помер Й. Сталін. Після смерті Й. Сталіна у вищих ешелонах почалася боротьба за владу. Основна боротьба велася між:
- Л. Берією, очолював Міністерство внутрішніх справ (МВС), до складу якого ввійшли й органи державної безпеки (МДБ);
 - Г. Маленковим — Головою Ради Міністрів СРСР;
 - М. Хрущовим — секретарем ЦК КПРС (з вересня 1953 р. — Першим секретарем ЦК КПРС).
- Л. Берія готував державний переворот з метою захоплення влади та встановлення власного диктаторського режиму.
- Липень 1953 р.** Л. Берію було заарештовано, звинувачено у численних злочинах, зокрема у шпигунстві, й розстріляно.
- 1953 – 1955 рр.** Було зроблено спробу перейти від тоталітарної до авторитарної форми правління. З ініціативи Г. Маленкова було поставлено питання про необхідність перейти до колективного керівництва.
- Наприкінці січня 1955 р.** На пленумі ЦК КПРС на адресу Г. Маленкова прозвучала гостра критика.
- Лютий 1955 р.** Г. Маленков змушений був піти у відставку. Переможцем у боротьбі за владу став М. Хрущов, який і керував державою до 1964 р. Але позиція Першого секретаря не була достатньо міцною, а його політика нагтовхувалася на опір опозиції.

“ВІДЛИГА” (1953 – 1964 рр.)

Лібералізація суспільно-політичного життя

Лібералізація — скасування або послаблення державного контролю над усіма сферами життя суспільства.

Прояви лібералізації

1. Було проголошено курс на відновлення та розширення законності й демократії.
2. Пом'якшився політичний режим.
3. Припинилися репресії.
4. Було частково реабілітовано жертв репресій 30 – 50-х рр.
5. Послабився ідеологічний контроль.
6. Помітно пом'якшився партійний контроль за діяльністю інтелігенції.
7. Послабилася жорстка регламентація духовного життя.
8. Послабилася політика самоізоляції.
9. СРСР ставав усе більш відкритим навколишньому світові.
10. Сталися значні зміни у сфері національних відносин. Представники корінних національностей почали відігравати помітну роль у громадському і духовному житті своїх національних республік.
11. Сформувався ціле покоління “шістдесятників”, широко представлене діячами науки, літератури, мистецтва, музики, кіно. Вони виступали за оновлення радянського суспільства.

Висновки

1. Спроба лібералізації суспільно-політичного життя стала значним явищем у розвитку СРСР.
2. Лібералізація суспільно-політичного життя була обмеженою, суперечливою і непослідовною.
3. В умовах збереження основ командно-адміністративної системи лібералізації суспільно-політичного життя так і не сталося.

“Відлига” — пом'якшення клімату суспільно-політичного життя СРСР, потепління в політичному житті, спроба перемін і надій на кращі часи. Це період відходу від жорстких форм сталінської тоталітарної системи і спроби реформування всіх сфер життя в напрямку лібералізації, демократизації, гуманізації, десталінізації.

Термін “відлига” з'явився у зв'язку з виходом у світ повісті І. Еренбурга “Відлига”.

Обмеження “відлиги”

1. “Відлига” торкнулася лише окремих аспектів життя радянського суспільства.
2. Влада не дозволяла будь-яких не погоджених з нею проявів громадської позиції.

Десталінізація радянського суспільства

14 – 25 лютого 1956 р. — XX з'їзд КПРС.

На закритому засіданні М. Хрущов виступив з доповіддю “Про культ особи та його наслідки”. У цій доповіді:

- викривався культ особи Й. Сталіна;
- були наведені численні факти беззаконня, злочинів сталінського режиму 30-х – початку 50-х рр.;
- ішлося про масові репресії 30-х рр.;
- про депортацію малих народів тощо.

Основні положення доповіді у дещо пом'якшеному вигляді послугували основою постанови ЦК КПРС від 30 червня 1956 р. “Про подолання культу особи і його наслідки”. Доповідь М. С. Хрущова була опублікована лише в роки перебудови.

У країні почався процес десталінізації.

Десталінізація — одна з характерних рис відлиги, процес очищення радянського суспільства від характерних ознак культу Й. Сталіна, що почався після його смерті, зникнення почуття страху і довголітнього мовчання, поворот у суспільній свідомості.

Процес десталінізації в СРСР

1. Припинилися масові репресії проти власного народу.
2. Проводилася реабілітація невинно засуджених людей.
3. У 1957 р. почалася реабілітація репресованих народів — чеченців, інгушів, калмиків, балкарців, карачаївців. Не було реабілітовано німців Поволжя, кримських татар, турків-месхетинців, болгар, греків.
4. Для прискорення процесу реабілітації було створено 90 комісій, повноваження яких прирівнювали до повноважень Президії Верховної Ради.
5. Проведено низку заходів щодо реорганізації системи таборів, які були перейменовані у виправно-трудові колонії. Послабився тюремно-табірний режим.
6. Сталася зміна керівництва органами безпеки. У 1954 р. НКВС реформований у Комітет державної безпеки

(КДБ). На чолі КДБ став колишній секретар ЦК ВЛКСМ Шелепін.

7. Затверджено нові “Основи кримінального законодавства”, де введений принцип презумпції невинності.
8. Істотно послабився притаманний сталінському режимові всеохоплюючий страх.
9. Закони СРСР та укази президії Верховної Ради СРСР, що стосувалися присвоєння імені Й. Сталіна, втратили свою силу.

Незавершений характер десталінізації

1. Не була проаналізована сутність сталінізму та командної системи.
2. Не вказано причин формування режиму особистої влади Й. Сталіна.
3. Все зводилося до критики “деформацій” соціалізму через негативні риси самого Й. Сталіна.
4. Дії М. Хрущова з викриття “культу особи” Й. Сталіна не були послідовними та завершеними. Його доповідь ХХ з’їздові КПРС не опублікували в СРСР аж до 1989 р., хоча текст її відразу потрапив за кордон.

Опір десталінізації з боку сталінських сил

Курс М. Хрущова на викриття “культу особи” Й. Сталіна не подобався багатьом соратникам Й. Сталіна, які все ще обіймали високі посади у вищому партійному керівництві й прагнули загальмувати процес десталінізації суспільства.

Група осіб на чолі з Г. Маленковим, Л. Кагановичем, В. Молотовим, Д. Шепіловим вчинили спробу усунути М.С. Хрущова з поста першого секретаря на червневому пленумі ЦК КПРС у 1957 р. 7 із 11 членів Президії ЦК КПРС зажадали відставки М. Хрущова. М. Хрущов запропонував вирішити конфлікт на засіданні Пленуму ЦК КПРС.

Більшість членів ЦК КПРС підтримала М. Хрущова. Ініціаторів його усунення — В. Молотова, Л. Кагановича, Г. Маленкова, Д. Шепілова — звинуватили у створенні “антипартійної групи” і позбавили високих керівних посад. Перемога на пленумі зміцнила позиції М. Хрущова.

Березень 1958 р. Уряд очолив сам М. Хрущов і водночас залишився Першим секретарем ЦК КПРС.

Зосередження влади в одних руках призвело до нового "культу особи". У М. С. Хрущова була необмежена влада.

Спроби економічних реформ

Мета хрущовських економічних реформ:

1. Вивести промисловість і сільське господарство з кризи.
2. Наздогнати і перегнати розвинені капіталістичні країни у виробництві продукції на душу населення.
3. Послабити негативні наслідки командно-адміністративної системи.
4. Розширити права трудових колективів і зацікавити їх у результатах праці.
5. Прискорити науково-технічний прогрес і скоротити розрив у відставанні від західних держав.

Реформування промисловості

1. Відбулася заміна галузевого управління промисловістю територіальним. У 1957 р. було ліквідовано більшість галузевих міністерств і замість них утворено територіальні ради народного господарства (створено 105 раднаргоспів).
2. Було послаблено централізоване планування.
3. Розширено права республіканських та місцевих органів влади щодо управління галузями легкої та переробної промисловості.
4. Розширено компетенцію місцевих рад у питаннях планування.
5. Скорочено адміністративно-управлінський апарат. Тільки в Україні упродовж 1957–1959 рр. штати управлінського апарату скоротилися на 130 тис. осіб, що дало річну економію понад 1 млрд крб.

Реформування сільського господарства

1. Були підвищені ціни на сільськогосподарську продукцію.
2. Збільшено асигнування (виділення коштів) на розвиток сільського господарства.
3. Зміцнено матеріально-технічну базу сільського господарства.
4. Розроблено програму освоєння нових земель. М. Хрущов запропонував освоїти цілині землі на Сході країни (1954 р.) з метою збільшення площі орних земель. За три роки було освоєно 37 млн га, що становило третину всіх земель, які оброблялися в СРСР.

5. 1958 р. Прийнято рішення про продаж колгоспам техніки і реорганізацію МТС у РТС (ремонтно-тракторні станції).
6. Вжито заходів щодо укрупнення колгоспів.
7. Були знижені норми обов'язкових поставок державі.
8. Значно збільшено капіталовкладення у сільськогосподарське машинобудування.
9. Колгоспи і радгоспи одержали право самим визначати розміри своїх посівних площ, кількість худоби.
10. Присадибні ділянки були звільнені від податків.
11. Після візиту М. С. Хрущова до США колгоспники почали вирощувати кукурудзу за вказівкою зверху. У 1962 р. кукурудзу було посіяно на 37 млн га.

У соціальній сфері

1. Збільшено капіталовкладення в житлове будівництво.
2. 1956 р. Проведено пенсійну реформу. Доходи пенсіонерів зросли в 2 рази, інвалідів — у 1,5 рази.
3. Робочий день скорочено до 7 год.
4. Підвищено заробітну плату робітникам і службовцям.
5. Відмінено плату за навчання в старших класах загальноосвітньої школи, технікумах та вищих закладах освіти.
6. 1958 р. Здійснено реформу освіти. Зросла зарплата вчителів.
7. З 1964 р. колгоспники отримали право на щорічну відпустку та пенсійне забезпечення.
8. Збільшено тривалість щорічної відпустки та відпустки для жінок по догляду за дитиною.
9. Введено грошову оплату праці колгоспникам.
10. Сільському населенню видано паспорти.

Позитивні наслідки реформ

1. Реформи дали поштовх виходу країни з кризи.
2. Сприяли поглибленню спеціалізації виробництва певних регіонів та територій.
3. Поліпшилися кооперація (співробітництво) та поділ праці в рамках економічного регіону.
4. Відбулася децентралізація управління народним господарством, було надано обмежену господарську самостійність регіонам.
5. Досягнуто значної економії за рахунок здешевлення апарату управління.
6. Поліпшилися умови праці трудящих.

7. Валове виробництво продукції сільського господарства зросло на 35.
8. Поліпшився матеріальний рівень життя колгоспників.
9. Почалося значне житлове будівництво.
10. Підприємства почали працювати в інтересах тих територій, де були розташовані. Між ними налагоджувалися взаємовигідні зв'язки.

Негативні наслідки реформ

1. Збережено монополію компартії на політичну владу.
2. Відбувся розрив економічних зв'язків між підприємствами однієї галузі.
3. Реформування суспільства відбувалося непослідовно, хвилеподібно, а інколи навіть авантюрно.
4. Реформи мали командно-адміністративний характер і не змінювали тоталітарної системи.
5. Фактично зберігалось централізоване управління.
6. Підприємства, як і раніше, не мали господарської самостійності, не могли самі планувати виробництво й витратити державні кошти.
7. Безліч маленьких сіл і хуторів були оголошені "неперспективними", а тому скорочувалося фінансування їхнього економічного, соціального та культурного розвитку.
8. На багатьох керівних посадах перебували практики без відповідної освіти й кваліфікації.
9. Недостатній рівень підготовки кадрів для різних галузей народного господарства.
10. Не відбулося помітних зрушень у якості продукції.
11. Економічні реформи не підкріплювалися глибинними демократичними перетвореннями.
12. Зростали структурні диспропорції. На першому місці залишалося виробництво засобів виробництва.

Висновки

1. Реформи зустріли протидію з боку адміністративно-командної системи, бо вони ставили під загрозу її інтереси.
2. Здійснювалися нескінченні реорганізації, були характерні особисті прорахунки в питаннях внутрішньої та зовнішньої політики М. С. Хрущова, його грубощі й нетактовність.
3. Помітної демократизації в країні не відбулося.
4. Реальні права залишалися у представників партійно-державного апарату, які сприймали лише ті зміни, що не загрожували їхній необмеженій владі.

Зовнішня політика

Відбулися значні зміни у зовнішньополітичному курсі СРСР, пов'язані з реформаторськими діями М. Хрущова. Ці зміни були як позитивні, так і негативні.

Позитивні зміни

1. Взято курс на мирне співіснування двох систем.
2. Визнано різні шляхи побудови соціалізму.
3. Почали формуватися нові відносини між Сходом і Заходом.
4. Добрим знаком у зближенні позицій Заходу і Сходу слід вважати укладення мирного договору з Австрією (15 травня 1955 р.). Представники СРСР, Великої Британії, Франції, США та Австрії підписали договір про відновлення незалежної демократичної Австрії. СРСР погодився вивести свої війська з Австрії до 31 грудня 1955 р. за умови, що Австрія залишиться нейтральною країною.
5. 1955 р. СРСР установив дипломатичні відносини з ФРН.
6. Здійснювалися заходи щодо поліпшення відносин із Норвегією, Данією, Швецією.
7. 1955 р. Візит радянської делегації до Югославії, під час якого було підписано радянсько-югославську декларацію, що започаткувала нормалізацію міжнародних відносин.
8. 1956 р. Було підписано декларацію з Японією, що передбачала припинення війни та відновлення дипломатичних відносин.
9. Значно поліпшились відносини з Індією, Єгиптом, Індонезією, Туреччиною, Іраном, Бірмою, яким СРСР надавав значну економічну допомогу у спорудженні промислових об'єктів, кредити тощо.
10. У 1955–1958 рр. в односторонньому порядку СРСР скоротив свої збройні сили на 2 млн 140 тис. осіб (залишилося 3,3 млн осіб). Було реформовано 36 дивізій з 175, повернуто з-за кордону 17 дивізій з 42, що розміщувалися там.
11. Вперше лідер СРСР побував з дружнім візитом у багатьох країнах світу, в тому числі і в США (1959 р., 1960 р.), брав участь у роботі Генеральної Асамблеї ООН.
12. Прикладом повороту від війни до миру, що виявився в поліпшенні американо-радянських відносин, є Московський договір 1963 р., який заборонив випробування ядерної зброї на землі, під водою та в атмосфері.

Негативні зміни

1. У 1953 р. СРСР придушив антисоціалістичні виступи в НДР, а в 1956 р. — в Угорщину було введено радянські танки.
2. З другої половини 50-х рр. розгорнулася безкомпромисна боротьба з протилежними системами за “третій світ”, за країни, що звільнилися від колоніальної залежності.
3. Створено військово-політичний блок — Організацію Варшавського Договору (ОВД) — до якого увійшли СРСР, Албанія, Болгарія, НДР, Польща, Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина (1955 р.).
4. У 1953 – 1955 рр. вдалося поліпшити відносини з Китаєм, але уже в 1956 – 1964 рр. вони знову погіршилися. Китайське керівництво було незадоволеним розрядкою напруженості у радянсько-американських відносинах. У 1960 р. СРСР відкликав з Китаю тисячі спеціалістів, які там працювали. У 1963 р. Китай передав СРСР ноту, спрямовану проти принципів радянської зовнішньої політики. У відповідь у 1964 р. СРСР вислав з Москви китайських дипломатів.
5. Не розв’язаною залишилася проблема Берліна. В серпні 1961 р., щоб зупинити масову еміграцію східних німців, було збудовано Берлінську стіну.
6. Спроби СРСР розмістити радянські ракети з ядерними боеголовками на Кубі спричинили Карибську кризу 1962 р. Світ було поставлено на межу катастрофи. Витримка американського президента Д. Кеннеді та поступливість М. Хрущова дали можливість розв’язати цю кризу. США підтвердили свої мирні наміри щодо кубинського режиму, а СРСР вивів із Куби свої війська та ракети з ядерними боеголовками.
7. У 1963 – 1964 рр. тривало протистояння між СРСР і Румунією. Румунія виступила проти координації національних економік Східної Європи з боку СРСР.

Висновки

1. За період правління М. С. Хрущова радянська зовнішня політика стала гнучкішою, активнішою, але часто була непослідовною.
2. Було порушено єдність соціалістичного табору через розкол з Китаєм, Албанією, Румунією.
3. Погіршилися відносини між Сходом і Заходом через загострення Карибської кризи.

4. Невирішеною залишилася “німецька проблема”.
5. Відсутні вагомі результати політики СРСР щодо країн “третього світу”.

РОКИ “ЗАСТОЮ” (1965–1985 рр.)

Усунення від влади М. Хрущова

Ініціаторами й організаторами усунення від влади М. Хрущова виступили його висуванці:

секретарі ЦК КПРС Леонід Брежнєв, Микола Підгорний, Олександр Шелепін, голова КДБ Володимир Семичастний, голова Президії Верховної Ради Російської Федерації Микола Ігнатов.

Фактично було здійснено державний переворот (“тихий переворот”) під час відпочинку М. Хрущова.

12 жовтня 1964 р. Провели засідання президії ЦК КПРС, на якому проголосували за усунення М. Хрущова з усіх посад.

14 жовтня 1964 р. Пленум ЦК КПРС ухвалив рішення про звільнення М. Хрущова від обов’язків Першого секретаря ЦК КПРС, члена Президії ЦК КПРС, Голови Ради Міністрів СРСР з формулюванням “у зв’язку з похилим віком та погіршенням стану здоров’я”.

Це був перший випадок звільнення найвищої посадової особи в партії та державі з ініціативи близького оточення внаслідок безтурботності та неоглядності М. Хрущова.

Після усунення М. Хрущова було проголошено принцип “колективного керівництва”. Першим секретарем ЦК КПРС призначено Л. Брежнєва, Головою Президії Верховної Ради СРСР — М. Підгорного.

Велику роль у суспільно-політичному житті країни відіграв головний ідеолог партії М. Суслов — секретар ЦК КПРС з ідеологічної роботи.

Причини падіння М. Хрущова

1. Наростало незадоволення партійної номенклатури правлінням М. Хрущова:
 - реорганізацією крайових та обласних партапаратів, розподілом на промисловий та сільськогосподарський крайкоми та обкоми КПРС;
 - відміною низки привілеїв — персональних автомобілів, безкоштовних щотижневих пайків, безкоштовних санаторіїв тощо.

2. Наростало невдоволення представників військово-промислового комплексу.
3. Байдужість суспільства та його інтелектуальної еліти.
4. Незмінність командно-адміністративної системи, яка унеможливила спроби реформувати країну.
5. Через невдачі у внутрішній і зовнішній політиці авторитет М. Хрущова похитнувся серед усіх верств населення.

Л. Брежнєв

Л. Брежнєв — людина добродушна, поблажлива, безпринципна. Любив полювання, іноземні автомобілі, численні подарунки, гучні застілля тощо.

На посту Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєв залишався до самої смерті у 1982 р. У 1977 р. він став ще і Головою Верховної Ради СРСР.

З приходом до влади Л. Брежнєв негласно заборонив критику Й. Сталіна, сприяв створенню власного “культу особи”. Любив нагороди:

нагороджений орденом Перемоги, чотирма орденами Героя Радянського Союзу, званням Героя Соціалістичної Праці, одержав звання Маршала Радянського Союзу.

Усього Л. Брежнєв мав 230 радянських і закордонних орденів і медалей.

Його період — це період безконтрольності, благодушності, самозаспокоєння, байдужості та аморальності влади. Процвітав формалізм, парадність. Л. Брежнєв турбувався лише кадровими проблемами, щоб на ключових посадах зберегти вірних, сліпих виконавців своєї волі. Процвітав кар’єризм. В ідеологічному житті неподільно панував вплив М. Суслова.

Знову велась боротьба з інтелігенцією, що намагалася відстояти право на свободу творчості. Посилювався ідеологічний партійний контроль за всіма сферами життя радянського суспільства. Ширилося втручання в культурне життя з метою нав’язування старих ідеологічних штампів часів “сталінізму”.

Згорталися ліберальні починання хрущовської епохи.

Післяхрущовське двадцятиріччя (1965–1985 рр.) — це період “застою” в усіх сферах життя суспільства — економіці, політиці, соціальних відносинах, ідеології, культурі.

Причини “застою”

1. Посилення командно-адміністративного тиску в економіці після десятиліття хрущовських реформ.
2. Нездатність керівництва держави реагувати на потреби часу (світ вступив у нову фазу НТР).
3. Прибутки від “нафтодоларів” лише на деякий час стабілізували радянський бюджет.
4. Панували адміністративно-командні методи управління, заміна Рад партійними органами, їх диктат.
5. Здійснювався контроль партійних органів за всіма сферами життя суспільства.
6. Відбувалося значне зростання бюрократичного апарату:
 - кількість міністерств і відомств зростає з 135 у 1975 р. до 160 у 1985 р.;
 - у бюрократичному апараті працювало 1,7% всього працездатного населення країни.

“Косигінська” реформа та її результати

Економічна реформа — зміни в системі господарського механізму, що їх проводить держава, спрямовані на розвиток і підвищення економічної ефективності виробництва, система заходів із відновлення управління виробництвом, які відповідали б потребам часу. Програму економічних реформ розробив Голова Ради Міністрів СРСР Олексій Косигін. Суть реформи:

1. Відбувалося вдосконалення управління виробництвом, поліпшувалося планування.
2. Скорочувалися планові показники підприємств, що стимулювало їх самостійність.
3. Замість показника виконання плану по загальному обсягу продукції, вводився показник реалізації.
4. Підприємства звільнялися від надмірної регламентації діяльності, скорочувалася кількість планових показників.
5. Раднаргоспи були ліквідовані, замість них створено 40 міністерств і відомств.
6. Передбачалося:
 - розширення прав підприємств;
 - перехід їх на госпрозрахунок;

- посилення економічного стимулювання і матеріальної зацікавленості;
 - посилення прямих договірних зв'язків між підприємствами щодо постачання продукції.
7. Встановлювалися економічно обґрунтовані ціни.
 8. Створювалися спеціальні фонди для матеріального заохочення робітників і службовців залежно від результатів їхньої праці.
 9. У сільському господарстві:
 - підвищено закупівельні ціни на сільгосппродукцію з урахуванням кліматичних умов та умов виробництва в окремих районах;
 - збільшено капіталовкладення в сільське господарство;
 - вводилася в колгоспах гарантована оплата трудоднів грошима;
 - знижувалися ціни на сільгосптехніку;
 - запроваджувалася надбавка за надпланову продукцію;
 - передбачалися заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства, що мали сприяти ліквідації відставання аграрного виробництва, створення в країні достатку продовольства і сировини для промисловості.

Позитивні наслідки реформ

1. Значно зросли виробництво промислової продукції та продуктивність праці.
2. Дві третини промислової продукції було отримано завдяки підвищенню продуктивності праці.
3. Збільшилася зарплата робітників і службовців у всіх галузях народного господарства.
4. Зростало житлове будівництво.
5. У сільському господарстві уряд списав борги колгоспів і радгоспів.
6. Виробництво м'яса збільшилося з 8,3 млн т у 1964 р. до 12,3 млн т у 1970 р.
7. За роки восьмої п'ятирічки (1966–1970 рр.) в промисловості було введено в дію близько 2 тис. нових великих підприємств (Західносибірський, Карагандинський комбінати, почалося створення Тюменського нафтогазового комплексу, автомобільного заводу в Тольятті та ін.).

Негативні наслідки реформ

1. Промисловість продовжувала розвиватися інтенсивним шляхом надмірних витрат.
2. Значно зросла собівартість продукції, впала дисципліна постачання.
3. Низькою залишалася якість продукції.
4. Грошові прибутки громадян не знаходили товарного покриття, був постійний дефіцит товарів і послуг.
5. Повільно запроваджувались новітні технології, електронна техніка.
6. Провалом закінчилася державна програма освоєння російського Нечорнозем'я.
7. Не вистачало технічних засобів, необхідних для впровадження індустріальних технологій.
8. Не раціонально використовувалася земля.
9. Залишалися невирішеними питання про соціальний розвиток села, його газифікацію, теплофікацію, водопостачання, медичне й торговельне обслуговування.
10. За рівнем технічного оснащення значно відставало сільське господарство.
11. Внаслідок процесів урбанізації значно зменшилися трудові ресурси на селі.
12. Значною перепоною на шляху реформ став бюрократичний апарат.
13. Не було виконано прийнятої у 1982 р. Продовольчої програми, яка передбачала зміни в управлінні аграрним сектором (створення структури агропрому), інтенсифікацію виробництва.
14. Основою радянської економіки, як і раніше, були паливно-енергетичний і військово-промисловий комплекс:
 - частка ВВП в середині 70-х рр. у загальному обсязі промислового виробництва становила 60%;
 - на військову промисловість працювало 70% машинобудівних заводів.
15. Країна, яка мала найкращі чорноземи у світі, стала лідером закупівлі зерна за кордоном.
16. Гострою залишалася житлова проблема.

Знижувалися темпи економічного зростання.

Щорічний приріст продукції важкої промисловості

50 – 60-ті рр.	1971–1975 рр.	1976–1980 рр.
5–6%	3,7%	8,7%

Приріст валового національного продукту

1966–1970 рр.	1980–1981 рр.
41%	17%

Зростання закупівлі продуктів харчування за кордоном протягом 1970–1987 рр.

Продукти	Зростання закупівлі, у скільки разів
М'ясо і м'ясопродукти	5,2
Риба і рибопродукти	12,4
Рослинна олія	12,8
Зерно	13,8
Вершкове масло	185,2

Причини невдач економічних реформ

1. Економічні реформи не зачепили основ командно-адміністративної системи.
2. Спроби застосувати економічні методи управління на штотухувалися на командно-адміністративні методи управління.
3. Економіка не використовувала досягнень науково-технічного прогресу.
4. Ринкові ідеї (рентабельність, прибуток, госпрозрахунок, кредит, матеріальне заохочення) не були сприйняті у вищих ешелонах влади.
5. Реформа не зачепила сферу управління, в якій процвітали формалізм, бюрократизм.
6. Посилилося директивне планування і силове управління, що поступово вело до вихолощення реформ, а на початку 70-х рр. — до їх згортання.
7. Владні структури намагалися посилити централізм в економіці, а паралельно впровадити ринкові економічні регулятори (рентабельність, госпрозрахунок, прибуток тощо). Це була спроба поєднати елементи економічного стимулювання з командною системою.
8. Економіка зберегла екстенсивний характер, що зумовило зростання затрат, вимагало залучення до виробництва додаткових робочих рук.

9. Збереглася диспропорція (невідповідність) у розвитку галузей народного господарства.
10. Запровадження повного господарського розрахунку на підприємствах здійснювалося повільно і непослідовно.

Висновки

1. “Косигінська реформа” показала, що економічне реформування неможливе без політичного, без демократизації влади та управління, без реального державного суверенітету республік.
2. Збереження неефективної системи господарювання прирвало економіку на “застій”, економіка ставала все більш затратною.
3. Відсутність матеріальних стимулів до праці, занедбана соціальна сфера, панівна комуністична ідеологія призвели до глибокої кризи суспільства, до зневіри людей, падіння дисципліни, моралі, зростання зловживання, до “тіньової економіки”.

Дисидентський рух

Дисидентство — рух інакомислячих, які критикували політику уряду, відстоювали права громадян.

Течії дисидентства

1. **Національно-визвольна.** Виступала за самовизначення народів СРСР, створення суверенних держав (Левон Тер-Петросян — у Вірменії, Левко Лук'яненко — в Україні, Звіад Гамсахурдіа, — у Грузії та ін.).
2. **Ліберально-демократична.** Виступали за створення вільного, демократичного суспільства зі змішаною економікою (Андрій Сахаров, Володимир Буковський, Сергій Ковальов та ін.).
3. **Правозахисна** (її влада розглядала як політичну опозицію). Датою виникнення правозахисного руху вважається 5 грудня 1965 р., коли на Пушкінській площі в Москві відбулася несанкціонована перша демонстрація під правозахисними лозунгами.

Наприкінці 60-х рр. основні течії дисидентів об'єдналися в “Демократичний рух”, представниками якого були О. Солженіцин, А. Сахаров, Ю. Даніель та ін.

Вимагали дотримання в СРСР основних прав і свобод людини. 3 квітня 1968 р. правозахисники видавали бюлетень “Хроніка поточних подій”, в якому розповідали про порушення

прав людини в СРСР та їх захист. Проіснував до 1983 р. і вийшло 64 випуски бюлетеня.

4. **Релігійна.** Вимагала дотримання свободи віросповідування, відновлення заборонених релігійних конфесій, виступала проти обмеження в релігійному житті. В СРСР діяла невелика група християнських дисидентів:

Всеросійський соціально-християнський союз визволення народу (майже 30 членів), релігійна течія об'єднувала баптистів, греко-католиків (Йосип Тереля), з критикою верхівки православної церкви виступали Гліб Якунін, Василь Романюк та ін.

5. **Марксистська**, орієнтована на "соціалізм з людським обличчям" (Рой Медведев, Петро Григоренко та ін.).

Травень 1969 р. Було створено Ініціативну групу захисту прав людини в СРСР. До неї ввійшли:

поетеса Наталя Горбаневська,
біолог Сергій Ковальов із Москви,
інженер Генріх Алтунян із Харкова,
кібернетик Леонід Плющ із Києва,
агроном Мустафа Джемілев із Ташкента та ін.

Група оприлюднила свій відкритий лист до ООН, у якому наводилися факти порушення прав людини в СРСР. Більшість членів Ініціативної групи були заарештовані, деякі насильно поміщені в психіатричні лікарні.

Листопад 1970 р. Андрій Сахаров, Валерій Чалідзе, Андрій Твердохлібов заснували Комітет прав людини в СРСР, який вивчав і теоретично розробляв проблеми прав людини в радянському законодавстві.

1975 р. Після підписання СРСР Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі про дотримання прав і свобод людини почали виникати групи сприяння виконанню Гельсінкських угод:

травень 1976 р. виникла Московська група;
листопад 1976 р. — Українська і Литовська групи;
січень 1977 р. — Грузинська і Вірменська групи.

Власті переслідували ці групи.

Лютий 1977 р. Були заарештовані керівники Московської та Української груп — Юрій Орлов і Микола Руденко.

Позбавлені радянського громадянства і вислані за межі СРСР:
поет Йосиф Бродський,
письменники Андрій Синявський та Юрій Даніель за пуб-

лікацію своїх творів на Заході (1972 р.), Олександр Солженіцин за книгу "Архіпелаг ГУЛАГ" (1974 р.), Володимир Войнович,
режисер Юрій Любимов,
кінорежисер Андрій Тарковський,
музикант Михайло Ростропович.

Причини того, що дисидентство не дістало масової підтримки серед населення.

1. Всяке інакомислення в СРСР жорстоко придушувалося.
2. Велась широкомасштабна ідеологічна обробка населення.
3. Соціальна апатія населення.

Висновки

1. Піднесення дисидентського руху в СРСР відображало загальну кризу радянської тоталітарної системи.
2. За умов радянської тоталітарної системи дисидентський рух не міг здобути масової підтримки і привести до політичних змін у суспільстві.
3. Утім значення їх діяльності полягало в тому, що вони розхитували цю систему; критикували її, пропонували свої плани побудови громадянського суспільства.

Андрій Дмитрович Сахаров (1921–1989)

Народився 21 травня 1921 р. в Москві. Його батько був викладачем фізики, відомим автором науково-популярних книг, підручників, збірників задач, за якими навчалося не одне покоління радянських людей. Батько прекрасно грав на роялі твори Шопена, Бетховена, Скрябіна. В роки громадянської війни він заробляв на життя, граючи в німому кіно.

Андрій з золотою медаллю закінчив школу в 1938 р. і вступив на фізичний факультет Московського університету, який закінчив з відзнакою у 1942 р. Згодом був направлений на великий військовий завод на Волзі, де працював інженером-винахідником до 1945 р. На заводі він став автором кількох винаходів.

У 1944 р. написав кілька статей з теоретичної фізики і надіслав їх до Москви на рецензію. 1945 р. був зарахований аспірантом Фізичного інституту АН СРСР ім. Лебедева.

У 1948 р. був включений до науково-дослідної групи

з розробки термоядерної зброї. Керівником групи був академік І. Тамм.

Протягом 20 років А. Сахаров працював в умовах великої секретності спочатку в Москві, а згодом в спеціальному науково-дослідному секретному центрі.

У 1953 р. тридцятирічний А. Сахаров захистив докторську дисертацію. Цього ж року йому було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Другу зірку Героя одержав у 1956 р., третю — в 1962 р. Був нагороджений Державною премією в 1953 р. і Ленінською премією — у 1956 р.

У 1953 р. на Семипалатинському полігоні було здійснено вибух першої водневої бомби. В цьому ж році А. Сахаров став дійсним членом АН СРСР.

У 1968 р. А. Сахаров написав статтю “Роздуми про прогрес, мирне співіснування й інтелектуальну свободу”, в якій показав шкідливий вплив для людства ядерної зброї та відстоював необхідність заборони її випробування. За цю статтю його було відсторонено від секретної роботи.

А. Сахаров повернувся до Фізичного інституту Академії наук старшим науковим співробітником відділу теоретичної фізики. В 1969 р. передав усі свої заощадження на будівництво онкологічної лікарні та в Червоний хрест.

Перші звернення на захист репресованих належать до 1966–1967 рр. Він виступав за скасування смертної кари, за повну реабілітацію депортованих народів.

За правозахисну діяльність у 1975 р. був нагороджений Нобелівською премією. Десятиліттями продовжувалось гоніння на Сахарова за правозахисну діяльність, за відстоювання загальнолюдських цінностей. У 1980 р. був позбавлений всіх урядових нагород.

Після введення радянських військ в Афганістан (1979 р.) гнівно зазвучав голос протесту: А. Сахаров тричі виступив із заявами, засудив цю акцію на трьох конференціях і закликав радянських керівників повернути війська на свою територію.

А. Сахаров був затриманий і без суду і слідства відправлений разом з дружиною в м. Горький під постійний нагляд спеціальних органів. Біля його квартири знаходився цілодобовий міліцейський пост.

А. Сахаров тричі оголошував голодування (в 1981, 1984 і 1985 рр.). Його поміщали в лікарню і насильно годували. В м. Горькому А. Сахаров написав книгу “Небезпе-

ка термоядерної війни” (1983 р.). М. Горбачов дозволив А. Сахарову повернутися в Москву.

У 1989 р. був обраний народним депутатом СРСР. На Першому з’їзді народних депутатів СРСР був обраний до складу комісії з розроблення нової конституції. Помер у грудні 1989 р. Похований у Москві на Востряховському цвинтарі.

Весь світ знає А. Сахарова як видатного громадського діяча, безстрашного борця за права людини, за утвердження на землі загальнолюдських цінностей.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Мета зовнішньої політики в роки “застою”

1. Відвернення загрози розпаду соціалістичного табору через розкол з Китаєм, Албанією, Румунією.
2. Нормалізація відносин між Сходом і Заходом після Карибської кризи (1962 р.).
3. Проведення політики підтримки “прогресивних” рухів країн “третього світу”.
4. Підтримка вигідних СРСР режимів у всьому світі (в Іраку, Лівії, Палестині тощо).

Перша половина 70-х рр. Здійснюється нормалізація стосунків СРСР із Заходом, розрядка міжнародної напруженості.

1968 р. Підписано договір про нерозповсюдження ядерної зброї.

1970 р. Договір з ФРН, за яким заборонялося застосування сили або загрози її застосування.

1972 р. Підписано радянсько-американську угоду про обмеження стратегічних озброєнь ОСО-1 та ОСО-2 (1979 р.). Набула чинності чотиристороння угода представників СРСР, США, Великої Британії та Франції, яка визначила особливий статус Західного Берліна і врегулювала порядок сполучення з ним, виходячи із міжнародної практики транзиту через територію суверенних держав.

1973 р. Підписано радянсько-американський документ про співробітництво в галузі сільського господарства, транспорту, енергетики, науки, які мали велике практичне значення.

1975 р. Підписано в Гельсінкі 33 державами Європи, США і Канадою Заключний акт Ради з питань безпеки і співробітництва в Європі.

Про крах політики розрядки свідчать такі факти.

1968 р. Радянські війська, а також війська Польщі, НДР, Болгарії та Угорщини були введені на територію Чехо-Словаччини, щоб задушити спроби демократизації країни.

Друга половина 60-х рр. Загострилися відносини між СРСР і Китаєм:

- у 1965–1966 рр. із Китаю виїхали всі радянські спеціалісти через територіальні претензії КНР, на радянсько-китайському кордоні виникли конфлікти;
- у березні 1969 р. збройна сутичка на о. Даманський (Далекий Схід);
- СРСР був змушений витратити значні кошти на укріплення кордону з Китаєм.

Радянське керівництво продовжувало курс на **розширення сфер впливу в Азії, Африці, Латинській Америці:**

- СРСР постачав країнам, які оголосили про “соціалістичну орієнтацію”, літаки, танки, ракети, міни, стрілецьку зброю тощо;
- радянські воїни, переодягнені у форму місцевих солдатів, брали участь у громадянських війнах: в Ефіопії — 1977–1979 рр., Анголі — 1975–1979 рр., Мозамбіку — 1957–1969 рр., 1975 р., Сирії — 1973 р.

Грудень 1979 р. Радянська інтервенція в Афганістані, яка завдала значного удару по розрядці. Загибло понад 13 тис. і було поранено 37 тис. радянських військовослужбовців.

Початок 80-х рр. СРСР розмістив у Східній Європі нові ракети середньої дальності СС-20, а США в Західній Європі — крилаті ракети “Круїз” і ракети “Першин”.

1 вересня 1983 р. У повітряному просторі СРСР було знищено південнокорейський лайнер з 269 пасажирами на борту.

Висновки

1. Перша половина 70-х рр. — це період покращення відносин з провідними державами світу (США, ФРН, Францією та іншими).
2. Друга половина 70-х — перша половина 80-х рр. — це період негативних явищ в економіці СРСР і в його зовнішній політиці.

“ПЕРЕБУДОВА” ТА РОЗПАД СРСР (1985–1991 рр.)

Прихід до влади М. Горбачова

1982 р. Помирає Л. Брежнєв.

1982 — лютий 1984 рр. Генеральним секретарем ЦК КПРС став Ю. Андропов, який довгий час працював у КДБ. Він намагався провести в країні реформи і домогтися значних змін. Після смерті Ю. Андропова в країні припинилися перетворення.

Лютий 1984 — березень 1985 рр. Перебування при владі К. Черненка, який хворів, питаннями управління не займався. В країні криза радянської системи.

Березень 1985 р. Генеральним секретарем ЦК КПРС став 54-річний М. Горбачов.

Михайло Горбачов

Лауреат Нобелівської премії миру 1990 р. Михайло Сергійович Горбачов належить до тих політиків, які зуміли змінити світ.

М. Горбачов вирішив оновити суспільство, наблизити його до західних демократичних зразків. Ф. Міттеран про М. Горбачова висловився так:

“Я вітаю його як найвидатнішу людину в історії нинішнього ХХ століття, який добився появи демократії в своїй країні, завершення “холодної війни” і роззброєння”.

Його називають “політиком, який здійснив неможливе і відчинив двері в майбутнє без страху і крові”.

Народився 2 березня 1931 р. у с. Привольному Ставропольського краю в селянській сім’ї. Батько був механізатором у колгоспі, а сам Михайло вже в 13 років брав участь у сезонних сільськогосподарських роботах, а в 15 років працював помічником комбайнера.

У 1950 р. закінчив школу зі срібною медаллю, навчався у Московському університеті на юридичному факультеті. Влітку 1955 р. М. Горбачов приїхав за призначенням у Ставропольський край Російської Федерації. Перебував на комсомольській і партійній роботі.

У 1978–1985 рр. — секретар ЦК КПРС.

З 1980 р. — член політбюро ЦК КПРС.

З 1985 р. — Генеральний секретар ЦК КПРС.

У 1990–1991 рр. був першим і останнім президентом СРСР.

М. Горбачов одержав у спадщину країну з відсталою економікою, з повним занепадом політичного, соціально-економічного життя і з потужним військово-промисловим комплексом.

У 1978–1985 рр. СРСР, у багато разів поступаючись країнам НАТО за розмірами валового внутрішнього продукту, випустив зброї більше, ніж усі країни НАТО разом узяті:

у 3,5 раза — танків,

у 4 рази — бомбардувальників,

у 2 рази — винищувачів, гелікоптерів та підводних човнів.

Невиправдані військові затрати важким тягарем лягли на плечі народу.

Економічна відсталість, недосконалість політичної системи, криза культури й духовного життя, соціальна незахищеність населення і зниження його життєвого рівня змусили М. Горбачова взяти курс на оновлення життя країни, здійснювати в країні перебудовні процеси.

Обіймаючи високі посади в партії та державі, намагався реформувати сталінську модель соціалізму і повернутися до “ленінських норм і принципів”, побудувати соціалізм “з людським обличчям”, здійснити лібералізацію і демократизацію суспільного життя в країні, дозволити плюралізм думок і переконань, розширити гласність.

Було припинено глушіння закордонних радіостанцій. Радянські війська залишили Афганістан, почалося їх виведення з країн Європи, що привело до падіння комуністичних режимів, припинення діяльності Варшавського договору, падіння Берлінської стіни та Об'єднання Німеччини.

Захід високо оцінював особистість М. Горбачова, вказуючи на його високий рівень культури, інтелігентність, відкритість.

Реформування здійснювалося невдало, що спричинило погіршення життєвого рівня народу. Зросло невдоволення значних верств населення. У народі зникло почуття страху, розвинулося почуття національної гідності. Всі ці процеси привели до розпаду СРСР і утворення незалежних національних держав.

3 грудня 1991 р. М. Горбачов — президент Міжнародного фонду соціальних, економічних і політичних досліджень. Після відставки М. Горбачов читав лекції в багатьох зарубіжних університетах, писав статті в зарубіжні газети

і журнали, виступав на симпозиумах і конференціях. У 1993 р. заснував організацію "Міжнародний зелений хрест", яка складається з національних організацій 16 країн світу. Мета — вирішення конфліктів шляхом переговорів, без використання сили і пошук нових шляхів міжнародного співробітництва.

У липні 1996 р. М. Горбачов висунув свою кандидатуру на виборах Президента Російської Федерації, але здобув лише 0,51% голосів.

Перебудова

Критичний стан в економіці СРСР вимагав радикальних змін, які ввійшли в лексику як "перебудова".

Перебудова — це курс М. Горбачова на реформування радянського суспільства, на оновлення життя країни, спроба "зверху" реформувати економічну і політичну системи радянського суспільства в умовах його кризи.

"Перебудова — це рішуче подолання застійних процесів і злам механізму гальмування, створення надійного та ефективного механізму прискорення соціально-економічного розвитку суспільства, надання йому більшого динамізму" (М. Горбачов).

Причини перебудови

1. Низькі темпи економічного розвитку.
2. Відставання СРСР від провідних держав світу.
3. "Застій" у соціально-політичній та духовній сферах радянського суспільства.

Мета перебудови

1. Зберегти радянську систему через її вдосконалення та оновлення.
2. Розкрити потенціал соціалізму, оновити його, встановити повне народовладдя формуванням громадянського суспільства і правової держави.
3. Побудувати суспільство, яке спирається на ефективну економіку, високі досягнення науки і техніки, культури, на демократизацію всіх аспектів суспільного життя.
4. Створити умови для активного творчого життя і діяльності людей.

Квітень 1985 р. Пленум ЦК КПРС, на якому М. Горбачов вперше заявив про необхідність корінних змін в економіці, політиці, соціальній і духовній сферах. Це фактично

початок перебудовних процесів в СРСР, хоча термін “перебудова” з’явився пізніше.

Висновки

1. Перебудова відкрила можливість виявлення суспільно-політичної енергії народу, зростання його самосвідомості й духовності.
1. Реальної економічної програми розроблено не було, а горбачовське керівництво вирішило обмежитись лише “оновленням” радянської тоталітарної системи.
2. Консервативні сили в країні та в оточенні самого М. Горбачова гальмували всякі нововведення і зміни, проведення реформ. Виявилася нерішучість і непослідовність М. Горбачова і його команди у реформуванні суспільства.

“Прискорення”

На пленумі ЦК КПРС у квітні 1985 р. було взято курс на “прискорення” соціально-економічного розвитку країни. “Прискорення” — це підвищення темпів економічного і соціального розвитку, якісне зростання виробництва на основі широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу, оновлення матеріально-технічної бази радянського суспільства.

Висновки

1. Гасло “прискорення” не підкріплювалося реальною обґрунтованою програмою.
2. Започаткована “стратегія прискорення” на практиці не здійснювалася, а стала лише пропагандистським закликком. Політика “прискорення” не була нічим обґрунтована, передбачала без істотних змін у системі виробничих відносин, без змін форм власності й політичного устрою до 2000 р. здійснити значне економічне зростання і розв’язати всі соціальні проблеми радянського суспільства: продовольчу, житлову, забезпечення населення товарами повсякденного попиту, ліквідацію черг і дефіциту.
3. “Прискорення” не могло дати відчутних результатів без глибоких якісних перетворень у системі виробничих відносин, без “розкріпачення” особистої ініціативи виробника, без перебудови економіки на ринкових засадах.
4. Економічний “застій” середини 80-х рр. у другій половині цих років так і не змінився “прискоренням”. Безсистемна,

без чітких планів перебудова вела до розвалу народного господарства, до руйнування економічних зв'язків між республіками. Народне господарство стало розбалансованим, що спричинило хаос у відносинах між підприємствами, галузями, республіками.

Економічна реформа

Початок радикальної економічної реформи поклав **Червневий пленум ЦК КПРС 1987 р.**

1. Вказувалося, що головне в радикальній економічній реформі — перехід від адміністративних методів господарювання до нового господарського механізму, який враховував би економічні інтереси виробника.
2. Було наголошено, що необхідно широко використовувати економічні методи управління ринкового типу і демократичні засади.
3. Підприємствам надавалася деяка самостійність у визначенні цін на продукцію, виборі виробничих і торгових партнерів, оплаті праці тощо.
4. Передбачалося співіснування державного і недержавного секторів економіки (орендних, кооперативних, акціонерних, приватних, змішаних, а також підприємств із участю іноземного капіталу).
5. Пропонувалося значну увагу звертати не на кількісні показники, а на якість та ефективність.
6. Передбачалося інтенсивне впровадження у виробництво найновіших досягнень вітчизняних і закордонних учених, поліпшення економічного рівня промислової продукції.

Висновки

1. Гальмувався процес переходу до ринку, продовжували діяти командно-адміністративні методи управління.
2. Затримувалося запровадження різних форм власності.
3. Продовжувала діяти система директивного планування та централізованого фінансування.
4. Повільно впроваджувалися у виробництво найновіші досягнення науки і техніки.
5. Тривав випуск продукції низької якості.
6. Нічого не було зроблено для структурної перебудови промисловості. Як і раніше підприємства важкої індустрії поглинали основні капіталовкладення.
7. Зростав дефіцит товарів народного споживання.

“Гласність”

“Гласність” — відкритість, пом'якшення цензури, можливість критики, можливість отримання більш правдивої інформації про діяльність державних та партійних органів, можливість говорити правду, не боячись наслідків, можливість узнати правду про минуле свого народу, відкрите обговорення історичного минулого і актуальних проблем сучасності у засобах масової інформації.

“Гласність” — це перехідний етап у напрямі до свободи слова.
28 червня — 1 липня 1988 р. XIX партконференція КПРС прийняла спеціальну постанову “Про гласність”. Відбувається поширення “гласності” швидкими темпами.

Значення “гласності”

1. Завдяки “гласності” люди почали мислити по-новому, без старих догм і стереотипів.
2. Дістали змогу одержувати об'єктивну інформацію.
3. Могли реально оцінювати ситуацію.
4. Мали доступ до об'єктивної інформації, що давало їм змогу мати власну думку і самим робити висновки.
5. Суспільство політизувалося.
6. Активізувалася діяльність творчої інтелігенції. Виникла нова морально-політична атмосфера в суспільстві.

Демократизація

Січень 1987 р. Пленум ЦК КПРС “Про перебудову і кадрову політику”. Висунуто завдання демократизації суспільного життя.

Демократизація — це здійснення самоврядування народу на основі активної та ділової участі трудящих у розв'язанні питань державного і суспільного життя, вдосконалення радянської виборчої системи, посилення контролю за діяльністю кадрів, поширення гласності, розвиток критики і самокритики.

Демократизація — це процес подолання авторитарного управління суспільним життям через законодавче забезпечення демократичних прав і свобод, самоврядування народу.

Демократизація — це перший крок до демократії (справжнього народовладдя).

Червень 1987 р. Пленум ЦК КПРС “Про докорінну перебудову економіки”. Було намічено перехід від командно-адміністративних методів господарювання до економічних

методів управління ринкового типу.

Намітив шляхи дальшого поглиблення демократизації радянського суспільства.

“Нове мислення”

“Нове політичне мислення” у внутрішньополітичному житті означає:

- перебудову свідомості, психології мас, керівних кадрів;
- об’єктивність, самокритичність, сміливість у виборі нових шляхів розвитку;
- наполегливість, рішучість у практичних діях;
- дотримання “єдності слова і діла”;
- непримиренну принципову боротьбу з бюрократизмом;
- боротьбу з безвідповідальністю, оковами милуванням, консервативністю;
- широку гласність;
- широку політичну культуру мас.

“Нове мислення” — це значні зміни у міжнародних відносинах, це новий курс у міжнародній політиці М. Горбачова, перехід від конфронтації до співробітництва:

- визнання світу єдиним і взаємозалежним;
- визнання різноманітності світу;
- відмова від принципу інтернаціоналізму і визнання пріоритету загальнолюдських цінностей;
- реалістичний підхід радянського керівництва до вирішення міжнародних проблем;
- визнання неможливості у сучасних умовах вирішувати міжнародні проблеми збройним шляхом;
- визнання того, що ядерна війна не може бути засобом досягнення будь-якої мети;
- розуміння того, що кожний народ має право вибору свого власного шляху розвитку.

Висновок. Шалений опір “новому мисленню” чинив старий партійно-державний апарат.

Лібералізація суспільно-політичного життя

Лібералізація — пом’якшення політичної системи, спроба розвитку політичного лібералізму, ліквідація або пом’якшення різних форм державного і суспільного примусу щодо особи, мирний реформаторський розвиток і здійснення соціальних перетворень.

Політичний лібералізм обстоює:

- панування закону;
- індивідуальні свободи і права;
- відсутність великого бюрократичного управлінського апарату;
- реформаторський курс розвитку;
- місцеве самоврядування, а не централізацію влади. Подальший розвиток “перебудови” був неможливим без політичних реформ.

Політична реформа — це поступовий перехід влади від парт-апарату до державних органів, які мали обиратися парламентським шляхом.

28 червня — 1 липня 1988 р. Від XIX партконференції у СРСР здійснювалася реформа політичної системи:

- Проголошено завдання створення правової держави, парламентаризму, поділу влади, забезпечення гарантій громадянських прав особи.
- Запроваджувався новий найвищий орган законодавчої влади — з’їзд народних депутатів СРСР, а також постійно діючий законодавчий орган — Верховна Рада СРСР, яка обиралася з депутатів з’їзду.
- Вирішено провести перші в історії СРСР альтернативні вибори народних депутатів СРСР.
- З’їзд народних депутатів СРСР складався з 2250 депутатів, 1500 із них обиралися в округах країни і 750 — партією, профспілками та громадськими організаціями.

Березень 1989 р. Відбулися перші вільні вибори народних депутатів, які:

- виявили чимало нових політичних лідерів;
- сприяли прискоренню політизації радянських людей.

1989 р. Почала складатися багатопартійна система.

Березень 1990 р. Радянське керівництво погодилося на скасування 6-ї статті Конституції СРСР про керівну роль КПРС.

Березень 1990 р. Третій з’їзд народних депутатів СРСР обрав президентом М. Горбачова.

1991 р. Почалася офіційна реєстрація різних партій. Поступово зменшувався політичний вплив КПРС і пов’язаних з нею політичних організацій — ВЛКСМ та профспілок.

Лібералізація культурного життя

Внаслідок політики гласності відбувається лібералізація культурного життя:

1. У засобах масової інформації були викриті страшні злочини епохи сталінізму.
2. Друкувалися раніше заборонені твори.
3. Вперше були надруковані раніше заборонені твори О. Солженіцина, В. Войновича, В. Аксьонова та інших.
4. Митці стали незалежними від влади.
5. Розгорнулася широка дискусія про досвід минулого і шляхи можливого розвитку радянського суспільства.
6. Були відновлені у громадянстві Г. Вишневська, М. Ростропович, В. Войнович, які в цей час перебували за кордоном.
7. У центральних журналах “Огоньок”, “Дружба народів”, “Новий мир” були опубліковані твори, в яких критично оцінено історію радянської держави:
 - А. Рибак “Діти Арбату”;
 - В. Гроссмана “Життя і доля”;
 - Д. Граніна “Зубр”;
 - А. Приставкіна “Ночувала золота хмаринка”.
8. Значно зросли тиражі газет, суспільно-політичних та літературно-художніх журналів.
9. Піонером гласності став кінофільм грузинського режисера Т. Абаладзе “Покаяння”, в якому звучали заклики “шукати втрачену дорогу, що веде до храму”.

Зрушення у зовнішній політиці

У період перебудови нове радянське керівництво відмовилося від традиційних пріоритетів СРСР у зовнішній політиці, що привело до значних змін у міжнародних відносинах.

1990 р. М. Горбачову присуджено Нобелівську премію миру за новий зовнішньополітичний курс, що дістав назву “нове політичне мислення”.

Характерні риси нового етапу радянської дипломатії

1. Відбулося пом'якшення у відносинах між Сходом і Заходом.
 2. Почався активний переговорний процес.
- Листопад 1985 р.** Переговори між М. Горбачовим і Р. Рейганом у Женеві.

Жовтень 1986 р. — Переговори у Рейк'явіку.

Ці переговори були успішними і продемонстрували можливість глибоких змін у радянсько-американських відносинах.

3. Відмовились від твердження про поділ світу на дві суспільно-політичні системи.
4. Визнали світ єдиним і взаємозалежним.
5. Почався процес роззброєння.

8 грудня 1987 р. У Вашингтоні підписано безстроковий Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності між СРСР і США. Американська сторона зобов'язувалася демонтувати і знищити 869 ракет, радянська — 1752.

Липень 1991 р. Між СРСР і США було укладено угоду про обмеження стратегічних озброєнь.

6. Закінчилася “холодна війна”.

Причини завершення “холодної війни”:

- Радянське керівництво усвідомило про згубність продовження “холодної війни”.
- Економічні труднощі в СРСР.
- Величезні запаси зброї масового знищення, їх небезпека для всього людства.

7. Припинено підтримку прорадянських режимів в Азії, Африці, Латинській Америці.

8. Лютий 1989 р. Припинено інтервенцію в Афганістані. Виведення радянських військ із Афганістану почалося 15 травня 1988 р. і завершилося 15 лютого 1989 р.

9. Припинилося втручання СРСР у справи інших країн, що створило умови для вибору ними власного шляху розвитку.

10. У країнах Східної Європи відбулися революції, що привело до розпаду комуністичного блоку у Східній Європі. В країнах Східної Європи посилилися масові народні рухи, які виступили за ліквідацію соціалізму, а радянське керівництво не намагалось силою придушити ці рухи, визнавши право народів на вибір власного шляху розвитку. Відсутність загрози радянської інтервенції сприяла відновленню і зміцненню демократії в Польщі, Угорщині, Чехо-Словаччині, Болгарії, Румунії.

11. Радянські війська було виведено зі Східної Європи.

12. Було врегульовано німецьку проблему. Відбулося об'єднання ФРН і НДР. Виникла єдина держава — Федеративна Республіка Німеччина.

13. Листопад 1990 р. У Парижі відбулася зустріч країн — учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). СРСР підписав **Паризьку хартію**, в якій підтверджувалася необхідність дотримання країнами — учасницями НБСЄ гельсінських принципів.
14. Розширилися економічні зв'язки з усіма державами.

Висновки

1. Внаслідок “нового політичного мислення” у зовнішній політиці зникла радянська загроза і завершилася “холодна війна”.
2. Конкретні позитивні результати “нового політичного мислення” були свідченням реалістичного й цивілізованого підходу СРСР до вирішення міжнародних проблем.

Загострення політичної боротьби в країні

У вищих ешелонах влади посилилась боротьба консервативних та реформаторських сил.

1. **Жовтень 1987 р.** Перший секретар Московського міськкому КПРС Б. Єльцин на партійному пленумі піддав критиці нерішучість команди М. Горбачова у проведенні реформ, за що був відправлений у відставку.
2. **Березень 1988 р.** Газета “Радянська Росія” опублікувала статтю Н. Андрєєвої “Не хочу поступатися принципами”, в якій відстоювалося “славне” минуле і необхідність повернення до попереднього життя.
3. Проти поглиблення перебудови виступали консервативні сили на чолі з секретарем ЦК КПРС Є. Лігачовим.
4. Демократична опозиція на чолі з Б. Єльциним вимагала скасування в Конституції СРСР статті про керівну і спрямовуючу роль КПРС.
5. У самій КПРС сформувалися різні течії:
 - “Демократична платформа в КПРС”.
 - “Марксистська платформа КПРС”, яка закликала повернутися до марксизму-ленінізму.
6. “Демократична платформа в КПРС” запропонувала:
 - змінити назву партії;
 - відмовитися від ідей комунізму;
 - спиратися на загальнолюдські цінності;
 - будувати загальносоюзну партію як федеративну спілку незалежних партій.
7. Відбувся розкол у рядах КПРС, коли з партії вийшли лідери створеної “Демократичної платформи в КПРС”.
8. Почався масовий вихід із КПРС рядових членів.

Посилення національних рухів

1. **23 серпня 1987 р.** У Вільнюсі, Ризі й Талліні пройшли масові маніфестації на знак протесту проти підписання радянсько-німецького пакту про ненапад 1939 р. та Секретного протоколу до нього.
2. У Прибалтиці посилювалося прагнення до відновлення незалежності, ліквідованої пактом Молотова — Ріббентропа, укладеним 1939 р.
3. **Влітку 1989 р.** сталися міжнаціональні сутички в Узбекистані, на кордоні Таджикистану й Киргизії, в Абхазії.
4. Розгорався карабаський конфлікт між Азербайджаном і Вірменією.
5. **11 березня 1990 р.** Верховна Рада Литовської РСР прийняла акт “Про відновлення незалежності Литовської держави”.
6. У подібному напрямку розвивалися події в Латвії та Естонії.
7. Рухи за незалежність у республіках Прибалтики стимулювали прагнення до суверенітету в інших республіках.
8. **12 червня 1990 р.** Декларацію про державний суверенітет Росії прийняв Перший з'їзд народних депутатів республіки. Головою Верховної Ради Росії було обрано Б. Єльцина.

Боротьба радянського режиму проти національних рухів

У багатьох містах проти мітингувальників і демонстрантів застосовували фізичну силу.

- Грудень 1986 р.** В м. Алмати вперше відбулося масове побиття людей під час мітингу-протесту проти призначення першим секретарем ЦК Компартії Казахстану росіянина.
- 1988 р.** Під час мітингів і демонстрацій гумовими кийками розправлялися: у ереванському аеропорту (липень), у Вільнюсі (вересень), у Мінську (жовтень).
- 9 квітня 1989 р.** Жорстоко була придушена мирна демонстрація у Тбілісі — столиці Грузії, де військові побили демонстрантів саперними лопатками і були жертви.
- Січень 1990 р.** Запроваджено надзвичайний стан у Баку. Були вбиті і поранені.
- 13 січня 1991 р.** Під час військової операції у Вільнюсі від рук десантників загинуло 14 осіб, понад 300 були важко поранені.
- Через декілька днів — збройне протистояння в Ризі. Внаслідок насильницьких дій підрозділу спеціального призначення 4 чоловіки загинуло, десятки були поранені.

1 лютого 1991 р. Під приводом посилення боротьби зі злочинністю на вулицях столиці союзних і автономних республік, обласних центрів і великих міст з'явилися військово-міліцейські патрулі.

Становище в країні стало напруженим.

Суспільно-політичні процеси в першій половині 1991 р.

Консервативні сили опиралися процесу демократизації країни.

1. 17 березня 1991 р. Було проведено загальносоюзний референдум, щоб якнайшвидше підписати союзний договір і зберегти СРСР. До бюлетеня референдуму вносилося одне питання:

“Чи вважаєте ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, в якій повною мірою гарантуються права і свободи будь-якої національності”. Шість союзних республік відмовилися від його проведення — Литва, Латвія, Естонія, Молдова, Грузія, Вірменія.

2. Розпочався “Новоогарьовський процес” — переговори керівників 9 республік із президентом СРСР про новий союзний договір (Росія, Україна, Білорусія, Узбекистан, Туркменія, Киргизія, Таджикистан, Азербайджан + Центр).

3. 23 квітня 1991 р. Вони підписали документ “Заяву 9+1”, у якому визначалися принципи нового союзного договору і необхідність термінового його підписання.

4. Травень — липень 1991 р. Відбувалися зустрічі в Ново-Огарьово, які виявили значні розходження і протиріччя.

5. 14 серпня 1991 р. Розповсюджено остаточний текст союзного договору, в якому було безліч протиріч.

6. Україна висунула план перетворення Союзу у конфедерацію. Підписання нового союзного договору було назначено на 20 серпня 1991 р.

Референдум — спосіб прийняття законів та інших рішень із найважливіших питань життя суспільства прямим волевиявленням громадян через всенародне голосування.

Серпневий заколот 1991 р.

Намагаючись запобігти розпадові СРСР, консервативні сили в КПРС, високопоставлені керівники СРСР з оточення М. Горбачова хотіли взяти владу до своїх рук, щоб

врятувати старий Союз та повернутися до попередніх порядків.

19 серпня 1991 р., коли М. Горбачов відпочивав у Криму (мис Форос), заголотники вирішили діяти негайно. Із Кремля було повідомлено про “хворобу” М. Горбачова, про його неможливість подальшого виконання своїх обов’язків і про перехід повноважень глави держави до віце-президента Г. Янаєва.

Було заявлено про створення Державного комітету з надзвичайного становища в СРСР (ДКНС), російською мовою — ГКЧП. До його складу увійшли:

Г. Янаєв — віце-президент СРСР,

В. Павлов — прем’єр-міністр,

В. Крючков — голова КДБ,

Д. Язов — міністр оборони,

О. Бакланов — перший заступник голови ради оборони СРСР,

Б. Пуго — міністр внутрішніх справ,

В. Стародубцев — голова селянської спілки СРСР,

О. Тизяков — президент асоціації державних підприємств та об’єктів промисловості, будівництва, транспорту і зв’язку.

Вони заявили про:

- припинення діяльності політичних партій, громадських організацій і масових рухів;
- заборону мітингів, страйків, демонстрацій;
- встановлення контролю над засобами масової інформації;
- запровадження в окремих районах СРСР надзвичайного стану тощо.

Основні події, пов’язані з путчем, розгорнулися в Москві з 19 по 21 серпня 1991 р.

Президент Російської Федерації Б. Єльцин оголосив путч заколотом, а його організаторів — державними злочинцями. Десятки тисяч москвичів виступили на захист “Білого дому” (будинку російського парламенту). Після невдалої спроби в ніч проти 21 серпня 1991 р. захопити “білий дім”, де перебував Б. Єльцин та його прибічники, коли група “Альфа” (спецпідрозділ КДБ) відмовилася штурмувати “Білий дім”, стало зрозуміло, що заколот провалився. З делегацією парламенту РРФСР М. Горбачов повернувся в Москву.

22 серпня 1991 р. М. Горбачов скасував антиконституційні акти організаторів державного перевороту та усунув членів ДКНС із посад, які вони обіймали. Керівників заколо-

ту було заарештовано, а Б. Пуго (за офіційною версією) застрелився.

Події 19–21 серпня 1991 р. — закінчення процесу перебудови в СРСР.

Розпад СРСР

Невдала спроба державного перевороту прискорила розпад СРСР. Зразу ж 8 республік проголосили свій державний суверенітет.

9 вересня 1991 р. СРСР офіційно визнав незалежність Литви, Латвії та Естонії.

7–8 грудня 1991 р. У Біловезькій Пущі поблизу Бреста відбулася зустріч лідерів України, Білорусії і Російської Федерації. Було підписано угоду про створення Співдружності Незалежних Держав, відкриту для всіх колишніх союзних республік.

21 грудня 1991 р. На зустрічі в м. Алмати керівники Азербайджану, Білорусії, України, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану підписали Декларацію про Співдружність Незалежних Держав (СНД).

1993 р. До СНД увійшла Грузія. СРСР припинив своє існування. М. Горбачов автоматично втратив посаду Президента СРСР і заявив про свою відставку (25 грудня 1991 р.).

Причини розпаду СРСР

1. СРСР був по суті спадкоємцем Російської імперії, являв собою Комуністичну імперію, в якій не було справжньої рівноправності народів, проводилася політика русифікації, не було створено умов для національно-культурного розвитку.
2. Союзні республіки були колоніальними окраїнами Комуністичної імперії.
3. Комуністична імперія створена насильницькими методами, а не як добровільне об'єднання народів, як твердила комуністична пропаганда.

Висновки

1. СРСР як суб'єкт міжнародного права припинив своє існування.
2. Міжнародне співтовариство визнало незалежність колишніх союзних республік.

3. З розвалом комунізму зникла двополюсність світу та конфронтація “Схід — Захід”.
4. Позитивних змін зазнала європейська рівновага сил, яка почала будуватися на принципах Заключного акта в Гельсінкі.

Борис Єльцин
(1931–2007)

Видний державний і партійний діяч, Перший Президент Російської Федерації 1991–1999 рр., Голова Верховної Ради РРФСР у 1990–1991 рр., Лауреат Міжнародної літературної премії “Капрі-90”, кавалер кількох зарубіжних орденів і медалей, сильна особистість.

Народився в с. Бутка Талицького району Свердловської області в селянській сім'ї. У 1935 р. батьки переїхали в Пермську область на будівництво Березниківського калійного комбінату. Школу закінчив на “відмінно” і вступив на будівельний факультет Уральського політехнічного інституту, в якому успішно навчався. Займався спортом, став майстром спорту СРСР із волейболу, грав у вищій лізі країни.

Після закінчення інституту працював майстром у тресті “Уралтруббуд” міста Свердловська. У 1963 р. був призначений начальником будівельного управління тресту, а згодом — начальником домобудівельного комбінату. З 1968 р. — на партійній роботі.

У 1976–1985 рр. очолював Свердловський обком партії. З квітня 1985 р. очолив відділ будівництва ЦК КПРС. З червня 1985 р. став секретарем ЦК КПРС з питань будівництва, а з грудня 1985 р. очолив Московську партійну організацію.

На жовтневому пленумі ЦК КПРС (1987 р.) виступив з критикою темпів перебудови, за що був усунений від роботи. Б. Єльцин перейшов в опозицію до М. Горбачова. У 1989 р. за підтримки демократичного руху в країні був обраний депутатом з'їзду народних депутатів СРСР, а в 1990 р. — Головою Верховної Ради РРФСР, вийшов з КПРС.

Разом з керівниками Білорусії та України у Біловезькій Пущі підписав договір про припинення існування СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав (СНД).

З 1992 р. Б. Єльцин почав здійснювати керівництво економічними і політичними реформами в країні.

У жовтні 1993 р. в країні загострилася політична криза, зумовлена протистоянням президента і Верховної Ради, яка закінчилася розстрілом “Білого дому”, де засідав парламент. У 1996 р. повторно був обраний президентом країни. Наприкінці 1999 р. добровільно пішов у відставку. Б. Єльцин відіграв значну роль у демократизації суспільства в роки “перебудови”, в утвердженні плюралізму та ринкових відносин в Росії. Разом з тим, за час президентства Б. Єльцина відбувся розстріл Верховної Ради Росії та дві чеченські війни, які принесли численні жертви.

РОСІЯ в 1991–2005 рр.

Перехід до ринкової економіки

Стартові умови для проведення реформ у Росії були непогані.

У 1990 р. на долю Росії припадало 67% ВВП країн СНД, 4,6% світової промислової продукції.

Соціально-економічні перетворення

Перший етап — 1992–1994 рр. Проводиться політика “шокової терапії”.

“Шокова терапія” — різкий перехід від планової до ринкової економіки.

1. **Початок 1992 р.** Проведена лібералізація цін (вільне ціноутворення).
2. Запроваджена вільна конкуренція.
3. Була ліквідована система централізованого розподілу ресурсів.
4. **Жовтень 1992 р.** Розпочато ваучерну (чекову) приватизацію. Був зроблений розподіл безплатних чеків на 10 тис. рублів.
5. **Наприкінці 1993 р.** малою приватизацією було охоплено 70% підприємств торгівлі, громадського харчування й побутового обслуговування.
6. Запроваджуються приватна і змішана форми власності на державних підприємствах.
Восени 1993 р. у приватній і змішаній формах власності перебувало понад 1/3 великих і середніх підприємств, переважно легкої, харчової промисловості та промисловості будівельних матеріалів. Вони випускали близько 40% продукції.
7. **1993 р.** Були створені інвестиційні фонди й корпорації, почав розвиватися фондовий ринок.

8. Проведено грошову реформу, яка мала конфіскаційний характер.
9. Початок 1994 р. У недержавному секторі економіки було зайнято 40% працівників.

Наслідки політики “шокової терапії”

1. У країні почали формуватися ринкові відносини.
2. Почалася структурна перебудова в економіці.
3. Значно зросли ціни (у 12 разів).
4. Відбулося падіння життєвого рівня народу.
5. Значно погіршилося становище в бюджетній сфері (в науці, освіті, культурі, медицині).
6. Відбувся поділ суспільства на багатих і бідних.
7. Зросло соціальне напруження в суспільстві.

Недоліки “шокової терапії”

1. Засилля старої компартійної номенклатури в органах влади перетворили приватизацію на “кримінальну”.
2. Нищівного удару внаслідок реформ зазнала бюджетна сфера (наука, культура, освіта, медицина).
3. Суспільство відчуло різке майнове розшарування.
4. Відбувся розрив економічних зв'язків з колишніми радянськими республіками.

Другий етап економічних реформ (друга половина 90-х рр.)

1. Велася боротьба з падінням промислового виробництва й зростанням цін:
 - здійснювалася підтримка прожиткового мінімуму;
 - велась робота щодо вирівнювання доходів різних соціальних груп.
2. З 1997 р. почала здійснюватися житлово-комунальна реформа.
3. Для стимулювання вітчизняного виробника здійснювалося обмеження імпорту шляхом встановлення високих митних тарифів та акцизів.
4. До 1999 р. у країні вже діяло 2,5 тис. комерційних банків.

Наслідки другого етапу реформ

1. Непослідовність і половинчатість реформ урядів Росії, які часто намагалися поєднувати зміцнення ролі держави з розвитком ринкових відносин, не змогли вивести російську економіку з кризи.
2. Фінансова катастрофа 11 жовтня 1994 р. (“чорний вівторок”), коли різко впав курс рубля, призвела до фінансової нестабільності.
3. Значно зросла інфляція.
4. Були характерні не виплата зарплат, пенсій, посилення соціального напруження в країні.
5. Тривав процес падіння виробництва.
6. Хронічним було безробіття (10 млн осіб).
7. З 1997 р. вдалося зупинити інфляцію.
8. У серпні 1998 р. в Росії фінансова криза, причинами якої були:
 - зростання державного боргу, корупція;
 - концентрація капіталу в “тіньовій” економіці;
 - вивезення великих капіталів за кордон;
 - значні витрати на чеченську війну.Ця криза значно вплинула на економіку Росії.
9. З березня 1999 р. припинилося падіння промислового виробництва. Найбільший приріст був у хімічній промисловості, електроенергетиці, легкій промисловості й у переробці сільськогосподарської продукції.
10. У Росії створено три потужні фінансово-промислові комплекси: оборонна промисловість, паливно-енергетичний комплекс, металургія.
11. Загострилися екологічна й демографічна проблеми.
12. Разом з ринковими структурами в Росії збережено величезний бюрократичний державний апарат, багатомільйонна корумпована армія чиновників.

Висновки

1. Економічні реформи другого етапу не принесли підвищення життєвого рівня населення.
2. Утворився величезний розрив між прибутками незначного прошарку “нових росіян” та рештою населення.
3. Значно зросла відмінність у соціально-економічному розвитку міст і сіл, які занепали.
4. Посилилася відмінність у соціально-економічному розвитку між регіонами Росії: помирають північні міста й села, бідує Далекий Схід:

Політична криза 1993 р.

12 червня 1991 р. Перші президентські вибори в Росії, перемогу на яких здобув Б. Єльцин.

1993 р. У країні гостра політична криза. Причини:

- відсутність конституції;
- безладдя в центральних органах державного управління;
- нестабільні відносини між суб'єктами федерації;
- нестабільні відносини між Центром і регіонами.

Почалося гостре протистояння між виконавчою владою в особі Президента та його апарату і законодавчою — в особі керівництва Верховної Ради Росії, яке виступало за поступовий перехід до ринку, проти політики “шокової терапії”.

25 квітня 1993 р. У країні було проведено референдум про довіру Президенту, про проект нової Конституції й вибори нового парламенту. 62% громадян Росії, які брали участь у референдумі, висловилися за підтримку позиції Б. Єльцина. Гостра політична боротьба не припинялася.

21 вересня 1993 р. У телезверненні Президент оголосив про припинення повноважень Верховної Ради і про запровадження президентського правління країною до подолання кризи. Рішення Президента викликало опір парламентарів, які на скликаному з'їзді народних депутатів ухвалили рішення про відставку президента та передачу його повноважень віце-президенту О. Руцькому.

У відповідь “Білий дім”, де розміщувалася Верховна Рада, був блокований внутрішніми військами.

3 – 4 жовтня 1993 р. Натовп прихильників Верховної Ради, очолюваний генералом Макаровим, захопив будинок московської мерії та спробував оволодіти Останківським телецентром.

4 жовтня 1993 р. “Білий дім” був оточений частинами Московського військового округу й підданий обстрілу з танків, а вдень спецпідрозділи штурмом оволоділи ним. Учасників протистояння було заарештовано. Шляхом силової боротьби було ліквідовано протистояння глави держави й парламенту. Є твердження окремих істориків, що під час цього протистояння загинуло близько 500 осіб.

12 грудня 1993 р. Відбулися парламентські вибори й референдум, учасники якого схвалили проект Конституції. Росія стала президентською республікою з великими повноваженнями Президента. Парламент став двопалатним: Рада Федерації (верхня палата) і Державна Дума (нижня палата).

- 3 липня 1996 р.** Б. Єльцин був обраний президентом на другий термін.
- 31 грудня 1999 р.** За власним бажанням за станом здоров'я Б. Єльцин пішов у відставку. Виконувачем обов'язків президента став прем'єр-міністр В. Путін.
- Березень 2000 р.** В. Путін одержав перемогу на президентських виборах.

Взаємини Центру та регіонів

- 31 березня 1992 р.** Після тривалих переговорів більшість членів Російської Федерації підписали Федеративний договір про розмежування повноважень Центру і регіональних органів влади. Договір не підписали Татарстан і Чечня.
- 1994 р.** Розроблялися й заключалися двосторонні договори між Центром і суб'єктами Федерації.
- 15 лютого 1994 р.** Була укладена перша угода з Татарстаном. Взаємини не склалися з Чечнею, де **6 вересня 1991 р.** було проголошено незалежність Чеченської республіки — Ічкерії. Її очолив колишній генерал Радянської армії Джохар Дудаєв, який **27 жовтня 1991 р.** був обраний президентом Ічкерії. Росія обвинувачує Чечню у сепаратизмі.
- Сепаратизм** — прагнення до відокремлення, відособлення, рух за створення частини держави і нової держави, за надання частині держави автономії.

Війна в Чечні

- 10 грудня 1994 р.** Відповідно до секретного наказу Б. Єльцина у Чечню були введені федеральні війська.
- Метою такої дії Росії, за твердженням офіційних кіл, було:**
- покінчити з нелегітимним режимом Дудаєва;
 - відновити на території Чечні конституційний порядок;
 - захистити інтереси некорінного населення;
 - зберегти Чечню у складі Російської Федерації. Керівництво Чечні змогло організувати ефективну оборону і завдати значних втрат федеральним військам, що наступали.
- Наприкінці лютого 1995 р.** Під час вуличних боїв Грозний, перетворений на купу руїн російською авіацією і танками, був зайнятий федеральними військами. Бої перетво-

рилися на затяжну кровопролитну громадянську війну. Дудаєвські загони вдалися до партизанських методів боротьби.

Наслідки війни

1. Відбувся розкол у політичних колах Росії щодо війни в Чечні. Проти дії Б. Єльцина виступили:
 - уповноважений з прав людини при президентові Росії та Держдумі С. Ковальов;
 - лідер партії “Демократичний вибір Росії” Є. Гайдар;
 - інші прогресивні сили Росії.
2. Політику Кремля щодо Чечні різко засудило більшість засобів масової інформації.
3. Чеченську республіку відкрито підтримали ісламські держави.
4. Війна завдала величезних матеріальних втрат (наприкінці 1994 р. майже 1% ВВП).
5. Обернулася для Росії значними людськими жертвами. За офіційними даними, в ході бойових дій до літа 1995 р. загинуло близько 10 тис. російських військовослужбовців і чеченців та понад 6 тис. мирних жителів.

Червень 1995 р. Події в Будьоновську на Ставрополлі, який захопили чеченські бойовики Ш. Басаєва. Загибло понад 100 мирних жителів. Російське керівництво почало політичний діалог із режимом Дудаєва.

6 серпня 1996 р. Чеченські загони почали штурм Грозного у відповідь на “зачистки” та “спецоперації” федеральних військ. Після двох тижнів запеклих боїв російські війська були розбиті й чеченські формування повернули собі контроль над столицею.

Наприкінці серпня 1996 р. За ініціативою секретаря Ради Безпеки О. Лебеда між Росією і Чечнею було укладено угоду про припинення війни.

Січень 1997 р. Президентом Чечні було обрано Аслана Масхадова (Д. Дудаєв загинув 22 квітня 1996 р. внаслідок ракетного удару федеральних сил).

12 травня 1997 р. У Кремлі підписано договір про мир і принципи взаємовідносин між Російською Федерацією та Ічкерією. З Чечні були виведені всі федеральні війська.

Висновок

Перша чеченська війна (1994 – 1996 рр.) закінчилася поразкою російської армії.

Друга чеченська війна

Середина серпня 1999 р. Після нападу чеченських бойовиків на Дагестан і вибухів у російських містах Росія розпочала другу чеченську війну. Росія назвала Чечню джерелом тероризму, а війну початком нової “антитерористичної” операції в Чечні.

Вона використовувала такі варварські методи ведення війни:

- масові бомбардування, ракетні удари;
- артилерійські обстріли населених пунктів Чечні;
- “зачистки” окремих населених пунктів тощо.

Світове співтовариство закликала Росію до демократичного вирішення проблеми Чечні. Чеченські терористи не припиняють боротьби. Свідченням цього є:

- захоплення театрального центру на Дубровці в Москві у жовтні 2002 р. Загинуло понад 120 чоловік.
- 1 вересня 2004 р. Чеченські терористи захопили школярів у Дагестані в заручники. Були численні жертви серед школярів, учителів, жителів міста.

Володимир Путін (народився 1952 р.)

31 грудня 1999 р. Б. Єльцин виступив із офіційним зверненням до громадян Росії, в якому зазначив, що “Росія повинна ввійти в нове тисячоліття з новим обличчям, з новими, розумними, сильними, енергійними людьми”. В. Путін як прем'єр-міністр Росії почав виконувати обов'язки президента Росії, а згодом був обраний і президентом.

Народився 1952 р. у Ленінграді. Закінчив юридичний факультет Ленінградського університету. Працював в управлінні зовнішньої розвідки КДБ СРСР.

Як президент Росії В. Путін намагається посилити центральну владу, провести адміністративну реформу, відмінити виборність глав держадміністрацій, що і було зроблено. (В. Путін ліквідував виборність 89 губернаторів і почав призначати їх з Центру.) Виявляється авторитарний стиль управління, наступ на свободу слова, встановлення контролю над засобами масової інформації, усунення з політичної арени опозиції. Путінське управління демократією означає сильну президентську владу. Пропутінська партія “Єдина Росія” має 2/3 місць у парламенті.

У 2000 і 2004 рр. В. Путін обирався на пост президента Росії, здобувши переконливу перемогу на виборах. На міжнародній арені В. Путін намагається підвищити роль Росії і повернути їй втрачені позиції.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Проблеми російсько-українських відносин після розпаду СРСР

1. Питання правонаступництва.
2. Проблеми ядерного роззброєння.
3. Територіальні претензії.
4. Економічна співпраця.
5. Інформаційний простір.
6. Військовий фактор тощо.

1992 р. Відбувається загострення російсько-українських стосунків у зв'язку з розподілом Чорноморського флоту і з питаннями про статус Криму та Севастополя.

15 квітня 1994 р. Між Росією та Україною підписано угоди про розподіл Чорноморського флоту. Українська частка Чорноморського флоту — 20%.

1995 р. Президент Криму Ю. Мешков взяв курс на відокремлення Криму від України і приєднання його до Росії. Президент України скасував посаду президента і Конституцію Криму, яка не відповідала Конституції України.

Травень 1997 р. Л. Кучма і Б. Єльцин підписали широкомасштабний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. Тоді ж було розв'язано проблему Чорноморського флоту.

Росія отримала в оренду на 20 років низку морських бухт у Криму з компенсуванням 3 млрд доларів США. Ця сума погасила більшу частину українського боргу за енергоносії. Але Росія порушує умови базування свого флоту в Україні. Сьогодні між Україною і Росією підписано більше 180 угод, переважно економічного характеру.

Росія була і залишається основним торгово-економічним партнером України. В російському експорті в Україну переважає сировина (понад 60 % енергоносії), а експорт України в Росію становить продовольство (20%) і продукція машинобудування.

2002 р. був проголошений роком України в Росії.

2003 р. — роком Росії в Україні.

2005 р. Російсько-українські відносини стають більш прагматичними. Вони ґрунтуються на необхідності подальшої гармонізації національних інтересів, розвитку дружби і співробітництва між двома народами.

Ще необхідно також остаточно вирішити питання вільної торгівлі.

Наприкінці 2005 р. відбувається загострення російсько-українських відносин у зв'язку з вимогою Росії встановити значно вищі ціни на газ, ніж це було передбачено попереднім договором, підписаним між обома країнами до 2009 р.

Зовнішня політика

Росія на міжнародній арені стала правонаступницею СРСР, посіла місце члена Ради Безпеки ООН та місце СРСР у переговорному процесі щодо скорочення ядерних озброєнь, затвердила за собою статус великої ядерної держави.

До вересня 1994 р. російські війська були виведені зі східноєвропейських країн, Німеччини і Прибалтики.

Проте вони залишалися у Придністров'ї, Грузії, Україні, Таджикистані.

1994 р. Росія приєдналася до мирної ініціативи "Партнерство заради миру", зайнявши негативну позицію щодо розширення НАТО на Схід.

Травень 1997 р. Росія підписала з НАТО Договір, у якому погодилася на прийняття в організацію нових членів і зафіксувала за собою право на участь у прийнятті натівських рішень, а НАТО зобов'язувалося не розміщувати на Сході ядерної зброї.

Перша половина 90-х рр. У зв'язку з внутрішньополітичною нестабільністю Росія обмежується збереженням свого впливу на близьке зарубіжжя, зокрема й на Україну, мотивуючи свої дії захистом інтересів російськомовного населення.

Друга половина 90-х рр. Росія намагається відновити втрачені позиції у світі:

- формулює свої геополітичні інтереси;
- бере активну участь у нарадах "великої сімки";
- взяла участь у миротворчій місії в 1999 р. у Косові;
- восени 2001 р. підтримала антитерористичну операцію США в Афганістані;

- проте не підтримала американське вторгнення до Іраку навесні 2003 р.

З 2000 р. — “доктрина Путіна”.

Основні принципи доктрини

1. Верховенство внутрішніх завдань.
2. Співробітництво, побудоване на політиці, реалізмі й балансі інтересів.
3. Суверенна рівність держав.
4. Невикористання сили.
5. Невтручання у внутрішні справи.
6. Боротьба з тероризмом.

Головні зовнішньополітичні пріоритети Росії

1. Країни СНД.
2. Росія ініціювала створення у жовтні 2000 р. Євразійського економічного співробітництва, до якого ввійшли Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан.
3. З 2001 р. почалося політичне зближення Росії зі США та іншими провідними західними державами.
4. Спостерігається формування російсько-китайського стратегічного партнерства. У червні 2001 р. підписано Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво між Росією і Китаєм.
5. Розширює свій вплив у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, бере участь в Організації Азійсько-Тихоокеанського співробітництва — АПЕК.
6. Росія декларувала можливість використання сили за межами Росії та СНД заради захисту своїх інтересів та інтересів союзників.

Геополітика — концепція, згідно з якою зовнішня політика держав визначається географічними факторами (положенням країни, природними ресурсами, кліматом тощо).

Висновки

1. Зовнішня політика Росії залишається імперською.
2. Зростає загроза з боку Росії безпеці сусідніх країн.
3. Росія не відмовилася від претензій на статус світової наддержави.

ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИБАЛТІЙСЬКИХ КРАЇН, БІЛОРУСІ, МОЛДОВИ, ДЕРЖАВ ЗАКАВКАЗЗЯ ТА СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Із здобуттям незалежності новостворені держави на теренах колишнього СРСР вирішують низку проблем:

- розбудова власної державності;
- формування політичної, економічної й соціальної сфер;
- необхідність входження в світове співтовариство.

У кожній незалежній державі здійснювалися політичні реформи.

1. Відбувався демонтаж колишніх державних і партійних структур.
2. Формувалися нові органи влади.
3. Відбувався розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову.
4. Утверджувалися демократичні принципи.
5. Формувалася багатопартійність.
6. У всіх колишніх республіках СРСР намагалися створити відповідну правову базу, яка відповідала б загальноєвропейським цінностям.

Назва держави	Політичний розвиток
Литва	<p>У роки горбачовської перебудови виразником національної ідеї в боротьбі за свободу і незалежність стала інтелігенція та створений нею у 1988 р. "Литовський рух на підтримку перебудови" — "Саюдіс". Керівництво республіканської парторганізації, очолюване А. Бразаускасом, включилося у демократизацію країни:</p> <ul style="list-style-type: none"> • була відмінена шоста стаття республіканської конституції про керівну роль компартії; • прийнято закони про політичні партії та засоби масової інформації; • ухвалено рішення про реорганізацію Литовської республіканської організації КПРС у самостійну Комуністичну партію Литви. <p>У березні 1990 р. перемогу на виборах до Верховної Ради Литви здобув "Саюдіс", а його лідер В. Ландсбергіс став спікером Литовського парламенту.</p> <p>11 березня 1990 р. Верховна Рада Литви прийняла Декларацію незалежності. 31 жовтня 1990 р. почала діяти литовська митниця. На ці кроки Литви</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Литва	<p>Москва відповіла економічною блокадою. У Литву були введені додаткові підрозділи десантних військ. Уранці 11 січня 1991 р. на вулицях Вільнюса з'явилися танки, які стріляли холостими залпами. Десантні підрозділи зайняли будівлю Департаменту охорони краю, Будинок преси. З промосковських політичних сил створено Комітет національного порятунку, метою якого було відновлення чинності радянської конституції в Литві. Десантники і спецпідрозділи союзного МВС оточили головний поштамп, телецентр і телебашню, в місті було запроваджено комендантську годину. В ніч на 13 січня 1991 р., застосувавши сльозоточивий газ проти мирних жителів, російські війська розпочали штурм телецентру. Було вбито 13 осіб, 163 отримали поранення. Але спроба військового перевороту в Литві провалилася.</p> <p>25 жовтня 1992 р. на всенародному референдумі прийнято Конституцію Литви, яка закріпила незалежний і демократичний характер республіки. Право законодавчої ініціативи отримали громадяни: 50 тис. із тих, хто має виборче право, могли подати свій проєкт закону, який повинен бути розглянутий. Запроваджувалася посада президента.</p>
Латвія	<p>Перебудовчі процеси в СРСР прискорили консолідацію патріотично налаштованих верств Латвії у Народний фронт Латвії, який розпочав боротьбу за повернення країни до незалежності.</p> <p>Навесні 1990 р. відбулися парламентські вибори, 2/3 місць на яких отримали політики, котрі обіцяли своїм виборцям домогтися створення самостійної й незалежної Латвії.</p> <p>4 жовтня 1990 р. 138 депутатів Верховної Ради Латвії проголосували за декларацію "Про відновлення незалежності латвійської республіки".</p> <p>14 січня 1991 р. загін міліції особливого призначення зробив невдалу спробу захопити Будинок радіо в Ризі, що призвело до загибелі трьох осіб.</p> <p>21 серпня 1991 р. Верховна Рада Латвії прийняла закон, за яким Латвія проголошувалася незалежною демократичною республікою. Основним законом</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Латвія	Латвії стала Конституція Латвійської республіки, прийнята 15 лютого 1922 р. і доповнена кількома поправками у 1993 і 1994 рр. До 31 травня 1994 р. з Латвії були виведені російські війська.
Естонія	У 1988 р. створено Народний фронт Естонії, що повів боротьбу за суверенітет республіки і здобув перемогу на парламентських виборах 1990 р. 30 березня 1990 р. Верховна Рада Естонії більшістю голосів прийняла постанову “Про державний статус Естонії”, в якому влада СРСР у республіці проголошувалася незаконною. 3 березня 1991 р. Всеестонський референдум щодо відновлення державної самостійності й незалежності Естонської республіки підтвердив, що більшість жителів Естонії підтримують незалежність. 28 червня 1992 р. на референдумі прийнято конституцію Естонської республіки. В Естонії політична стабільність.
<p>Висновки</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Найпоспідовніше конституційний процес і політичні реформи відбулися в країнах Прибалтики, які рішуче позбулися радянської спадщини. 2. Їхня правова система наближена до загальноєвропейських стандартів. 3. У своїй зовнішній політиці орієнтуються на країни Західної Європи та Скандинавії. 4. Литва, Латвія та Естонія відмовилися від участі в СНД і від розподілу майна СРСР. 5. Усі країни Балтії домоглися виведення зі своїх територій російських військ. 6. У всіх країнах Балтії були обмежені політичні права російськомовного населення і вони не мають громадянства, бо їхній процент був досить високий: у Латвії — 48%, в Естонії — 39%, латвійці становили меншість у всіх семи містах республіки. 7. Країни Прибалтики прагнуть стати повноправними членами європейського співтовариства. З 1999 р. — вони у НАТО, а з травня 2004 р. — у ЄС. 	

Назва держави	Політичний розвиток
Білорусь	<p>Липень 1994 р. Президентом обрано О. Лукашенка.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 1996 р. О. Лукашенко розігнав Верховну Раду, насадив зверху нову редакцію Конституції. 2. Глави регіонів призначає президент замість обрання їх. 3. О. Лукашенко став шукати зовнішніх “ворогів”, щоб пояснити негаразди в Білорусі: <ul style="list-style-type: none"> • було вислано з республіки фонд Сороса; • влітку 1998 р. вислано з дипломатичного селища “Дрозди” західних послів, які орендували тут дачі. У відповідь Європа згорнула всі кредитні лінії і відмовилася визнати нову законодавчу владу. 4. Напруженість у відносинах із Заходом режим О. Лукашенка намагається компенсувати поглибленням взаємовідносин з Росією: <ul style="list-style-type: none"> • Квітень 1996 р. Президенти обох країн підписали Договір про утворення Співдружності Білорусі й Росії. • 2 квітня 1997 р. Було підписано Договір про створення російсько-білоруського союзу. • 8 грудня 1999 р. Підписано Договір про створення Союзу держав Білорусі й Росії. 5. На сьогодні телефони всіх, хто викликає будь-яку підозру, прослуховуються. 6. Ті, хто не замовкає, просто зникають. Так, пропав безвісти экс-міністр внутрішніх справ Ю. Захаренко, фінансист В. Гончар та ін. 7. За твердженням президента, у Білорусі немає опозиції, а є “вороги народу”. 8. Значна частина “непокірних” опинилася у в'язниці: <ul style="list-style-type: none"> • у в'язниці перебував колишній міністр сільського господарства В. Леонов; • засуджений колишній прем'єр М. Чигир. 9. Закриваються опозиційні газети. 10. У жовтні 2004 р. О. Лукашенко провів референдум про продовження свого президенства ще на один строк.
<p>Висновок</p> <p>Президент О. Лукашенко встановив у країні авторитарний режим особистої влади, веде жорстоку боротьбу проти опозиції.</p>	

Назва держави	Політичний розвиток
<p>Молдова</p>	<p>Утворення Молдови одразу було ускладнено збройним конфліктом між Придністровською самопроголошеною республікою і офіційним Кишиневом (1993 р.).</p> <p>У Придністров'ї базувалася 14-та російська армія. З 1994 р. почався переговорний процес, який тривав до 1997 р. і припинив збройне протистояння.</p> <p>У 1997 р. в Москві за посередництва президента Росії Б. Єльцина та президента України Л. Кучми була підписана угода. Придністров'ю надавалася широка автономія з правом самостійності, якщо в майбутньому Молдова об'єднається з Румунією. Територіальна цілісність Молдови була збережена.</p> <p>У квітні 2001 р. президентом Молдови було обрано комуніста М. Вороніна.</p>
<p>Закавказзя</p>	<p>Держави Закавказзя — це регіон політичної нестабільності, політичних конфліктів та конфронтації, які посилювались від часів горбачовської перебудови.</p> <p style="text-align: center;">Вірмено-азербайджанський конфлікт</p> <p>З 1988 р. спалахнув вірмено-азербайджанський конфлікт щодо статусу Нагірного Карабаху, який згодом переріс у справжню війну.</p> <p>Листопад 1991 р. Верховна Рада Азербайджану ухвалила рішення про ліквідацію статусу Нагірно-Карабаської автономної області. У відповідь 10 грудня 1991 р. у Нагірному Карабасі було проведено референдум про державну незалежність і було проголошено Нагірно-Карабаську Республіку, сформовано уряд, парламент, встановлено тісні зв'язки з Вірменією (Нагірний Карабах заселений переважно вірменами). Це призвело до збройного конфлікту з Азербайджаном.</p> <p>Збройні сили Нагірного Карабаху і Вірменії завдали значних поразок азербайджанським військам і захопили частину території Азербайджану, на якій встановили "коридор" з Вірменією. Збройний конфлікт тривав до 1994 р. Значну увагу цьому регіону приділила ООН, було досягнуто перемир'я, але проблеми статусу Нагірного Карабаху залишилися невирішеними.</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Закавказзя	<p align="center">Грузино-абхазька війна</p> <p>Цілісності Грузії загрожували події в Абхазії. 25 серпня 1990 р. Верховна Рада Абхазької АРСР прийняла Декларацію про суверенітет Абхазії. 23 липня 1992 р. Було прийнято постанову про державну незалежність Абхазії. Серпень 1992 р. У відповідь Грузія ввела свої війська на територію Абхазії. Почалася грузино-абхазька війна, яка тривала з вересня 1992 р. по жовтень 1993 р. Росія надала Абхазії допомогу і та зуміла відстояти свої позиції, проголосивши Республіку Абхазію суверенною демократичною державою і суб'єктом міжнародного права. Але її ніхто не визнав. Щоб позбавити Абхазії підтримки Росії, Е. Шеварднадзе дав згоду на розміщення чотирьох російських баз на території Грузії. Грудень 1995 р. Країни СНД запровадили економічні санкції проти Абхазії. Росія сприяла тепер мирним переговорам Абхазії з Грузією, яка погодилася на перебуванні у складі Грузії на правах автономії.</p>
Південна Осетія	<p>З 1989 р. у Південній Осетії почалася боротьба за перетворення автономної області Грузії на незалежну державу. Грузія вдалася до силових методів. Згодом миротворчі війська у складі російського, північно-осетинського і грузинського батальйонів домоглися стабілізації обстановки. Січень 1992 р. У Південній Осетії було проведено референдум і за його результатами проголошено Південну Осетію незалежною республікою. Між Грузією і Південною Осетією довгі роки тривав переговорний процес, який не дав позитивних результатів. Напруженість триває і сьогодні.</p>
Вірменія	<p>Після здобуття незалежності Вірменія стала на шлях проведення ринкових реформ. Першим президентом країни став Леон Тер-Петросян, який був при владі до 1998 р. В країні важке економічне і політичне становище, повільно просувалися реформи, зростає “тіньовий капітал” і корупція.</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Вірменія	<p>У 1998 р. на президентських виборах переміг Роберт Кочарян, якого вдруге було переобрано у 2003 р. У Вірменії низький рівень життя населення, безробіття, повільно здійснюється структурна перебудова народного господарства. Набирає сили опозиція, влаштовуючи масові акції протесту проти існуючої влади (навесні 2004 р.).</p>
Грузія	<p>В період горбачовської перебудови в Грузії формувалися опозиційні рухи.</p> <p>Травень 1990 р. Президентом країни було обрано відомого письменника, правозахисника і дисидента З. Гамсахурдія.</p> <p>Січень 1992 р. У Грузії було сформовано Військову Раду, яка використала протиборство внутрішньополітичних сил, невдоволення економічними труднощами значної частини населення й усунула від влади З. Гамсахурдія.</p> <p>Березень 1992 р. Військова Рада оголосила про саморозпуск і створення Державної Ради на чолі з колишнім Першим секретарем ЦК КП Грузії, міністром закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе.</p> <p>Жовтень 1992 р. На загальних зборах було обрано новий парламент, головою якого став Е. Шеварднадзе.</p> <p>Листопад 1995 р. Е. Шеварднадзе обрано президентом країни.</p> <p>Грудень 2003 р. Внаслідок численних демонстрацій протесту народних мас, незадоволених фальсифікацією владою результатів парламентських виборів, на яких перемогла опозиція і щоб уникнути збройного протистояння, Е. Шеварднадзе добровільно пішов у відставку.</p> <p>Січень 2004 р. На позачергових парламентських виборах перемогу здобув лідер опозиції Михайло Саакашвілі, який орієнтується на західноєвропейські цінності і допомогу західноєвропейських структур та США на шляху демократичного розвитку й успішного проведення ринкових реформ.</p>
<p>Висновки Грузія дотримується прозахідної зовнішньополітичної орієнтації:</p>	

Назва держави	Політичний розвиток
	<ul style="list-style-type: none"> • 23 грудня 1994 р. Грузія підписала угоду про приєднання до програми НАТО “Партнерство заради миру”; • квітень 1996 р. Грузія підписала договір про співробітництво і партнерство з Євросоюзом у галузі економіки і торгівлі; • Грузія домагається реалізації програми Євразійського транспортного коридору “Європа — Кавказ — Азія”, який має з’єднати держави Закавказзя й Центральної Азії з Європою в обхід Росії.
<p>Азербайджан</p>	<p>Демократичні процеси в СРСР мали значний вплив на Азербайджан. Після розпаду СРСР в Азербайджані відбувалася гостра боротьба за владу, була здійснена серія переворотів. До влади повернувся Г. Алієв, колишній Перший секретар ЦК КП Азербайджану. Прийшовши до влади, Г. Алієв здійснив цілу низку важливих кроків, що забезпечили йому значну підтримку населення.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Азербайджан вступив до СНД, налагодив з колишніми радянськими республіками, а тепер незалежними державами, тісне економічне і політичне співробітництво. 2. Було досягнуто перемир’я в азербайджано-вірменському конфлікті, вирішення проблеми статусу Нагірного Карабаху було переведено в рамки переговорного процесу. 3. Продовжувалися економічні реформи. 4. Велика увага приділяється видобутку нафти, оснащенню нафтових промислів технікою, розробляються проекти транспортування каспійської нафти. 5. Підписано контракти про розробку покладів нафти на шельфі Каспійського моря із західними нафтовими компаніями. <p>Жовтень 2003 р. Відбулися вибори президента Азербайджану, на яких президентом країни був обраний син Г. Алієва Ільгам Алієв.</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Держави Центральної Азії	<p>У Казахстані, Киргизстані, Узбекистані, Таджикистані, Туркменістані авторитарні моделі державності.</p> <p>1. У цих країнах президенти продовжили свої повноваження після закінчення їхнього строку перебування при владі.</p> <p>2. Березневі події 2005 р. в Киргизстані називають “тюльпановою революцією”. Аскар Акаєв був змушений піти у відставку, відбулися вибори нового президента країни (липень 2005 р.), на яких перемогу здобув Курманбек Бакієв.</p> <p>У грудні 2005 р. відбулися президентські вибори в Казахстані. Нурсултан Назарбаєв у найближчі 7 років утретє виконуватиме обов’язки президента казахстану (уперше став президентом 24 квітня 1990 р.).</p> <p>3. Революційні події в Узбекистані (2005 р.) були розгромлені та потоплені в крові.</p> <p>4. В усіх середньоазійських республіках сформувалася кланова система влади, яка опирається на національні та релігійні традиції.</p> <p>5. Зростає вплив мусульманського духовенства.</p> <p>6. Демократизація цих країн є декоративною.</p> <p>7. У більшості держав Центральної Азії забезпечено мир, за винятком Таджикистану, в якій з 1992 р. триває збройний громадянський конфлікт між колишньою державно-партійною елітою та ісламськими фундаменталістами. Уряд заборонив діяльність партій та організацій, що підтримували під час конфлікту опозицію: (Ісламську партію відродження, Демократичну партію, Рух “Растохез” та ін.)</p> <p>У вересні 1993 р. на зустрічі керівників держав СНД було прийнято рішення про формування на території Таджикистану колективних миротворчих сил за участю військ Росії, Казахстану, Киргизстану, Узбекистану і Таджикистану для підтримання миру в Таджикистані й надання допомоги російським прикордонникам в охороні афгано-таджицького кордону, через який відбувається контрабанда наркотиків.</p> <p>8. У багатьох центральноазійських країнах склався “культ особи”. Активно “культ особи” туркмен-баши (батька туркменів) С. Ніязова насаджується в Туркменістані.</p> <p>9. У 90-х рр. спостерігається прагнення центральноазійських країн до тісної координації своєї діяльності.</p>

Назва держави	Політичний розвиток
Держави Центральної Азії	У 1994 р. підписано Ташкентський пакт (Росія, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан), який передбачає співпрацю в галузі оборони. У 1999 р. Узбекистан заявив про припинення своєї участі у цьому союзі.

Економічний розвиток країн Прибалтійських республік

У країнах Балтії (Литві, Латвії, Естонії) вже з 1991 р. розпочалася справжня економічна реформа, перехід до ринкової економіки.

1. Здійснено лібералізацію цін.
2. Почалася приватизація державної власності. Власність (нерухомість) поверталася колишнім власникам або їхнім нащадкам.
3. Проводилася структурна перебудова економіки.
4. Литовським громадянам було компенсовано за втрачене ними майно за роки радянської влади та за отримані від них за чотири десятиліття доходи.
5. Значні зусилля були спрямовані на фінансову стабілізацію.
6. Вводяться національні валюти та система валютного правління:
у Литві (1993 р.) — лит;
у Латвії (1993 р.) — лат;
в Естонії (1992 р.) — крона.
7. Земля передавалася сільським господарям згідно з Законом про передачу землі у приватну власність.
8. Ринкові перетворення були підтримані Заходом. Євросоюз виділив позики, розраховані на 7 років. Значна фінансова підтримка Європейського банку реконструкції та розвитку.
9. У другій половині 90-х рр. значний приплив у економіку країн Балтії іноземних інвестицій. Найбільшими інвесторами є Данія, Фінляндія, Швеція, Велика Британія, США.
10. Після приїзду президента США Б. Клінтона у 1994 р. до Риги було оголошено про створення Балтійсько-Американського фонду підприємництва для сприяння розвитку приватного сектора.

Наслідки

1. Протягом 90-х рр. помітно зросла частка сфери послуг в економіці (транспортні перевезення, транзит товарів в Європу через балтійські порти, фінансові послуги, туризм тощо).
2. У другій половині 90-х рр. уряди Балтії домоглися значних успіхів у зростанні життєвого рівня населення. Наприклад, середня зарплата в Естонії в цей час становила 280 доларів.
3. Країни Балтії вийшли з економічної кризи (найшвидше Естонія та Латвія, дещо пізніше Литва).
4. З 1994 р. в країнах Балтії почалося стійке зростання економіки.
5. Замість машинобудування, металообробки провідну роль в економіці почали відігравати переробка сільгосппродукції, лісова, деревообробна промисловість, виробництво предметів народного споживання.
6. Зростає експортна орієнтація промисловості й сільського господарства, поступово збільшується сфера послуг.

Висновок

Фактором економічного зростання Балтії стала політична стабільність, утворені суспільно-правові інституції, характерні для західноєвропейських країн.

Економічний розвиток Білорусі

З проголошенням незалежності в Білорусі із запізненням розпочалися економічні реформи, які здійснювалися повільно. До середини 90-х рр. в економіці країни відбувся глибокий спад:

- зменшився обсяг виробництва;
- знизився валовий внутрішній продукт (ВВП);
- зменшився рівень внутрішніх інвестицій;
- збільшувалася кількість збиткових підприємств у всіх сферах народного господарства;
- зростало безробіття;
- підвищувалися ціни на сировину й енергоносії;
- зростала інфляція.

У 1993–1994 рр. проводилася приватизація державної власності.

З обранням у липні 2004 р. президентом республіки О. Лукашенка реалізацію ринкових реформ було згорнуто. О. Лукашенко значно обмежив самостійні функції уряду в проведених економічної політики. Держава почала контролювати фінансові установи і проводити політику обмеження зростання курсу долара США.

З 1996 р. разом з розпуском Верховної Ради, відставкою прем'єра М. Чигиря ринкові реформи було зупинено. Встановлено жорсткий державний контроль за економічною діяльністю. З полиць продуктових магазинів зникли хліб, цукор, молоко, м'ясо й інші продукти та товари першої необхідності. В країні запроваджено картки і норми продажу в одні руки.

Висновки

1. Волонтаризм, силові методи керівництва народним господарством, штучне стримування цін і курсу іноземної валюти зумовили обвал національної економіки.
2. Це призвело до зближення економіки Білорусі з економікою Росії, поглиблення процесу російсько-білоруської економічної інтеграції.
3. Тісні економічні зв'язки з Росією, розрахунки з Росією за енергоносії бартером (продовольством) стали базою для корупції в державному апараті.
4. Фактично в Білорусі реанімовано "радянську систему" з дещо національним забарвленням.

Економічний розвиток Молдови

Формування національної економіки відбувалося у надзвичайно складних умовах. Лібералізація цін, гіперінфляція на початку 90-х рр. швидко "вимили" матеріальні і фінансові ресурси підприємств, значно знизили купівельну спроможність населення. Далася взнаки невідповідності господарських кадрів до роботи в нових умовах. Відбувся різкий спад виробництва, масове безробіття, зuboжіння населення.

Поки що не дала очікуваного результату й приватизація, повільно формується середній клас, який є основою стабільності в суспільстві. Відбулася "тінізація" та криміналізація економіки. Додаткових труднощів додав збройний конфлікт із невизнаними самопроголошеними республіками — Придністровською та Гагаузькою.

На сьогодні Молдова — переважно сільськогосподарська країна з невисоким рівнем життя населення. Повільно Молдова розпочала економічне відродження, намагаючись налагодити господарські зв'язки з сусідами і на Заході, і на Сході.

Економічний розвиток країн Закавказзя

Збройні конфлікти значно ускладнили перехід країн Закавказзя до мирного життя. Економічні перетворення здійснювалися повільно, відбулася "тінізація" та криміналізація економіки, сформувалася кланова економіка.

Подолати скрутну економічну ситуацію, низький рівень життя держави Закавказзя намагаються за допомогою іноземних інвестицій та грошових кредитів МВФ і Всесвітнього банку реконструкції та розвитку.

Азербайджан, який володіє багатими покладами нафти, проводить експансіоністську економічну політику щодо своїх сусідів, а також сподівається на значні зарубіжні інвестиції.

Грузія має важливе значення для забезпечення стратегічних інтересів Росії й Туреччини. Вона проводить прозахідну зовнішньополітичну орієнтацію.

У квітні 1996 р. Грузія підписала договір про співробітництво і партнерство в галузі економіки й торгівлі.

Висновок

Відсутність розвиненого ринку, його механізмів спричинили важке соціально-економічне становище в цьому регіоні, низький життєвий рівень населення.

Економічний розвиток Центральної Азії

Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан ще не розпочали реформування своєї економіки на ринкових засадах. Вони прагнуть під оболонкою незалежності зберегти старі феодально-комуністичні порядки, залучаючи на допомогу іслам та мусульманське духовенство.

Побоюючись наступу ісламу, а також керуючись власними інтересами, Казахстан та Киргизстан зробили кроки на зближення з Росією, на побудову демократичних правових світських держав, на проведення ринкових реформ.

Казахстан домогся значних успіхів у проведенні економічних реформ, 90% казахської економіки перебуває в приватних руках.

Економічна й політична стабільність країни приваблює іноземного інвестора. Іноземні інвестиції за роки незалежності становлять 40 млрд доларів. Казахстан першим на пострадянському просторі отримав від США і Європейського Союзу статус країни з ринковою економікою.

Упродовж останніх кількох років економічне зростання дорівнює 9–10%. Поступово розв'язується проблема без-

робіття. За даними Всесвітнього економічного форуму Казахстан у світовому рейтингу конкурентоспроможності посідає 61-ше місце, випереджаючи всі країни Співдружності Незалежних держав (СНД).

У 1993–1995 рр. країни Центральної Азії отримали 8,7 млрд доларів довгострокових іноземних інвестицій. Значна частина цих коштів призначена для розробки місцевих енергетичних і мінеральних ресурсів, для розвитку транспортної мережі. Іран споруджує залізницю до туркменського кордону, що з'єднає іранську мережу залізниць із центральноазійською. Посилюються інтеграційні процеси, формується євразійський ринок.

Рівень життя в Центральній Азії — один з найнижчих у світі. Незважаючи на те що в Казахстані, Туркменістані та Узбекистані багаті запаси нафти і газу, це не вплинуло істотно на рівень життя населення. Реформи в цих країнах просуваються повільно.

Казахстан, Туркменістан та Узбекистан разом із сусідніми країнами розробляють проекти видобутку й транспортування нафти й газу до Європи, що в майбутньому виведе ці держави на вищий ступінь економічного розвитку.

Висновки

1. В Центральноазійському регіоні не вирішено проблем бідності, зайнятості, прав людини, розвитку демократії.
2. Формування національних економік відбувається в складних умовах становлення авторитарних режимів.
3. Значних успіхів у реформуванні економіки домогся Казахстан, який першим із пострадянських держав одержав статус країни з ринковою економікою.

Відносини відновлених та нових незалежних держав із Україною

1. Прибалтійські країни активно співпрацюють із Україною:

- у квітні 2000 р. до Києва було здійснено візит Голови Сейму Литовської Республіки В. Ландсберга, відбулися його зустрічі з президентом України Л. Кучмою;
- між Україною й Естонією підписано низку міжнародних угод, що значно покращують розвиток економічних відносин між обома країнами;
- нормально розвиваються відносини з Латвією;
- країни Балтії й Україна активно співпрацюють у міжнародних організаціях.

2. Українсько-білоруські відносини розвиваються стабільно. Діє українсько-білоруська міжурядова комісія з економічного співробітництва. Традиційними стали зустрічі президентів і прем'єр-міністрів обох країн.
3. **Жовтень 1997 р.** Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан та Молдова створили спільний союз — ГУУАМ (за першими літерами назв держав-учасниць) з метою створення режиму вільної торгівлі. Значні надії Грузія, Азербайджан поклали на плани прокладання через їхню територію транскавказького нафтопроводу для транспортування в Європу каспійської та центральноазійської нафти. Ці плани підтримувала й Україна, бажаючи її транспортування через свою територію (нафтопровід Одеса — Броди).
4. Особливий інтерес для України становлять взаємини з Азербайджаном, Грузією, Туркменістаном та Узбекистаном щодо розв'язання проблеми енергоносіїв. Каспійський регіон важливий у цьому плані, бо його запаси сягають 25,7 млрд т нафти.
5. **19 квітня 1999 р.** Три президенти — Л. Кучма, Г. Алієв, Е. Шеварднадзе — у Поті урочисто проголосили про відновлення “шовкового шляху” із Центральної Азії у Європу через Україну й Кавказ.
6. Чимало спільних економічних і політичних інтересів України із Казахстаном, Киргизією, Вірменією.
7. Надзвичайно дружні відносини України й Грузії складаються на сучасному етапі з обранням на пост президентів В. Ющенко в Україні та М. Саакашвілі в Грузії.

Тема 5. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОГО ДОМІНУВАННЯ В СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

ВСТАНОВЛЕННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Передумови встановлення комуністичних режимів у східноєвропейських країнах

1. Країни Східної Європи внаслідок розгрому фашистської Німеччини були визвалені військами Радянської Армії. З того часу сім країн регіону — Румунія, Угорщина, Болгарія, Польща, Чехо-Словаччина, Югославія, Албанія,

а також радянська зона окупації Німеччини — потрапили в повну залежність від СРСР.

2. Популярність серед широких верств населення східноєвропейських країн Радянської армії, яка визволила Європу від фашизму.
3. Комуністичні партії цих країн брали участь у русі Опору і сподівалися після розгрому фашизму при допомозі СРСР захопити владу.
4. Місцева буржуазія була ослаблена.

ВСТАНОВЛЕННЯ В СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ “РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ” СОЦІАЛІЗМУ

Етапи встановлення комуністичних режимів

Перший етап

1. До влади в цих країнах прийшли Народні фронти, які склалися з кількох партій та організацій, орієнтовані на боротьбу з окупантами і пронімецькими режимами, за відновлення національної незалежності, демократичних свобод. Сформовані коаліційні уряди, за винятком Албанії й Югославії, де уряди були однопартійними, склалися з комуністів, які почали значні соціальні перетворення.
2. Коаліційні уряди протрималися недовго: у Болгарії — до січня 1945 р., у Румунії — до лютого 1945 р., в Угорщині — до весни 1947 р., у Чехо-Словаччині — до лютого 1948 р.
3. Були ліквідовані фашистські партії та організації.
4. Поновлювалася дія демократичних конституцій.
5. У багатьох країнах поновлювали свою роботу парламенти.
6. Створювалися нові органи місцевого управління — національні комітети.
7. У деяких країнах ще зберігалася монархічна форма правління (Болгарія, Румунія, Югославія).

Другий етап

1. Підтримка з боку СРСР комуністів в урядах східноєвропейських країн створювала сприятливі умови для поступового витіснення комуністами своїх союзників по Народних фронтах.
2. Ліквідується поміщицьке землеволодіння (крім Болгарії, де не було поміщицького землеволодіння).
3. Були націоналізовані промислові підприємства й банки, які належали фашистам та їхнім поплічникам.

4. Здійснювалися соціальні реформи, створювалися умови для здобуття освіти й користування культурними цінностями.
5. На цьому етапі ще не йшлося про ліквідацію приватної власності.
6. Ще зберігалася багатопартійність, плюралізм думок, різноманітність форм власності.
7. Велику роль почало відігравати створене у 1947 р. Комуністичне інформаційне бюро (Комінформбюро). До нього увійшли представники дев'яти Комуністичних партій Європи: СРСР, Болгарії, Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини, Угорщини, Югославії, Італії, Франції.
Формально Комінформбюро ставило своєю метою координацію діяльності компартій, обмін досвідом роботи. Фактично мало стати інструментом радянського керівництва компартіями, контролю за їхньою діяльністю і засобом поширення комуністичної експансії.

Третій етап

Встановлення комуністичних режимів “радянського зразка”:

- у Болгарії та Румунії — восени 1947 р.;
- у Чехо-Словаччині — в лютому 1948 р.;
- в Угорщині — в березні 1948 р.

1. Зникла представницька демократія з її вільними виборами.
2. Встановлюються однопартійні комуністичні диктатури.
3. Права та свободи громадян формально декларувалися, а в реальному житті не визнавалися.
4. Керівна роль належить Комуністичним партіям.
5. Встановлюється партійний контроль над усіма державними органами та суспільним життям.
6. Складаються режими одноособової влади.
7. “Культи” місцевих вождів:
 - Б. Берута — у Польщі;
 - Й. Броз Тито — в Югославії;
 - К. Готвальда — у Чехо-Словаччині;
 - Г. Георгіу-Деж — у Румунії;
 - М. Ракоші — в Угорщині;
 - Е. Ходжа — в Албанії.
9. Головною опорою влади стають силові структури, насамперед репресивні органи.
10. Проводяться репресії, проте вони не були такими масовими, як у СРСР.
11. Знищується ринкова економіка та економічні свободи.
12. Згортається дрібнотоварне виробництво.

13. Здійснювалася індустріалізація, яка мала прискорений характер.
14. Проводиться примусова колективізація, руйнування міцних селянських господарств, які давали вагому частку товарної продукції.
Виробниче кооперування було завершено:
У Болгарії — в 1958 р.;
НДР, Чехо-Словаччині — в 1960 р.;
Угорщині — в 1961 р.;
Румунії — в 1962 р.
Тільки в Польщі та Югославії соціалістичний сектор у сільському господарстві не перевищував 20%.
15. Було запроваджено централізоване управління.
16. Запанувала командно-адміністративна розподільча система.
17. Утверджується марксистсько-ленінська ідеологія.
18. Здійснюється ідеологізація культури, науки, освіти.
19. Була запроваджена політична цензура засобів масової інформації.

Висновки

1. У східноєвропейських країнах утвердилася тоталітарна модель державного ладу радянського зразка.
2. У 1949 — 1952 рр. у країнах Східної Європи в ході політичних процесів і репресій було ліквідовано так зване національне крило комуністичних партій, що виступили за збереження національного суверенітету своїх країн.
3. Уже в першій половині 50-х рр. виникли диспропорції в економічному розвитку: при швидкому зростанні важкої індустрії значно відставало сільське господарство й виробництво товарів широкого вжитку, знизився життєвий рівень населення.

“Народна демократія”

Коли Червона Армія окупувала Центральну і Південно-Східну Європу, то зразу ж сприяла встановленню політичних режимів, які називалися “народними демократіями”. Формувалися Тимчасові коаліційні уряди, що створювали ілюзію демократичного розвитку. Влада фактично в таких урядах належала комуністам. За підтримки СРСР швидко були сформовані комуністичні уряди без блоку коаліційних партій:

- у Болгарії та Румунії — у 1947 р.;
- у Чехо-Словаччині — в лютому 1948 р.;
- в Угорщині — в березні 1948 р.

Доступившись до влади, комуністичні уряди почали втілювати в життя сталінську модель побудови соціалізму. У східноєвропейських країнах було проголошено встановлення диктатури пролетаріату у формі народної демократії за керівної ролі Комуністичних партій.

“Народна демократія” — це форма політичної організації суспільства, що утвердилася в країнах Східної Європи. Це насильницьке знищення народно-демократичних режимів і коаліційних урядів та заміна їх тоталітарними режимами “радянського зразка”.

Мета “народної демократії”

1. Викорінення господаря.
2. Знищення ринку та приватної власності.
3. Заборона економічних та політичних свобод.
4. Побудова міфічного “світлого майбутнього”. Здійснювався жорсткий контроль з боку СРСР над країнами Східної Європи, лише Югославія на чолі з Й. Броз Тито проводила самостійну політику.

Наростання внутрішньої нестабільності в 50–70-х рр.

Наприкінці 40-х рр. Югославія перша спробувала вийти за межі радянської моделі соціалізму. Це був перший вияв невдоволення політикою радянської імперії.

Цей конфлікт врегульовано, коли у 60-х рр. СРСР визнав право Югославії будувати соціалізм за власною моделлю.

1953 р. Незадоволення робітників НДР підвищенням тарифних норм та організацією за зразком СРСР соціалістичного змагання.

Робітники у Східному Берліні організували демонстрацію, яка загрожувала перетворитися на відкритий бунт.

У 300 містах і селищах НДР страйкувало понад 400 тис. осіб. За допомогою радянських військ виступи було придушено: загинуло 200 робітників, тисячі було ув'язнено.

28 червня 1956 р. У Познані (Польща) тисячі робітників вийшли на вулиці, вимагаючи “хліба і свободи”, проведення вільних виборів, виведення з країни радянських військ. Виступи були жорстоко придушені військами. Були жертви: 100 осіб загинуло, кілька сотень поранено, понад 300 заарештовано.

23 жовтня 1956 р. Початок повстання народних мас в Угорщині. В Будапешті тисячі людей вийшли на демонстрацію. Вони вимагали встановлення демократичного ладу і виве-

дення радянських військ.

До влади прийшло нове керівництво на чолі з Імре Надем, бо старе попереднє керівництво (М. Ракоші, Е. Гере) припустилося грубих помилок у своїй політиці: порушувалася законність, погіршився життєвий рівень народу, зменшилася зарплата, зросли ціни.

Імре Надь заявив про відновлення політичного плюралізму, про вихід Угорщини з Варшавського договору і звернувся за допомогою до військ НАТО. Прорадянські сили на чолі з Я. Кадаром звернулися за допомогою до СРСР. Радянські війська ввійшли до Будапешту і придушили повстання. Загибло 3 тис. угорців, до в'язниці було кинуто 28 тис. осіб, близько 500 (у тому числі й Імре Надя) було страчено. Десятки тисяч угорців залишили свою батьківщину.

1968 – 1970 рр. Відбувалися виступи народних мас Польщі, які протестували проти погіршення рівня життя.

1968 р. Події в Чехо-Словаччині.

Січень 1968 р. Відбулася зміна керівництва Чехо-Словаччини, яке очолив О. Дубчек. Він розробив програму політичних та економічних реформ:

- намагався побудувати “соціалізм з людським обличчям”;
- скасовувалася цензура;
- намагався демократизувати суспільство;
- втілити в життя свободу слова;
- надати свободу засобам масової інформації.

У Чехо-Словаччині почався процес демократизації, що отримав назву „празька весна”. Всі ці заходи О. Дубчека стурбували СРСР.

Ніч на 21 серпня 1968 р. У Чехо-Словаччину були введені війська п'яти держав — членів Варшавського договору — СРСР, НДР, Польщі, Болгарії, Угорщини. Чехословацькі патріоти, переважно молодь, чинили опір. О. Дубчека було усунуто від влади і відправлено у заслання. На чолі Чехо-Словаччини поставили Г. Гусака — вірного СРСР.

Листопад 1971 р. Заворушення в Хорватії, учасники яких виступили з вимогами відокремлення від Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії.

1980–1981 рр. Криза в Польщі. Великого авторитету набула нова профспілкова організація “Солідарність” на чолі з електриком Гданської корабельні Лехом Валенсою. На

початку 80-х рр. прихильників “Солідарності” налічувалося до 10 млн осіб.

Наприкінці 1981 р. У країні було запроваджено військовий стан.

Причини наростання внутрішньої нестабільності

1. Панування диктатур партійно-державного апарату, які базувалися на репресіях, примусі й повністю виключали демократію.
2. У цих країнах не проводилася власна внутрішня і зовнішня політика, а насаджувалася з боку СРСР.
3. Східноєвропейські країни були ізольовані від західноєвропейських країн.
4. Ігнорувалися національні, соціально-економічні особливості кожної з країн, відбувалося насильницьке руйнування національних традицій.
5. Трудящі були позбавлені власності, відірвані від засобів виробництва.
6. Екстенсивні методи виробництва та командно-адміністративна система управління економікою, відсутність конкуренції та економічних стимулів до праці погіршували якість продукції, яка була неконкурентоспроможною на світовому ринку, що викликало загальне незадоволення населення.
7. Відсутність ринкових механізмів саморегулювання економіки, слабкість розвитку сільського господарства породжували імпорт продовольства, що викликало незадоволення населення.
8. Загальна технологічна відсталість, за винятком військово-промислового комплексу.
9. Сприяли наростанню внутрішньої нестабільності:
 - успіхи країн Західної Європи у відновленні економіки у післявоєнний період;
 - високий рівень життя населення країн Західної Європи;
 - смерть Й. Сталіна і початок “відлиги” в СРСР;
 - критика “культу особи” Й. Сталіна на XX з’їзді КПРС.

Революції наприкінці 80-х — на початку 90-х рр., їхній характер, спільні риси та особливості

Події 1989–1990 рр. ми називасмо революціями, бо вони якісно змінили соціально-економічні й суспільно-політичні відносини.

Демократичні революції відбулися у країнах Східної Європи — Польщі, Угорщині, Чехо-Словаччині, Румунії, Болгарії, Східній Німеччині, Албанії, Югославії.

Передумови революцій:

1. Перебудовчі процеси в СРСР.
2. “Нове політичне мислення” у зовнішній політиці СРСР, визнання права народів Східної Європи самостійно обирати шлях свого розвитку.
3. Посилення реформаторських елементів у комуністичних партіях і дискредитація консервативного неосталінського керівництва в роки перебудови.

Причини революцій:

1. Криза тоталітарних режимів, насамперед у СРСР.
2. Політичне банкрутство керівництва правлячих партій східноєвропейських країн.
3. Небажання більшості населення жити в умовах тоталітарного режиму.
4. Неспроможність адміністративно-командних методів управління вивести країну з економічної й політичної кризи.
5. Банкрутство соціалістичної системи господарювання, що породжувала злидні, несвободу та беззаконня.
6. Масове невдоволення існуючими порядками.

Характер революцій: демократичні, національно-визвольні, антитоталітарні.

Рушійні сили революцій: інтелігенція, студенти, молодь, робітничий клас.

Спільні риси:

1. Вони розгорталися майже одночасно в усіх країнах (1989 – 1990 рр.).
2. У всіх країнах спочатку відбувалася зміна влади, а потім політичні, соціально-економічні перетворення.
3. Народ прагнув ліквідувати монопольну владу правлячої партії, встановити демократичні форми правління і на основі широкої демократії оновити соціально-економічне й політичне життя суспільства.
4. У всіх країнах широка участь у революційних подіях народних мас.
5. Революції сприяли зростанню політичної активності народів, їх прагненню побудови цивілізованих держав.

Особливості революцій:

У різних країнах революції здійснювалися різними шляхами:

1. Мирні, безкровні:

- у Чехо-Словаччині (“оксамитова революція”), Болгарії, НДР — мирні революції, коли було усунено від влади партійно-державну номенклатуру;
- у Польщі внаслідок проведення виборів і перемоги багатомільйонної “Солідарності”;
- в Угорщині демократичні революційні перетворення розпочалися зверху реформаторським крилом УСРП (Угорської Соціалістичної Робітничої партії). На всіх етапах зламу тоталітаризму не було масових виступів трудящих;
- в Албанії — останньої й найвідсталішої серед комуністичних держав Європи із запізненням відбувся злам тоталітарної системи мирно.

2. Кровопролитті:

- у Румунії внаслідок всенародного повстання;
- у Югославії поєднувався процес розвалу тоталітаризму з міжособною війною і розвалом держави. Розгорілася громадянська війна, що набула характеру міжетнічного і міжконфесійного (міжрелігійного) конфлікту.

Наслідки революцій:

1. Крах комунізму як теорії й практики.
2. Крах тих партій, що стояли на платформі марксизму-ленінізму.
3. Формується багатоукладна економіка, яка базується на ринкових засадах.
4. Виникла й діє багатопартійна система з її свободами та правами людини.
5. Закінчилася конфронтація між Сходом і Заходом, покладено кінець “холодній війні”.
6. Швидкими темпами почало здійснюватися реформування суспільства.
7. Утвердився конституційно-парламентський механізм зміни влади.
8. Відбувається перехід від тоталітаризму до демократії та сучасного цивілізованого суспільства.

Значення революцій:

1. Вивели з-під комуністичного впливу на шлях свободи і демократії всю Східну Європу з населенням 140 млн осіб.
2. Вони були кроком до ліквідації штучного розколу Європи і всього світу.
3. Відбувся розпад соціалістичного табору.
4. На політичній карті Центральної та Південно-Східної Європи відбулися значні зміни:

- 1990 р. припинила своє існування Німецька Демократична Республіка (НДР);
 - з 26 червня 1991 р. припинила існування Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ);
 - з 1 липня 1991 р. перестала діяти Організація Варшавського Договору.
5. У всіх країнах Східної Європи повернулися до утвердження цінностей демократії, правової держави, ринкової економіки, громадянського суспільства.
 6. Розпочався процес європейської інтеграції.

Висновки

1. Демократичні революції у Центральній та Східній Європі — це важлива подія другої половини ХХ ст.
2. Привели до кардинальних змін всередині країни.
3. Показали, що сталінська модель нового суспільства зазнала краху.
4. Стали кроком до становлення цілісного світу.
5. Викликали нове співвідношення сил в Європі.

Революції наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. у країнах Східної Європи

З приходом М. Горбачова до влади в СРСР, внаслідок політики “нового політичного мислення” тиск СРСР на країни Східної Європи перестав діяти і соціалістичні режими почали розвалюватися.

1989 р. — це переломний рік у відході країн Східної Європи від соціалізму “радянського зразка” до європейської цивілізації.

Польща

Червень 1989 р. На парламентських виборах правляча Польська Об'єднана Робітничка партія (ПОРП) зазнала поразки. Профспілкова організація “Солідарність” здобула більшість. Один з її керівників Тадеуш Мазовецький став головою уряду. Лідер “Солідарності” Лех Валенса у 1990 р. був обраний президентом Польщі. У 1996 р. президентом Польщі став А. Кваснєвський. У країні розпочалися економічні реформи.

Угорщина

1988 р. Початок осмислення необхідності перетворень на Конференції Угорської Соціалістичної Робітничої партії

(УСРП), де було визнано необхідність проведення політичних та економічних реформ.

1989 р. Розпочалося створення багатопартійної системи.

23 жовтня 1989 р. Проголошена Угорська Республіка і прийнято поправки до конституції, які свідчили про демократизацію країни.

Навесні 1990 р. Відбулися вибори до парламенту, на яких перемогла опозиція.

1991 р. З Угорщини виведено радянські війська. Розпочався процес формування ринкових і правових основ угорського суспільства.

Чехо-Словаччина

Листопад 1989 р. У Чехо-Словаччині розпочалися багатотисячні демонстрації. Комуністична партія Чехо-Словаччини зазнала краху.

Грудень 1989 р. Президентом Чехо-Словаччини був обраний відомий дисидент і письменник Вацлав Гавел.

1991 р. З Чехо-Словаччини були виведені радянські війська. Ці події дістали назву "оксамитової революції", бо вони відбувалися мирно.

1992 р. На виборах у Чехії й Словаччині перемогу здобули партії, що виступали за розз'єднання Чехо-Словаччини на дві держави — Чехію і Словаччину.

31 січня 1993 р. Чехо-Словаччина як єдина держава перестала існувати.

Німецька Демократична Республіка

9 листопада 1989 р. Було відкрито кордон між Східним і Західним Берліном і зруйновано Берлінську стіну.

1 липня 1990 р. НДР і ФРН об'єдналися в економічний, соціальний і валютний союз.

12 вересня 1990 р. У Москві міністри закордонних справ СРСР, США, Великої Британії, Франції, ФРН і НДР уклали договір про остаточне врегулювання німецького питання.

1 жовтня 1990 р. НДР увійшла до складу ФРН.

Болгарія

Генеральний секретар болгарської комуністичної партії Тодор Живков був знятий з усіх керівних посад.

Листопад 1989 р. До влади в Болгарії прийшли реформатори. Лідерство серед опозиційних сил належало Союзу демократичних сил.

Грудень 1990 р. Було сформовано коаліційний уряд, до складу якого ввійшли колишні комуністи й опозиціонери. У країні розпочалися ринкові перетворення, на шляху яких були великі труднощі.

Румунія

У Румунії з 1965 р. існувала диктатура Чаушеску.

17 грудня 1989 р. В м. Тимішаарі була розстріляна мирна демонстрація. Ці події — початок революції.

Чаушеску оголосив про введення надзвичайного стану та віддав наказ стріляти в демонстрантів. Це вже не могло зупинити народного виступу, до якого приєдналася армія. Чаушеску разом з дружиною втекли, але були затримані й 25 грудня 1989 р. розстріляні.

Влада перейшла до Фронту національного порятунку на чолі з Іоном Ілієску, якого 1992 р. обрали президентом. Створювалися політичні партії, впроваджувалися ринкові відносини.

Югославія

Тут відбувалися дуже складні зміни, які супроводжувалися війнами і конфліктами.

Югославія складалася з шести республік.

1991 р. Зі складу Югославії вийшли Боснія і Герцеговина, згодом — Словенія, Хорватія і Македонія.

Залишилися у складі єдиної держави Союзної Республіки Югославії Сербія і Чорногорія. Політику нової держави — Союзної Республіки Югославії — цілковито визначало сербське керівництво на чолі з лідером Союзу комуністів Сербії, перейменованого на Соціалістичну партію Сербії, Слободаном Милошевичем. У Югославії виявилось переплетення національних, соціальних і релігійних проблем. Почалася громадянська війна, яка забрала життя сотень тисяч осіб, мільйони людей були переселені або стали біженцями. Для врегулювання конфлікту використовуються сили ООН і НАТО.

ПОЛЬЩА

Встановлення комуністичного режиму

Взимку 1944–1945 рр. Польщу було визволено від німецько-фашистських окупантів Червоною Армією. Обстановка в Польщі була складною, бо в боротьбі за владу протистояли дві політичні сили — Польський комітет національного визволення, підтримуваний СРСР, та Крайова рада народова, підтримувана польським емігрантським урядом.

28 червня 1945 р. Був створений коаліційний Тимчасовий уряд національної єдності, до якого ввійшли і представники емігрантського уряду С. Миколайчика (одержали 4 міністерських портфелі з 23). Основу уряду становили комуністи — члени Польської Робітничої партії (ПРП). Комуністи контролювали: армію, силові міністерства, в тому числі й Міністерство громадської безпеки.

Коаліція — угода кількох політичних партій про утворення уряду з представників цих партій (коаліційний уряд).

Заходи Тимчасового уряду національної єдності

1. Проведена аграрна реформа. Конфісковано володіння громадян Третього рейху та зрадників, а також землі поміщиків. Земля передавалася у трудову власність сільськогосподарських робітників і малоземельних селян. Польські селяни отримали 6 млн 70 тис. га землі. Це забезпечило підтримку народно-демократичного режиму з боку значної частини селян. Однак вона привела до зниження продуктивності праці та товарності сільського господарства.
2. Усі великі та середні підприємства стали державною власністю згідно з декретом про націоналізацію від 3 січня 1946 р. Наприкінці 1946 р. під контролем держави вже перебувало 11,4 тис. промислових підприємств, або 94%.
3. Під час грошової реформи і створення Національного банку приватні банки не змогли обміняти гроші й припинили своє існування. Патріотичні сили Польщі продовжували боротьбу проти прорадянського режиму. У лавах національного підпілля боролосся до 150 тис. осіб.

Січень 1947 р. Відбулися вибори до першого післявоєнного польського парламенту — Законодавчого Сейму. Вважають, що вибори були сфальсифіковані. В результаті 80% голосів отримала ПРП (Польська Робітничка партія) прорадянської орієнтації.

Сейм прийняв “Малу Конституцію”. Було відновлено інститут президентства. Першим президентом Польської Республіки став Болеслав Берут. Розпочалися репресії проти опозиції. З уряду було витіснено опозиційних діячів.

Жовтень 1947 р. С. Миколайчик мусив емігрувати за кордон, а створена ним Польська Селянська партія була розгромлена. Отже, у Польщі утворився політичний режим тоталітарного типу з монопольною владою ПОРП (Польської Об’єднаної Робітничої партії).

1948 р. ПОРП була утворена внаслідок злиття Польської Робітничої партії (ПРП) і Польської Соціалістичної партії (ПСП).

Заходи комуністичного режиму

1. Формально Польща була багатопартійною, але головна роль у політичному житті належала ПОРП.
2. Насамперед було проведено чистку самої партії. До 1954 р. з ПОРП було виключено 155 тис. її членів.
3. У 1952 р. була ухвалена Конституція Польської Народної Республіки (ПНР), ліквідовано посаду президента, створено колективний орган керівництва — Державну Раду.
4. Насаджувався культ “вірного соратника Й. Сталіна” Б. Берута.
5. Розпочалася ідеологізація науки і культури.
6. Щоб розправитися з католицькою церквою, яка мала великий вплив у Польщі, був виданий декрет 9 лютого 1953 р., який підпорядкував внутрішнє життя Польщі світській владі.
7. Відбудова економіки здійснювалася на “планових” засадах радянського зразка.
8. Розпочалася індустріалізація країни. Шестирічним планом соціально-економічного розвитку країни на 1950–1955 рр. передбачалося будівництво 1425 великих підприємств.
9. Значна увага приділялася розвитку чорної металургії, енергетики, суднобудування, хімічної та вугільної промисловості.
10. Проводилося кооперування села. Але сільське господарство залишалося і далі дрібновласницьким. До 1955 р. було створено лише 10 тис. кооперативів, яким належало 9,2% загальної площі сільськогосподарських угідь.
11. Були повністю зруйновані підвалини ринкової економіки й остаточно формувалася адміністративно-командна система управління економікою.

Операція “Вісла” (квітень — липень 1947 р.)

Березень 1947 р. Заступник міністра національної оборони Польщі генерал К. Сверчевський потрапив у засідку загонів УПА і був убитий. Загибель генерала було використано для боротьби з українським підпіллям.

На засіданні Політбюро ЦК ПРП було ухвалено рішення про акцію “Вісла” — масове виселення українців з Посяння, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя у західні та північні райони Польщі.

Ця акція здійснювалася силами спеціально створеної групи “Вісла” чисельністю 20 тис. осіб, якою командував генерал С. Моссор.

Підрозділи Війська Польського оточували українські села і силою відправляли українців на нові місця проживання (було відправлено понад 140 тис. осіб).

Тих, кого підозрювали у зв'язках з УПА, відправляли спочатку до табору Явожно.

У період з травня 1947 р. по січень 1949 р. через Явожно пройшло 3936 осіб, до 200 осіб загинуло від тортур і виснаження.

Акція “Вісла” мала на меті не тільки розгром УПА (було вбито 655, взято в полон 1466 вояків), а й ліквідацію української національної меншини. У серпні 1990 р. сенат Республіки Польща виступив із спеціальною заявою, в якій засудив операцію “Вісла” в політичному і моральному плані.

Кризи 50 – 80-х рр.

1956 р. — перша криза тоталітарної системи в Польщі. Уряд пішов на перегляд трудових норм, розцінок, внаслідок чого прибутки робітників знизилися. Це стало приводом для виступу робітників на машинобудівному заводі у м. Познані. Робітники застрайкували. Страйк підтримали інші підприємства міста. Масова маніфестація переросла у повстання.

Повсталі штурмом узяли тюрму, звільнили в'язнів і захопили зброю охорони. Були атаковані будинки суду, прокуратури, місцевого комітету ПОРП, радіостанції та ін. Для придушення виступу були використані війська. Загинуло 74 особи, поранено понад 575 осіб, заарештовано 300.

У Польщі було розроблено план реформ “польського шляху до соціалізму”:

1. Дещо децентралізовано управління економікою.
2. Обмежено повноваження служб безпеки.
3. Пом'якшена цензура преси.
4. Взято курс на співіснування державної, кооперативної та приватної власності в сільському господарстві.
5. Розпочалося співробітництво з католицькою церквою.
6. Розпочався розвиток дрібного виробництва і приватної роздрібною торгівлі. Але наприкінці 50-х рр. реформи були згорнуті, поступово відбувалася реставрація попереднього режиму.

1968 р. Протест студентів на заборону в столичному театрі інсценувати поеми “Дзяди”, в яких був нібито натяк на тодішні порядки в Польщі. Почався мітинг студентської молоді, який був розігнаний міліцією. 35 осіб було заарештовано. Студентів Варшави підтримали студенти Любліна, Познані, Гданська. Влада силою придушила ці виступи:

2730 осіб було затримано;

688 осіб потрапили під слідство;

360 було заарештовано;

багатьох викладачів вищих закладів освіти було звільнено з роботи.

14 грудня 1970 р. Розпочався страйк робітників судноверфей Гданська й Гдині у відповідь на підвищення цін. До протестів приєдналися робітники інших міст. Сили правопорядку застосували вогнепальну зброю проти демонстрантів у Гданську. Було вбито 44 особи, 1164 поранено.

1976 р. Масові виступи трудящих проти урядового рішення про підвищення цін на основні продукти харчування. До учасників виступів були застосовані репресії.

1980 р. У Польщі знову відбулися страйки проти рішення уряду підвищити ціни на м'ясо. У страйках, що охопили всю країну, брали участь робітники, селяни, студенти, службовці. На бік народу стала католицька церква.

Створення “Солідарності”

Масові виступи трудящих 1976 р. послугували поштовхом до створення Комітету захисту робітників, який у 1977 р. був перетворений на Комітет громадського самозахисту.

У Краківському університеті створено студентський Комітет солідарності. Згодом такі комітети були створені

у навчальних закладах Варшави, Познані, Вроцлава, Гданська та ін.

Вересень 1979 р. Була заснована опозиційна організація **Конфедерація незалежної Польщі**. Серед робітників створювалися **незалежні профспілки**, які своєю метою проголосили захист економічних, правових інтересів трудящих. Моральну підтримку незалежним профспілкам надавала католицька церква.

1980 р. Під час страйку проти підвищення цін на м'ясо у Гданську представники міжзаводських страйкових комітетів ухвалили рішення про створення незалежної профспілки **"Солідарність"**, на чолі якої став електрик гданської судноверфі Лех Валенса.

10 листопада 1980 р. Була офіційно зареєстрована нова незалежна профспілка **"Солідарність"**, що перетворилася на громадсько-політичне об'єднання антикомуністичного спрямування, яке прагнуло повалити в Польщі соціалістичний лад.

Осередки **"Солідарності"** створювалися по всій країні, через рік її лави зросли до 9,5 млн осіб.

1981 р. У Польщі був запроваджений військовий стан, заборонено діяльність усіх опозиційних організацій, введено армійське патрулювання міст і сіл, встановлено військовий контроль за роботою підприємств, усіх лідерів **"Солідарності"** було заарештовано.

1982 р. Власті прийняли рішення про заборону **"Солідарності"**, яка перейшла на нелегальний стан. Підпільні структури **"Солідарності"** отримали значну фінансову допомогу через закордонні представництва **"Солідарності"**. Військовий режим не зміг вирішити назрілих проблем. Невдоволення в країні наростало.

Лех Валенса

(народився 1943 р.)

Один із лідерів незалежної профспілки **"Солідарність"** у 1980–1991 рр.

Президент Польщі з грудня 1990 по 1995 рр.

Лауреат Нобелівської премії миру 1983 р.

Видний громадський і політичний діяч Польщі, один із східноєвропейських політиків, який з успіхом виступив проти комуністичної диктатури.

Народився 29 вересня 1943 р. у селянській родині у с. По-

пово. У 1961 р. закінчив профтехучилище. Працював електриком на судноверфі у Гданську.

Вперше Л. Валенса активно брав участь у страйку 1970 р. Був обраний членом страйкового комітету. У нього було велике бажання стати лідером, мав прекрасні ораторські здібності, прагнув вирішити конфлікти без кровопролиття. У 1976 р. Л. Валенса виступив на зборах робітників із критикою діяльності профспілок, які співпрацюють із урядом. За це був звільнений з роботи за скороченням штатів. У 1980 р. Л. Валенса увійшов до групи, яка створила незалежні профспілки "Солідарність". Його арештовували у 1981 р.

Став відомий на весь світ. У Гданськ до Валенси приїжджали М. Тетчер і Дж. Буш старший. Його промову слухали конгресмени у Конгресі США, йому аплодувала Франція під час його візиту в цю країну. В 1983 р. одержав Нобелівську премію миру.

У січні 1989 р. появився на телеекрані в дебатах із головою офіційних профспілок. Свого опонента Лех Валенса розгромив повністю і став найпопулярнішим політиком.

У грудні 1990 р. Лех Валенса був обраний президентом.

На посаді президента популярність упала. Його звинувачували у згортанні демократії, критикували за переоцінку своїх здібностей, за порушення Конституції.

На президентських виборах 1995 р. одержав поразку. Новим президентом Польської Республіки став Олександр Кваснєвський.

Л. Валенса зі своєю сім'єю проживає у Гданську, де побудував новий дім на кошти, одержані від видання книг і читання лекцій на Заході. На ці самі кошти утримується Інститут ім. Валенси в Варшаві. На гонорар від Нобелівської премії побудував поліклініку для суднобудівників у Гданську. Лех Валенса — глибоко релігійна людина, прекрасний сім'янин, у нього семеро дітей.

У народі за малий зріст його називають "маленький капрал", "маленький лицар". Він "найзнаменитіший поляк кінця ХХ століття".

Під час "померанчевої революції" приїжджав в Україну, на майдані Незалежності виступив із підтримкою справедливих вимог українського народу провести чесні президентські вибори.

“Круглий стіл” 1989 р. і встановлення демократичного ладу 1988 р. Масові страйки в Польщі як відповідь на підвищення цін на продукти харчування і комунальні послуги.

Керівництво ПОРП, її союзники Об'єднана Селянська партія та Демократична партія вирішили сісти за “круглий стіл” переговорів з участю “Солідарності”.

5 лютого — 6 квітня 1989 р. — “круглий стіл”. Були досягнуті домовленості:

- щодо принципів майбутньої політичної та економічної системи;
- щодо легалізації всіх політичних об'єднань у країні, в тому числі й “Солідарності”;
- що зміни в суспільстві відбуватимуться мирно;
- про відновлення влади президента;
- про відродження двопалатного парламенту;
- щоб провести вільні демократичні вибори.

На виборах 1989 р. ПОРП зазнала поразки. Перемогу здобула “Солідарність”, яка в Сенаті завоювала 99 місць із 100. Уряд сформував Тадеуш Мазовецький від “Солідарності”.

3 19 липня 1989 р. по 9 грудня 1990 р. президентом Польщі був Войцех Ярузельський.

Грудень 1989 р. Було прийнято нову Конституцію, яка відновила попередню назву держави — Республіка Польща.

Листопад — грудень 1990 р. На президентських виборах перемогу здобув Л. Валенса.

Висновок

“Солідарність” взяла курс на будівництво парламентської демократії та перехід до ринкової економіки.

Економічні реформи

Уряд Т. Мазовецького вдався до “шокової терапії” — швидких, радикальних методів оздоровлення економіки. Реформи були розроблені міністром фінансів Л. Бальцеровичем.

1. Повністю скасовано контроль над цінами.
2. Введено вільну торгівлю.
3. Заморожено заробітну плату бюджетникам.
4. Значна увага приділялася розвитку дрібного та середнього бізнесу.
5. Проводиться приватизація державного сектора.
6. Держава припинила надавати дотації збитковим підприємствам.

7. На державних мідних шахтах, суднобудівних верф'ях запроваджувалися новітні технології.
8. Національний банк країни став незалежним від уряду.
9. Відбулася комерціалізація банків.
10. З 1992 р. у Польщі було призупинено падіння виробництва і розпочалося його зростання.
11. Західні країни надали Польщі кредити.

Наслідки

1. Значно зросли ціни.
2. Обсяг промислового виробництва знизився на 23%.
3. 40% промислових підприємств опинилися на межі банкрутства.
4. Наприкінці 1990 р. безробіття зросло до 1,2 млн осіб.
5. Відбулося скорочення споживання та падіння життєвого рівня населення.
6. Майже 2 млн осіб започаткували власний бізнес.
7. Активізувалася інвестиційна діяльність.
8. Зросла зовнішня торгівля.

Висновки

1. "Шокова терапія" спочатку призвела до значного погіршення життя населення. Однак поступово країна виходила з кризи. Ринок поповнювався товарами, ціни на них зменшувалися, а доходи населення зростали. Поступово підвищувався життєвий рівень населення.
2. Внаслідок незадоволення населення на парламентських виборах 1993 р. перемогу здобули ліві сили.
3. На виборах 1995 р. більшість виборців (51,7%) надали перевагу кандидату лівих сил А. Квасневському.

Після президентських виборів 1995 р. реформи в Польщі продовжуються, але посилюється соціальний захист населення.

1. Триває процес приватизації і закриття нерентабельних фірм.
2. У країні з'явився середній клас (15% населення) з місячним доходом від 800 до 1500 доларів на сім'ю з чотирьох осіб.
3. На середину 1996 р. середня зарплата дорівнювала 335 доларів. Приріст валового внутрішнього продукту в Польщі становив:
1992 р. — 2,6%, 1993 р. — 3,8%, 1994 р. — 6%, 1995 р. — 5,5%.

Сьогодні зусилля польського уряду спрямовані на:

- завершення приватизації та демонополізації енергетики і телекомунікацій;
- реконструктуризацію важкої промисловості;
- всебічну підтримку дрібного і середнього бізнесу;
- активізацію інвестиційної діяльності;
- на даліше зростання життєвого рівня життя населення.

Висновки

1. Сьогодні Польща пододала економічну кризу і розвивається успішно.
 2. Західні держави списали 2/3 боргів Польщі за її внесок у розвиток демократичних процесів у Східній Європі.
 3. У 1999 р. Польща вступила до НАТО.
 4. 8 жовтня 2000 р. президент О. Квасневський, за якого демократична Польща досягла значних успіхів у зовнішній і внутрішній політиці, був переобраний на другий термін.
 5. 1 травня 2004 р. Польща стала повноправним членом Європейського Союзу.
- Жовтень 2005 р.** Перемогу на президентських виборах одержав мер Варшави Лех Качинський — один із лідерів консервативної партії “Право і справедливість”. Народився 1949 р., разом з братом-близнюком займався політикою в роки становлення “Солідарності”. Виступає за моральне відродження польської нації, за повернення до старих католицьких цінностей.

Відносини України й Польщі

- 2 грудня 1991 р.** Польща стала першою країною у світі, яка визнала незалежність України.
- Травень 1992 р.** Підписано договори між Україною і Республікою Польща “Про добросусідство, дружні відносини і співробітництво”.
- Згодом підписано польсько-українську угоду про співробітництво у військовій галузі, цілу низку угод в економічній і культурній сферах.
- Червень 1996 р.** Візит президента України Л. Кучми до Польщі.
- Травень 1997 р.** Візит президента Польщі О. Квасневського в Україну. Після цих візитів українсько-польські стосунки вийшли на новий рівень стратегічного партнерства.

1997 р. Президенти Польщі й України підписали спільну заяву “До порозуміння та єднання”.

Українська сторона офіційно вибачилася:

- за сталінські репресії проти поляків;
- за антипольські дії УПА;
- за повоєнну депортацію поляків.

Польська сторона вибачилася:

- за операцію “Вісла”;
- за депортацію українців.

Польща й Україна активно співпрацюють у загальноєвропейських структурах.

Польща — важливий торговий партнер України. Зростає товарообіг між двома країнами. Президент Л. Кучма був нагороджений вищою польською нагородою орденом Білого Орла, а президент Польщі О. Квасневський — вищою українською нагородою орденом князя Ярослава Мудрого.

Співпраця Польщі й України:

3 липня 2000 р. миротворчу місію у Косово (Югославія) активно здійснював українсько-польський батальйон.

3 2003 р. в Іраку українські миротворці приєдналися до польського військового контингенту в цій країні.

Щороку майже 200 тис. громадян України влаштовуються у Польщі на тимчасову роботу.

Листопад — грудень 2004 р. О. Квасневський тричі приїжджав з миротворчою місією в Україну під час “помаранчевої революції”.

Керівники Польщі у післявоєнний час

Час перебування при владі	Прізвища керівників держави
1948–1952 рр.	Першим післявоєнним президентом був генсек ЦК ПОРП Болеслав Берут — прихильник сталінської моделі розвитку суспільства.
1952 р.	Ліквідовано інститут президентства. Б. Берут зберіг за собою владу, будучи Головою ЦК ПОРП, а з березня 1954 р. по 1956 р. — перший секретар ЦК ПОРП.
Жовтень 1956 р. — грудень 1970 р.	Першим секретарем ЦК ПОРП і лідером держави був Владислав Гомілка.

Час перебування при владі	Прізвища керівників держави
20 грудня 1970 р. — 6 вересня 1980 р.	Першим секретарем ЦК ПОРП був Едвард Герек.
Жовтень 1981 р. — 29 липня 1989 р.	Першим секретарем ЦК ПОРП був Войцех Ярузельський.
19 липня 1989 р. — 9 грудня 1990 р.	Войцех Ярузельський — президент Польщі.
Грудень 1990 р. — листопад 1995 р.	Президентом Польщі був Лех Валенса.
Грудень 1995 р. — жовтень 2005 р.	Президентом Польщі був Олександр Кваснєвський.
3 грудня 2005 р.	Президентом Польщі став Лех Качинський — один із лідерів консервативної партії “Право і справедливість”.

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА, ЧЕСЬКА ТА СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКИ

Встановлення комуністичного режиму після Другої світової війни

1945 р. Була звільнена від нацистських окупантів територія Чехо-Словаччини.

Березень 1945 р. Був створений Національний фронт чехів і словаків, до якого входили 4 чеські і 2 словацькі партії та різноманітні громадські організації.

Програма Національного фронту передбачала:

1. Остаточне визволення країни від гітлерівців.
2. Запровадження національного управління.
3. Передачу землі селянам.
4. Забезпечення широких демократичних прав і свобод.
5. Рішуче викорінення фашизму. Був створений коаліційний уряд, який існував у 1946–1948 рр.

Президентом країни обрано Е. Бенеша.

Заходи коаліційного уряду:

1. Було націоналізовано 10 тис. промислових підприємств, які належали німецьким та тим власникам, що співробітничали з фашистами.
2. Націоналізовано банки та страхові компанії.
3. Розпочалася аграрна реформа:
 - були конфісковані землі німецьких власників і тих, хто співробітничав з фашистами;
 - було ліквідовано велике поміщицьке землеволодіння;
 - ділянки землі розміром 8–13 га передавалися малоземельним і безземельним селянам.
4. Було проведено грошову реформу.
5. Було запроваджено прогресивне оподаткування.

Травень 1946 р. Було проведено вибори до Установчих зборів, внаслідок яких комуністи отримали 38% голосів. Уряд очолив К. Готвальд, а з 26 міністерських крісел 9 посіли комуністи.

Почалася боротьба між політичними партіями за вибір подальших шляхів розвитку країни. Політичні партії, підтримувані президентом Е. Бенешем, орієнтувалися на Захід і виступали за прийняття “плану Маршалла”. Комуністи та їхні союзники орієнтувалися на СРСР.

20 лютого 1948 р. Міністри від партій ліберального табору вийшли зі складу уряду. В країні виникла урядова криза. Не бажаючи розв'язання в країні громадянської війни, президент Е. Бенеш погодився на новий склад уряду, в якому більшість становили комуністи. Е. Бенеш подав у відставку. Президентом Чехо-Словаччини став лідер комуністів Клемент Готвальд. Новий уряд очолив комуніст А. Запотоцький.

Після лютневих подій 1948 р. Комуністична партія Чехо-Словаччини взяла курс на побудову соціалізму.

1. Здійснено націоналізацію середніх підприємств.
2. У країні почалися репресії, чистки.
3. Ринкова система господарювання була зруйнована.
4. Приватна власність була знищена.
5. Економіка стала планово-розподільчою.
6. Запроваджувалася практика виконання п'ятирічних планів.
7. Значна увага приділялася розвитку важкої індустрії.
8. У сільському господарстві проводилося виробниче кооперування.
9. У країні залишилась багатопартійна система при збереженні керівної ролі Комуністичної партії Чехо-Словаччини.

Події 1968 р.

Причини подій 1968 р.:

- значні економічні труднощі;
- зменшення обсягу національного доходу;
- різке відставання в економічному розвитку від країн Заходу;
- невдоволення тоталітарним режимом;
- відсутність громадянських прав і свобод.

Становище в країні напередодні подій 1968 р.

Від середини 60-х рр. у країні почала здійснюватися економічна реформа, що передбачала:

- часткове введення ринкових відносин при збереженні центральних органів управління;
- розширення прав підприємств;
- стимулювання ініціативи підприємств.

Було розуміння необхідності політичного реформування суспільства реформаторами, яких очолив перший секретар ЦК Комуністичної партії Чехо-Словаччини О. Дубчек. Ідеї реформаторів були викладені в “Програмі дій”, прийнятій на Квітневому пленумі ЦК КПЧ 1968 р.:

- Вирішено йти до ринку та демократії.
- Намічено відмовитися від командно-адміністративних методів керівництва країною.
- Було відмінено ідеологічні обмеження на радіо, в пресі, на телебаченні.
- Почалася загальнонаціональна дискусія про шляхи розвитку країни.
- Створювалися неформальні суспільно-політичні організації.

Ці події увійшли в історію як “Празька весна”. “Празька весна” — це спроба реформування суспільства, “побудова демократичного соціалізму з людським обличчям”.

Розгортання подій 1968 р.

СРСР вбачав реальну загрозу соціалізму і вирішив силою задушити опозицію в Чехо-Словаччині.

У ніч на 21 серпня 1968 р. до Чехо-Словаччини вторглися війська п'яти держав Організації Варшавського договору — СРСР, Польщі, Угорщини, Болгарії та НДР. СРСР відправив до Чехо-Словаччини 124 тис. солдатів і офіцерів, на озброєнні яких було до 500 танків.

О. Дубчека та інших членів Комуністичної партії Чехо-Словаччини було заарештовано і відправлено до Москви.

О. Дубчека на посту першого секретаря ЦК КПЧ замінив Г. Гусак, який був при владі до 1989 р. Він згорнув розпочаті реформи, вів боротьбу з опозицією, проводив чистку в партії.

Окупація Чехо-Словаччини мала негативний резонанс у світі:

1. Чехословацьке питання обговорювала Рада Безпеки ООН, але рішення не було прийнято через право “вето” СРСР.
2. Засудила вторгнення в Чехо-Словаччину генеральна Рада Соціалістичного Інтернаціоналу “як чисто агресивний акт”.
3. Проти окупації Чехо-Словаччини висловилися і соціалістичні країни — Албанія, Румунія, Югославія.
4. Навіть у СРСР 6 дисидентів 25 серпня 1968 р. провели демонстрацію протесту на Красній Площі в Москві.

Висновок

“Празька весна” залишилася в історії як символ оновлення в післявоєнній історії Східної Європи.

“ОКСАМИТОВА РЕВОЛЮЦІЯ” 1989 р. І ВІДНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЛАДУ

Передумови революції:

1. Перебудова в СРСР.
2. Відсутність авторитету правлячої КПЧ, яка постійно опиралася на репресивні органи.
3. Загострення кризових явищ у другій половині 80-х рр.
4. Розгортання дисидентського руху.

Причини “оксамитової революції” 1989 р.:

1. Застійні явища в економіці.
2. Прискорення процесу відставання від розвинених країн Заходу.
3. Прірва між народом та керівною партійно-державною номенклатурою.
4. Відсутність свобод і прав людини.
5. Ідеологічний тиск КПК.
6. Політичні репресії.
7. Придушення будь-якого інакомислення.

Серпень 1988 р. У зв'язку з 20-річчям вторгнення союзних військ у Чехо-Словаччину проходили мітинги, демонстрації.

До весни 1989 р. Мітинги і демонстрації не припинялися.

17 листопада 1989 р. Жорстока розправа органів правопорядку з демонстрацією молоді в міжнародний день студентів. Молодь вимагала радикальних реформ у країні та закликала до страйку.

19 листопада 1989 р. Був створений “Громадський форум” — патріотичний, демократичний фронт на чолі з В. Гавелом, що заснований “Хартією 77” (правозахисною організацією, створеною у 1977 р.), який підтримав вимоги студентів і зажадав відставки партійного керівництва. Почалися мирні демонстрації робітників, інтелігенції, молоді.

25 листопада 1989 р. Під тиском громадської думки партійна верхівка на чолі з Г. Гусаком пішла у відставку.

30 листопада 1989 р. Федеральні збори Чехо-Словаччини відмінили статтю 4 Конституції про керівну і спрямовуючу роль КПЧ.

Грудень 1989 р. Було сформовано уряд національної згоди.

Наприкінці грудня 1989 р. На виборах до Федеральних зборів перемогу здобули “Громадський форум” — патріотичний, демократичний фронт, який об’єднав противників комуністичного режиму, та “Громадськість проти насильства” — демократична організація Словаччини.

Головою Федеральних зборів обрали О. Дубчека, лідера “Празької весни”. Президентом Чехо-Словаччини було обрано колишнього дисидента, драматурга Вацлава Гавела. Чехо-Словаччина рішуче стала на шлях демократичних перетворень.

1991 р. Був прийнятий закон про протизаконність комуністичного режиму. Він вимагав очищення державних органів влади, армії, поліції від колишніх співробітників держбезпеки, а також від їхніх інформаторів та партійних функціонерів, починаючи від секретаря райкому і вище.

Висновок

Антитоталітарна, демократична революція завершилася мирно, без кровопролиття, за що й отримала назву “оксамитова”.

У Чехо-Словаччині розпочалися ринкові перетворення:

1. Розпочато поетапну приватизацію.
2. Запроваджено конвертованість грошової одиниці — крони.
3. Громадянам поверталосся майно, відібране чи конфісковане за комуністичного режиму.

4. Реформування економіки відбувалося зі збереженням надійних соціальних гарантій.
5. Проводились рішучі дії, щоб зупинити інфляцію та стабілізувати крону.

Висновки

1. Реформи відбувалися швидко й ефективно.
2. Не допущено зниження життєвого рівня населення.
3. Уже з 1992 р. почалося пожвавлення промислового виробництва.
4. Значно зріс товарообіг та експорт товару до розвинених країн.

ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЧЕСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІК

Причини розпаду Чехо-Словаччини:

- різний рівень економічного розвитку;
- різні історичні долі народів;
- утиски Словаччини в тоталітарній системі;
- розбіжності в поглядах словацьких і чеських політичних сил щодо шляхів розвитку;
- прагнення Словаччини до повної незалежності;
- економічні суперечності між двома республіками.

Червень 1992 р. Керівництво Чеської та Словацької республік прийняли узгоджене рішення про поділ Чехо-Словаччини на дві суверенні держави.

Восени 1992 р. Федеральні збори прийняли засади поділу країни:

- Все федеральне майно розділялося в пропорції 2 до 1.
- Дві частини відходили до Чехії, а одна — до Словаччини відповідно до чисельності населення.

31 січня 1993 р. на карті Європи з'явилися дві нові самостійні суверенні держави — Чеська і Словацька республіки. В обох державах були проведені президентські вибори. Президентом Чеської республіки став В. Гавел, переобраний на другий термін у 1998 р., у 2003 р. його замінив В. Клаус. Президентом Словацької республіки став М. Ковач, якого на виборах у 1999 р. замінив Р. Шустер.

Висновки

1. Поділ Чехо-Словаччини на дві держави відбувся цивілізовано, безболісно, що гарантувало сприятливий розвиток у майбутньому кожної держави.

2. Обидві республіки взяли курс на “повернення” до Європи, стали членами Ради Європи, прийняті в ООН.
3. У 1999 р. Чехія прийнята в НАТО.
4. З 1 травня 2004 р. обидві республіки стали повноправними членами ЄС.

Вацлав Гавел
(народився 1936 р.)

Дисидент, один із лідерів правозахисного руху в Чехо-Словаччині, чеський драматург, у 1989 – 1992 рр. — президент Чехо-Словаччини, а в 1993–2003 рр. — президент Чехії.

Народився 5 жовтня 1936 р. в сім'ї підприємця-мільйонера. Все своє майно батько втратив після 1948 р. внаслідок соціалістичних перетворень.

В. Гавел влаштувався працівником сцени в одному з празьких театрів, а в 1966 р. йому вдалося заочно закінчити Академію мистецтв.

На політичну арену В. Гавел вийшов у період “Празької весни”.

4 квітня 1968 р. в одній із газет надрукував статтю, в якій закликав до створення політичної опозиції, без якої неможливі ніякі реформи. Він став одним із організаторів опозиційного клубу активних безпартійних.

Після придушення “Празької весни” Гавел неодноразово арештовувався, просидів у тюрмах до 5 років. Останні 9 місяців відсидів у 1989 р. напередодні обрання президентом.

У 1976 р. брав активну участь у написанні відомого звернення діячів культури і науки до чехословацького уряду “Хартія-77”.

Офіційні власті називали Вацлава Гавела агентом імперіалізму. Він продовжував боротьбу, брав участь у демонстраціях протесту, писав статті в збірниках “самвидаву”, друкував свої твори за кордоном, давав свої матеріали радіостанціям “Бі-бі-сі”, “Голос Америки”, “Вільна Європа”.

Працював вантажником на заводі, іншої роботи знайти не міг. Багато писав літературних творів, які друкувалися за кордоном, і світ визнавав великий талант Вацлава. Він був нагороджений багатьма міжнародними преміями за внесок в європейську літературу:

1968 р. — одержав Державну премію Австрії;

1986 р — премію Еразма Роттердамського;

1989 р. — премію миру західнонімецьких книготорговців;

1989 р. — В. Гавел очолив “Громадський форум”.

29 грудня 1989 р. Федеральні збори одноголосно обрали Гавела президентом країни. Він відмінив цензуру, деполітизував армію і правоохоронні органи, зняв обмеження на створення політичних партій, клубів. Громадяни дістали можливість вільно виїжджати з країни. Багато зробив для демократизації країни, для успішного проведення ринкових реформ, для розвитку міжнародних відносин, сприяв цивілізованому поділу Чехо-Словаччини на Чеську і Словацьку республіки.

Відносини з Україною

Україна однією з перших визнала Словацьку республіку.

1993 р. Словацька республіка й Україна підписано Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво.

Укладено понад 100 різних міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод.

До України зі Словацької республіки експортується продукція машинобудування, товари широкого вжитку.

Україна експортує до Словацької республіки сировину, електроенергію, мінеральні добрива, напівфабрикати.

Успішне співробітництво в галузі туризму.

Чесько-українські стосунки розвиваються на основі Договору про дружні відносини і співробітництво від 26 квітня 1995 р.

Відносини України з Чеською та Словацькою республіками дружні та стабільні.

Розвиваються економічні та культурні зв'язки. Розвиткові співпраці України з обома республіками в економічній і гуманітарній сферах сприяють регулярні зустрічі президентів і прем'єр-міністрів країн.

Близько 200 тис. громадян України працюють тимчасово в Чеській республіці, у Словацькій — майже 35 тис. Згідно з переписом населення у 2001 р. у Чехії проживає близько 8,5 тис. українців, у Словаччині близько 159 тис. (24 тис. визнали себе русинами). Більшість словацьких українців є прихильниками греко-католицької церкви.

Активно діють різноманітні українські організації, культурні центри, підтримуються тісні зв'язки із Закарпатською областю.

Чеська республіка

Після поділу Чехо-Словаччини на дві суверенні держави (з 1 січня 1993 р.) Чеська республіка домоглася міжнародного визнання, стала членом ООН, Ради Європи, першою з посткомуністичних країн стала членом Організації економічного Співробітництва й Розвитку (ОЕСР), є членом НАТО (з 1 березня 1999 р.), членом ЄС (з 2004 р.).

У країні успішно проводяться реформи, відбувається економічне зростання, існують високі соціальні стандарти. В Чеській республіці — політична стабільність, що сприяє припливу іноземних інвестицій в різні галузі економіки, транспорт і зв'язок. Найбільшими інвесторами є ФРН, Нідерланди, Швейцарія, Франція, Австрія, США.

Словацька республіка

Словацька республіка з'явилася на карті Європи з 1 січня 1993 р. і була визнана більшістю країн світу. Становлення республіки відбувалося за умов економічних перетворень, що розпочалися ще в Чехо-Словаччині. В республіці були проведені приватизація, структурна перебудова промисловості.

Досить гострою залишалася проблема угорської меншини (близько 600 тис. осіб), що мешкає в південних районах Словаччини.

У країні ведеться боротьба з організованою злочинністю, корупцією в державному апараті, значна увага приділяється соціальним гарантіям громадян. Гарантом політичної стабільності Словацької республіки, зорієнтованої на інтеграцію в європейські структури, є президент Рудольф Шустер, лідер Партії громадянської згоди, обраний у 1999 р.

УГОРЩИНА

Встановлення комуністичного режиму. Грудень 1944 р.

У зайнятому радянськими військами м. Дебрецені було створено коаліційний Угорський національний фронт незалежності. До нього ввійшли різні партії (Партія дрібних сільських господарів, угорська Комуністична партія, Соціал-демократична партія Угорщини, Національна селянська партія, партії буржуазно-демократичного спрямування) та профспілки.

На виборах до тимчасового парламенту партії Національного фронту одержали більшість мандатів.

22 грудня 1944 р. Новий парламент створив національний уряд, який очолив Бела Міклош.

28 грудня 1944 р. Уряд Міклоша оголосив війну Німеччині.

Листопад 1945 р. Були проведені парламентські вибори. На виборах блок буржуазно-демократичних партій одержав 57% голосів, комуністи — 17 %, соціал-демократи — 17,4%.

Був сформований новий коаліційний уряд, у якому буржуазно-демократичні партії отримали 9 міністерських портфелів, комуністи — 4, соціал-демократи — 4, національна селянська партія — 1.

Комуністи контролювали головні міністерські посади: внутрішніх справ, транспорту, промисловості, правосуддя.

Розпочалися соціально-демократичні перетворення.

1 лютого 1946 р. було скасовано монархію і проголошено республіку, засновано посаду президента.

Заходи уряду

1. Було розпущено військові організації та поліцію угорських фашистів, їх майно підлягало конфіскації.
2. Була проведена аграрна реформа, внаслідок якої землі фашистських керівників та військових злочинців конфісковувалися, а великі та середні маєтки викупували.
3. 58% землі було розділено серед 642 тис. безземельних і малоземельних селян, які отримали наділи до 3 га. Понад 1,3 млн га цих земель залишилося в руках держави. На них створювалися державні підприємства.
4. **У грудні 1946 р.** уряд прийняв декрет про перехід у державне управління 14 найбільших підприємств важкої промисловості.
5. **На початку 1947 р.** були розгромлені буржуазно-демократичні партії внаслідок сфабрикованої справи про антиреспубліканський заговор проти угорського суспільства.
6. **У серпні 1947 р.** на парламентських виборах більшість здобули комуністи, внаслідок обіцянок народу поліпшити життя.

Початок будівництва соціалізму за радянським зразком

1. У 1948 р. було створено єдину правлячу партію — Угорську партію трудящих (УПТ) на чолі з М. Ракоші — шляхом об'єднання комуністичної партії з соціал-демократичною.
2. Прийнято закон про націоналізацію банків і великих підприємств. До 1949 р. було націоналізовано 90% промисловості, вугільні шахти та електростанції, фінанси, значна частина торгівлі.
3. У 1949 р. прийнято Конституцію Угорщини, за якою було ліквідовано посаду президента і запроваджено колегіальний орган — Верховну Раду.
4. Формувався культ особи М. Ракоші.
5. У країні посилювалися репресії. За період 1949–1956 рр. в країні зазнали репресій понад 100 тис. осіб.
6. Ліквідовано місцеве самоврядування і запроваджено систему Рад.
7. Розпочалася насильницька колективізація селянства. До початку 1955 р. 20% всієї орної землі оброблялося сільськогосподарськими кооперативами, а ще 12% — державними сільськими господарствами.
8. Розпочалася індустріалізація країни. Будувалися металургійні та алюмінієві комбінати, машинобудівні заводи, електростанції.
9. Посилювалися адміністративно-командні методи управління економікою і всім життям суспільства, які запроваджувалися під безпосереднім впливом сталінського керівництва СРСР.

Революція 1956 р.

Передумови революції:

1. Без глибокого аналізу та врахування господарських можливостей, внутрішньої ситуації в країні були встановлені надмірно завищені планові завдання, які не виконувалися і становили серйозну помилку у керівництві країною.
2. Внаслідок проведення індустріалізації в народному господарстві з'явилися глибокі диспропорції, що призвело до відставання інших галузей промисловості, особливо легкої та харчової.
3. Під час проведення насильницької колективізації всіляко форсувалися темпи колективізації, порушувався принцип добровільності.

4. Усе це несприятливо позначалося на загальному економічному становищі, матеріальному забезпеченні трудящих. Відбувалося зниження життєвого рівня населення, знизилася реальна заробітна плата робітників та службовців.
5. Проводилися необґрунтовані репресії в країні та й всередині самої УПТ, різноманітні судово-адміністративні переслідування.

Причини революції:

1. Криза командно-адміністративної моделі розвитку за радянським зразком, її невідповідність угорським реаліям.
2. Невдоволення народних мас встановленням у країні тоталітарної системи радянського зразка.
3. Прагнення національної незалежності та демократизації країни.
4. Невдоволення народних мас соціалістичними перетвореннями в країні, проведенням форсованої індустріалізації та насильницької колективізації, знищенням приватної власності.
5. Незадоволення зниженням життєвого рівня населення.
6. Вплив антитоталітарних виступів у Польщі в 1956 р.

Характер революції: народно-демократична.

Рушійні сили революції: творча інтелігенція, студенти, робітники.

Завдання революції:

1. Ліквідувати тоталітарну систему радянського зразка.
2. Ліквідувати командно-адміністративну систему.
3. Побудувати демократичний, національний соціалізм.

Події, які відбувалися напередодні революції:

Липень 1953 р. Прем'єр-міністром Угорщини став Імре Надь, який розпочав реформи і деяку лібералізацію режиму:

- розпочато реабілітацію незаконно засуджених;
- ліквідовуються концтабори;
- знижено темпи колективізації селян і дозволено вихід селян з колгоспів;
- скорочено капіталовкладення у важку промисловість;
- розпочалося прискорення розвитку тих галузей промисловості, які виробляли товари масового споживання;
- було знижено податки і норми обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції.

У квітні 1955 р. І. Надь був звільнений з поста прем'єра.

Листопад 1955 р. І. Надя виключили з рядів УПТ.

1956 р. Після XX з'їзду КПКРС до Угорщини прибув А. Мікоян. М. Ракоші був усунений з поста першого

секретаря Угорської партії трудящих. На його місце був обраний Е. Гере.

Привід до революції: припинення в Угорщині демонтажу тоталітарного режиму після усунення І. Надя; наростання кризи і невдоволення народних мас.

Початок та перебіг революції:

23 жовтня 1956 р. Студенти вийшли на масову демонстрацію з вимогами:

- повернення І. Надя на посаду глави держави і продовження реформ;
- вільні вибори до парламенту на багатопартійній основі;
- свобода слова і друку.

Мирна демонстрація студентів переросла у повстання, бо загони органів безпеки відкрили вогонь по демонстрантах.

Керівництво країни було налякане подіями і І. Надь був повернутий на посаду прем'єр-міністра. За допомогою радянських військових частин, розташованих в Угорщині, повстання частково було припинено.

29 жовтня 1956 р. На площі перед парламентом зібрався 10-тисячний натовп мирних людей, вимагаючи усунення Е. Гере. По демонстрантах був відкритий вогонь. Вбито 820 осіб. У країні розпочалася революційна боротьба. На місцях виникали революційні органи влади.

Радянське керівництво усунуло Е. Герека від влади. Угорську партію трудящих очолив Янош Кадар. Усунення Е. Гере було сприйнято в Угорщині як велику перемогу реформаторських сил. Уряд І. Надя почав здійснення реформ.

1. Уряд реорганізовується на багатопартійній коаліційній основі.
2. Оголосив про припинення вогню.
3. Розпочалося визнання революційних органів влади на місцях.
4. Прийнято рішення про виведення радянських військ із Будапешта.
5. Оголошено про вихід Угорщини з ОВД (Організації Варшавського Договору) і прийняття нею статусу нейтральної держави.

Радянське керівництво вирішило силою задушити революцію в Угорщині. Для здійснення цього задуму було розроблено операцію "Вихор" і створено 60-тисячне угруповання радянських військ.

Створено паралельний Тимчасовий революційний робітничо-селянський уряд Угорщини на чолі з Я. Кадаром, який “запросив” до країни радянські війська для придушення революції та повалення уряду І. Надя.

4 листопада 1956 р. Радянські війська розпочали наступ на Угорщину. Уряд І. Надя був заарештований. На захист революції піднялися народні маси. Збройна боротьба тривала до **11 листопада 1956 р.**

Сили були нерівні: загинуло 2,5 тис. повстанців, поранено 19 тис.

Втрати радянських військ: 1,6 тис. убито, 2 тис. поранено.

Наслідки революції

1. Революція зазнала поразки.
 2. До кінця 1956 р. країну залишило понад 170 тис. осіб.
 3. Велася розправа з учасниками революційних подій:
 - понад 300 осіб засуджено до смертної кари;
 - 16 тис. осіб засуджено до різних термінів ув'язнення;
 - був страчений І. Надь.
 4. На десятироки запанував режим Я. Кадара, який очолював комуністичну партію, що дістала назву Угорська соціалістична робітнича партія (УСРП).
- Улітку 1989 р.** Верховний суд Угорщини повністю виправдав І. Надя та його сподвижників і відбулося урочисте перезахоронення їхніх останків на площі Героїв у центрі Будапешта.

Відгуки на угорську революцію у світі

1. Повстанців підтримала міжнародна громадськість.
2. Генеральна Асамблея ООН у листопаді 1956 р. вимагала від СРСР припинити агресію.

Режим Я. Кадара (1956 – 1988 рр.)

Я. Кадар був змушений піти на деякі ліберальні реформи.

1. У політичній сфері:

- переглянуто методи будівництва соціалізму;
- розпочато реабілітацію політичних діячів, які були репресовані в період “культу особи” М. Ракоші;
- у виборчій системі запроваджено принцип висування не одного, а кількох кандидатів, відкликання їх за вимогою виборців.

2. Економічні реформи:

- змінилися методи планування та управління;
- розширилася самостійність підприємств;
- запроваджено госпрозрахунок;
- процвітав дрібнотоварний приватний сектор (місцеві промисли, переробка сільськогосподарської продукції);
- процес розширення приватного сектору, який виробляв 50% ВВП;
- у промисловості розвивалися ті галузі, які використовували новітню технологію (оптику, електроніку, точну механіку);
- дотримання принципу добровільності при створенні сільськогосподарських кооперативів;
- стимулювання експорту сільськогосподарської продукції.

3. У соціальній сфері:

- вжито заходів для поліпшення життєвих умов трудящих;
- запроваджено пенсії для членів кооперативів;
- запроваджена матеріальна зацікавленість від результатів праці робітників.

Режим Я. Кадара — це режим “ліберального комунізму”.

З другої половини 80-х рр. розпочалося поглиблення кризових явищ у суспільстві.

Революційні перетворення 1988 – 1990 рр.

Причини революційних перетворень

1. Криза економіки і всього суспільно-політичного життя Угорщини.
2. Банкрутство соціалістичної системи господарювання.
3. Спад життєвого рівня населення (неодноразово підвищувалися ціни, скорочувалася зарплата тощо).
4. Масове невдоволення існуючими порядками.
5. Велика зовнішня заборгованість (у 1989 р. 20 млрд доларів).

Демократичні перетворення розпочалися в Угорщині у 1988 р.

1988 р. Конференція Угорської соціалістичної робітничої партії критично оцінила свою діяльність і визнала необхідність проведення реформ.

Я. Кадар, який три десятиліття очолював партію, добровільно пішов у відставку. На арену виходили опозиційні сили.

Наприкінці 1988 р. В країні діяло понад 40 політичних партій і рухів. Відбувся “круглий стіл”, на якому УСРП відмовилася від монополії на владу.

1989 р. Державні збори після проміжних парламентських виборів поповнилися опозицією.

Парламент прийняв низку демократичних законів:

- про свободу мітингів та зборів;
- про пресу;
- про право на страйки;
- про заснування конституційного суду і посади президента.

1989 р. УСРП саморозпустилася і проголосила створення нової Угорської соціалістичної партії, яка заявила про свій перехід на соціал-демократичні засади.

Це означало кінець комунізму в Угорщині.

29 березня 1990 р. Відбулися вибори до парламенту на багатопартійній основі. Ліві сили потерпіли поразку. Переміг союз демократичних сил Угорщини — Угорський демократичний форум, лідер якого Й. Анталл очолив новий коаліційний уряд, а вільний демократ А. Генц став президентом.

У країні розпочалися мирні реформи.

Висновки

1. Події 1988–1989 рр. в Угорщині відбувалися мирним шляхом, без значних потрясінь.
2. Відновлення парламентської демократії відкрило перед Угорщиною шлях до демократичної правової держави європейського типу.

Сучасне становище Угорщини

Угорщина сьогодні — парламентська республіка, високо-розвинена індустріально-аграрна держава, економіка якої інтегрована в загальноєвропейський ринок. Парламент обирає президента на 5 років — не більше ніж на два терміни. Президент призначає прем'єр-міністра — лідера партії, що перемогла на парламентських виборах.

Протягом 90-х рр. в країні відбувалися значні перетворення, спрямовані на побудову ринкової економіки і становлення громадянського суспільства:

- За останні 10 років в економіку Угорщини було вкладено 20 млрд доларів інвестицій.
- З 1996 р. стабільний приріст ВВП становив 5%.
- 70% експорту Угорщини йде в країни Євросоюзу.
- 2/3 ВВП створює приватний сектор.

- Намагається подолати економічні відмінності східних і західних регіонів.
- Входить до Ради Європи.
- У 1999 р. Угорщина вступила до НАТО.
- З 1 травня 2004 р. стала повноправним членом ЄС. Угорщина сьогодні — одна з країн пострадянської Європи, що успішно і динамічно розвивається.

Українсько-угорські відносини

Грудень 1991 р. Угорська республіка одна із перших визнала незалежність України і встановила з нею дипломатичні відносини.

1992 р. Підписано Договір про основи добросусідства і співробітництва між Україною і Угорською республікою, який створив сприятливі умови для розвитку угорсько-українського співробітництва. Налагоджено нормальні дипломатичні, політичні й економічні зв'язки з Україною.

Договірно-правову базу співробітництва становлять понад 80 двосторонніх угод у політичній, торговельно-економічній, військовій та культурній сферах.

1999 р. Візит до Закарпаття, де проживає велика угорська меншина, президента Угорщини А. Генца.

Лютий 2000 р. Відбувся офіційний візит до Києва прем'єр-міністра Угорської республіки Віктора Орбана.

РУМУНІЯ

Ліквідація монархії та встановлення комуністичного режиму після війни

Румунія була союзницею Німеччини під час Другої світової війни.

20 серпня 1944 р. Розпочався широкий наступ радянських військ у Румунії внаслідок Яссько-Кишинівської наступальної операції.

23 серпня 1944 р. Просування радянських військ углиб країни забезпечило успіх збройного народного повстання. В ході антифашистського повстання диктатура Й. Антонеску була повалена, до влади в Румунії прийшов Національно-демократичний блок.

25 серпня 1944 р. Румунія оголосила війну Німеччині.

12 вересня 1944 р. Підписала перемир'я з СРСР та країнами антигітлерівської коаліції.

12 жовтня 1944 р. Оформився Національно-демократичний фронт (НДФ), куди ввійшли комуністи, соціал-демократи, єдині профспілки, націонал-ліберали, "Фронт землеробів" та ін.

Було сформовано коаліційний уряд, який на третину складався з представників НДФ.

Розгортається боротьба за владу в умовах політичної та економічної нестабільності, інфляції, великих нестатків.

24 лютого 1945 р. Комуністи ініціювали багатотисячну демонстрацію протесту в Бухаресті.

6 березня 1945 р. Король Мігай I доручив лідерові "Фронту землеробів" Петру Гроза сформувати уряд. Комуністи в ньому очолили провідні міністерства — внутрішніх справ, юстиції, транспорту, зв'язку та пропаганди.

У країні почалися демократичні перетворення:

1. Від фашистських елементів очищено державний апарат.
2. Дозволено діяльність політичних партій та організацій, заборонених у роки фашизму.
3. Скасовано законодавство часів фашистської диктатури.
4. Введено загальне виборче право.
5. Конфісковано велику земельну власність (понад 50 га) і передано на правах приватної власності безземельним і малоземельним селянам. Землю отримали 913 тис. осіб.
6. Почалася націоналізація майна колишніх фашистів та тих, хто їх підтримував.
7. Встановлено державний контроль над промисловістю, банками, транспортом, зовнішньою і внутрішньою торгівлею. Ці перетворення викликали опір в країні.

1946 р. Парламентські вибори, на яких Блок демократичних партій отримав 80% голосів. Уряд знову очолив П. Гроза.

Насадження тоталітаризму

1. **1947 р.** Групу діячів демократичних сил звинувачено у змові проти держави, усунено з уряду, значну частину їх було засуджено, а самі демократичні партії припинили існування.
2. **30 грудня 1947 р.** Король Мігай I був змушений підписати акт про своє зречення. Парламент проголосив Румунію Народною Республікою.
3. У лютому 1948 р. було створено Румунську робітничу партію (РРП) на основі об'єднання комуністичної та соціал-демократичної робітничої партій. Генеральним секре-

тарем РРП було обрано лідера румунських комуністів Г. Георгіу-Деж.

4. З червня 1948 р. почалася націоналізація промислових підприємств, шахт, банків тощо.
5. Було організовано планове ведення народного господарства країни.
6. Розпочалося кооперування села.
7. Стосовно селян здійснювалася репресивна політика.
8. Відбувалася форсована індустріалізація країни.
9. У квітні 1948 р. було прийнято конституцію країни, після чого швидкими темпами йшло будівництво соціалізму радянського зразка.

Висновок

У Румунії встановлюються авторитарні методи керівництва, монополія однієї партії на владу — РРП, всі інші ліквідовуються або саморозпускаються, ведеться переслідування інакомислячих, політичні репресії стають звичайним явищем у житті суспільства.

Правління Н. Чаушеску

1965 р. Першим секретарем ЦК правлячої Румунської робітничої партії (РРП) було обрано Ніколае Чаушеску, колишнього лідера румунського комсомолу, який з 1969 р. став Генеральним секретарем партії, з 1967 р. — головою Держради, а з 1974 р. — Президентом Соціалістичної Республіки Румунії.

1. Було взято курс на будівництво “національного комунізму”.
2. РРП перейменовано на Румунську комуністичну партію.
3. У країні почалося зміцнення тоталітарної системи, згортання демократичних прав і свобод громадян.
4. Запроваджено особисту владу Н. Чаушеску, фактично встановилася його диктатура.
4. Створено розгалужену систему служби безпеки “Секурітате”, яка вела репресії проти інакомислячих. Її чисельність у кілька разів перевищувала чисельність армії.
5. Намагався проводити незалежний від СРСР курс розвитку.
6. У 1968 р. Чаушеску засудив радянську інтервенцію в Чехословаччині.
7. Проводилася насильницька асиміляція національних меншин, особливо угорського населення, що проживало в Трансільванії.

8. Західні держави надали Румунії значні кредити і допустили її товари (насамперед продукти нафтопереробки) на світові ринки.
9. У 70–80-х рр. Румунія зазнала значної економічної кризи:
 - на 30–49% були недовантажені виробничі потужності в промисловості;
 - не вистачало електроенергії (дозволялося вмикати телевізор у будні дні лише на 2–3 год, взимку заборонялося користуватися холодильником тощо);
 - нестача продуктів харчування (щорічно від голоду, недоїдання вмирало майже 15 тис. осіб, а в цей час продовольство вивозилось за кордон);
 - запроваджено карткову систему розподілу продуктів харчування;
 - жорсткий режим економії (температура в приміщеннях взимку не повинна була перевищувати 14 °С);
 - зростав зовнішній борг, який наприкінці 80-х рр. становив 14 млрд доларів;
 - уряд проводив політику “затягування поясів”;
 - щоб народ не дізнався правди про життя в Західній Європі, повністю було заборонено туризм, припинено ділові виїзди громадян за кордон.

Висновок

25-річне правління Н. Чаушеску — це період постійного страху, бідності, відсутності прав і свобод громадян.

Ніколає Чаушеску (1918–1989)

Н. Чаушеску — це останній диктатор Європи, який встановив жорстку диктатуру і впродовж 25 років управляв країною та був зразком абсолютного монарха.

Це людина невеликого зросту, непримітна, завжди похмура, небагатослівна, бо заїкався, малоосвічена, а фактично безграмотна, з негативними рисами характеру — підозрілістю, злопам'ятством, жорстокістю, злорадством, запальністю, мстивістю, нетерпимістю до будь-яких зауважень чи пропозицій.

Народився 1918 р. в родині селянина, в сім'ї було 10 дітей і жили дуже бідно. Був учнем у шевській майстерні в Бухаресті. Примкнув до Комуністичного союзу молоді, у 1933 р. вступив до лав Комуністичної партії. Згодом був заарештований і два роки провів у тюрмі.

Наприкінці 30-х рр. став секретарем Бухарестського комі-

тету комсомолу. У 1940 р. був знову заарештований. У тюрмі познайомився з лідером комуністів Георге Георгіу-Деж.

Підтримка Г. Георгіу-Деж забезпечила Чаушеску сходження на вершину влади. Після війни працював в уряді, був членом політбюро ЦК партії.

У 1965 р. після смерті Г. Георгіу-Деж очолив Румунську комуністичну партію.

Згодом обійняв і пост Голови Державної Ради республіки, а з 1974 р. став Президентом країни.

Його режим був найрепресивнішим у Європі. Особистих охоронців диктатора було до 40 тис. осіб. У країні панувала тотальна підозрілість.

Посади в країні обіймали за принципом особистої відданості. Фактично країною правив "клан Чаушеску", який складався з 40 осіб. Це його родичі та близькі друзі. Велику владу мала дружина, яка з чотирирічною освітою обіймала пост прем'єр-міністра, була почесним членом Академії наук і головним радником чоловіка в державних і партійних справах.

У той час, коли народ Румунії голодував, Чаушеску користувався великими благами. Він мав: 21 розкішний палац, 41 резиденцію у провінціях, 20 мисливських будинків, 2 кораблі загальною вартістю до 5 млрд доларів, власні медичні корпуси на курортах, у швейцарських банках кілька сотень мільйонів доларів, загалом на особистих рахунках було до 1 млрд доларів.

За рішенням військового трибуналу його розстріляно разом з дружиною 25 грудня 1989 р.

Революція 1989 р., крах тоталітарного режиму

Причини революції:

1. Тоталітарна система влади.
2. Панування репресивного режиму, що тримався на терорі, доносах, численному апараті насильства.
3. Відсутність прав і свобод громадян.
4. Гостра криза, що охопила економіку, політику, культуру і духовну сферу.
5. Невирішеність національного питання, проблема угорців у Трансільванії.
6. Низький рівень життя населення.
7. Зовнішній борг сягав 14 млрд доларів.

Привід до масових виступів — події 16 грудня 1989 р., коли відбулися сутички між силами правопорядку й демонстрантами. Вони організували живий ланцюг навколо будинку протестантського священика, якому загрожувала депортація. Виступ на захист священика переріс у протест людей проти режиму Чаушеску. Влада розстріляла демонстрацію. Було вбито 100 і поранено 200 осіб.

21 грудня 1989 р. За наказом Чаушеску в Бухаресті було проведено мітинг на підтримку існуючого режиму. Зупинити революцію вже було неможливо.

22 грудня 1989 р. У Бухаресті розпочалося повстання, яке режим намагався задушити силою. Було запроваджено надзвичайний стан і віддано наказ стріляти в маніфестантів. У вуличних боях загинуло 1104 особи, серед них 58 дітей шкільного віку. Поранено 3 тис. повстанців.

23 грудня 1989 р. Оголошено про падіння влади “клану” Чаушеску і створено Фронт національного порятунку, який очолив Йон Ілієску, колишній партійний діяч, переслідуваний за правління Чаушеску.

25 грудня 1989 р. Заарештовані Ніколає і Єлена Чаушеску були розстріляні.

1990 р. Й. Ілієску було обрано на посаду президента Румунії й перебрано на позачергових виборах 1992 р. У країні почався економічний хаос, точилися суперечки щодо майбутнього державного устрою. Румунія тупцювала на місці, проводилися безсистемні та непослідовні економічні й політичні реформи. Було проведено “номенклатурну” приватизацію, почався розквіт корупції. Складною залишалася ситуація на селі.

Висновки

1. Період 1989–1996 рр. — це семирічний період правління посткомуністів, які не здійснювали реальних економічних і політичних реформ.
2. У країні загострилася політична боротьба.
3. Країна вступила в глибоку економічну кризу.

Нове співвідношення суспільно-політичних сил

1996 р. У Румунії відбулася справжня заміна режиму. На виборах до палати депутатів і сенату перемогла опозиція. На виборах глави держави перемогу здобув Еміль Константінеску, професор і колишній ректор Бухарестського університету, лідер демократичної опозиції.

1. Почалося прискорення і поглиблення економічних реформ.
2. Залишалася нестабільною соціально-політична ситуація.
3. Реформи не принесли очікуваних результатів.
4. У 2000 р. президентом Румунії знову було обрано Й. Ілієску, якого у 2004 р. замінив Траян Басеску.
5. Залишалися не врегульованими деякі територіальні питання із сусідами — Україною, Болгарією, Югославією.
6. Поки що в Румунії залишилося багато невирішених проблем:
 - низький рівень демократії;
 - високий рівень корупції державного апарату;
 - важке економічне становище, що загострює соціальні проблеми.
7. Румунія прагне інтегруватися до західноєвропейських структур:
 - активно бере участь у новому об'єднанні держав — Центральноєвропейської ініціативи;
 - приєдналася до програми „Партнерство заради миру”;
 - стала членом Світової організації торгівлі (СОТ);
 - стала асоційованим членом ЄС, що відкрило їй доступ на ринки країн ЄС;
 - встановила тісні економічні зв'язки з Італією, Францією, Молдовою.
8. 2005 р. підписано двосторонній договір між США і Румунією про створення американських військових баз на побережжі Чорного моря.

Україно-румунські відносини

1991 р. Між Україною і Румунією встановлено дипломатичні відносини. В Румунії стосовно України існували територіальні претензії. Вона не хотіла визнавати входження до складу України в 1940 р. Північної Буковини.

Березень 1996 р. Укладено договір між Україною та Румунією про співробітництво в сфері науки і технологій.

Червень 1997 р. Після тривалих і складних переговорів було укладено Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією. Підтверджувалася непорушність українсько-румунського державного кордону.

Травень 1999 р. Візит Президента Румунії Е. Константинеску, під час якого обговорювалося широке коло питань двостороннього та міжнародного співробітництва.

Складними у вирішенні були питання демілітації кордонів і спільного використання шельфів Чорного моря, вирішення проблеми навколо о. Зміїний у Чорному морі. Ці питання розв'язуються шляхом переговорів.

2001 р. Відновилися україно-румунські переговори, які були перервані.

Червень 2003 р. Було підписано Договір про державний кордон, згідно з яким о. Зміїний було визнано за Україною.

2004 р. Загострилися відносини між обома державами у зв'язку з будівництвом Україною Дунайського судноплавного каналу. Румунія звернулася до міжнародних організацій, протестуючи проти введення в експлуатацію цього каналу. В Україні проживає 300 тис. румунів, а в Румунії — близько 250 тис. українців.

У 1990 р. в Румунії було створено Союз українців, а в **1996 р.** — Демократичний союз. Поступово відроджується культурно-освітня діяльність серед українців Румунії. Відкрилися українські школи, але вони мають великі проблеми з українськими підручниками, яких дуже мало. Видається українська газета "Вільне слово", літературний щомісячник "Наш голос".

БОЛГАРІЯ

Прихід комуністів до влади після війни

1941 р. Болгарія приєдналася до німецького блоку держав. У країну були введені німецькі війська.

У роки Другої світової війни Болгарія була союзницею Німеччини, але у війні проти Радянського Союзу участі не брала.

9 вересня 1944 р. Коли радянські війська підійшли до кордонів Болгарії, в Софії відбулося повстання, в ході якого політична влада перейшла до представників партій, об'єднаних у Вітчизняний фронт.

Було сформовано уряд Вітчизняного фронту, до якого увійшли представники різних партій: 4 комуністи, 4 члени Болгарської Землеробської народної спілки, 4 представники Народного союзу, 2 соціал-демократи, 2 безпартійних громадських діячі. Уряд очолив К. Георгієв.

Наприкінці жовтня 1944 р. уряд підписав перемир'я з державами антигітлерівської коаліції й оголосив війну Німеччині. Болгарська армія взяла участь у воєнних діях на території Югославії й Угорщини.

Уряд Вітчизняного фронту виступав за:

1. Відновлення конституції та всіх прав і свобод болгарського народу.
2. Чистку державного апарату від антинародних елементів.
3. Розпуск всіх фашистських організацій і конфіскацію їхнього майна.
4. Боротьбу з великою торговельно-спекулятивною буржуазією, яка скомпрометувала себе співробітництвом з реакційними режимами у міжвоєнний період і в роки Другої світової війни.
5. Проведення аграрної реформи. Було обмежено розміри землеволодіння (великого поміщицького землеволодіння не було).
6. Ліквідацію безробіття.
7. Організацію системи соціального страхування.
8. Монархічний лад у Болгарії зберігся до 1946 р.
9. 8 вересня 1946 р. було проведено референдум з питання про форму державного управління. 95% голосуючих висловилися за республіку. Цар Симеон II покинув країну.
10. 15 вересня 1946 р. Болгарія була проголошена Народною Республікою.

Запровадження сталінської моделі соціалізму

Радянська військова присутність сприяла посиленню позицій комуністів.

27 жовтня 1946 р. відбулися вибори до Великих народних зборів. Комунисти одержали 53,1% голосів. Новий уряд очолив провідник Компартії Георгій Димитров, який восени 1945 р. повернувся до Болгарії з московської еміграції.

4 грудня 1947 р. Великі Народні збори затвердили конституцію Народної Республіки Болгарії (НРБ), яка закріпила соціалістичну перебудову країни.

1. Проведено націоналізацію приватної промисловості, морського та автомобільного транспорту, банків.
2. Здійснено націоналізацію зовнішньої й внутрішньої торгівлі.
3. Болгарський уряд перейшов до планування економічного розвитку.
4. Проводяться репресії проти опозиційних партій. Були створені концентраційні табори.
5. Ліквідовано залишки багатопартійної системи.
6. До 1948 р. у Болгарії встановилася монополія комуністичної партії.
7. 18 березня 1948 р. підписано Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між СРСР і НРБ.

8. Проводиться масове кооперування села. Порушувався принцип добровільності, використовувалися методи тиску, примусу й залякування. Внаслідок такої політики на середину 1958 р. кооперативні господарства володіли 92% оброблюваної землі й виробляли більшу частину продукції.
9. Здійснювалася індустріалізація країни.
10. Запроваджувалася командно-адміністративна система управління народним господарством.
11. Після смерті в 1949 р. Г. Димитрова лідером Болгарської Комуністичної партії став В. Червенков, який незабаром очолив і уряд. Він був прихильником жорсткої лінії.
12. У країні здійснювалися широкомасштабні репресії.

Правління Тодора Живкова (1954 – 1989 рр.)

Січень 1954 р. На пленумі ЦК БКП першим секретарем було обрано Т. Живкова, який у 1962 р. обійняв і посаду Голови Ради Міністрів Болгарії. За його правління було дещо пом'якшено попередній курс.

60 – 70-ті рр. Болгарія перетворилася в індустріально-аграрну країну. Найважливішими галузями промисловості стали енергетика, машинобудування, хімія, металургія. Болгарія експортувала і продукцію сільського господарства — тютюн, перець, горошок тощо.

1971 р. Було прийнято нову програму БКП та нову Конституцію Болгарії, що проголосила плани побудови розвиненого соціалістичного суспільства.

Початок 80-х рр. Уповільнення темпів розвитку та назрівання соціально-економічної кризи:

- Виробництво почало відставати від потреб суспільства.
- Відбувалося падіння темпів економічного зростання.
- Гострі проблеми виникли в сільському господарстві.
- У країні відчувалася нестача продовольства.
- З середини 80-х рр. Болгарія була змушена імпортувати зерно та іншу сільськогосподарську продукцію.
- Зростала зовнішня заборгованість, яка становила 11 млрд доларів.
- Невдоволення викликала національна політика керівництва країни, яке вирішило 1984 р. асимілювати етнічних турків, що проживали на півдні країни. Їм заборонялося використовувати турецьку мову в громадських місцях, носити традиційний турецький одяг, відправляти релігійні обряди, читати турецькі газети,

примусово нав'язувалися болгарські прізвища. Проводилася так звана "болгаризація" етнічних турків. Це викликало невдоволення 1 млн турецького населення, яке проживало в Болгарії. Почався виїзд їх до Туреччини, США та Австралії. Всього виїхало майже 300 тис. турків.

- Знижувався життєвий рівень населення.

1985 р. Т. Живков оголосив програму "докорінної перебудови болгарського суспільства". Однак ці "перетворення" мали косметичний характер, а радикальних змін у соціально-економічному й політичному житті країни не відбулося.

Тодор Живков (1911–1998)

Народився 1911 р. в селянській родині. В 1929–1941 рр. працював у Софійській державній друкарні. У БКП з 1932 р. У роки війни — один із організаторів руху Опору в Болгарії. З 1950 р. — секретар ЦК БКП, кандидат, а з 1951 р. — член політбюро ЦК БКП. З 1954 р. — перший секретар ЦК БКП. Тодор Живков — людина з феноменальною пам'яттю, великою хитрістю, значними організаторськими здібностями, але відповідної освіти і необхідних знань у нього не було.

Значну увагу приділяв добору кадрів, висуваючи на високі пости відданих собі людей, не звертаючи уваги на професійні здібності. Поступово почав складатися "культ особи" Т. Живкова. Офіційна пропаганда звеличувала його за послідовне дотримання закономірностей побудови соціалізму, за відданість ідеям марксизму-ленінізму, за творче проведення ленінської національної політики тощо.

У листопаді 1989 р. Тодора Живкова, який керував країною протягом 35 років, усунули від влади.

У 1990 р. Т. Живкова було заарештовано. Почалося слідство, яке тривало досить довго. У 1992 р. було засуджено на сім років позбавлення волі за зловживання владою і заподіяння збитків державі на суму 21 млн левів. Мірою покарання була підписка про невиїзд.

Революція 1989 р.

Причини революції:

1. Криза тоталітарного режиму в Болгарії.
2. Відсутність свободи слова, демократичних прав і свобод громадян.

3. Кампанія 1984 р. насильницької асиміляції турецького і туркомовного населення, їх “болгаризація”.
4. Технологічна відсталість країни, стрімке падіння приросту промислової продукції.
5. Скорочення обсягу виробництва в сільському господарстві.
6. Зовнішній борг, який сягав 11 млрд доларів.
7. Зубожіння населення.
8. Соціальне напруження.
- 9 листопада 1989 р. Т. Живков “добровільно” пішов у відставку. Його прихильників виключили з партії. Новим генеральним секретарем ЦК ВКП став П. Младенов.

Ці події — початок революційно-демократичних перетворень у країні:

1. Створюються опозиційні партії і рухи (виникло близько 80).
2. Створено Союз демократичних сил, що став центром згуртування опозиції. Його очолив видатний громадський діяч Желю Желев.
3. **Наприкінці 1989 р.** опозиція організує масові демонстрації.
4. Комуністична партія Болгарії змушена була піти на переговори з опозицією.
5. **У січні 1990 р.** з Конституції Болгарії виключено статтю про керівну роль комуністичної партії.
6. Комуністична партія Болгарії була перейменована в Болгарську соціалістичну партію.
7. **У січні 1990 р.** був організований національний “круглий стіл” основних партій і організацій. Підписано угоду:
 - про розпуск партійних організацій за місцем роботи;
 - про запровадження багатопартійної системи;
 - про доступ опозиції до засобів масової інформації;
 - про проведення виборів.

Квітень 1990 р. На посаду Президента країни був обраний П. Младенов.

19 грудня 1990 р. Був створений коаліційний уряд, який почав здійснення економічних реформ.

Липень 1991 р. Депутати парламенту ухвалили нову конституцію Болгарії, на основі якої почалася розбудова демократичного суспільства і правової держави. Економічні реформи просувалися повільно. Відбувалася частина зміна урядів.

У країні поглиблювалася економічна криза: відбувався спад виробництва, зросла інфляція і безробіття, скоротилася реальна заробітна плата, гостра нестача промислових товарів і продовольства.

Сучасне становище Болгарії

- 3 1993 р.** Болгарія — асоційований член ЄС. Вона входить до Ради Європи. Є учасником програми “Партнерство заради миру”.
- 1994 р.** Ж. Желев розпустив парламент. Нові вибори привели до перемоги Болгарську соціалістичну партію. Реформи загальмувалися. Становище трудящих продовжувало погіршуватися, посилилась інфляція.
- 1996 р.** На президентських виборах перемогу здобув лідер демократичних сил П. Стоянов, який продовжив економічне реформування країни.
- 1997 р.** Парламентські вибори, на яких перемогу здобули демократи.
- Наприкінці 90-х рр.** В економіці Болгарії виявилися перші позитивні наслідки. 25% землі уже перебувало в приватній власності.
- 1999 р.** У період косовської кризи Болгарія надала свій повітряний простір для літаків США і не дозволила переліт російським миротворцям.
- Листопад 1999 р.** Болгарію відвідав американський президент Б. Клінтон, який обговорював з болгарським керівництвом питання про створення на території країни американських військових баз.
- 2000 р.** Президентом Болгарії був обраний соціаліст Г. Парванов. Болгарію запросили до переговорів про вступ до ЄС.
- Червень 2001 р.** На парламентських виборах у Болгарії перемогла коаліція партій “За Сімеона II”. Колишній цар Болгарії Сімеон II, який повернувся з еміграції, став першим монархом, що очолив уряд Болгарії. Болгарія успішно почала виходити з кризи, значно поліпшилася економічна ситуація в країні, зріс життєвий рівень народу. Середня заробітна плата зросла до 160 доларів на місяць.

Українсько-болгарські відносини

- Грудень 1991 р.** Між Болгарією та Україною встановлено дипломатичні відносини.
- 1992 р.** Укладено Договір про дружбу і співробітництво між обома країнами. Створено солідну правову базу співробітництва.
- Березень 1996 р.** Підписано Декларацію про стратегічне партнерство між президентами України Л. Кучмою та Болгарії П. Стояновим.

Червень 1999 р. Болгарський президент відвідав із дружим візитом Київ, а в липні цього ж року український прем'єр-міністр відвідав Софію. Болгарсько-українські стосунки розвиваються досить плідно. В Україні болгарська діаспора налічує 234 тис. осіб.

У 1999 р. в Одесі відкрито Центр болгарської культури.

ЮГОСЛАВІЯ

Комуністи при владі

Квітень 1941 р. Німеччина та її союзники окупували Югославію. Частина території поділено між державами фашистського блоку, а в іншій частині проголошено Сербію та Хорватію, які були повністю залежні від Німеччини. На території Югославії розгорнувся збройний опір двох сил:

1. **Четницький рух** (від сербського слова "чета" — загін), який очолив полковник Дража Михайлович. Вони прагнули звільнення країни від окупації та відновлення Югославської держави. Підпорядковувалися емігрантському королівському уряду Югославії, який перебував у Лондоні.
2. **Комуністичний партизанський рух**, який організувала Комуністична партія Югославії на чолі з Йосипом Броз Тито. Цей рух підтримував Радянський Союз.

У 1942 р. було сформовано Народно-визвольну армію Югославії (НВАЮ), а також Антифашистське віче народного визволення Югославії — законодавчий орган майбутньої влади.

Створено комуністичний уряд — Національний комітет визволення Югославії на чолі з Й. Броз Тито. На місцях створювалися нові органи влади — народно-визвольні комітети. Відносини між обома рухами Опору (четницьким і комуністичним) були ворожими.

Вересень 1944 р. Радянські війська ввійшли на югославську територію і з'єдналися з НВАЮ.

29 жовтня 1944 р. Спільними зусиллями НВАЮ і радянських військ було визволено Белград.

Березень 1945 р. У Белграді було сформовано Тимчасовий народний уряд Югославії, який очолив Й. Броз Тито.

До літа 1945 р. Комуністи посідали всі керівні посади в державному і господарському апаратах. Комуністична партія Югославії встановила повний контроль над усіма сферами суспільного життя.

1. Був ліквідований рух четників та інші антикомуністичні збройні формування.
 2. У листопаді 1945 р. комуністи здобули перемогу на виборах до Установчої скупщини. Було ухвалено декларацію про ліквідацію монархії й проголошення Федеративної Народної Республіки Югославії (ФНРЮ) в складі шести республік: **Боснії та Герцеговини, Македонії, Сербії, Словенії, Хорватії, Чорногорії** та двох автономних областей у межах Сербії — **Воєводини й Косова**.
 3. **22 грудня 1945 р.** Уряди Великої Британії та США визнали ФНРЮ.
 4. **31 січня 1946 р.** Було затверджено конституцію ФНРЮ, яка закріпила однопартійний режим комуністичної диктатури.
- Так була сформована політична система комуністичного режиму.**

У країні розпочалися економічні перетворення

1. Було проведено націоналізацію великої промисловості, банків, оптової торгівлі. У 1946 р. державний сектор становив 90%.
2. Встановлено державний контроль над зовнішньою торгівлею (1945 р.).
3. Проведено грошову реформу, під час якої, обмінюючи гроші, можна було одержати не більше 5 тис. нових динарів.
4. Ліквідовано велике землеволодіння і встановлено розмір земельних наділів 25–30 га оброблюваної землі або 45 га всіх сільськогосподарських угідь. Землі поміщиків і католицької церкви відчужувалися за компенсацію від держави.
5. Здійснено перехід до планового ведення господарства.
6. Сформовано централізовану систему управління економікою.
7. Встановлено суворий контроль Комуністичної партії над усіма сферами суспільного життя.
8. Запроваджено кооперацію в сільському господарстві.
9. Розпочато проведення індустріалізації.

Висновок

Наприкінці 1946 р. у країні склалася політична монополія Комуністичної партії Югославії, що вело країну до тоталітарного режиму, який остаточно утвердився у 1946–1947 рр.

Причини утвердження тоталітаризму

1. Відсутність демократичних традицій.
2. Збільшення за роки війни впливу КПЮ, яка відіграла важливу роль в організації руху Опору.
3. Зростання авторитету СРСР, який надавав значну допомогу югославському народові у боротьбі проти фашизму.
4. Економічна відсталість країни.
5. Воєнна розруха.
6. Зубожіння народних мас.

Конфлікт з СРСР (1948 – 1953 рр.).

Причини радянсько-югославського конфлікту

1. Прагнення Й. Броз Тито до проведення самостійної внутрішньої й зовнішньої політики, не залежної від Москви.
2. Запровадження в Югославії наприкінці 40-х — на початку 50-х рр. дещо іншої, ніж в СРСР, моделі суспільного розвитку — “самоврядного соціалізму”.
3. Югославія самостійно, без погодження з Москвою, розпочала проводити зовнішньополітичну діяльність:
 - підтримувала грецьких комуністів, які підняли повстання проти існуючого в Греції режиму;
 - виступала за створення Балканської федерації;
 - робила конкретні кроки щодо укладення економічних союзів із Албанією і Болгарією.

Лютий 1948 р. Й. Броз Тито було запрошено до Москви. Сам Тито не поїхав, а відправив делегацію. Й. Сталін сприйняв це як вияв непокори.

Березень — травень 1948 р. Відбувся обмін листами між радянським і югославським керівництвом.

Червень 1948 р. Було опубліковано резолюцію Комінформбюро, в якій югославське керівництво обвинувачувалося в тому, що воно відійшло від марксизму-ленінізму. В СРСР і країнах народної демократії було розгорнуто широку антиюгославську кампанію.

1949 р. СРСР в односторонньому порядку розірвав Договір про дружбу і співробітництво, який було укладено з Югославією у квітні 1945 р.

Погіршення відносин з СРСР і країнами народної демократії змусило югославське керівництво шукати підтримки капіталістичних держав. Югославія розширила торговельно-економічні зв'язки із західними країнами.

Югославське керівництво шукало власні методи соціалістичного будівництва

1. У проведенні кооперації запроваджувався принцип добровільності.
2. Селяни одержали право залишати кооперативи і створювати приватні господарства. Запроваджувалася приватна власність на землю.
3. Дозволялися кредити й оренда землі, використання найманої праці.
4. Підприємства передавалися трудовим колективам для управління виробництвом й отримували господарську самостійність.
5. Було припинено прискорену індустріалізацію.
6. Розвивалися товарно-грошові ринкові відносини “під контролем держави”.
7. Встановилися тісні економічні зв'язки з країнами Заходу.
8. Зазнала змін і політична система:
 - КП Югославії було перейменовано в Союз комуністів Югославії (1952 р.);
 - розширювалися повноваження парламенту;
 - встановлено пост президента країни (з 1953 р.), ним став Й. Броз Тито;
 - було закріплено принцип громадського самоврядування, побудова так званого “самоврядного соціалізму”;
 - з 1952 р. було запроваджено самоврядування в громадах, районах і містах — введено двопалатні народні комітети;
 - з 1963 р. країна стала називатися Соціалістична Федеративна Республіка Югославія.

Висновки

1. Відновлення дипломатичних відносин з СРСР відбулося після смерті Й. Сталіна і приходу до влади М. Хрущова.
2. Проте Югославія продовжувала проводити незалежну зовнішню політику і відмовилася ввійти до Організації Варшавського договору та до Ради Економічної Взаємодопомоги.
3. Югославія залишалася типовою тоталітарною державою, існувала однопартійна система з абсолютною владою Й. Броз Тито.
4. Вона продовжувала побудову альтернативного сталінській системі “самоврядного соціалізму”, в якому допускалося існування дрібної приватної власності.

5. Югославія стала ініціатором створення Руху неприєднання.
6. Завдяки лібералізації виїзду та в'їзду в країну понад 1 млн югославських громадян працювало за кордоном, насамперед у ФРН.

Йосип Броз Тито (1892–1980)

Видатний державний і політичний діяч Югославії, організатор руху Опору в роки Другої світової війни, маршал. Народився в с. Кушроваць недалеко від Загреба.

Батько Франц Броз був хорватом, а мати словенкою. Закінчив початкову школу, навчався в гімназії. Пізніше поступив учнем у слюсарно-механічну майстерню і працював на машинобудівних заводах.

У 1913 р. був призваний до армії Австро-Угорщини, до складу якої в той час входила Хорватія. У 1915 р. на території Галичини був важко поранений і потрапив у полон. Побував у таборах військовополонених у Сибірській, Пермській губерніях, де вступив у контакт з більшовиками і познайомився з працями В. І. Леніна. У травні 1917 р. дізнався про революцію в Петрограді, втік із табору і прибув до Петрограда, де поступив на роботу на Путиловський завод.

Після більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. Тито вступив до інтернаціонального загону Червоної гвардії, прийняв радянське громадянство і став членом більшовицької партії.

У 1920 р. повернувся в Югославію, де став членом Комуністичної партії Югославії. Неодноразово арештовувався. У 1937 р. очолив Комуністичну партію Югославії. Після нападу фашистських військ на Югославію у квітні 1941 р. очолив народно-визвольну партизанську боротьбу, яка велась під лозунгом “Братство і єдність”. На завершальному етапі війни партизанська армія нараховувала до 600 тис. чоловік.

Фашисти намагалися знищити лідера Опору і за його голову давали 100 тис. рейхсмарок золотом. Було розроблено спеціальну операцію “Хід конем” зі знищення Й. Броз Тито, використано загін парашутистів, але йому вдалося втекти.

Й. Сталін був стурбований долею Тито і, коли небезпека минула, він від імені Верховної Ради СРСР подарував

Й. Броз Тито золоту шаблю. А згодом відбулася зустріч югославського і радянського лідерів (вересень 1944 р.), результатом переговорів яких стало виділення югославам танкової бригади, двох авіаційних дивізій та іншого озброєння. Однак в післявоєнний період відносини обох країн погіршилися. Й. Тито став проводити не залежну від Кремля політику. В СРСР його називали “імперіалістичним шпіоном”, засуджували його “антикомуністичну діяльність”.

Югославія залишалася країною соціалістичного типу з національним забарвленням. Проте методи керівництва Й. Тито іноді копіював у Й. Сталіна, проводив репресії проти опозиції. Йому було характерне зловживання владою.

У період М. Хрущова відносини між країнами дещо нормалізувалися. Однак 1956 р. Й. Броз Тито виступив на захист Угорщини і її лідера Імре Надя.

Й. Броз Тито — високоосвічена людина, знав російську, англійську, французьку мови, вивчив есперанто, прекрасно грав на фортепіано, глибоко ерудований у мистецтві. Він охоче танцював, грав у більярд, шахмати, доміно, в молодості займався фехтуванням.

Був нагороджений орденами і медалями 59 країн світу. Він кавалер Орденів Перемоги, Леніна, Жовтневої революції (СРСР), мав 16 югославських нагород і 98 нагород багатьох країн світу.

Помер 4 травня 1980 р.

На похорони прибуло 208 делегацій із 126 країн світу, що свідчило про його велику популярність і шану у світі.

Загострення міжнародних відносин та політичної ситуації в країні

1980 р. Помер Й. Броз Тито. Було запроваджено інститут колективного керівництва в особі Президії СФРЮ, головою якої по черзі на один рік ставав кожний із восьми суб'єктів федерації — представників шести республік та двох автономних країв.

3 1981 р. почалася криза югославської державності, зумовлена помилками в національній політиці:

1. За умов комуністичного режиму Югославія як багатонаціональна держава не була добровільним федеративним об'єднанням.
2. Тут була панівна (сербська) і підпорядковані нації.

3. Кордони між республіками встановлено без врахування думки народу.
4. Порушувався принцип рівності національних меншин.
5. Ігнорувалися права турків, албанців, угорців.
6. Керівні посади в уряді і партії здебільшого посідали серби, а найбільші прибутки до федерального бюджету приносили Хорватія і Словенія.
7. Відбувався несправедливий розподіл коштів.
8. Був відсутній загальнонаціональний ринок.
9. Прагнення підпорядкованих націй до свободи і самостійності жорстоко придушувалися.

1981 р. Розпочалися заворушення в автономному краї Косово, 90% населення якого становили албанці. Вони вимагали надання автономному краю статусу республіки. Власті придушували демонстрації. Напруженість не спадала і в наступні роки.

Висновки

1. Косовські події 1981 р. започаткували кризу югославської державності.
2. В Югославії загострювалася ситуація і наростали передумови її розпаду.
3. Національні проблеми в країні тісно перепліталися з погіршенням соціально-економічного становища республік, наростанням глибокої фінансової кризи.

Проголошення незалежності югославських республік. Причини розпаду Югославії

Цьому процесові сприяли такі фактори:

- перебудова в СРСР;
- революції в Європі;
- загострення національних проблем і протиріч у Югославії;
- глибока економічна і фінансова криза, погіршення соціально-економічного становища;
- перебудовні процеси в Югославії, що привели до створення опозиційних партій на національній основі;
- розпад Союзу комуністів Югославії;
- смерть Й. Броз Тито, що зумовило до послаблення югославського керівництва і розвиток відцентрових тенденцій.

Початок 1990 р. Єдиний Союз комуністів Югославії розпався на республіканські організації. В республіках виникали

нові політичні партії й організації. Зросла політична активність населення, яке почало боротьбу за утворення окремих національних держав.

1990 р. На виборах до республіканських та місцевих органів влади Словенії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Македонії перемогу здобули опозиційні сили. У Сербії та Чорногорії верх взяли комуністи, що стояли на позиціях збереження Югославської федерації. Очолив цей напрям лідер сербських комуністів Слободан Мілошевич, який був обраний президентом Сербії.

25 червня 1991 р. Словенія і Хорватія заявили про свою незалежність. Федеральні власті не визнали цю незалежність і направили війська, щоб силою не допустити їх відокремлення. У Словенії частини югославської армії дістали рішучий опір і були змушені відступити. Словенія відстояла свою незалежність. Події в Хорватії переросли у справжню війну, яка тривала до 1995 р.

17 липня 1991 р. Проголосила свою незалежність Македонія. Тут воєнних дій не було, а було проведено референдум. Це єдина республіка колишньої Югославської федерації, яка здобула незалежність без застосування військової сили.

14 жовтня 1991 р. Декларувала свою незалежність Боснія та Герцеговина.

Квітень 1992 р. У Белграді вирішили створити нову федерацію, бо СФРЮ фактично вже не існувало. Було створено Союзу Республіку Югославію (СРЮ) у складі Сербії і Чорногорії зі столицею у Белграді, територія якої становила 102 тис. кв. км із населенням 20,5 млн осіб.

Сепаратизм — прагнення до відособлення, відокремлення, рух за надання частині країни автономії, рух за створення нової держави.

Висновки

1. У 1992 р. відбувся остаточний розпад Югославії.
2. На її теренах утворилися нові держави: Хорватія, Словенія, Македонія, Боснія та Герцеговина, Союзна Республіка Югославія (СРЮ) — об'єднання Сербії та Чорногорії.

Наслідки розпаду Югославії

1. У багатьох колишніх республіках Югославії демократичні вибори вивели на передній план войовничих націоналістів, що й було однією з передумов численних конфліктів та громадянської війни.

2. Посилилося насильство у відносинах етнічних громад.
3. Величезні жертви численних конфліктів, відбулися значні переселення і мільйони людей покинули межі Югославії.
4. Конфлікти в Югославії стали загрозою для безпеки всієї Європи, незалежно від їх етнічного чи релігійного характеру.

Громадянська війна.

Особливості громадянської війни в Югославії

1. В Югославії кризу створило переплетення національних, соціальних і релігійних проблем.
2. Вона набрала міжетнічного та міжрелігійного конфлікту, бо була велика строкатість етнічного й конфесійного складу населення.
3. Посилились відцентрові тенденції, спричинені економічним і політичним становищем “самоврядного соціалізму”.
4. Белградське керівництво прагнуло зберегти єдину державу, використовувало югославську армію, що призвело до громадянської війни.
5. Кожна етнічна громада бажала мати власну територію, а її еліта — владу, що призводило до гострих суперечностей.

1991 р. На території Югославії розгорілася громадянська війна.

Події в Хорватії

Сербські громади в Хорватії після проголошення нею незалежності проголосили про створення Сербської автономної області — Сербської Країни, яка займала 28% хорватської території. Там мешкало 880 тис. осіб, але лише 316 тис. становили серби. Сербія підтримала право на самовизначення сербського населення в Хорватії. Югославська Народна армія розпочала воєнні дії в Хорватії, які супроводжувалися терором і етнічними чистками. Бої точилися з серпня 1991 р. по січень 1992 р. Загинуло 6 тис. чоловік, а матеріальні збитки становили 30 млрд доларів.

Трагічні події в Боснії та Герцеговині

Союзна Республіка Югославія підтримала і самопроголошену Сербську Республіку Боснію і Герцеговину, яка була проголошена зразу після проголошення незалежності

Боснії та Герцеговини. Розпочалася кровопролитна війна. На території Боснії та Герцеговини проживало: 2 млн (50%) боснійських мусульман, 1,4 млн (30%) православних сербів, 760 тис. (17%) хорватів. Військові частини Югославської Народної армії (100 тис. чоловік) розпочали воєнні дії на боці сербів. Восни “етнічні” чистки, партизанські рейди, концтабори для військовополонених, бойові дії тривали більше трьох років. У трирічній війні загинуло 250 тис. осіб, близько 2 млн осіб стали біженцями.

У листопаді 1995 р. за ініціативи англо-американської дипломатії у США підписано Дейтонську угоду, що погасила вогнище громадянської війни. Згідно з мирною угодою Боснія і Герцеговина залишилася єдиною державою, яка складається з двох частин — Боснійської мусульмансько-хорватської Федерації та Республіки Сербської.

Події в Косові

1998 – 1999 рр. — конфлікт у сербській провінції Косово, де проживає багато албанців, призвів до громадянської війни. Албанці проголосили Республіку Косово, яка не визнавала владу Белграда. Президент Югославії Слободан Милошевич анулював автономію албанської громади і розпочав етнічні чистки проти албанського населення. Серби обстрілювали албанські населені пункти. У Косові розпочалася справжня громадянська війна.

Події в Македонії

2001 р. У Македонії спалахнув збройний конфлікт. Албанські екстремісти від імені третини албанського населення Македонії вимагали автономії та надання албанській мові статусу другої державної. Розпочалися воєнні дії проти македонської армії. Завдяки зусиллям світової громадськості конфлікт вдалося зупинити, а сторони сіли за стіл переговорів.

Висновки

1. Конфлікти на території колишньої Югославії були найтривалішими, найкривавішими після Другої світової війни.
2. Проблема Балкан і надалі залишається “пороховою бочкою Європи”.
3. Внутрішні конфлікти в Югославії стали турботою всіх європейських держав.

4. Конфлікти на території колишньої Югославії були трагічними для мирного населення. Лише війна в Боснії і Герцеговині забрала життя 380 тис. осіб, 1 млн 350 тис. були переселені, а 2 млн 250 тис. стали біженцями.

Участь міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту на Балканах

Жовтень 1991 р. В Гаазі було скликано міжнародну конференцію щодо Югославії, на якій прийнято Декларацію, про визнання світовим співтовариством факту розпаду СФРЮ.

На конференції пролунали звинувачення на адресу Сербії та Чорногорії, що вони прагнуть силою перешкодити відокремленню республік від Югославії.

Грудень 1991 р. Рада Міністрів Євросоюзу схвалила рішення про запровадження економічних санкцій щодо Сербії та Чорногорії.

Весна 1992 р. Народна армія Югославії розпочала воєнні дії в Хорватії. Світове співтовариство (ООН, НАТО, Європейський Союз) звинуватило Югославію в агресії. Вони робили неодноразові спроби загасити вогнище війни на Балканах.

За рішенням Ради Безпеки ООН до Хорватії було направлено миротворчі сили.

1992 – 1995 рр. — війна у Боснії та Герцеговині.

30 травня 1992 р. Рада Безпеки ООН запровадила економічні санкції проти СРЮ.

Лютий 1994 р. З метою контролю ситуації в районі Сараєва до міста було введено міжнародні сили ООН, серед яких і два українських миротворчих батальйони.

1995 р. Для виконання Дейтонських угод про поділ території єдиної Боснії та Герцеговини на Мусульмансько-хорватську федерацію й Сербську Республіку миротворчі сили ООН було замінено спеціальним військовим 60-тисячним контингентом НАТО, до якого приєдналися військові підрозділи Росії та України.

1999 р. Загострилася проблема албанців у Косові (Югославія). Країни НАТО звинуватили югославське керівництво на чолі з президентом С. Милошевичем у геноциді щодо албанців і з 24 березня по 24 червня 1999 р. бомбардували Югославію. Було завдано ракетних і бомбових ударів по стратегічних і військових об'єктах Югославії.

Союзницькі сили за участі 1,1 тис. літаків здійснили

35 тис. бойових вильотів і скинули на територію СРЮ 20 тис. бомб і ракет.

За час військової операції НАТО втрати Югославської Народної армії становили близько 5 тис. чоловік, а цивільного населення — 1,2 млн. Збитки внаслідок руйнувань становили 30 млрд доларів.

Наприкінці травня 1999 р. С. Милошевич погодився на введення військових миротворчих сил до Косова. Події в Косові призвели до міжнародної ізоляції С. Милошевича і підірвали його авторитет усередині країни.

Жовтень 2000 р. На президентських виборах перемогу здобув лідер демократичних сил В. Коштуница.

Квітень 2001 р. С. Милошевич заарештований за геноцид стосовно албанців Косова і в **червні 2001 р.** був переданий до Гаазького міжнародного трибуналу. Судовий процес над ним триває.

2001 р. Під час албано-македонського протистояння завдяки зусиллям світової громадськості конфлікт вдалося зупинити, а сторони сіли за стіл переговорів. Було досягнуто компроміс і розпочалося роззброєння албанських військових формувань. Однак небезпека нового протистояння існує.

14 березня 2002 р. СРЮ перетворена на конфедерацію Сербії і Чорногорії.

У 2005 р. має відбутися референдум про дальшу долю конфедерації Сербії та Чорногорії.

Відносини з Україною

1. Нові держави, що виникли на території колишньої Югославії, визнали Україну і встановили з нею дипломатичні відносини.
2. Договори про дружбу і співробітництво з Україною уклали Хорватія у вересні 1996 р. і Македонія у грудні 1998 р. Низку міждержавних угод про торгово-економічне співробітництво укладено між Україною і Словенією, яка у травні 2004 р. стала членом ЄС.
3. Україна брала участь у миротворчій операції в 1994 – 1999 рр. на території Боснії та Герцеговини. Сьогодні Україна бере участь у врегулюванні ситуації в регіоні:
 - з осені 1999 р. діє український вертолітний загін і механізована рота в Косові у Югославії;
 - з 2001 р. українські миротворці перебувають у Македонії.

4. Югославська війна зачепила інтереси України. Україна втратила 220 млн доларів від припинення судноплавства по Дунаю.
5. **Березень 1999 р.** Відбувся візит президента України Л. Кучми до Словенії, який мав переговори з президентом країни Міланом Кучаном. Було підписано угоди про взаємне сприяння та захист інвестицій, повітряне сполучення та співпрацю в галузі поштового й електронного зв'язку.
6. **Наприкінці липня 1999 р.** у Сараєві побував президент України Л. Кучма, який взяв участь у саміті Пакту стабільності в Південно-Східній Європі й мав зустрічі з лідерами балканських країн.
7. На території колишньої Югославії проживає близько 50 тис. українців, більшість — у Сербії (автономний край Воєводина).

НОВІ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ ДЕРЖАВИ

Республіка Хорватія

29 червня 1991 р. Проголошено самостійність і незалежність Республіки Хорватія.

Грудень 1991 р. Прийнято закон про право національних та етнічних меншин, згідно з яким дві автономні території з центрами в містах Кнін і Гліна, де компактно проживали серби, набули особливого правового статусу. Однак керівництво сербського національного руху в Хорватії не прийняло автономії, а **24 грудня 1991 р.** сербські території в Хорватії об'єдналися в Республіку Сербська Крайна і проголосили себе самостійною державою.

До середини січня 1992 р. у Хорватії тривали воєнні дії між хорватськими військами і збройними формуваннями сербів. У Хорватію були введені миротворчі сили ООН. Війна і розрив економічних зв'язків завдали великої шкоди республіці. Різко погіршилося соціально-економічне становище в країні.

3 січня 1992 р. до серпня 1995 р. територія Хорватії фактично була поділена на дві частини — Республіку Хорватію і самопроголошену Республіку Сербська Крайна, які перебували в стані відкритого протистояння одна одній.

1 травня 1995 р. Хорватські війська розгорнули наступ проти Сербської Крайни, близько 200 тис. сербів стали біженцями. Сербська Крайна перестала існувати і була відновлена

територіальна цілісність Хорватської держави. В Хорватії розпочали проводити економічні реформи. Республіка Хорватія є повноправним членом ООН, ОБСЄ, Ради Європи. Вона підтримала операцію НАТО проти Югославії в 1999 р., надала свій повітряний простір для авіації НАТО. Республіка Хорватія прагне інтегруватися до європейських структур.

Республіка Словенія

25 червня 1991 р. Словенія проголосила про свій вихід із Югославії, затвердивши Основні конституційні принципи про самостійність і незалежність.

Це рішення викликало протидію Белграда. Розпочалася війна між Югославською Народною армією (ЮНА) і словенськими територіальними формуваннями. ЮНА одержала поразку. За посередництва Євросоюзу сторони домовилися про припинення вогню і виведення військ ЮНА з території Словенії.

26 грудня 1991 р. Було ухвалено Конституцію країни, яка проголосила Словенію демократичною республікою, її визнало більшість країн світу.

У країні почалися економічні реформи: приватизація, структурна перебудова, реформа банківської системи, широко розвивається сфера послуг, туризм.

Республіка Словенія — член ООН і ОБСЄ (з весни 1992 р.), член Ради Європи (з травня 1993 р.), член НАТО і ЄС (з 2004 р.).

Словенія — одна з найрозвиненіших південнослов'янських республік, політично стабільна, з економікою динамічного зростання.

Республіка Македонія

Осінь 1991 р. Македонія здобула незалежність.

8 вересня 1991 р. Відбувся референдум, 95% учасників якого проголосували за вихід з югославської федерації.

17 листопада 1991 р. Було прийнято Конституцію, яка визнала Македонію суверенною, незалежною, демократичною й соціальною державою. Македонія — єдина з республік СФРЮ, відокремлення якої відбулося мирним шляхом.

Вересень 1992 р. Для уникнення провокацій і поширення збройного конфлікту на території Македонії була розгорнута місія ОБСЄ.

Липень 1993 р. На кордонах із Союзною Республікою Югославією розташувалися миротворчі сили ООН (1 тис. осіб). Участь у миротворчих операціях на території Македонії брала й Україна.

1999 р. Македонія підтримала операцію військ НАТО проти Югославії. Македонію відвідав президент США Б. Клінтон. На території Македонії є кілька добре обладнаних баз НАТО. Республіка Македонія — одна з найбідніших колишніх югославських республік, такою залишається вона і на сьогодні.

Республіка Боснія та Герцеговина

14 жовтня 1991 р. проголосила свою незалежність.

1992–1995 рр. — війна в Боснії та Герцеговині.

1995р. Новий етап мирного врегулювання збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині.

3 весни 1996 р. На території Боснії та Герцеговини існує єдина суверенна держава — **Республіка Боснія та Герцеговина** у складі мусульмансько-хорватської **Федерації Боснія та Герцеговина** і боснійської **Сербської республіки**. Республіка отримала фінансову допомогу на відновлення зруйнованого господарства від західноєвропейських держав і США.

Етнічне протистояння між мусульманською, сербською і хорватською общинами перешкоджає соціально-економічному розвитку країни та її політичній стабільності. Україна бере участь у миротворчих військах ООН у Боснії (український батальйон — 400 осіб).

Тема 6. КРАЇНИ АЗІЇ, АФРИКИ І ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

ЛІКВІДАЦІЯ КОЛОНІАЛІЗМУ, СТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

Етапи деколонізації

Деколонізація — це ліквідація колоніального володарювання, звільнення від колоніальної залежності й надання політичної незалежності народам.

Перший етап деколонізації — з середини 40-х — до середини 50-х рр. Падіння колоніальних режимів у країнах Азії (Індія, Індонезія, Бірма). В Азії з'явилося 15 нових неза-

лежних держав з населенням 1,2 млрд осіб і одна в Африці — Лівія.

Другий етап — із середини 50-х — до кінця 60-х рр. Поява незалежних держав у Північній і Центральній Африці (37 держав), 7 держав одержали незалежність в Азії.

Третій етап — із 70-х — до 90-х рр.

- Завершилася деколонізація Південної Африки.
- 1990 р. незалежність здобула **Намібія** — остання колонія в Африці.
- 1997 р. здобула незалежність колишня англійська колонія Гонконг.
- 1999 р. колишня португальська колонія **Макао** ввійшла до складу Китаю.
- Ліквідовано останні колоніальні володіння Великої Британії в Латинській Америці:
Багамські Острови — 1973 р.;
Гайана — 1975 р.;
Беліз — 1981 р.

Деколонізація островів Тихоокеанського регіону:

- **Фіджі** — 1970 р. (колонія Великої Британії);
- **Соломонові Острови** — 1978 р. (колонія Великої Британії);
- **Маршаллові Острови** — 1991 р.;
- **Палау** — 1994 р. (колонії США).

Нові незалежні держави, що виникли внаслідок розпаду колишніх колоніальних імперій, разом з іншими малорозвченими країнами Азії, Африки, Латинської Америки утворили “третій світ”.

Відбувалося перетворення країн “третього світу” на важливий чинник економічного і соціального розвитку.

Висновки

1. Виникнення близько сотні держав на території колишніх колоній має велике міжнародне значення.
2. Ці держави стали важливим чинником світової політики.
3. Вони становлять 2/3 держав — членів Організації Об’єднаних Націй.
4. Народи незалежних держав здобули можливість самостійного розвитку.
5. Вони здобули можливість вибору шляху розвитку з урахуванням національних традицій і культурно-цивілізаторських особливостей.

Розпад колоніальної системи

Передумови деколонізації:

1. Поразка в Другій світовій війні Німеччини, Італії, Японії та їх капітуляція.
2. Ослаблення позицій “старих колоніальних держав” після Другої світової війни (Великої Британії, Франції, Голландії, Бельгії).
3. Зміцнення національної буржуазії, виникнення патріотичних організацій, політичних партій у колоніальних країнах після Другої світової війни.
4. Послаблення контролю метрополій над своїми колоніями (особливо Франції та Голландії).

Причини деколонізації:

1. У добу науково-технічної революції сама колоніальна система втратила сенс, економічну ефективність, перестала бути рентабельною для країн, що мали колонії.
2. Розгортання національно-визвольного руху народів колоніальних країн.
3. Підвищення національної свідомості народів, прагнення їх до самостійності та незалежності.
4. Здобуття деякими колоніями, безпосередньо втягнутими в Другу світову війну, досвіду збройної боротьби.
5. Демократизація метрополій, які зрозуміли необхідність надання незалежності своїм колоніям.

Наприклад:

- Португальська колоніальна імперія зберігалася до квітневої революції 1974 р. Після усунення режиму Кастана у 1975 р. дістали незалежність Ангола, Мозамбик, Гвінея-Бісау.
 - Демократизація в ПАР створила умови для незалежності останньої колонії в Африці — Намібії.
6. Активна підтримка СРСР і США країн, що боролися за незалежність, маючи свої інтереси.

Особливості деколонізації:

1. Піднесення національно-визвольного руху в різних частинах світу було неоднаковим: зумовлювалося рівнем розвитку народів, що їх населяли, та їхньою політичною свідомістю.
2. Першими здобули незалежність країни Близького Сходу і Південно-Східної Азії.
3. Велика Британія надала незалежність колишнім колоніям мирним шляхом.

У 1947–1948 рр. незалежними стали британські колонії Бірма, Цейлон, Індія, Пакистан.

4. Франція та Нідерланди хотіли силою утримати колоніальні володіння, вели численні війни:

- 1945 – 1954 рр. — війна в Індокитаї. Франція визнала незалежність В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі;
- 1954 – 1962 рр. — війна в Алжирі, яку вела Франція;
- 1946 – 1950 рр. — війна Нідерландів в Індонезії.

5. Процес деколонізації був під міжнародним контролем.

14 грудня 1960 р. була прийнята Декларація Генеральної Асамблеї ООН “Про надання незалежності колоніальним країнам і народам”.

1960 р. визнано роком Африки (17 країн континенту стали незалежними).

Проблеми, що загострилися у визволених країнах

1. Продовольча.
2. Демографічна. У країнах тропічної Африки виробництво сільськогосподарської продукції зростає щорічно на 1,5%, а населення — на 3%. Тропічна Африка не може себе прогодувати.
3. Політична нестабільність, встановлення авторитарних режимів.
4. Міжплеменна ворожнеча.
5. Геноцид проти власного народу (Судан, Уганда, Руанда, Ліберія, Сомалі та ін.).

Шляхи звільнення колоній

1. Мирний.
Цим шляхом звільнилися англійські колонії Індія, Пакистан, Бірма, Цейлон та ін.
2. Шлях колоніальних воєн.
Франція та Нідерланди силоміць утримували свої колонії, що призвело до воєн в Індокитаї, Алжирі, Індонезії.

Наслідки деколонізації

1. З політичної карти світу зникли британська, французька, бельгійська, португальська колоніальні імперії.
2. В Азії, Африці виникло понад 80 нових суверенних держав.
3. Їх стали називати “країнами, що розвиваються”, “країнами третього світу”.

4. Нові держави здебільшого залишилися економічно слабкими, залежними від допомоги й підтримки розвинених країн.
5. Вони дедалі більше відстають від передових держав світу.
6. У більшості країн, що визволилися, панують авторитарні режими, військово-поліцейські диктатури.
7. Деякі з цих країн останнім часом стали "гарячими точками" — осередками внутрішніх та міждержавних конфліктів (внутрішні сутички в Сомалі, геноцид в Руанді тощо).
8. Світове співтовариство під егідою ООН намагається політичними, а в разі потреби й військовими силами загасити локальні конфлікти.
9. Для багатьох країн, що розвиваються, характерна політична нестабільність:
 - боротьба за владу;
 - корупція;
 - прикордонні конфлікти;
 - кровопролитні локальні війни;
 - геноцид проти власного народу (Судан, Уганда, Сомалі та ін.).
10. Спадщина колоніалізму виявилася:
 - низьким рівнем розвитку продуктивних сил;
 - низьким культурним рівнем;
 - поглибленням соціальної нерівності;
 - швидким приростом населення, яке не знаходить застосування своїм робочим рукам;
 - недостатнім обсягом капіталів.
11. Із розпадом СРСР з'явилися умови для врегулювання регіональних конфліктів у "третьому світі", бо СРСР уже не втручався у вирішення їх:
 - близькосхідний;
 - афганський;
 - сили за стіл переговорів сторони в Анголі та Мозамбіку, закінчилася війна в Ефіопії.

Шляхи розвитку незалежних держав

1. Шлях розвитку ринкової економіки (сврокапіталістичний шлях — Марокко, Нігерія, Кенія, Індія, Пакистан, Туніс та ін.).

У цих країнах поступово, але помітно нарощувався економічний потенціал, відбувалася деяка демократизація суспільних відносин, введення багатопартійної системи.

В Азії з'являються нові індустріальні країни (Тайвань, Гонконг, Південна Корея, Філіппіни, Сінгапур, Малайзія), які демонструють високу ефективність у галузі економіки. Це країни високого розвитку НТР, освіти, наукомістких галузей виробництва.

2. Соціалістичний шлях розвитку (Китай, Північний В'єтнам, Північна Корея, Куба).

В'єтнам уже встиг об'єднатися. До початку 90-х рр. проблема побудови соціалізму за марксистською моделлю у В'єтнамі була знята. В країні розвивається ринкова економіка.

Китай. Вже до середини 70-х рр. стало зрозуміло, що цей шлях привів Китай до важкої економічної кризи. Китай став на шлях ринкових реформ і послаблення державного контролю в економіці.

Північна Корея і Куба на сьогодні — оплоти соціалізму. Ці країни переживають значні економічні труднощі.

3. Країни "соціалістичної орієнтації" до розпаду СРСР. (Ангола, Алжир, Гвінея-Бісау, Ефіопія, Мозамбік та ін.).

Для них характерний:

- надмірний розвиток державної власності;
- нехтування приватним підприємництвом;
- сформувалися культу авторитарної влади;
- репресії інакомислячих;
- збройні заклоти;
- військові перевороти;
- значний вплив армій;
- міжплеменні конфлікти (Камбоджа, Афганістан, Ангола, Ефіопія та ін.);
- розруха в народному господарстві;
- бюрократизація;
- корупція.

Країни "соціалістичної орієнтації" в економічному аспекті залишилися відсталими, незважаючи на щедрі субсидії з СРСР.

Наприкінці 80-х рр. опозиційні сили країн "соціалістичної орієнтації" домоглися повалення марксистських режимів у Ємені, Алжирі, Ефіопії, Анголі та ін.

Багато країн "соціалістичної орієнтації" почали перехід до ринкових відносин за умов наявності великого неефективного державного сектора в економіці й тоталітарних політичних режимів.

4. Традиціоналістська модель розвитку (Іран, Афганістан):
У цих країнах значний вплив релігії на ідеологічні установки як влади, так і суспільства.
5. Країни з низьким рівнем розвитку внаслідок соціально-економічної та культурної відсталості, їх невизначеність.
30 африканських країн — останні в списку з виробництва валового продукту на душу населення.

Міжнародні об'єднання країн Азії та Африки

1955 р. Бандунзька конференція 29 країн Азії та Африки — перша спроба виступити на світовій арені єдиною силою. Порушено проблеми економічного та культурного співробітництва, прав людини та національного самовизначення народів. Було запропоновано створити спеціальний фонд ООН для економічного розвитку.

У підсумкових документах конференції її учасники закликали народи світу до загального миру і співробітництва.

1961 р. Рух неприєднання, який виник за ініціативи п'яти видатних лідерів світу:

Дж. Неру — Індія;

Й. Б. Тито — Югославія;

Г. Насер — Єгипет;

Сукарно — Індонезія;

К. Нкруми — Гана.

Перша конференція 25 країн відбулася 1–6 вересня

1961 р. у Белграді, вона висунула ідею проведення політики неприєднання до будь-яких військових союзів, підтримки миру та національно-визвольних рухів. Головою Руху неприєднання став на три роки керівник країни, у якій проводиться конференція Руху неприєднання.

На сьогодні учасниками цього об'єднання є 113 країн світу. Ці країни дотримуються політики неприєднання до військових союзів і блоків, прагнуть проводити незалежну політику, не допускати диктату і насильства у міжнародних відносинах. Рух підтримує будь-які кроки з роззброєння.

1964 р. 77 країн Азії, Африки та Латинської Америки утворили міжнародне об'єднання "Група — 77".

На початку 90-х рр. до цього об'єднання входило 129 країн, в яких видобувається 2/3 нафти, що використовують країни Заходу, 50% інших сировинних товарів. Країни цього об'єднання заявили про свій намір спільно шукати шляхи вирішення найважливіших для них еконо-

мічних проблем. Вони прагнуть домогтися стабілізації цін на експорт сировини, пільг для збуту товарів на ринках розвинених держав та інвестицій у свої економіки.

Діють такі регіональні об'єднання:

- Ліга арабських держав — 1945 р.;
- Організація африканської єдності — 1963 р.;
- Організація країн — експортерів нафти (ОПЕК) — 1966 р.;
- Асоціація держав Південно-Східної Азії — 1967 р.;
- Ісламська конфедерація — 1969 р.

Ці організації прагнуть реалізовувати спільні програми економічного та культурного розвитку, здійснювати координацію зовнішньої політики.

Відносини України з державами Азії та Африки

Країни Азії мають важливе значення для забезпечення альтернативними джерелами постачання енергоносіїв України та для власних ринків збуту товарів у цьому регіоні. Зацікавленість в активізації економічної взаємодії з Україною виявляють усі країни Азійсько-Тихоокеанського регіону.

1. Японія, Південна Корея, Таїланд вбачають в Україні ринок збуту своєї високотехнологічної продукції, яка тут користується великим попитом, а також зацікавлені в експорті української сировини.
2. Китай, Індія, В'єтнам зацікавлені у військовій продукції, металургії, машинобудуванні та в експорті в Україну своїх товарів широкого вжитку.

З вересня 1986 р. Україна є спостерігачем Руху неприєднання.

У 1996, 1998 рр. Україна брала участь у роботі Одинадцятої та Дванадцятої конференцій цієї організації. Намагається потрапити на багаті сировинні ринки цього регіону, експортувати сюди свою наукомістку продукцію та виробити важкої промисловості.

Укладено торговельні угоди з Китаєм, Пакистаном, Індією та іншими країнами цього регіону.

Політичні та економічні відносини України з країнами Африки розвиваються менш інтенсивно через політичну нестабільність цього регіону.

ЯПОНІЯ

Становище країни після Другої світової війни

1. Японія дістала поразку у Другій світовій війні й була окупована військами США. Верховна влада в Японії належала американській окупаційній адміністрації на чолі з генералом Макартуром. Окупаційний період тривав до початку 1952 р.
2. На окупованій території США проводили політику трьох "Д" — демократизації, демілітаризації, декартелізації.
3. Японія втратила всі свої колоніальні володіння і завойовані території.
4. Промисловість країни була зруйнована. Виробництво становило лише 14% довоєнного рівня.
5. Було розорене сільське господарство, в країні післявоєнна економічна криза.
6. Значна частина населення не мала засобів до існування, реальна зарплата становила лише 13% довоєнної, було велика кількість безробітних (10 млн осіб).
7. У 1946–1947 рр. була проведена аграрна реформа, внаслідок якої ліквідовано поміщицьке землеволодіння. Більшу частину поміщицьких земель держава передала селянам за викуп (до 80% усіх сільськогосподарських угідь).
8. Були розпущені найбільші промислові корпорації, що сприяло ліквідації надмірної концентрації, відновленню конкуренції розвитку вільного ринку.
9. Проводилися демократичні реформи:
 - заборонялися реакційні організації;
 - заборонялася пропаганда насильства і війни;
 - дозволялася діяльність політичних партій;
 - прийнято закон про працю, за яким робітники дістали право на укладення колективних договорів, на створення профспілок, на проведення страйків;
10. Здійснено низку заходів у соціальной сфері:
 - введено 8-годинний робочий день;
 - щорічна оплачувана тижнева відпуска для робітників та службовців;
 - охорона праці жінок та підлітків;
 - проведено реформу системи шкільного навчання, яка збільшила період обов'язкового та безкоштовного навчання з 6 до 9 років та передала контроль над освітою громадськості.

11. Здійснено демілітаризацію країни. Збройні сили були демобілізовані, а військові установи та таємна поліція — ліквідовані.
12. У 1947 р. було прийнято Конституцію, яка проголосила:
 - демократичні права і свободи;
 - рівноправність жінок і чоловіків;
 - загальне виборче право з 20 років;
 - відмову від війни як суверенного права нації;
 - відмову від погрози або застосування збройної сили як засобу розв'язання міжнародних спорів.
13. Було розширено права парламенту. Вища законодавча влада належить двопалатному парламенту (палаті представників і палаті радників), виконавча — призначеному імператором уряду, який мав заручитися підтримкою членів парламенту.
14. З 3 травня 1946 р. по 12 листопада 1948 р. відбувся Міжнародний трибунал над головними японськими злочинцями в Токіо. До суду було віддано 28 осіб. 7 осіб було засуджено до страти через повішення, а 16 — до різних строків ув'язнення.

Висновки

1. До початку 50-х рр. завершилася відбудова народного господарства Японії.
2. Японія стала конституційною монархією. Реальну політичну владу імператор втратив і перетворився на “символ єдності нації”.
3. Після Другої світової війни Японія з тоталітарно-мілітаристської держави з феодальними пережитками, якою була до цього, перетворилася на сучасну високорозвинену державу демократичного типу.

Сан-Франциський мирний договір

Вересень 1951 р. Відбулася Міжнародна конференція з врегулювання відносин з Японією. Були присутні делегати з 51 країни, підписано Сан-Франциський мирний договір, його підписало 48 країн, а СРСР, Польща і Чехо-Словацьчина цей договір не підписали.

Згідно з договором:

1. Було оголошено про припинення стану війни з Японією.
2. Визнано повний суверенітет японського народу над Японією та її територіальними водами.
3. Японія визнала незалежність Кореї.

4. Відмовилася від усіх претензій на Тайвань, острови Пенхуледао та інші острови в Тихому океані.
 5. Втрачала частину Курильських островів та Південний Сахалін.
 6. За Японією було визнано право на індивідуальну та колективну оборону і домовленості про можливість розміщення або збереження іноземних збройних сил на її території.
 7. Обсяги репарацій не визначалися і питання щодо них стосувалося двосторонніх стосунків держав з Японією.
- 1952 р.** Між Японією і США було підписано “Договір безпеки”. На японській території створювалися американські військові об’єкти (їх стало 116), на яких було розміщено понад 47 тис. військовослужбовців США.

Висновки

1. З набранням чинності Сан-Франциського договору закінчилася американська окупація Японії.
2. Договір поклав початок і став юридичною основою японо-американського військово-політичного союзу.
3. Договір сприяв стабільному розвитку та значному економічному піднесенню в наступний період (“японське економічне диво”).
4. Японія донині не погоджується з передачею СРСР чотирьох Курильських островів — Шикотан, Хабомаї, Кунашир, Ітуруп.

Японське “економічне диво”

“Економічне диво” — це багаторічне стійке та стрімке зростання японської економіки.

Стратегію повосенного розвитку розробив Нігеру Йосіда.

Причини “економічного дива”

1. Політична стабілізація в країні.
2. Окупаційна адміністрація США провела в Японії цілу низку радикальних реформ (про них ішлося раніше).
3. У Японії була порівняно низька заробітна плата за високої кваліфікації робочої сили.
4. Відсутність значних воєнних затрат (1% ВВП).
5. Японія одержала великі американські кредити та воєнні замовлення в роки війни в Кореї та В’єтнамі.
6. Впровадження у виробництво новітніх досягнень НТР, технологій, світового науково-технічного досвіду.

7. Використання патентів та результатів промислового шпигунства за умов швидкого налагодження технологічних процесів.
 8. Значні інвестиції у розвиток нових галузей — нафтохімії, виробництва синтетичних тканин, радіоелектроніки, автомобілебудування.
 9. Широка автоматизація праці, розвиток новітніх засобів зв'язку.
 10. Орієнтація японської економіки на експорт при забезпеченні високої якості й за порівняно низьких цін.
 11. Створення гігантських галузевих і міжгалузевих комплексів, що давало можливість маневрувати капіталом, сировиною, робочою силою залежно від кон'юнктури зовнішнього ринку.
 12. Переважання наукомістких галузей виробництва.
 13. Сприяння розвитку дрібного виробництва, яке забезпечує велике виробництво деталями і напівфабрикатами, випускає різноманітну продукцію.
 14. Довіра японців до банківської системи, зростання їхніх вкладів у банках, які перетворюються на виробничі інвестиції.
 15. Особлива організація виробничих відносин, так звана система патерналізму.
- Патерналізм** — це система довічного найму в Японії, згідно з якою робітник працює на одному місці роботи до виходу на пенсію.
- Плата працівника зростає відповідно до віку і трудового стажу. Робітник відчуває себе частиною фірми, усвідомлює фірму як родину, від успіхів якої залежить і його особисте благополуччя.
16. Працьовитість, ретельність, сумлінність, слухняність, дисциплінованість японського народу, їх повсякденна праця і високий патріотизм.
 17. Сприятлива податкова, бюджетна політика держави.
 18. Був забезпечений найвищий у капіталістичному світі освітній рівень робітників.
 19. Дешева сировина з держав, що розвиваються.

Наслідки “економічного дива”

1. У 1961–1970 рр. темпи зростання японської економіки становили 11% за рік. У 1983 р. обсяг промислового виробництва Японії перевищував рівень 1950 р. у 24 рази.

2. Частка Японії у світовому промисловому виробництві зросла з 6,9% в 1960 р. до 14% в 1970 р.
3. Японські товари активно завойовували світовий ринок.
4. Японія вийшла на перше місце у світі з суднобудування, виробництва побутової радіотехніки, фотоапаратів та друге місце — з електроніки, виробництва автомобілів. Її частка у світовому виробництві автомобілів становила 30%, кольорових телевізорів — 60%, відеомагнітофонів — 90 %, магнітофонів — 30% тощо.
5. У другій половині 80-х рр. Японія вийшла на перше місце у світі за промисловим експортом та експортом капіталу, стала найбільшим кредитором у світі.
6. Зросли валютні резерви Японії (за 20 років у 116 разів).
7. Значно зріс життєвий рівень населення.
8. Японські товари активно завойовували світовий ринок. Експортні можливості Японії за 20 років зросли в 90 разів.
9. Японія стала однією з найрозвиненіших держав світу. Економічне зростання було дещо призупинено внаслідок енергетичної кризи 1974 – 1975 рр., зумовленої різким підвищенням світових цін на енергоносії.
10. Бурхливий післявоєнний економічний розвиток Японії перетворив її на один із трьох центрів сучасної світової економіки поряд зі США та Західною Європою.

Внутрішнє становище

1. 1955 – 1993 рр. При владі безперервно протягом 38 років перебувала **Ліберально-демократична партія (ЛДП)**, створена у 1955 р. злиттям утворених після війни двох консервативних партій — Ліберальної та Демократичної. **Основними партіями опозиції були:** Соціалістична партія Японії (СПЯ), створена у 1945 р., Комуністична партія Японії (КПЯ), що вийшла з підпілля у 1945 р.
2. Ліберально-демократична партія у своїй програмі проголосила про побудову “держави добробуту і благоденства”, про спокій і злагоду в суспільстві.
3. Успішний розвиток економіки і піднесення на цій основі рівня життя населення стали головними причинами збереження позицій у політичному житті країни.
4. У 60-х рр. послабилися позиції лівих сил у зв'язку з появою партій центристського спрямування — Партії демократичного соціалізму (ПДС), Партії чистої політики — Комейто та ін.

5. Важливе значення для розвитку Японії мала діяльність таких урядів:
- уряду **К. Танаки** (1972–1974 рр.), коли в Японії розпочався будівельний бум і успішно здійснювався благоустрій островів. Однак країну потрясли гучні скандали, пов'язані з корупцією, і прем'єр-міністр Японії **К. Танака** змушений був піти у відставку, в зв'язку з викриттям в отриманні хабаря від американського концерну “Локхід” в сумі 500 млн ієн за просування їх товарів на японський ринок;
 - уряду **Я. Накасоне** (1982–1987 рр.), який розпочав приватизацію державного сектору відповідно до програм регулювання економіки, проведення адміністративно-фінансової реформи та зняття обмеження 1% ВВП на військовій асигнування. Був звинувачений у причетності до фінансових махінацій;
 - у **1993 – 1996 рр.** — при владі коаліційні уряди (коаліція ліберальних демократів і соціалістів). Коаліційні уряди були нестійкими. Лише у 1994 р. змінилося три прем'єр-міністри;
 - з **1996 р.** при владі знову Ліберально-демократична партія. Уряд очолив **Р. Хасімото**;
 - у **червні 2001 р.** прем'єр-міністром Японії став лідер Ліберально-демократичної партії **Ю. Коїдзумі**, який розпочав структурну реформу японської економіки.
6. Японія ввійшла в ХХІ ст. з постіндустріальною системою виробничих сил, що базується на розширенні використання досягнень НТР.

Висновки

1. Економічне піднесення і процвітання Японії було забезпечене:
 - стабільністю політичного ладу;
 - втручанням держави в розвиток виробництва;
 - чіткою політикою Ліберально-демократичної партії.
2. За історично короткий термін японському народові вдалося перетворити свою країну на економічно розвинену, демократичну державу, яка відіграє значну роль у розвитку світових процесів.

Зовнішня політика

У статті 9 конституції Японії проголошено про відмову Японії на завжди від застосування збройної сили як засобу вирішення збройних конфліктів.

1952 р. Японія уклала “Договір безпеки”, за яким США фактично брали на себе захист Японії. США розглядали Японію як головного військово-політичного союзника в азійсько-тихоокеанському регіоні. **3 1954 р.** Японія створила “Сили самооборони”.

Наприкінці 60-х рр. “Сили самооборони” Японії становили 274 тис. осіб, але витрати на їх утримання не перевищували 1% бюджету.

Жовтень 1956 р. Відновлено відносини між СРСР і Японією. Обидві країни підписали спільну декларацію про припинення між собою стану війни. Однак мирний договір не був підписаний.

1956 р. Японію прийняли в ООН.

1960 р. Укладено новий японо-американський Договір про взаємне співробітництво і гарантію безпеки. Він закріпив за США право тримати сухопутні, військово-повітряні та військово-морські сили на території Японії, а також мати там військові бази.

Січень 1968 р. Уряд Е. Сато проголосив доктрину “трьох без’ядерних принципів”:

- не виробляти;
- не ввозити;
- не зберігати ядерної зброї.

США — основний стратегічний партнер Японії впродовж усіх повоєнних років.

З початку 60-х рр. Швидкими темпами розвиваються відносини з країнами Східної та Південно-Східної Азії (Південною Кореєю, Індонезією, Малайзією, Таїландом, Філіппінами тощо).

1978 р. Японія уклала з Китаєм Договір про мир і дружбу.

1989 р. Продовжено угоду про право США розміщати в Японії війська і утримувати військові бази.

Червень 1990 р. Було створено японо-американську міждержавну комісію з питань безпеки для координації дій у військово-політичній сфері. Основною зовнішньополітичною проблемою Японії залишається врегулювання територіальної суперечки з Росією, з якою немає й досі мирного договору через проблему чотирьох Курильських островів.

Середина 90-х рр. Пожвавилися відносини з Україною.

Березень 1995 р. Відбувся офіційний візит президента України Л. Кучми до Японії, який сприяв поживленню японо-українського співробітництва. Активізувалися відносини ділових кіл Японії та України у розвитку зв'язку, харчової промисловості, фармакології.

Липень 2000 р. Україна стала 37-ю країною, для зв'язків з якою японські промислові кола створили спеціальну комісію.

Висновки

1. Японія успішно веде торгівлю з Китаєм, США, ФРН, Великою Британією, Францією.
2. Із загостренням воєнної ситуації в Іраку японський уряд ухвалив спеціальну резолюцію про участь "сил самооборони" у воєнних діях поза межами країни для захисту інтересів Японії та світового співтовариства.

КИТАЙ

Проголошення КНР

Незважаючи на сильний комуністичний рух у Китаї, який очолив боротьбу проти японських мілітаристів у роки Другої світової війни, комуністи прийшли до влади завдяки допомозі СРСР.

Величезна територія Північно-Східного Китаю-Маньчжурія — стала зоною тимчасової окупації Радянської Армії після розгрому мілітаристської Японії.

Народно-визвольна армія (НВА), створена Комуністичною партією Китаю, була озброєна радянськими танками, літаками, гарматами, які передавав їй СРСР, виводячи свої війська з Маньчжурії у 1946 р.

Чисельність НВА становила 1,5 млн осіб, їхніх загонів народного ополчення було понад 3 млн осіб, загонів самооборони — 10 млн осіб.

Уряд президента Чан Кайші, що був лідером партії Гоміньдан (Національна партія), мав збройні сили, які налічували 4,3 млн осіб, і спирався на підтримку США.

Протиборство Комуністичної партії Китаю на чолі з Мао Цзедунем та Гоміньдану на чолі з Чан Кайші, президентом Китайської республіки, продовжувалося і після Другої світової війни.

1946 – 1949 рр. — період громадянської війни в Китаї. Після 2,5 років громадянської війни перемогли комуністи на чолі з Мао Цзедунем. Залишки військ Гоміньдану і президент Китайської республіки Чан Кайші евакуювалися на о. Тайвань, створивши там незалежну державу — **Китайську республіку**.

1 жовтня 1949 р. У Пекіні було проголошено **Китайську Народну Республіку**.

Весна 1950 р. У результаті переговорів із урядом Тибету КНР підписала угоду про мирне врегулювання Тибету, який дістав право національної автономії.

Лютий 1950 р. СРСР підписав з урядом КНР Договір про дружбу, союз і взаємодопомогу і надав Китаю кредит у розмірі 300 млн доларів.

1954 р. Конституція КНР закріпила політичний устрій країни як унітарної держави з обмеженими національними автономіями. Захід не визнав нової держави.

До 1971 р. Місце Китаю в ООН посідали представники Гоміньдану.

Китай був розколотим на дві держави — Китай і Тайвань, які пішли різними шляхами розвитку.

Причини перемоги Народно-визвольної армії Китаю

1. Масова підтримка селян, які дістали землю внаслідок аграрної реформи комуністів.
2. Допомога СРСР озброєнням, продовольством, військовими спеціалістами, радниками тощо.
3. Висока дисципліна Народно-визвольної армії, яка позитивно відрізнялася від армії Гоміньдану.
4. Відсутність єдності в рядах Гоміньдану, нездатність об'єднати навколо себе всі антикомуністичні сили.

Встановлення соціалістичного режиму

1. До початку 1953 р. було майже повністю завершено аграрну реформу, розпочату ще під час громадянської війни у визволених районах. 47 млн га поміщицької землі було передано селянам.
2. Відразу після завершення розподілу землі почалося кооперування сільського господарства. До 1956 р. 98% селян перебували у 740 тис. виробничих кооперативах.
3. Проводилася націоналізація великих промислових підприємств, власності іноземного капіталу, банків, залізниць тощо.

4. З 1956 р. шляхом викупу весь приватний сектор економіки перетворювався на державний.
5. Було встановлено монополію зовнішньої торгівлі.
6. Встановлено контроль над імпортом закордонних товарів.
7. З 1953 р. розвиток економіки КНР відбувається згідно з п'ятирічними планами.
8. У 50-х рр. взято курс на індустріалізацію.
9. В ході виконання першого п'ятирічного плану (1953 — 1957 рр.) за сприяння СРСР в Китаї побудували близько 300 великих промислових підприємств та інших об'єктів.
10. Тисячі радянських спеціалістів допомагали в розвитку китайської економіки, 38 тис. китайських громадян здобули освіту і підвищили свою кваліфікацію в СРСР. СРСР безоплатно передав Китаєві науково-технічну документацію, надав значну фінансову підтримку.
11. Проводилася докорінна перебудова в галузі культури та освіти.
12. Будівництво соціалізму супроводжувалося масовими репресіями. Кількість жертв масових репресій за ідеологічні та політичні злочини у першій половині 50-х рр. сягала 100 тис. чоловік. Репресій зазнавала інтелігенція; самі комуністи, проводилися масові чистки КПК.

Висновок

У перші роки будівництва нового Китаю керівництво КПК впроваджувало сталінську модель будівництва соціалізму з усіма її протиріччями.

Культ особи Мао Цзедун (1893 – 1976)

Мао Цзедун — китайський політичний і державний діяч. У період 1943 – 1976 рр. був головою ЦК Комуністичної партії Китаю, у 1949 – 1954 рр. — голова Центральної урядової ради КНР, у 1954 – 1959 рр. — голова КНР.

Після проголошення Китайської Народної Республіки проводив у країні сталінську модель будівництва соціалізму, був ініціатором встановлення в Китаї жорсткого марксистсько-соціалістичного режиму, жорсткої владної диктатури. В Китаї встановилося всевладдя КПК та її лідера Мао Цзедун. Поступово став формуватися культ його особи.

Побудова соціалізму, як і в СРСР, супроводжувалася масовими репресіями.

Був ініціатором прийняття Політбюро ЦК КПК у травні 1951 р. “Положення про покарання за контрреволюційну діяльність”. Найбільшим злочином вважалася критика КПК та її вождя Мао Цзедун. Масові чистки і репресії проводились і серед членів КПК.

Режим особистої влади Мао тримався на базі партійних, військових та господарських функціонерів усіх рівнів, яких налічувалося до 30 млн осіб. Вони призначалися тільки “зверху”, враховуючи відданість ідеям комунізму та Мао. Мали певні пільги (розподіл житла, продовольства, побутової техніки тощо) і міцно за них трималися.

Жорстка дисципліна у поєднанні з традиційною культурою праці й обожненням верховної влади, допомога СРСР дали змогу досягти певних економічних успіхів у роки першої п’ятирічки (1953 – 1957 рр.). Промислове виробництво зросло на 141%, а щорічні темпи приросту становили 20%.

У другій половині 50-х рр. Мао Цзедун почав проводити авантюристичну політику. Після смерті Й. Сталіна почав претендувати на керівну роль у комуністичному русі, намагався прискорити світову революцію і бути її світовим лідером. У 1957 р. він заявив, що заради знищення капіталізму готовий у ракетно-ядерній війні пожертвувати мільйонами людей.

Після XX з’їзду КПРС (1956 р.) намагався протиставити новому курсу М. Хрущова власну політичну лінію, щоб випередити СРСР у побудові комуністичного суспільства. Головним засобом побудови “світлого комуністичного суспільства” повинна була стати комуністична, тобто безоплатна, праця людей, а тому було висунуто гасло “Три роки наполегливої праці — десять тисяч років щастя”. Мао Цзедун — ініціатор “великого стрибка”, створення “народних комун”, проведення “культурної революції”. Всі ці експерименти завершилися цілковитим крахом, призвели Китай до катастрофічних наслідків, до економічної кризи, спричинили голод, який забрав мільйони життів. Мао Цзедун проводив відкриту боротьбу зі своїми противниками під час “великої пролетарської культурної революції”, надав великі повноваження армії, яка взяла владу в країні під свій контроль.

Встановлений у Китаї режим особистої влади Мао Цзедун протримався до його смерті. Помер 9 вересня 1976 р. на 83-му році життя.

Соціально-економічні експерименти комуністів Китаю

Травень 1958 р. КПК проголосила так званий курс “трьох великих знамен”.

1. “Генеральна лінія” — курс на форсовану побудову комунізму.
2. “Великий стрибок” (1958–1960 рр.) передбачав:
 - за кілька років досягти рівня розвинених індустріальних держав, “зробити стрибок у комунізм”;
 - щорічне збільшення промислової продукції в другій п’ятирічці (1958–1962 рр.) на 45%;
 - загальний обсяг промислового виробництва збільшити в 6,5 раза;
 - обсяг сільськогосподарського виробництва збільшити в 2,5 раза;
 - виплавку сталі довести до 80–100 млн т (за старим планом було 10–12 млн т);
 - виробництво електроенергії підняти з 19 млрд. кВт·год до 240 млрд кВт·год.

Для здійснення цього плану по всій країні будувалися сотні тисяч кустарних доменних і мартенівських печей. Ця сталь була низької якості та непридатною для промисловості.

3. “Народні комуні” (з серпня 1958 р.).

Усе сільське населення Китаю загнали у 26 тис. “народних комун”, у яких було тотальне одержавлення власності — від присадибних ділянок, худоби і до речей особистого вжитку. Праця була воєнізована. Селяни об’єднані в роти, батальйони, полки і на світанку солдатським маршем вирушали на роботу, а поверталися з роботи таким само чином після заходу сонця. За роботу впродовж дня давали миску рису. Селяни повинні були працювати без вихідних. Виснажлива робота, відсутність матеріальних стимулів до праці викликали загальне незадоволення в країні. У січні 1961 р. пленум ЦК КПК проголосив новий курс на “врегулювання” економіки. “Комуні” було реорганізовано, селянам повернули присадибні ділянки, худобу, хатне майно.

Наслідки курсу “трьох великих знамен”

1. Відбулося значне падіння промислового і сільськогосподарського виробництва.
2. Знизилася продуктивність праці.

3. Мільйони тонн виплавленої сталі були низької якості.
4. Розпочалася глибока економічна криза.
5. Існував великий дефіцит товарів першої необхідності, продовольства.
6. Ліквідація матеріальних стимулів до праці, зрівнялівка, казарменні порядки вели до того, що селяни працювали неохоче, зростало незадоволення, в країні почався голод.
7. Виникла опозиція, яка критикувала курс Мао Цзедуна.
8. Провину за поразку курсу було покладено на інтелігенцію і партійних працівників.
9. Проти опозиції Мао Цзедун розгорнув репресії.
10. Почалося ідеологічне протистояння між Китаєм і СРСР, яке згодом призвело до розриву між ними.

“КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ” (1966 – 1976 рр.)

Мета “культурної революції”

1. Знищення старої “буржуазної культури” та поширення ідеї Мао.
2. Формування нової революційної свідомості, щоб швидше сприяти побудові комуністичного суспільства.
3. Розправа з опозицією і дії в ім'я великого Мао.
4. Знищення інакомислячих у партії, органах влади, інтелігенції.
5. Посилення позиції Мао Цзедуна, встановлення його абсолютної влади.

Прихильники Мао Цзедуна створили молодіжну організацію хунвейбінів (“червоних охоронців” — зі шкільної та студентської молоді) і цзяофанів (“бунтівників” — загони робітників та службовців), які громили партійні комітети, державні установи, захоплювали державні підприємства і заклади освіти.

У такий спосіб вони розправлялися з опозицією. Розпочалися репресії. Закривалися школи, вищі заклади освіти, переслідувалися діячі культури і наукові працівники. Замість колишніх органів управління створювалися нові — “ревкоми”, які склалися з представників армії, хунвейбінів та цзяофанів. Над країною було встановлено військовий контроль. Популярним був лозунг “Вся країна навчається в армії, весь народ — солдати”.

Висновки

1. “Культурна революція” зміцнила владу Мао Цзедуна, сприяла встановленню його абсолютної влади, послабила внаслідок репресій позиції поміркованих.
2. Репресій та переслідувань зазнали понад 100 млн осіб.
3. Скасовано профспілки, громадські організації, закрито школи, вищі заклади освіти, музеї, театри тощо.
4. Вона завдала величезної шкоди економіці КНР, культурі та науці, негативно позначилася на всьому суспільно-політичному житті країни.

Реформи Ден Сяопіна

У вересні 1976 р. помер Мао Цзедун. Після смерті Мао Цзедуна постало питання подальшого розвитку Китаю. Від влади було усунено “лівацьке” угруповання, що дістало назву “банди чотирьох” (дружина Мао Цзедуна Цзянь Цінь та близькі до Мао діячі, що висунулися на керівні посади в період “культурної революції”).

Нове керівництво на чолі з Ден Сяопіном (репресованим у період “культурної революції”) намагалося вивести країну з кризи. Ден Сяопін обіймав лише посаду голови Військової ради, а згодом відмовився і від неї, але був центральною фігурою у керівних верхах комуністичного Китаю.

Грудень 1978 р. Відбувся пленум ЦК КПК, на якому було проголошено новий курс “чотирьох модернізацій”:

- промислової;
- сільськогосподарської;
- науково-технічної;
- оборонної.

Ден Сяопін розробив “чотири політичних принципи модернізації” здійснення економічних реформ:

- тверде відстоювання соціалістичного курсу розвитку;
- демократична диктатура народу;
- диктатура керівництва КПК;
- вірність принципам марксизму-ленінізму та ідеям Мао Цзедуна.

Ці принципи покладено в основу Конституції 1982 р. У країні проголошено “побудову соціалізму з китайською специфікою”.

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ

Перший етап — з грудня 1978 р.

Реформи в сільському господарстві

1. Розпущено комуни.
2. Земля передавалася селянам на основі довготривалої оренди.
3. Запроваджувався сімейний підряд.
4. Пожвавлювалася приватна торгівля продукцією сільського господарства.
5. Селянам дозволялося реалізувати більшу частину врожаю за вільними цінами і лише певну кількість вони здавали на держзамовлення.
6. Держава підвищила закупівельні ціни на 18 видів сільськогосподарської продукції.
7. Створювалися малі сільськогосподарські підприємства з переробки продукції та підсобні промисли.
8. Дозволено найману працю і купівлю сільськогосподарської техніки.
9. Військова промисловість почала випускати техніку для сільського господарства.

Другий етап — з жовтня 1984 р.

Реформи у промисловості

1. Промислові підприємства переводилися на госпрозрахунок при стимулюванні ринкових відносин.
2. Розширюється господарська самостійність підприємств.
3. На підприємствах запроваджувався принцип матеріальної зацікавленості.
4. Запроваджувалася оренда.
5. Зростає кількість приватних, колективних і орендних підприємств.
6. Підприємства отримали право мобілізувати кошти населення шляхом випуску акцій.
7. Заохочується іноземний капітал у межах “особливих економічних районів” та “вільних економічних зон”, які створювалися в Китаї з пільговими умовами для іноземних підприємств.
8. Підприємства отримали право виходу на зовнішній ринок.
9. Мали право використовувати сучасну зарубіжну техніку та новітні технології.
10. Заохочувалася приватна ініціатива та індивідуальна трудова діяльність.

Третій етап — з березня 1985 р.

Реформування управління, науки та техніки, освіти

1. Усувається централізація управління.
2. Скорочується перспективне планування.
3. Здійснюється реформування науки, освіти з метою розгортання та впровадження НТР.
4. Адміністративно-командні методи управління було замінено методами економічного регулювання, ринковими механізмами.

Четвертий етап — 1985 р.

Реформа фінансової системи

1. Посилено позиції національної валюти.
2. Проведено реформу банківської системи. Здійснюється реформування податкової системи.

Особливості китайських реформ

1. Вони стосувалися лише соціально-економічної сфери.
2. Зовсім не торкнулися політичної та ідеологічної сфери.
3. Партійний контроль і надалі пронизує всі сфери суспільства.
4. У Китаї зберігся тоталітарний політичний лад.
5. Демократичний рух молоді за права людини був жорстко придушений.

1989 р. Спроба демократичних сил поставити питання про політичні реформи завершилася введенням військового стану та кривавою розправою над студентами та молоддю за допомогою танків і бронемашин у Пекіні на площі Тяньаньмень.

За офіційними даними, загинуло понад 200 осіб, 3 тис. поранено. За оцінками західних засобів масової інформації, кількість жертв сягає 35 тис. осіб.

Наслідки реформ у Китаї

1. Реформи значно прискорили темпи розвитку Китаю.
2. Наприкінці 80-х рр. за обсягом валового національного продукту Китай поступався лише США, але в розрахунку на душу населення (500 доларів на рік) значно відставав від багатьох розвинених країн.
3. У 90-х рр. у Китаї створено:
 - п'ять спеціальних економічних зон;

- 15 районів техніко-економічного розвитку;
- 27 зон розвитку високих технологій;
- 14 зон вільної торгівлі.

Через ці економічні зони до Китаю надходять зарубіжні інвестиції, сучасна технологія, досвід організації сучасного виробництва.

4. Залучено значні іноземні інвестиції. З 1979 р. по 1995 р. надійшло іноземних інвестицій 181 млрд доларів, цих інвестицій — від китайської діаспори.
5. Успішно розвивається дрібний і середній бізнес.
6. Китай вийшов на перше місце в світі за видобутком вугілля, виробництвом телевізорів, бавовняних тканин, цементу.
7. Вдалося не тільки нагодувати народ, а й перетворити Китай з імпортера продовольства в його експортера.
8. У середині 90-х рр. у Китаї вироблялося 450 млн т зерна.
9. Удвічі підвищився життєвий рівень населення.
10. Темпи приросту виробництва в КНР у 80-х рр. становили 12–18% щорічно, в 90-х рр. — 10,2%, на сучасному етапі — 8%.

Висновки

1. Реформи в Китаї привели до розквіту економіки країни.
2. Проводилися під керівництвом Комуністичної партії Китаю і зовсім не торкнулися політичних основ суспільства.

КНР на міжнародній арені

50-ті рр.:

1. Існували союзницькі відносини з СРСР.
2. **1950 – 1953 рр.** 1 млн китайських солдатів воювали в корейській війні, що призвело до міжнародної ізоляції Китаю.
3. **1955 р.** Китай брав участь у Бандунзькій конференції, надавав допомогу національно-визвольним рухам.

60-ті рр.:

1. Погіршилися відносини з СРСР, Китай висунув претензії на 1,5 млн км² території СРСР.
2. **1964 р.** Випробував власну атомну бомбу.
3. **1966 р.** Китай випробував власні ракети середньої дальності.
4. **1969 р.** Виник збройний прикордонний конфлікт на о. Даманському в Приморському краї на р. Уссурі. Збройне зіткнення відбулося теж у Семіпалатинській області (Казахстан).

70–90-ті рр.:

1. Китай проводить курс на відкритість країни.
2. Нормалізує відносини та економічні зв'язки з різними державами, зокрема і зі своїм сусідом Японією.
3. **1979 р.** Між Китаєм і США було відновлено дипломатичні відносини і встановлено торговельні зв'язки.
4. **З 1985 р.** поліпшились відносини з СРСР.
5. Після розпаду СРСР встановилися дружні російсько-китайські стосунки.
6. Ден Сяопін виступив із концепцією мирного об'єднання Китаю і Тайваню при збереженні Тайванем своєї незалежності та поступової інтеграції. Тайванське питання так і залишилося невирішеним.
У **1996 р.** Китай проведенням військово-морських маневрів біля берегів Тайваню спробував вплинути на хід президентських виборів на острові, але успіхів не досяг.
7. **З 1 липня 1997 р.** колишня британська колонія Гонконг з майже 6-мільйонним населенням увійшла до складу Китаю згідно з укладеною китайсько-британською угодою 1984 р. Китай пропагував принцип “Одна країна — дві системи”.
8. **1999 р.** За цим самим принципом колишня португальська колонія Макао увійшла до складу Китаю.

Початок ХХІ ст.:

1. На сьогодні склались добрі відносини Китаю з країнами Західної Європи, США та країнами “третього світу”.
2. Неоднозначну реакцію у світі викликала заява Китаю про можливість використання сили для встановлення єдності країни (початок 2005 р.), що дуже стурбувало населення Тайваню, який Китай вважає своєю територією. Цю позицію Китаю підтримала Росія.
3. Китай розвиває тісне співробітництво з країнами Східної та Південно-Східної Азії, прагнучи стати лідером у цьому регіоні.
4. Китай є постійним членом Ради Безпеки ООН і “ядерного клубу”, вступив до Всесвітньої торговельної організації (ВТО).

Українсько-китайські відносини

1992 р. Дипломатичне визнання незалежності України і встановлення дипломатичних відносин між Україною і Китаєм.
Восени 1992 р. Візит президента України Л. Кравчука до КНР. Закладено основи двостороннього взаємовигідного

співробітництва. Добрі відносини між двома країнами розвиваються у сферах економіки, торгівлі, науки, освіти, туризму, спорту, охорони навколишнього середовища. Розширилися експортні можливості України у металургійній, хімічній, машинобудівній промисловостях.

Міцніють дружні відносини між містами-побратимами:

Києвом і Пекіном;

Харковом і Таньдзином;

Дніпропетровською областю і провінцією Цзинсу.

Розширюються культурно-наукові зв'язки: відбуваються наукові конференції, обмін делегаціями культурних товариств, виступ творчих колективів. Китай розвиває співробітництво у ракетно-космічній галузі, авіа- та суднобудуванні.

1995 р. Візит президента України Л. Кучми до КНР.

Грудень 1997 р. Китай відвідав прем'єр-міністр України.

2001 р. Голова КНР Цзян Цземінь відвідав Київ, що сприяло зміцненню українсько-китайських відносин.

Китай — другий після Росії торговий партнер України.

ІНДІЯ

Перемога народів Індії в боротьбі за незалежність

У роки Другої світової війни Індія працювала на військові потреби метрополії, понад 2 млн індійців були у британській армії.

Індія — це багатонаціональна країна, в якій протистоять дві основні релігійні громади — індуси (близько 70% населення) і мусульмани (близько 25% населення). Після Другої світової війни в Індії наростає національно-визвольна боротьба.

Причини:

1. Неврожаї в деяких провінціях.
2. Масове безробіття внаслідок скорочення виробництва і демобілізації індійських солдатів.
3. Вплив національно-визвольної боротьби народів Індокитаю та Індонезії. Національно-визвольною боротьбою керували дві політичні партії — **Індійський національний конгрес**, який виступав за створення незалежної держави, і **Мусульманська ліга**, яка виступала за створення незалежної держави мусульман.

Листопад 1945 р. Заворушення в Індії, які супроводжувалися сутичками з військами і поліцією. Багато людей загинуло, сотні було поранено.

Початок 1946 р. У боротьбу включилися індійські моряки і військовослужбовці. Страйк розпочали моряки на військової базі в Бомбеї.

Вони вимагали:

- 1) урівняння в правах англійських та індійських військовослужбовців;
- 2) поліпшення матеріального становища їх та їхніх сімей;
- 3) звільнення політв'язнів.

До моряків приєдналося населення міста. Війська жорстоко придушували страйк. Тільки в Бомбеї загинуло 270 осіб, і 1700 було поранено.

1947 р. Уряд Великої Британії заявив про готовність вивести свої війська з Індії.

15 серпня 1947 р. Набув чинності ухвалений парламентом закон про незалежність Індії. Колишня колонія Індія поділялася на два домініони — **Індійський Союз** і **Пакистан** ("Країна мусульман").

Розчленування Індії було зроблено за релігійною ознакою: в Індійському Союзі більшість індусів; у Пакистані — мусульман.

До складу Пакистану увійшли західні та східні провінції Індії, які становили два окремих регіони, віддалені один від одного на тисячі кілометрів.

1971 р. Східний Пакистан проголосив незалежність, утворивши **Республіку Бангладеш**.

Не було врегульовано чимало територіальних питань, не враховано історичних і національних особливостей, що призвело до численних збройних сутичок.

У практику багатьох політичних організацій увійшла політика **комуналізму**.

Комуналізм — політика, основана на інтересах релігійних общин та їх протистоянні. Між індусами і мусульманами була спровокована різанина. Тільки в Пенджабі вбито 500 тис. осіб, 2 млн осіб позбулися майна і житла.

Кількість утікачів з Індії та Пакистану на 1951 р. досягла 16 млн осіб.

26 січня 1950 р. Набрала чинності конституція, за якою Індія було проголошено "суверенною", демократичною республікою.

Цей день вважається **Днем незалежності Індії**.

Конституція Індійської Республіки проголосила:

- демократичні свободи;
- ліквідацію поділу суспільства на касты;
- рівноправність жінок;
- заборону національної, расової, релігійної дискримінації;
- заходи щодо розвитку освіти тощо.

Індійська Республіка — федеративна держава, що складається з 22 штатів і 9 союзних територій. Входить до Британської співдружності.

Джавахарлал Неру (1889–1964)

Видатний політичний і державний діяч Індії, соратник М. Ганді в боротьбі за національне визволення, прем'єр-міністр і міністр закордонних справ Республіки Індії в 1947–1964 рр. Увійшов в історію як “творець нової Індії”, як “яскравий і прогресивний діяч Азії”, який зумів перетворити країну, що не мала досвіду будівництва державності, на одну із видних держав того часу, яка відіграла значну роль у світовій політиці.

Народився 14 листопада 1889 р. в Аллахабаді в заможній сім'ї адвоката.

Батько дав синові добру європейську юридичну освіту. Працював спочатку в адвокатській конторі батька.

Став прихильником М. Ганді в його боротьбі за незалежність. Розгорнув діяльність в Індійському національному конгресі й неодноразово був заарештований.

7 вересня 1946 р. виступив по радіо з оголошенням про створення тимчасового уряду. Він заявив, що це перший крок до здобуття справжньої незалежності, яку і було здобуто у 1950 р. 26 січня 1950 р. була прийнята Конституція Індії.

З часу завоювання незалежності правлячою партією Індії став Індійський національний конгрес. Першим прем'єр-міністром Індії став Дж. Неру, який перебував на цьому посту протягом 17 років. Дуже добросовісно ставився до своїх обов'язків, відчуваючи відповідальність за народ Індії, який був розділений на багато соціальних, кастових і релігійних груп. Він обрав поміркований курс соціально-економічних та демократичних реформ.

Дж. Неру ніколи не був прихильником європейського капіталізму, який засуджував. Його ідеалом був демократичний соціалізм.

Помер від серцевого нападу 27 травня 1964 р.

Курс Дж. Неру у внутрішній політиці

Назва реформи	Заходи
<p>Соціально-економічна модернізація держави <i>Модернізація промисловості</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорення розвитку держсектора в промисловості за рахунок будівництва державних підприємств; • індустріалізація країни; • розвиток металургії, хімії, машинобудування, авіабудування, автомобільного і морського транспорту, електроенергетики (в тому числі й атомної); • залучення іноземних держав (СРСР, Великої Британії, ФРН) у будівництво підприємств важкої індустрії; • активна підтримка приватного дрібного і середнього бізнесу; • контроль за діяльністю монополій; • контроль за цінами, валютно-імпортними операціями та діяльністю акціонерних компаній; • створення сприятливих умов для розвитку національної економіки, обмежуючи доступ в країну іноземного капіталу; • орієнтація на вільний ринок; • розвиток змішаної економіки.
<p><i>Проведення аграрної реформи</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Поміщиків позбавлено функцій збирання податків; • обмежено розміри поміщицького землеволодіння; • у поміщиків за викуп забиралася частина землі; • орендатори дістали право викупити ділянки землі, яку вони обробляли; • більшість індійських селян стали господарями землі; • заохочувалося створення кооперативів; • у сільське господарство впроваджуються передові агротехнічні методи — так звана “зелена революція”.
<p>Висновки</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. За 10 років реформи частка орендарів зменшилася з 70% до 12–18%. 2. Значна частина селян не змогла скористатися правом викупу землі через великі розміри платежів. 3. Завдяки аграрній реформі, незважаючи на швидкі темпи приросту населення, була розв’язана проблема забезпечення його продуктами харчування. 	

Назва реформи	Заходи
Реорганізація адміністративного управління відповідно до національно-мовних принципів (1956 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідовано князівства; • штати розмежовувалися за національною і мовною ознаками; • держава складалася з 25 штатів і 6 союзних територій; • мову хінді запроваджено як державну.
<p>Висновки</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виникли численні протести проти запровадження мови хінді як державної. 2. Національне питання залишилося гострою проблемою і породжувало сепаратистські національні рухи деяких народів за самовизначення. 3. Виник і набув широкого розвитку рух релігійної общини сикхів у штаті Пенджаб за відокремлення штату і створення суверенної держави Халістан (“країни сикхів”). 	

Невирішені проблеми і негативні явища у внутрішній політиці Дж. Неру

1. Недостатня ефективність роботи державних підприємств.
2. Невиконання п'ятирічних планів.
3. Зростання бюрократії.
4. Не вирішено проблеми малоземелля і безземелля.
5. Рівень споживання окремих груп населення залишався низьким.
6. Не повністю було подолано кастовий поділ і найнища каста — “недоторканні” — через старі традиції не могла отримати землю.
7. Конституція (ст. 46) встановила гарантії для забезпечення прав “недоторканих”, але більшість з них стосувалися лише індусів і не поширювалися на “недоторканих” іншої віри. Зроблено перший крок до фактичної рівноправності індійців.

Курс Дж. Неру в зовнішній політиці

1. Дж. Неру дотримувався концепції ненасильства, проводив миролюбну зовнішню політику.
2. Дотримувався принципу “позитивного нейтралітету”, неприєднання до військово-політичних блоків.

3. У стосунках з іншими країнами використовував п'ять принципів мирного співіснування ("панча шіла"), які були сформульовані в договорі Індії й Китаю 1954 р. про торгівлю та зв'язки між тибетськими районами двох держав:
 - ненапад;
 - взаємне визнання територіальної цілісності та суверенітету;
 - невтручання у внутрішні справи один одного;
 - рівність і взаємна вигода;
 - мирне співіснування.
4. Початок 60-х рр. Погіршилися індійсько-китайські відносини через перебування на території Індії буддистів далай-лами Тибету і 20 тис. їх прихильників, які втекли від репресій Китаю. Китайські війська окупували частину території Індії в гірських областях, яку утримують і тепер.
5. Дж. Неру виступив одним із ініціаторів Бандунзької конференції (1955 р.) і створення Руху неприєднання.

1964 р. Після смерті Дж. Неру прем'єр-міністром Індії став Лал Бахадур Шастрі, відомий діяч ІНК, який продовжив політику Дж. Неру.

1965 р. Новий уряд спіткала нова індійсько-пакистанська війна, яка завершилася підписанням за допомоги міжнародних політичних сил Декларації, яка містила умови політичного врегулювання, відкривала шлях до нормалізації індійсько-пакистанських відносин.

Січень 1966 р. Шастрі раптово помер. Правляча партія ІНК висунула на посаду прем'єр-міністра дочку Дж. Неру — Індіру Ганді, яка в уряді Шастрі була міністром інформації та радіомовлення.

Індіра Ганді (1917–1984)

Один із лідерів Індійського національного конгресу, прем'єр-міністр Індії в 1966 – 1977 рр., 1980 – 1984 рр., дочка Джавахарлала Неру.

Народилася в сім'ї адвокатів із аристократичної касті брахманів. Батько і дід були лідерами партії Індійський Національний Конгрес, неодноразово заарештовувалися. В 1925 році важко захворіла мати і для її лікування вся сім'я їде в Швейцарію.

Індіра навчається в Женевській інтернаціональній школі. У 1937 р. вступила до коледжу Оксфордського університету.

Упродовж цих років вона багато подорожувала. Побувала в Португалії, Південній Африці, Франції. Разом з батьком їздила в Бірму, Малайзію, Сінгапур, Чехо-Словаччину, Угорщину, Єгипет.

У 1942 р. вийшла заміж, народила двох синів — Раджива (1944 р.) і Санджая (1946 р.), займалася вихованням своїх дітей.

Наприкінці 50-х рр. створила й очолила молодіжну організацію і жіночий відділ в Індійському Національному Конгресі, брала участь у виборчій кампанії до парламенту країни. У 1959 р. була обрана головою Індійського Національного Конгресу.

У 1960 р. помер чоловік, а в 1964 р. — батько. Індіра Ганді продовжує займатися політикою, в уряді Бахадур Піастрі стала міністром інформації й радіомовлення.

Після смерті Б. Шастрі Індіра Ганді стала прем'єр-міністром Індії.

Зразу ж оголосила, що буде продовжувати курс свого батька — Джавахарлала Неру.

Намагалася створити в країні стабільну національну економіку, вивести країну в число розвинених країн світу, проводити зважену зовнішню політику.

31 жовтня 1984 р. в результаті злочинного замаху від рук своїх охоронців — сикхів — загинула Індіра Ганді — видатний державний діяч, стійкий борець за національну єдність країни проти етнічних, релігійно-общинних та кастових конфліктів.

Її прах був розвіяний над Гімалаями і в священному місці, де бере початок велика індійська ріка Ганг.

У 1985 р. посмертно одержала премію “За зміцнення миру між народами”. Почесний доктор університетів багатьох країн, в тому числі Московського ім. М. Ломоносова та Київського ім. Т. Г. Шевченка.

Уряд Індії у 1985 р. створив Фонд Індіри Ганді, мета якого — продовжити справу І. Ганді, підтримувати і пропагувати ті ідеали миру і прогресу, які були їй дорогі, поліпшити життєвий рівень індійців, використати досягнення науки і техніки, розвивати культуру, народні традиції. Щорічно фондом присуджуються премії імені Індіри Ганді.

У 1987 р. лауреатом цієї премії став М. Горбачов.

Внутрішня політика Індіри Ганді

1. Націоналізація 14 великих комерційних банків.
2. Проведено заходи щодо зміцнення державного сектора в економіці.
3. Встановлено державний контроль над системою страхування, над іноземними й індійськими страховими компаніями.
4. Скасовано пенсії та привілеї князів.
5. Проведено націоналізацію і взято під контроль держави виробництво міді, багато підприємств вугільної й текстильної промисловості.
6. Обмежувалася діяльність монополій.
7. Створено низку фінансових установ для інвестицій у сільське господарство та промисловість.
8. Встановлено контроль держави над експортною і внутрішньою торгівлею.
9. Організовано кооперативну торгівлю товарами широкого вжитку в містах і в сільській місцевості.
10. Продовжувалися реформи в сільському господарстві ("зелена революція" — перехід до самозабезпечення сільгосппродукцією):
 - заохочувалося аграрне підприємництво;
 - впроваджувалися прогресивні методи обробітку землі;
 - поліпшувався насінневий фонд;
 - зменшено податки на невеликі ділянки землі.

1969 р. В ІНК стався розкол після націоналізації великих банків і зміцнення державного сектора в економіці. Індіра Ганді розпустила парламент і провела дострокові вибори.

Березень 1971 р. На виборах до парламенту ІНК на чолі з І. Ганді одержав більшість місць у парламенті (350 осіб із 542).

Середина 70-х рр. В Індії соціально-економічна криза. Причини:

1. Непослідовність урядової політики у багатьох питаннях соціально-економічного розвитку.
2. Підвищення світових цін на нафту.
3. Посилились релігійні, етнічні зіткнення, які супроводжувалися погромами, загибеллю людей.
4. Необхідність виділити значні кошти на потреби біженців (3 млн доларів щоденно).
Усе це викликало в країні економічні труднощі та призвело до підвищення цін, інфляції, безробіття, антиурядових виступів і демонстрацій.

- 1975 р.** В таких умовах уряд запровадив надзвичайний стан.
- 1977 р.** Опозиційні партії утворили блок “Джаната парті” (“Народна партія”), завоювали більшість у парламенті і більше двох років були при владі.
- 1978 р.** Поразка на парламентських виборах призвела до остаточного розколу ІНК. Індіра Ганді оголосила про створення партії своїх прихильників — ІНК (І), проголосила себе спадкоємцем основних ідей М. Ганді та Дж. Неру.
- 1980 р.** На чергових парламентських виборах ІНК (І) одержав перемогу й Індіра Ганді знову повернулася до влади.
- 31 жовтня 1984 р.** У результаті злочинного замаху від рук своїх охоронців-сикхів загинула Індіра Ганді — видатний державний діяч, стійкий борець за національну єдність країни проти етнічних, релігійно-общинних та кастових конфліктів.
- 1985 р.** Посмертно одержала премію “За зміцнення миру між народами”. Почесний доктор університетів багатьох країн, в тому числі Московського ім. М. Ломоносова та Київського ім. Т. Шевченка.
- Уряд Індії у 1985 р. створив фонд І. Ганді, мета якого — продовжити справу І. Ганді, підтримувати і пропагувати ті ідеали миру і прогресу, які були їй дорогі, поліпшити життєвий рівень індійців, використати досягнення науки і техніки, розвивати культуру, народні традиції.

Сикхи — послідовники релігійно-реформаторського руху, який виник в Індії на території Пенджабу ще наприкінці XVI ст. Сикхи проголошували рівність усіх людей перед єдиним богом, незалежно від касты і соціального становища. Збройні загони сикхів ведуть боротьбу з індійською армією і тепер. Сикхські екстремісти вдаються до жорстокого терору проти індусів, виступаючи за створення незалежної країни — Сикхистану.

Зовнішня політика Індіри Ганді

Індіра Ганді проводила успішну зовнішню політику:

1. Продовжила політику Дж. Неру на нейтралітет і неприєднання до військово-політичних блоків.
2. Дотримувалася п'яти принципів мирного співіснування.
3. Індія підтримувала національно-визвольні рухи.
4. Активізувалося співробітництво з СРСР, особливо у військовій сфері, що відіграло важливу роль у нормалізації відносин із Пакистаном та Китаєм.

5. У грудні 1971 р. чергова війна з Пакистаном була успішно завершена.
6. У 1983 р. як глава уряду Індії Індіра Ганді стала головою руху неприєднання.
7. Зріс авторитет Індії на міжнародній арені.

Індія в 90-х рр.

1984 р. Після смерті Індіри Ганді прем'єр-міністром Індії став її син Раджів Ганді, який був при владі у 1984 – 1989 рр. Прийшовши до влади, він закликав індійський народ до збереження миру, злагоди та єдності.

Уряд проводив низку заходів

Сфера впливу	Заходи уряду
Економічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Модернізовано національну економіку. 2. Надано значні пільги великому капіталу. 3. Скорочено прямі податки. 4. Послаблено державний контроль за діяльністю 800 великих монополій. 5. Скасовано податок на спадщину. 6. Проведено політику приватизації. 7. Організовано державну підтримку середніх і дрібних підприємств
Політична	<ol style="list-style-type: none"> 1. Продовжував боротьбу з національними та релігійними екстремістами. 2. Сприяв дальшому зміцненню єдності країни
Соціальна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надавав допомогу найбільш бідним верствам населення. 2. Допомігав регіонам, де відбувалися конфлікти. 3. Намагався підвищити життєвий рівень населення. 4. Проводив політику щодо зменшення майнової нерівності. 5. Ліквідував безробіття. 6. Сприяв ліквідації неписьменності

Висновки

1. Програму економічних перетворень Р. Ганді довелося згорнути вже в 1986 р. внаслідок опору великого капіталу, появи "тіньової економіки".

2. Економічне становище в країні погіршилося, зросло безробіття, корупція і зловживання владою.
3. Авторитет Р. Ганді впав і ІНК (І) у 1989 р. не зміг одержати більшість місць у парламенті. Партія ІНК (І) відмовилася від спроби створити коаліцію і перейшла в опозицію.

1991 р. Під час виборчої кампанії терористи вбили Раджива Ганді.

Уряди очолювали

1989–1990 рр. — Пратар Сінгх — лідер Джаната дал.

1991–1996 рр. — Нарасімха Рао — лідер ІНК (І).

З 1996 р. Атал Біхари Ваджнаї — лідер Бхаратія джаната парті (ультраправої організації, яка домагається надання індусам центрального місця в суспільстві, всіляко підтримує індуїстські традиції та кастову систему як основу стабільності держави).

2000 – 2001 рр. — В Індії розгорілася нова політична криза, пов'язана з корупцією у владних структурах, в якій були замішані лідери Джаната парті (правої партії).

У сучасній Індії на зміну “однопартійній політичній системі” прийшла багатопартійність, що ускладнило політичне життя країни, поділене в релігійному, етнічному, кастовому аспекті.

Розвиток Індії наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Сучасна Індія — це індустріально-аграрна країна з багатоукладною економікою, яка запускає у космос власні супутники, має атомні електростанції, високорозвинені електронну, автомобільну та інші сучасні галузі промисловості, яка посідає провідне місце у світі за виробництвом і експортом чаю, джуту, бавовняних тканин, за збором рису, арахісу і цукрової тростини.

Індія посідає 9-те місце в світі за обсягом ВВП, має велику кількість наукових працівників. Це дає можливість їй успішно розвиватися.

Проблеми сучасної Індії

Проблема	Її суть
Соціально-економічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Значна частина населення живе у злиднях. 2. Майже половина населення неписьменна. 3. Існує значне безробіття і великі соціальні контрасти
Національно-релігійна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відбувалися часто і не врегульовані на сьогодні протиріччя на національній, релігійній основі. 2. Ведеться боротьба окремих народів Індії та релігійних общин за політичну автономію і навіть за власні незалежні держави. 3. Сепаратизм етнічних меншин підриває цілісність країни
Демографічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Швидке зростання населення (з часів деколонізації майже в 2 рази) загрожує країні катастрофою. 2. Населення Індії щорічно зростає на 14 млн осіб. 3. На сьогодні в Індії проживає до 1 млрд чоловік. 4. Програма регулювання темпів приросту населення провалилася (впроваджувалася примусова стерилізація)
Проблема каст	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хоча закони Індії формально проголошують рівність людей, каста продовжують відігравати в Індії важливу роль. 2. Вони породжують політичну пасивність більшості населення. 3. В Індії процвітають традиції, забобони
Проблема кордонів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неодноразово велась війна з Пакистаном за князівство Кашмір (у 1947 р., 1965 р., 1971 р.). 2. Не вирішено проблеми кордонів з Пакистаном та Китаєм
Проблема ядерної зброї	<ol style="list-style-type: none"> 1. У 1998 р. в Індії було здійснено випробування ядерної зброї. 2. Індія володіє ракетною зброєю. 3. Перед міжнародним співтовариством виникла проблема зростання небезпеки гонки ядерних озброєнь
Проблема зовнішнього боргу	<p>В Індії великий зовнішній борг, що сягає понад 40 млрд доларів</p>

Індо-українські відносини

Із проголошенням незалежності України Індія встановила з нею дипломатичні відносини.

Березень 1992 р. Офіційний візит до Індії Президента України Л. Кравчука.

Липень 1993 р. В Україні побував із державним візитом Президент Індії Ш. Шарма. Українські підприємства співпрацюють із індійськими компаніями, розвивається взаємовигідна торгівля.

1995 р. Засновано Товариство індійсько-української дружби, в Індії. Таке саме товариство діє й в Україні.

1996 р. Досягнута домовленість України з Пакистаном про продаж Пакистану великої партії українських танків, що стало значною перешкодою для розвитку українсько-індійських відносин.

КРАЇНИ БЛИЗЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Утворення держави Ізраїль

Наприкінці XIX ст. Ідея утворення єврейської держави зародилася в голові австрійського журналіста Т. Герцля.

1897 р. Сіоністський конгрес у Базелі (Швейцарія) ухвалив рішення про утворення держави євреїв на території Палестини. Сіоністи запропонували турецькому султанові продати цю територію, але він відмовився.

Листопад 1917 р. Палестину окупували британські війська.

3 1922 р. На основі мандата Ліги Націй Велика Британія управляла Палестиною. Після Другої світової війни питання про долю Палестини було передано на обговорення в ООН.

29 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію про скасування британського мандата й утворення на території Палестини двох держав — єврейської (57% території) та арабської (43% території). Місто Єрусалим виділялося в самостійну адміністративну одиницю з особливим міжнародним режимом. Велика Британія зобов'язувалася вивести свої війська з території Палестини.

14 травня 1948 р. На підставі цієї резолюції було проголошено створення єврейської держави Ізраїль. Першим її прем'єр-міністром став Давид Бен-гуріон.

Арабську самостійну державу не було створено. СРСР підтримав Ізраїль, розраховуючи зміцнити свої позиції в цьому регіоні та сприяти розпаду Британської імперії.

Сіонізм — ідейно-політична течія, яка проповідувала особливий шлях суспільного розвитку євреїв та їхню “винятковість”, необхідність відродження єврейської національної самосвідомості через сприяння імміграції євреїв до Палестини та створення там єврейської держави.

ВИНИКНЕННЯ І ЗАГОСТРЕННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПРОБЛЕМИ

Причини близькосхідної проблеми

1. Палестинська проблема, яка виникла після рішення ООН створити на території Палестини єврейську державу.
2. Правлячі кола Ізраїлю перешкоджали наданню палестинцям права створити власну державу, повернутись до своїх земель, як це передбачалося рішенням ООН.
3. Взаємна неприязнь євреїв і арабів та їх небажання врахувати інтереси обох народів.
4. Виступ сусідніх арабських країн проти створення держави Ізраїль.

Арабо-ізраїльські війни

Роки	Війни	Воюючі сторони	Хід війни та результати
Травень 1948 – 1949 рр.	Перша арабсько- ізраїль- ська	Сусідні арабські держави не визнали Ізраїлю і почали воєнні дії. Об'єднані сили арабських країн — Єгипту, Йорданії, Лівану, Сирії, Саудівської Аравії, Йемену, Іраку — склалися з: 10 тис. єгиптян, 4 тис. йорданців, 4,5 тис. сирійців, 3 тис. іракців, 2 тис. ліванців	Війська арабських держав зазнали поразки. Між сторонами було підписано договір про перемир'я: 1. Сусідні арабські держави визнали Ізраїль. 2. Ізраїль захопив 60% території, яка за рішенням ООН мала відійти до палестинської арабської держави. 3. Решта території так і не створеної палестинської арабської держави відійшла до Єгипту (невелика смуга землі в районі сектора Газа вздовж узбережжя Середземного моря)

Роки	Війни	Воюючі сторони	Хід війни та результати
			та Йорданії (Західний берег р. Йордан). 4. Близько 950 тис. арабів втекло в сусідні арабські країни
Висновки <ul style="list-style-type: none"> • Ця війна була початком близькосхідного конфлікту. • Справжній мир так і не встановився на Близькому Сході. • Перша арабсько-ізраїльська війна породила проблему палестинських біженців і загострила їх трагічну долю. • Палестинські араби були змушені залишатися на становищі вигнанців, а значній частині їх жити в умовах окупації. 			
1956 р.	Друга арабсько-ізраїльська	Англо-франко-ізраїльська коаліція проти Єгипту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Англія і Франція вирішили застосувати зброю у відповідь на націоналізацію Єгиптом Суецького каналу. 2. До них приєднався Ізраїль, бо єгиптяни блокували Арабську затоку і позбавили ізраїльські кораблі виходу в Червоне море. 3. Британські та французькі літаки бомбардували єгипетські міста, а ізраїльські війська наступали в Синаї. 4. За рішенням Генеральної Асамблеї ООН сторони були змушені припинити воєнні дії і відвести війська
5 – 10 червня 1967 – 1970 рр.	Третя арабсько-ізраїльська	Ізраїль проти Сирії, Єгипту та Йорданії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використовуючи фактор несподіваності, Ізраїль зумів загарбати значні території арабських країн: Синайський півострів, сектор Газа, землі на Західному березі р. Йордан,

Роки	Війни	Воюючі сторони	Хід війни та результати
			<p>арабську частину Єрусалима, Голанські висоти.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. З'явилися нові сотні тисяч біженців. 3. СРСР розірвав дипломатичні стосунки з Ізраїлем і приступив до надання допомоги Єгипту, Сирії в переозброєнні їхньої армії. 4. Активні воєнні дії велись протягом шести днів, а пізніше війна велась на виснаження. 5. Було підписано угоду про припинення вогню між воюючими сторонами
<p>Жовтень 1973 р.</p>	<p>Четверга арабсько-ізраїльська (війна Судного дня)</p>	<p>Єгипет, Сирія проти Ізраїлю</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відмова Ізраїлю повернути арабським країнам окуповані землі, відновити законні національні права арабського народу Палестини спричинили нову війну. 2. Єгипетська армія форсувала Суецький канал, а сирійці захопили значну частину Голанських висот. 3. Ізраїльська армія перейшла в контрнаступ, оточила арабські війська і почала швидко просуватися до столиці Єгипту — Каїра. 4. 22 жовтня 1973 р. Рада безпеки ООН ухвалила рішення про негайне припинення військових дій

Роки	Війни	Воюючі сторони	Хід війни та результати
6 червня 1982 – 1983 рр.	Військові дії Ізраїлю в Лівані (п'ята)	Ізраїль проти військових формувань Організації Об'єднання Палестини та Сирії на території Лівану	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ізраїль завдав збройного удару Лівану з метою знешкодження палестинських бойових угруповань. 2. Стотисячна армія Ізраїлю дійшла до Бейрута і захопила його. 3. Ізраїльські війська змусили бійців Організації Визволення Палестини залишити територію Лівану

Висновки

1. На початку 50-х рр. СРСР став на шлях відкритої підтримки арабських країн в їхньому конфлікті з Ізраїлем.
2. Конфлікт на Близькому Сході став складовою частиною глобального протистояння двох військових блоків — НАТО та Варшавського договору.
3. Війна в жовтні 1973 р. ледве не привела до ядерного конфлікту між СРСР і США.

Близькосхідне врегулювання

Воєнне протистояння виснажувало арабські країни та Ізраїль. Вони почали шукати мирних шляхів врегулювання близькосхідної проблеми.

Роки	Мирні шляхи врегулювання проблеми
1951 р.	Перша спроба мирним шляхом врегулювати арабсько-ізраїльський конфлікт була здійснена королем Йорданії, який згодом був убитий
1978 р.	За участі США в Кемп-Девіді (США) були підписані угоди між Єгиптом та Ізраїлем, за якими між ними припинявся стан війни

Роки	Мирні шляхи врегулювання проблеми
Березень 1979 р.	На основі кемп-девідських угод між Єгиптом та Ізраїлем було укладено мирний договір
Вересень 1993 р.	Прем'єр-міністр Ізраїлю І. Рабин та лідер Організації Визволення Палестини Ясир Арафат вперше зустрілися і домовилися про створення палестинської автономії у межах Ізраїлю
Жовтень 1994 р.	Підписано мирний договір між Ізраїлем (прем'єр-міністром І. Рабином) і Йорданією (королем Б. Хусейном). Згідно з договором автономія палестинців поширювалася на райони Західного берега р. Йордан
4 листопада 1995 р.	Від рук фанатика-єврея загинув прем'єр-міністр Ізраїлю І. Рабин
Травень 1996 р.	Після парламентських виборів новим прем'єр-міністром Ізраїлю став Б. Нетаньяху, який категорично відмовився від територіальних поступок арабам, а також заперечував можливість створення Палестинської держави. Він заявив про початок будівництва єврейської держави в Єрусалимі
2001 р.	Прем'єр-міністром Ізраїлю був обраний Аріель Шарон. Ізраїль увів блокаду палестинської автономії, почали громити поселення палестинців
2003 р.	США запропонували ворогуючим сторонам план мирного врегулювання "Дорожня карта". Він передбачав: на першому етапі — припинення насилля з обох сторін, на другому — розмежування палестинської та ізраїльської територій (за винятком Єрусалима), на заключному — проголошення незалежності Палестинської держави.
Серпень 2005 р.	Відбулася ліквідація 21 єврейського поселення в секторі Газа

Екстремізм (від лат. *extremus* — крайній) — схильність до крайніх поглядів, методів, дій.

Радикалізм — суспільно-політична течія, яка обстоює необхідність рішучих дій і глибоких змін у політичному та соціально-економічному ладі.

Тероризм — ведення політичної боротьби методами систематичного терору, залякування, насильства, політичних вбивств, провокацій.

Сепаратизм — прагнення до відокремлення, відособлення, рух за надання частині країни автономії, рух за створення нової держави.

Висновки

1. Незважаючи на мирний процес на Близькому Сході щодо врегулювання “палестинської” проблеми, остаточне вирішення цього складного питання залишається відкритим.
2. До подолання близькосхідного конфлікту вороже ставляться екстремісти в арабському світі та в самому Ізраїлі.
3. Арабсько-ізраїльське протистояння породило тероризм у всьому світі.
4. Після зміни палестинського керівництва радикальні опозиційні рухи дещо призупинили акти насильства на Близькому Сході.
5. Не розв’язано питання про повернення до Палестини 3,5 млн біженців.
6. Мирний процес на Близькому Сході став незворотним і можливо вдасться вирішити близькосхідну проблему, особливо після прийняття рішення про ліквідацію єврейських поселень у секторі Газа.

Ясир Арафат (1929–2004)

Видатний державний, політичний і військовий діяч сучасності, “батько” й символ Палестинської Автономії.

З 1969 р. Голова Виконкому Організації визволення Палестини.

З 1970 р. — Верховний головнокомандувач збройних сил Палестинського руху.

З 1996 р. — Голова Ради Палестинської автономії, лауреат Нобелівської премії миру. Його називали “батьком Палестини”, “учителем” за ту послідовну боротьбу, яку він вів усе життя за інтереси палестинців. Він пройшов шлях від рішучої збройної боротьби до організації процесу мирних переговорів.

Народився 4 серпня 1929 р. у багатій палестинській сім'ї. Ясир — це його прізвище, що означає “легко знаходить дорогу”. Коли йому було 4 роки, померла мати і батько віддав сина на виховання своїм родичам у Єрусалим.

Освіту здобув у Єгипті, закінчив коледж та інженерний факультет Каїрського університету. В студентські роки став членом Мусульманського братства, Союзу єгипетських студентів, Ліги єгипетських студентів.

Працював інженером у Кувейті, де провів велику роботу з організації Руху за національне визволення Палестини, метою якого було відновлення права палестинського народу на створення власної незалежної палестинської держави.

У 1988 р. було оголошено про створення незалежної палестинської держави у вигнанні, головою уряду якої став Ясир Арафат.

Неодноразово його хотіли вбити, на нього було зроблено понад 10 замахів. Усі важливі події записував у щоденники, яких збереглося понад 4 тис.

У листопаді 1996 р. під час візиту президента України Л. Кучми в Ізраїль і підписання низки договорів про стратегічне партнерство відбулася зустріч Л. Кучми з главою палестинської держави Ясиром Арафатом. У Києві створено постійне представництво Палестини.

Помер у 2004 р. Народ Палестини глибоко шанує свого лідера, який все життя віддав боротьбі палестинців за створення власної держави.

ТУРЕЧЧИНА

Найважливіші події повоєнного розвитку

1. Після Другої світової війни за правління президента Баяра (1950 – 1958 рр.) було дозволено багатопартійність.
2. За “планом Маршалла” Туреччина одержала 200 млн доларів, але ця допомога не була ефективною через зростання військових витрат. Країна весь час переживала дефіцит державного бюджету. У 1952 р. Туреччина вступила в НАТО.

Все це викликало незадоволення населення, яке придушувалося із застосуванням сили. У 1960 р. було розстріляно демонстрацію студентів Стамбульського університету. Ця подія стала поштовхом до виступу військових, які здійснили переворот у 1960 р. (Військові перевороти відбувалися

у 1960, 1971, 1980 рр., метою яких було створення сильного уряду, який би протистояв ісламістам і вивів Туреччину до числа розвинених держав світу). До влади прийшов Комітет національної єдності. Були організовані вибори до Установчих зборів, які ухвалили нову Конституцію (січень 1961 р.).

Так завершила своє існування Перша республіка 1924 – 1960 рр.

3. Почався період Другої республіки (1961–1980 рр.).

У 1965 р. на виборах перемогла Партія справедливості, був сформований уряд на чолі з Сулейманом Демірелем, який звертав увагу на розвиток приватної власності, на заохочення іноземних інвестицій.

У країні зростає безробіття, багато турків почали шукати роботу на Заході, велика кількість їх працює у ФРН.

4. У вересні 1980 р. у Туреччині стався військовий переворот.

Уряд С. Деміреля було повалено, розпущено парламент, призупинена діяльність партій і профспілок. Влада в країні перейшла до Ради національної безпеки. Уряд сформували військові на чолі з начальником генерального штабу К. Євреном.

5. Наприкінці 1982 р. було прийнято нову конституцію.

З 1982 р. у Туреччині Третя республіка.

Розпочалася реорганізація і модернізація виробничої бази, перехід до ринкової економіки. Значних успіхів було досягнуто у розвитку промисловості. Зростає виробництво текстильної, харчової, шкіряної галузей, виробництво електротоварів, засобів транспорту, металовиробів, електронної продукції. Наприкінці 80-х рр. Туреччина повністю задовольнила попит населення на продовольчі товари і почала частину їх експортувати.

6. На початку 90-х рр. Туреччина перетворилася на сучасну індустріальну країну. Вона досягла значних успіхів у запровадженні ринкової економіки і демократизації суспільства. У 1989–1991 рр. зростання валового національного продукту становило 8% щорічно.

7. На сьогодні Туреччина ще не досягла європейських стандартів: не вирішено курдської проблеми, проводилася політика насильницької асиміляції, порушуються права курдів.

8. З 2002 р. при владі в країні уряд Н. Ербакана, який започаткував економічну реформу за сприяння МВФ, погодився на надання культурної автономії курдам.

9. З 2004 р. розпочалися попередні переговори щодо повноправного членства Туреччини в ЄЕС. Заплановано почати з нею переговори з цього питання у 2007 р. Важливою проблемою для Туреччини є грецько-турецький конфлікт на Кіпрі.
10. З 2005 р. уряд розпочав проведення заходів щодо зміцнення грошової одиниці — ліри — після 30-річної інфляції в країні. До 2006 р. зникне єдина в світі 20-мільйонна купюра, бо такого типу паперових грошей немає в жодній країні світу.

ІРАН

Найважливіші події повосинного Ірану

1941 р. До влади в Ірані прийшов шах Мохаммед Реза Пехлеві. Під час Другої світової війни СРСР та Велика Британія ввели свої війська в Іран, щоб не допустити фашистську Німеччину в Іран.

Північну частину Ірану окупував СРСР, Велика Британія — південну. СРСР вчасно не вивів свої війська з північної частини країни, як це зробила Велика Британія, а почав створювати в азербайджанських та курдських районах прорадянські режими. Це викликало відповідну реакцію урядів Великої Британії та США.

Навесні 1946 р. СРСР був змушений вивести свої війська з Ірану.

У післявоєнний період Іран перебував у стані політичної нестабільності. Важливою силою в Ірані було духовенство, яке мало привілейоване становище. Усього в країні налічувалося:

- 200 тис. служителів культу;
- 80 мечетей;
- 300 духовних навчальних закладів, у яких навчалося 60 тис. чоловік.

Шахський режим узяв курс на проведення реформ та на зближення зі США.

Реформи 1962 р.

1. Земельна, яка обмежила розміри земельної власності й передбачала створення селянських кооперативів.
2. Націоналізовано ліси, водні ресурси (націоналізацію нафтової промисловості було проведено у 1951 р.).

3. Передано у приватну власність значну частину державних фабрик і заводів.
4. Прийнято низку законів:
 - про участь робітників у прибутках підприємств;
 - про надання жінкам виборчих прав;
 - про створення “корпусів” освіти з ліквідації неписьменності;
 - про світські суди.

Реформи називалися “біла революція”, оскільки запроваджувалися згори і мали на меті перетворити Іран на міцну, модернізовану державу Сходу.

Наслідки реформ

1. За короткий час у країні виникли високотехнологічні галузі промисловості — машинобудування, металургія, автомобілебудування.
2. Почалася урбанізація країни.
3. У традиційно ісламське суспільство почала проникати західна культура.

Революція в Ірані

У країні зростала релігійна опозиція, яку очолив Хомейні, наростало протистояння між шахом і духовенством.

1978 р. Численні антиурядові виступи в Ірані. Їх учасниками були студенти релігійних шкіл, середні міські верстви населення.

1979 р. Ісламська революція в Ірані.

Монархію було повалено. Шах Мохаммед Реза Пехлеві покинув країну. В Іран повернувся з еміграції Хомейні. Був утворений Тимчасовий комітет ісламської революції. Іран був проголошений Ісламською Республікою.

Було прийнято нову конституцію, за якою найвища влада в країні належала духовенству. Нове іранське керівництво оголосило:

- про припинення контактів зі США та іншими західними державами;
- про закриття іноземних фірм і банків;
- про ісламізацію всього життя суспільства. Набув поширення ісламський фундаменталізм.

Ісламський фундаменталізм — це ідеологічна та політична течія, що різко активізувалася у 80-ті рр. і домагалася повернення до витоків ісламу й Корану, суворого виконання

всіх традиційних (фундаментальних) настанов і перебудови на їх основі суспільного життя.

1980 – 1988 рр. Ірано-іракська війна, яка набрала затяжного характеру. Воюючі сторони обстрілювали мирні міста ракетами, Ірак застосовував заборонену хімічну зброю. Війна забрала понад 1 млн людських життів.

Літо 1988 р. За посередництва ООН розпочалися переговори між Багдадом і Тегераном, які завершилися підписанням угоди про припинення війни.

1989 р. Смерть Хомейні дещо послабила владу релігійного духовенства, зросла роль президента республіки.

Рухолла Мусаві Хомейні

(1903 – 1989)

Керівник Ісламської Республіки Іран з 1979 р., Антолла (вище духовне звання шиїтів).

Народився 24 вересня 1903 р. у м. Хомейні. Його дід був родом із Кашміру, женився на дочці іранського поміщика і переїхав жити в Іран. Батько здобув релігійну освіту і був провідним релігійним діячем міста. Рухолла — молодший син.

Здобув релігійну освіту. Працював викладачем у медресе, писав книги з шаріату. За роки своєї діяльності написав 21 книгу з ісламської теології.

У 1962 р. Хомейні був призначений керівником шиїтської общини в Ірані. Намагався відродити могутність ісламу, виступав проти економічного і політичного впливу Заходу. Очолив боротьбу проти шахського режиму, виступав проти залежності Ірану від США. 1963 р. був заарештований. Вище духовенство оголосило його Антоллою, що означало повну його свободу від переслідування шахського режиму.

У 1964 р. знову був заарештований і висланий до Туреччини.

У 1965 р. одержав дозвіл на переїзд в Ірак, але в 1978 р. іракський уряд під тиском іранського шаха вислав Хомейні з країни.

З 1978 по 1979 р. він жив у Франції, де продовжував свою діяльність, спрямовану проти шахського режиму.

1 лютого 1979 р. повернувся в Іран після скинення влади шаха. В Ірані була проголошена Ісламська Республіка і Хомейні став довічним правителем Ірану. Країну охопила хвиля репресій проти прихильників ліберальних сил, проти всіх, хто порушував традиції ісламу. Було створено

атмосферу взаємної підозрілості. З країни було вислано 85 тис. американців, у тому числі й дипломатів. За неофіційними даними за часів правління Хомейні було страчено 50 тис. іранців, 140 тис. перебували в тюрмах.

Помер 1989 р.

Йому збудовано гробницю, над якою височить мечеть, освітлена прожекторами, що символізує повагу влади і народу до свого духовного лідера.

Сучасне становище Ірану

На сьогодні Іран — індустріально-аграрна країна з розвинутою нафтопереробною промисловістю. Розвинені нафтодобувна, металургійна, машинобудівна, електронна, шкіряна промисловості. Переважають дрібні і напівкустарні підприємства, розвинені кустарні промисли, особливо килимарство. В країні розвинуті державна, кооперативна і приватна власності.

1989 р. Смерть Хомейні послабила владу релігійного духовенства, виросла роль президента республіки. Після розпаду СРСР Іран претендує на роль духовного лідера мусульманських країн СНД.

З 1995 р. Проти Ірану почали діяти санкції США, які звинуватили Тегеран у підтримці міжнародного тероризму й розробці ядерної зброї.

1997 р. До влади прийшли помірковані ісламісти, які головним завданням Ірану вважають розв'язання економічних проблем та розвиток міжнародного співробітництва.

2003 р. Загострився конфлікт між Іраном і МАГАТЕ та міжнародним співтовариством з організації контролю над іранськими АЕС і розробки Іраном програми створення ядерної зброї. З Іраном Україна має економічні контакти. Іран готовий купувати в Україні металопрокатні верстати, машини, літаки, зброю тощо.

У 90-х рр. Україна брала участь у будівництві транзитних залізниць та нафтопроводів, які прокладаються через країни Середньої Азії.

АФГАНІСТАН

Найважливіші події повоєнного розвитку

До середини 70-х рр. Афганістан залишався однією з найвідсталіших держав світу. В країні панував монархічний напівфеодальний режим, існували пережитки родоплемінного й общинно-патріархального устрою життя. Майже 90 % населення проживало в селі і перебувало під владою феодалів, близько 3 млн чоловік вело кочовий спосіб життя. Влада в країні належала королю Мухаммаду Захір-шаху. В країні не було ні сучасної промисловості, ні залізниць. Більшість населення було неписьменним. За доходом на душу населення Афганістан перебував на одному з останніх місць у світі.

1973 р. В Афганістані було вчинено державний переворот на чолі з двоюрідним братом короля Мухаммад Даудом. Монархію було повалено. Афганістан проголошено республікою. Дауд зміцнював особисту владу.

27 квітня 1978 р. Повстання в Кабулі (так звана “квітнева революція”). Група радикально налаштованих офіцерів здійснила військовий переворот і влада перейшла до Революційної Ради, очолюваної лідерами Народно-демократичної партії Афганістану Мухаммедом Таракі і Бабраком Кармалем. Почалися радикальні перетворення, які не враховували національно-культурних традицій і супроводжувалися боротьбою за владу.

Початок 1979 р. Становище в Афганістані погіршилося внаслідок помилок у державній розбудові, репресій та внутрішньофракційної боротьби в Народно-демократичній партії Афганістану.

Новий режим розпочав репресії проти духівництва, його не визнали племінні та етнічні вожді, яким в Афганістані належала реальна влада на місцях. Виник Рух “моджахедів” (борців за віру) — збройної опозиції, яка діяла під релігійними гаслами. В країні спалахнула громадянська війна.

Грудень 1979 р. Радянський уряд втрутився у внутрішні справи Афганістану і ввів обмежений контингент своїх військ, який постійно зростав і досягнув 100 тис. вояків. Радянські війська поставили при владі Б. Кармалю. Введення радянських військ не принесло миру на афганську землю, а призвело до міжнародної ізоляції СРСР.

Уже через два тижні після вторгнення радянських військ Генеральна Асамблея ООН засудила цю агресію.

Оснащена передовою військовою технікою, Радянська

Армія так і не змогла взяти під свій контроль становище в Афганістані. Радянських солдатів вважали окупантами, в Афганістані розгорнулася громадянська війна. Афганським партизанам — “душманам” — постачали зброю США, Китай, Пакистан. Тривала війна призвела до великих руйнувань, мільйони афганців загинули або стали біженцями в сусідні Іран і Пакистан. За роки війни загинуло близько 35 тис. радянських солдатів та офіцерів, із них 2378 українців, понад 37 тис. було поранено.

Лютий 1988 р. М. Горбачов заявив про остаточне рішення щодо виведення радянських військ із Афганістану, яке почалося 15 травня 1988 р. і завершилося 15 лютого 1989 р.

1992 р. Уряд Афганістану, який залишився без підтримки СРСР, капітулював і сили озброєної опозиції (моджахеди) захопили столицю Афганістану — Кабул.

У країні продовжувалося безладдя, зумовлене жорстокою боротьбою між різними групами моджахедів.

1994 р. З'являється нова сила — рух “Талібан”.

Таліби — ісламські фундаменталісти в Афганістані, учні релігійних шкіл. Таліби були об'єднані ісламськими гаслами, добре озброєні.

1996 р. Таліби ввійшли в Кабул. Вони почали контролювати 90% усієї території країни. Воєнну допомогу ісламському рухові надавав Пакистан, а фінансову — Саудівська Аравія. Таліби дали притулок головному терористу Усамі Бен Ладену, якого США звинуватили в організації терористичних актів 14 вересня 2001 р.

7 жовтня 2001 р. Американські війська та війська їхніх союзників розпочали воєнні дії проти талібів, були нанесені бомбові удари по Афганістану.

Листопад 2001 р. Режим талібів упав. У країну введено миротворчі сили. Сформовано коаліційний уряд Х. Карзая.

Висновки

1. Ситуація в Афганістані залишається складною:
 - країна виснажена 20-річною війною;
 - часті посухи;
 - проблеми, пов'язані з поверненням 2 млн біженців;
 - зруйновано народне господарство країни.
2. Тривають збройні зіткнення між прибічниками талібів і миротворцями, а також міжетнічні протистояння озброєних бойовиків місцевих правителів.

КРАЇНИ АФРИКИ

Здобуття незалежності країнами континенту

Більшість територій Африки були колоніями Великої Британії, Франції, Бельгії, Португалії. Нині на африканському континенті 56 незалежних держав. До Другої світової війни формально незалежними державами були: Єгипет, Лівія, Ефіопія, Південно-Африканський Союз (домініон Великої Британії).

Етапи здобуття незалежності країнами Африки

1. **50-ті рр.** Внаслідок національно-визвольної боротьби незалежність отримали арабські країни Північної Африки (крім Алжиру, в якому національно-визвольна боротьба тривала до 1962 р., поки Франція не дала їй незалежності).
 2. **60-ті рр.** Незалежність отримали країни Тропічної Африки, здебільшого мирним шляхом, крім Кенії та Камеруну, де відбулися збройні повстання.
 3. **70–80-ті рр.** Тривав процес звільнення колоній на півдні Африки. У Південно-Африканській Республіці (ПАР) було ліквідовано систему апартеїду.
- 1993 р.** На політичній карті Африки з'явилася остання незалежна держава на континенті — **Еритрея** — колишня провінція Ефіопії.

Північна Африка

Група держав Північної Африки є складовою частиною арабського світу.

Країни Магрибу (“Заходу”) — Туніс, Марокко, Алжир. До **Великого Магрибу**, крім цих трьох країн, належать також Лівія, Мавританія, Західна Сахара.

Країни Магрибу географічно близькі до країн Західної Європи. Сюди проникали елементи європейської (французької) політичної та економічної культури.

1989 р. Країни Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко, Туніс підписали договір про створення **Союзу Арабського Магрибу**.

Туніс та Марокко

Обидві країни були протекторами (під покровительством) Франції, а деякі території Марокко були під протекторатом Іспанії.

Внаслідок національно-визвольної боротьби вони стали незалежними у 1956 р. У цих країнах розпочалася модернізація на основі розвитку ринкової економіки.

Алжир

Алжир понад 100 років був колонією Франції. В Алжирі проживало близько 2 млн французьких колоністів (переселенців).

Національно-визвольну боротьбу очолив Фронт національного визволення, який виник у 1954 р. і створив армію. Бойові дії за національне визволення тривали з 1954 по 1962 р. За роки війни загинуло до 1 млн алжирців, майже 2 млн осіб пройшли через в'язниці та концтабори. Французький уряд був змушений піти на переговори.

1 липня 1962 р. проголошено незалежну Алжирську Республіку.

Алжир пішов шляхом розвитку "соціалістичної орієнтації", орієнтуючись на СРСР.

У 80-х рр. в умовах загальної кризи соціалістичної системи та розпаду СРСР Алжир був змушений перейти до політичних та економічних реформ, став на шлях розвитку ринкових відносин.

У суспільстві ще недостатньо сформовані демократичні засади. Появилася загроза войовничого ісламізму.

У 1991 р. на виборах в парламент ісламісти отримали 2/3 місць, необхідних для зміни Конституції та проголошення Ісламської Держави. В події втрутилася армія, яка вчинила державний переворот. Ісламісти опинилися в опозиції. Політична ситуація в країні залишається напруженою.

Єгипет

Єгипет — це велика держава Північної Африки.

З 1922 р. Єгипет формально вважався самостійною державою, а фактично залежав від Великої Британії, яка використовувала Суецький канал і розташовані в його зоні військові бази для панування над Єгиптом. Після Другої світової війни Єгипет формально був монархією на чолі з королем.

1952 р. Таємна організація "вільні офіцери" на чолі з Гамаль Абдель Насером вчинила переворот і захопила владу в країні.

1953 р. Було ліквідовано монархію і проголошено республіку.

1956 р. Прийнята нова конституція країни, президентом обрано Гамаль Абдель Насера. Цього ж року було націоналізовано Суецький канал.

29 жовтня 1956 р. Велика Британія, Франція, Ізраїль розпочали війну проти Єгипту. Генеральна Асамблея ООН застудила війну. Сторони були змушені припинити воєнні дії і вивести війська.

1958 р. Єгипет і Сирія об'єдналися в одну державу — **Об'єднану Арабську Республіку**, як перший крок до наступного об'єднання всіх арабських держав. Вона проіснувала до 1961 р.

З 1961 р. взято курс на побудову соціалізму.

1961–1964 рр. Була націоналізована вся велика і середня промисловість, фінанси, зовнішня торгівля. У 1965 р. державний сектор давав 25% промислової продукції. Селяни одержали землю, яку держава викупила у поміщиків. СРСР надавав Єгипту значну допомогу.

Після смерті Г.А. Насера Анвар Садат із 1974 р. взяв курс на реприватизацію економіки і підтримку приватної власності, заохочення іноземних інвестицій. Почали налагоджуватися відносини з США.

Лівія

До Другої світової війни Лівія була окупована Італією. Стала незалежною у 1951 р., коли нова конституція проголосила її Об'єднаним Королівством. До 1969 р. була монархією.

1 вересня 1969 р. група офіцерів на чолі з 27-річним нікому невідомим капітаном М. Каддафі захопила владу в свої руки. Монархічний режим було повалено. Лівія стала республікою, а влада перейшла до рук Ради революційного командування під керівництвом Каддафі. Одночасно він зайняв пост головнокомандувача збройних сил республіки й одержав звання полковника.

М. Каддафі є автором теорії „арабського соціалізму”. У 1977 р. була проголошена Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія (влада народу). На чолі держави став сам М. Каддафі і його чотири соратники з перевороту.

Теорію „арабського соціалізму” М. Каддафі виклав у „зеленій книзі” (назва книги від кольору ісламського прапора), в якій запропонував „третій шлях” розвитку після капіталізму і соціалізму.

Суть цього шляху розвитку:

1. Влада належить народним масам, які повинні управляти країною через народні збори, народні комітети, громадські організації.
2. Власність суспільна, а розподіл — рівний, який відповідає „розумним” нормам споживання.

3. Життя суспільства має регулюватися мусульманськими релігійними нормами та звичаями.

Величезні прибутки від контрольованого державою експорту нафти дали можливість режиму М. Каддафі забезпечувати достатньо високий рівень життя лівійців, хоча Лівія задовольняє свої потреби в сільськогосподарських продуктах на 30% та імпортує значну кількість продовольства.

М. Каддафі підтримує ліві повстанські рухи в мусульманському світі та міжнародні терористичні групи, що призвело у 80-х рр. до гострої конфронтації Лівії зі США. У 1986 р. США завдали ракетного удару з літаків по військових об'єктах у різних містах та по палацу М. Каддафі у Триполі. У 1992 р. ООН ввела проти Лівії економічні санкції.

Муамар Каддафі (народився 1942 р.)

Народився в Лівійській пустині в бідній бедуїнській сім'ї. З дитинства виховувався в мусульманських традиціях. Закінчив мусульманську початкову та середню школи. Навчався на історичному факультеті в м. Бенгази. Потому закінчив військовий коледж м. Бенгази, а згодом — військову школу в Англії.

Був найдисциплінованишим курсантом військових закладів: дотримувався мусульманських звичаїв, не вживав спиртних напоїв, не грав у азартні ігри і ніколи не відвідував розважальні заклади.

Його кумиром був президент Єгипту Гамаль Абдель Насер. У 1965 р. створив підпільну організацію "Вільні офіцери-уніоністи", яка прагнула домогтися об'єднання арабів у єдину державу під прапором "арабського соціалізму". Прийшовши до влади, провів націоналізацію енергетики, транспорту, зв'язку, банків, страхових компаній, нафтової промисловості, власності італійських та єврейських общин. Були закриті всі нічні бари, ресторани, казино, заборонено вживання спиртних напоїв.

З самого початку проводив антизахідний курс. Були ліквідовані всі іноземні військові бази на території Лівії. Виступає оборонцем усього арабського світу, не визнає існування Ізраїлю, надає велику допомогу палестинцям.

Величезні кошти Лівія витрачає на утримання потужної армії, будівництво військових об'єктів, закупівлю сучасної зброї.

М. Каддафі — непередбачуваний політик. Усі його охоронці — добре навчені дівчата 16–20 років. Часто дозволяє собі непередбачені вчинки. Наприклад, на міжнародну нараду в Белграді привіз з собою шість верблюдів, щоб пити свіже молоко, і пару скакунів, щоб похизуватися перед колегами.

Намагається різними методами підтримувати свою популярність серед народу. Відпустку проводить у пустині, в палатці, як простий бедуїн.

Займається літературною діяльністю. У США вийшло його 12 розповідей, але найвідомішою є його “Зелена книга”, яку сам Каддафі називає “Біблією сучасної епохи”.

У 1994 р. М. Каддафі запропонував розділити частину прибутків від експорту нафти серед населення. Кожній сім’ї з 10 і більше осіб виділяється 5 тис. доларів. У такий спосіб щорічно розподіляється серед лівійців 500 млн нафтодоларів, а всі прибутки становлять 8 млрд доларів.

КРАЇНИ ТРОПІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

Тропічна Африка

Посилення антиколоніальної боротьби народів Азії й Північної Африки сприяли “пробудженню” народів Тропічної Африки (з другої половини 50-х рр.).

Тропічна Африка була найвідсталішим в економічному аспекті регіоном світу.

6 березня 1957 р. Першою здобула незалежність британська колонія в Західній Африці — Золотий Берег, який отримав назву Гана.

Жовтень 1958 р. Визволилася перша з французьких колоній — Гвінея.

1960 р. “Рік Африки”. Політичну самостійність отримало 17 країн континенту — колишніх колоній Великої Британії, Франції, Бельгії. Це такі країни:

Камерун, Малайзійська Республіка (тепер Демократична Республіка Мадагаскар), Народна Республіка Конго (тепер Заір), Сомалі, Дагомея (тепер Бенін), Верхня Вольта (сучасна Буркуна-Фасо), Берег Слонової Кості (сучасний Кот д’Івуар), Габон, Мавританія, Нігер, Сенегал, Малі, Нігерія, Чад, Того, Центральна Африканська Республіка, Демократична Республіка Конго.

Протягом 1961–1970 рр. утворилося ще 14 держав:

1961 р. — Танганьїка, Сьера-Леоне.

1962 р. — Уганда, Бурунді, Руанда.

1963 р. — Кенія, Лесото, Свазіленд, Екваторіальна Гвінея.

1964 р. — Занзібар, Малаві, Замбія. Танганьїка і Занзібар утворили нову державу — Об'єднану Республіку Танзанію.

1965 р. — Гамбія.

Висновки

1. До середини 60-х рр. для більшості країн Тропічної Африки закінчився колоніальний період історії.
2. Розпад колоніалізму у цьому регіоні відбувався мирним шляхом, крім Кенії й Камеруну, де відбулися збройні повстання.

Південна Африка

Складно проходило становлення Південної Родезії як незалежної держави.

1965 р. Біла меншість проголосила незалежність Республіки Родезії (колонія Великої Британії). Тут вони зберегли расистський режим, не врахували інтереси африканського чорного континенту. Африканці піднялися на збройну боротьбу.

Грудень 1979 р. Між представниками африканського Патріотичного фронту, урядами Родезії та Великої Британії було досягнуто домовленості про припинення вогню і проведення вільних виборів. На виборах перемогли представники африканської більшості; представництво білих у парламенті було гарантовано.

18 квітня 1980 р. Була проголошена незалежна Республіка Зімбабве (нова назва Родезії). Сьогодні — це одна із найрозвиненіших і стабільних країн Африки.

Останньою колоніальною імперією в Африці була португальська.

Португалія володіла на півдні континенту Анголою, Мозамбіком, Гвінеєю-Бісау, Кабо Верде (Островами Зеленого Мису) Сан-Томе і Принсіпі. Процес деколонізації тут тривав з 1975 по 1990 рр. Падіння в квітні 1974 р. У Португалії тоталітарного режиму після смерті диктатора Самоси і “Революції гвоздик” відкрило шлях незалежності для народів португальських колоній. Новий уряд Португалії визнав право колоніальних народів на самовизначення.

- У 1973 р.** було визнано незалежність Гвінеї-Бісау.
- Червень 1975 р.** Проголошено незалежність Мозамбіку.
- Липень 1975 р.** Проголосили незалежність Кабо-Верде, Сан-Томе, Принсіпі.
- 11 листопада 1975 р.** Проголошено незалежність Анголи. Ситуація в Анголі і Мозамбіку ускладнювалася боротьбою різних течій у національно-визвольному русі, які орієнтувалися на різні зовнішні сили.
- Збройну боротьбу в Анголі очолювали:
- Народний фронт за визволення Анголи (МПЛА)** — підтримувався СРСР, Кубою, дотримувався марксистської орієнтації.
 - Фронт Національного визволення Анголи (ФНЛА)** — підтримувався Китаєм.
 - Національний Союз за повну незалежність Анголи (УНІТА)** — підтримувався США, західними країнами і ПАР.
- У Мозамбіку національно-визвольну боротьбу очолював **Фронт національного визволення Мозамбіку** (лівої орієнтації). Після одержання незалежності (1975 р.) у цих країнах розпочалася громадянська війна, в яку активно втручалися СРСР, Китай, Куба, ПАР, Родезія. 50 тис. кубинських воїнів підтримувало марксистів Анголи і Мозамбіку, а також 20 тис. радянських військових спеціалістів, а формування УНІТА — південноафриканські війська. Громадянська війна була довготривалою і кровопролитною. “Перебудова” в СРСР вплинула на перебіг подій у регіоні.
- 1986 р.** З території Анголи і Мозамбіку були виведені радянські війська.
- 1991 р.** Виведено кубинські війська.
- 1992 р.** Президенти колишніх португальських колоній в Африці офіційно зреклися своєї попередньої орієнтації на марксизм-ленінізм.
- У 1992 р.** В Анголі відбулися вільні вибори. Однак УНІТА не визнав перемоги на них МПЛА і конфлікт триває.
- 3 лютого 1996 р.** в Анголі українські миротворці були залучені до спроб ООН покласти край громадянській війні.
- 2002 р.** Підписано мирну угоду між воюючими сторонами.

Намібія

- 3 1920 р.** передана під управління Південно-Африканського Союзу (з 1961 р. — ПАР) як підмандатна територія Ліги Націй, але фактично була приєднана до ПАР у 1949 р.
- 3 1966 р.** у Намібії велась збройна боротьба за незалежність країни.

1988 р. За наполяганням ООН була досягнута домовленість про виведення з Намібії військ ПАР і проведення там загальних виборів до Установчих зборів.

21 березня 1990 р. Проголошена незалежна Республіка Намібія.

Крах апартеїду на півдні Африки

Південно-Африканська Республіка (ПАР) до 1961 р. була англійським домініоном і називалася Південно-Африканським Союзом. Це була єдина індустріально розвинена держава в Африці.

Домініон — самоврядна частина Британської колоніальної імперії. Після Другої світової війни домініони стали суверенними державами, які входять до складу Британської співдружності.

21 березня 1960 р. Власти ПАР розстріляли демонстрацію чорних африканців. Було вбито 69 і поранено 180 осіб. ПАР виключили зі Співдружності, міжнародне співтовариство ввело проти нього санкції. ООН проголосило 21 березня Міжнародним днем боротьби проти расизму.

Травень 1961 р. Було проголошено Південно-Африканську Республіку (ПАР). Протягом тривалого часу існувала система апартеїду.

Апартеїд — політика расової дискримінації, сегрегації та гноблення, яку проводили правлячі кола ПАР проти чорношкірого африканського населення, а також переселенців із Азії протягом 1948–1991 рр.

Початок політики апартеїду поклав прихід до влади в ЮАР у 1948 р. Націоналістичної партії.

Сегрегація охопила всі сторони життя країни: користування житлом, транспортом, лікарнями, місцем відпочинку, спорт, культуру, освіту, релігійні служби. Проводилася політика окремого проживання.

Чорношкіре населення було виселено в спеціальні зони — “банту стани”. Воно могло пересуватися по країні, маючи спеціальні пропуски.

У ПАР було прийнято цілу низку расових законів:

“Про заборону змішаних шлюбів”,

“Про реєстрацію населення”,

“Про освіту”,

“Про окреме проживання” тощо.

Режим апартеїду дискредитував уряд ПАР перед світовою громадськістю.

Сегрегація — одна із крайніх форм расової дискримінації, що полягає в примусовому відокремленні “кольорового” населення від “білого”.

1973 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Міжнародну конвенцію про припинення злочину апартеїду і покарання за нього.

Дуже суттєві зміни відбулися в ПАР наприкінці 80-х — на початку 90-х рр.

1. На зміну расистським урядам прийшов ліберальний уряд Ф. де Клерка (1989 р.), який провів низку реформ, скасував расистські закони, надав виборчих прав “кольоровому” населенню країни.
2. У 1994 р. на загальних виборах першим негритянським президентом ПАР став Нельсон Мандела, який до цього 27 років перебував у в'язниці. На сьогодні ПАР — розвинена індустріально-аграрна країна, багата на корисні копалини: марганцеву та залізну руди, вугілля, мідь, нікель, срібло, уран тощо. За видобутком золота (662 т), алмазів (19,1 млн каратів) є світовим лідером.

Нельсон Мандела (народився 1918 р.)

Видатний державний та політичний діяч Південної Африки, активний борець проти апартеїду, лауреат Нобелівської премії миру, кавалер ордена Ярослава Мудрого України за заслуги в боротьбі за ідеали свободи, один із засновників молодіжної ліги Африканського національного конгресу, з 1991 р. — Президент Африканського національного конгресу, з 1994 р. — президент ПАР.

Народився 18 травня 1918 р. в містечку Куну в Південно-Африканській республіці у сім'ї верховного вождя племені тембу.

З дитинства виявляв свій протест проти архаїчних племінних звичаїв, які забороняли йому виконання “чорної роботи”, але хлопчик з задоволенням орав землю, пас худобу, ходив на полювання.

Батько відправив хлопчика у британську місіонерську школу, після закінчення якої він вступив до університету Форт-Хейр, але на другому курсі залишив його на знак протесту проти недемократичних виборів до студентської ради.

Працював на різних роботах: різноробочим, шахтарем, нічним сторожем. Вступив у групу молоді, яка підтриму-

вала Африканський національний конгрес. У 60-х рр. Нельсон Мандела — перший головнокомандувач воєнного крила Африканського національного конгресу (“Списи нації”).

Ім'я Мандели стало символом боротьби за свободу і права людини не тільки в Африці, а й в усьому світі. У 1963 р. був заарештований і засуджений на 5 років каторжних робіт в каменоломнях, а після повторного суду у 1964 р. — до довічного ув'язнення.

Його знав увесь світ, про нього склали вірші, пісні, писали книги. Він став символом незламного борця за свободу. 27 років провів у тюрмах, але не корився. В тюрмі вивчав економіку, географію, мови, багато читав художньої літератури.

Вийшов із тюрми тільки у 1990 р., звільнений новим президентом де Клерком. У 1994 р. на перших вільних виборах Н. Мандела прийшов до влади. Роки його правління істотно не змінили життя населення в країні. Проте головному мету свого життя він здійснив, бо в ПАР ідуть процеси створення демократичної держави, в якій білі і чорні мають рівні права.

Політичний розвиток країн Африки наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Після здобуття незалежності перед країнами Африки поставили завдання:

- ліквідувати політичну залежність;
- обрати шлях розвитку;
- демократизувати суспільство.

Для політичного розвитку країн Африки характерно:

1. Існування військово-диктаторських режимів і домінування військових у суспільно-політичному житті.
2. Встановлення в багатьох країнах авторитарних режимів. У 80–90-х рр. серед 47 країн “чорної Африки”:
 - в семи панували особисті диктатури;
 - в 16 — військові режими;
 - в 15 — однопартійні системи, лише в п'яти (Батвана, Гамбія, Маврикій, Сенегал, Зімбабве) — порівняно демократичні багатопартійні системи.
3. У багатьох країнах обмеження політичних свобод.
4. Відсутність демократичних традицій, демократичного досвіду.

5. Братовбивчі громадянські війни (в Руанді, Сомалі, Лібєрії, Уганді, Заїрі, Бурунді) та криваві конфлікти.
6. Відсутність консолідуючих націй, у багатьох країнах вони ще не сформовані.
7. Корупція родоплемінної верхівки.
8. Часті військові перевороти, які супроводжуються політичним безладдям.
9. Племінний або етнічний сепаратизм у суспільстві.
10. Міжплеменна ворожнеча і боротьба (незатухаюча війна між племенами хуту і хутеї в Руанді).
11. Знищення інакомислячих.
12. Пожвавлення трибалізму (від лат. *tribus* — плем'я), що зумовлює схильність до культурно-побутової та суспільно-політичної відокремленості племен.
13. Залишилася політична залежність від розвинених країн.
14. Низька політична культура населення.

Висновки

1. Виявилася культурно-цивілізаційна неспроможність африканських суспільств до демократії в політичному житті.
2. Незалежність стала в багатьох випадках формальною, оскільки в політичному, економічному, військовому та ідеологічному аспектах вона залежить від розвинених країн.
3. На сьогодні Африка — одна з найнестабільніших регіонів світу.
4. Проблеми континенту стають глобальними, їх неспроможні вирішити самостійно африканські країни.
5. Найскладнішою проблемою, що дуже утруднює їхній економічний та соціальний прогрес, є проблема міждержавних і міжплеменних відносин, бо кордони африканських держав встановлювалися колонізаторами без будь-якого врахування географічних, етнічних та історичних факторів. Майже половина африканських державних кордонів проходить по паралелях та меридіанах, близько 30% — по прямих і дугоподібних лініях. Тільки четверта частина кордонів має природні географічні межі.
6. Велика роль Організації Африканської Єдності, створеної у 1963 р., яка останнім часом активізувала свою діяльність з припинення міжетнічних воєн, у вирішенні расових проблем.
7. Активно діють миротворчі місії військових контингентів ООН. Вони несуть втрати, а замирити ворогуючі сторони не вдається.

Економічний розвиток країн Африки наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Для економічного розвитку країн Африки на сучасному етапі характерно:

1. Економічна відсталість. Зростає значне відставання не лише від країн Європи і Північної Америки, а й від країн Південної Америки та Азії.
2. Наявність значних природних ресурсів.
3. Багатоукладність економіки.
4. Низький рівень розвитку продуктивних сил.
5. Розвиток видобувної промисловості.
6. Експорт сировини.
7. Низькі ціни на африканську сировину і високі ціни на готову продукцію, яку імпортують в Африку.
8. Імпорт техніки, технологій.
9. Недостатній обсяг капіталів, гостра нестача матеріально-фінансових ресурсів.
10. Недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів й технічного досвіду.
11. Низька продуктивність праці.
12. Зростання зовнішньої заборгованості (у 1980 р. зовнішній борг становив 400 млрд доларів, а в 1988 р. — 1120 млрд доларів США).
13. Зростає залежність країн від іноземного капіталу.
14. Багато африканських країн не мають надійних транспортних зв'язків зі світом.
15. Більшість країн Африки — це аграрні країни.
16. 28 країн Тропічної Африки ввійшли до числа 42 найбільш відсталих країн світу за класифікацією ООН.
17. Для більшості країн характерна нерозвиненість комунікацій і засобів зв'язку.
18. Відбувається вирубування лісів, виснаження джерел прісної води.

Висновок

На сьогодні Африка — це найменш розвинений відсталий регіон світу.

Соціальний розвиток країн Африки

Для соціального розвитку країн Африки характерно:

1. Низька тривалість життя, найкоротша в світі — вона становить 40 років.

2. Висока дитяча смертність, яка в 1,5–2 рази вища, ніж в розвинених країнах світу. За дитячою смертністю Африка посідає перше місце у світі.
3. Лише 1/3 населення письменна, що не дає можливості запроваджувати високоефективні технології. Африка посідає перше місце в світі за неписьменністю.
4. Поглиблюється соціальна нерівність.
5. Відбувається швидкий приріст населення.
6. Виробництво продовольства відстає від збільшення населення.
7. Низький рівень життя населення, значна частина якого живе за межею бідності.
8. На африканському континенті характерні голод, епідемії, злидні (Ефіопія, Судан, Чад, Нігер, Малі). У 90-х рр. 150 млн населення вижили лише завдяки гуманітарній допомозі ООН. США надає Африці допомогу в розмірі 600 млн доларів щорічно.
9. Зростає соціальна напруженість у регіоні.
10. 80% населення Африки не мають доступу до медичного обслуговування.
11. У багатьох країнах слабка соціально-класова диференціація суспільства.

Висновок

Проблеми розвитку Африки на початку ХХІ ст. перетворилися на одну з найболючіших проблем людства, яку можна вирішити лише спільними зусиллями усієї світової спільноти.

Українсько-африканські відносини

Зв'язки України з Африкою незначні.

Вересень 1993 р. У столиці Гвінеї Конакрі відкривалося перше в Африці посольство України, бо з Гвінеї надходить сировина на Николаївський глиноземний завод.

Українські миротворці є у Ліберії, Сьера-Леоне.

КРАЇНИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Країни Південно-Східної Азії — Бірма, В'єтнам, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Сінгапур.

Національно-визвольний рух у країнах регіону в повосінний час

Після розгрому Японії у Другій світовій війні в регіоні розгорнувся національно-визвольний рух.

Умови, які склалися в цьому регіоні для завоювання незалежності:

1. Розгром Японії створив сприятливі можливості для перемоги патріотичних сил, бо Японія була неспроможна утримувати захоплені території.
2. Позиції попередніх колонізаторів — англійців, голландців, французів — були ослаблені і вони не встигли відновити свої адміністрації.
3. Зміцнилися позиції національної буржуазії.
4. Виникають патріотичні організації, нові політичні партії, які очолили національно-визвольну боротьбу.

1945 р. У Південно-Східній Азії була лише одна незалежна держава — Таїланд.

Індонезія

Індонезія протягом 350 років була колонією Голландії.

1942 р. Індонезію окупували японські війська.

17 серпня 1945 р. Проголошено незалежність Індонезії. Президентом став лідер Національної партії А. Сукарно. Нідерланди не погодилися з незалежністю Індонезії та ввели свої війська. Колоніальна війна тривала чотири роки.

27 грудня 1949 р. Нідерланди змушені були визнати незалежність Індонезії. Вони зберегли свою владу лише над Західним Ірианом (західна частина Нової Гвінеї) до 1963 р.

До 1957 р. Сукарно здійснював курс “ліберальної демократії”, але політична нестабільність, часта зміна урядів призвели до здійснення “керованої демократії”, яка встановила авторитарний режим особистої влади, було призупинено дію конституції, обмежено діяльність політичних партій і парламенту.

Націоналізовано іноземну власність, створюється державна економіка, яка спричинила падіння промислового виробництва, зростання бюрократичного апарату і корупцію.

1965 р. Спроба комуністів захопити владу була придушена військами на чолі з генералом Сухарто, який у 1968 р. став президентом.

70-80-ті рр. Була проголошена політика “відкритих дверей”, яка забезпечила широкий притік іноземного капіталу. Почали проводитись ринкові реформи. В Індонезії вини-

кають промислові підприємства з переробки сільськогосподарської продукції (кави, чаю, какао), будуються залізниці, на промисловій основі видобуваються нафта, вугілля, олово, створюються банки.

Висновки

1. Індонезія пройшла шлях від проголошення незалежності у 1945 р та соціалістичного експерименту (в період правління Сукарно в 1945–1967 рр.) через трагічні події спроби комуністичного перевороту в 1965 р. до військової диктатури Сухарто (1968–1998 рр.) і від диктатури до демократизації суспільства в наш час.
2. Великі руйнування і численні людські жертви принесла природна стихія — землетрус і цунамі наприкінці 2004 р. Міжнародна спільнота надає необхідну допомогу з ліквідації наслідків цієї трагедії для багатьох жителів країни.

Французький Індокитай

Складно відбувався процес деколонізації у французькому Індокитаї — В'єтнамі, Камбоджі, Лаосі.

2 вересня 1945 р. Була проголошена Демократична Республіка В'єтнам.

1945 рр. Проголошено незалежність Лаосу і Камбоджі.

1946 р. Французькі колонізатори розв'язали війну в Індокитаї.

1951 р. Утворився Єдиний національно-визвольний фронт В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі. У ході бойових дій французькі війська відступили, а у 1954 р. капітулювали. Франція зазнала поразки і В'єтнам, Лаос і Камбоджа отримали повну незалежність згідно з Женевськими угодами 1954 р.

1954 р. Женевська конференція міністрів закордонних справ КНР, США, Великої Британії, Франції, СРСР, делегації ДРВ, королівських урядів Камбоджі, Лаосу, Південного В'єтнаму.

Прийнято рішення поважати суверенітет, незалежність держав Індокитаю, не допускати втручання у внутрішні справи.

Делегації ДРВ і Південного В'єтнаму Женевські угоди 1954 р. не підписали. За Женевськими угодами В'єтнам було поділено на дві частини.

Територія на північ від 17-ї паралелі залишалася за Демократичною Республікою В'єтнам на чолі з комуністом

Хо Ши Міном. Столиця — Ханой. На південь 17-ї паралелі — за Республікою В'єтнам, який підтримували США. Столиця — Сайгон.

Американо-в'єтнамська війна

Після підписання Женевських угод дві в'єтнамські держави не зробили ніяких кроків до возз'єднання. ДРВ хотіла збройним шляхом приєднати Південний В'єтнам.

1960 р. На Півдні В'єтнаму була створена прокомуністична опозиція, яку підтримували з Північного В'єтнаму. Опозиція розв'язала партизанську боротьбу проти сайгонського режиму, створила Національний фронт визволення Південного В'єтнаму.

Серпень 1964 р. У Тонкінській затоці кораблі Демократичної Республіки В'єтнам атакували два американських есмінці. Цей інцидент США використали для початку війни проти ДРВ.

3 лютого 1965 р. авіація США почала систематичне бомбардування північнов'єтнамських міст.

Березень 1965 р. На Півдні висадилися перші підрозділи американської армії.

Квітень 1965 р. СРСР направив ракетні підрозділи для захисту території ДРВ від американської авіації. Згодом військові частини були виведені, а прислані військові радники. СРСР надавав ДРВ допомогу озброєнням на 1,5 млн крб. щоденно. На Півдні В'єтнаму діяла мільйонна американська армія, 500-тисячний експедиційний корпус США.

Індокитай перетворився на полігон із випробування сучасної зброї, в тому числі напалм, шарикові бомби, хімічну зброю, які застосовували США. Вони скинули на територію ДРВ 7,8 млн т бомб.

3 1968 р. США відмовилися від бомбардувань ДРВ.

3 1969 р. США розпочали вивід своїх військ із Південного В'єтнаму, почалися переговори.

Січень 1973 р. У Парижі було підписано угоду про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі.

2 липня 1976 р. Національні збори проголосили утворення єдиної держави — Соціалістичної Республіки В'єтнам.

1979 р. Війна з Китаєм і перемога В'єтнаму у цій війні.

3 1986 р. в країні почалися економічні реформи, перехід до ринкової економіки. Припинено примусове кооперування, селяни отримали право вільного продажу сільгосппродукції.

Нормалізовані відносини з Китаєм, виведено війська з Камбоджі та Лаосу, відновлено дипломатичні відносини зі США (1995 р.).

Висновки

1. Американо-в'єтнамська війна, яка тривала понад 10 років, закінчилася перемогою в'єтнамців.
2. Це була також перемога СРСР, його великий успіх у "холодній війні".

"Червоні кхмери" та їхня модель "комунізму"

У 50–60-х рр. XX ст. Камбоджею правив король Н. Сіанук.

1970 р. Король був скинутий проамериканськи налаштованим Лон Нолом.

1975 р. Режим Лон Нола впав під ударами "червоних кхмерів" — фанатиків-комуністів на чолі з Пол Потом.

У Камбоджі встановилася модель тоталітарного соціалізму, її сталінський варіант — одна із найжорстокіших і найкривавіших диктатур XX ст.

Прикриваючись марксистськими лозунгами, полпотовці проводили таку політику:

1. Ліквідували міста і переселяли їх жителів у сільську місцевість, де насильно створювалися "сільськогосподарські комуні". Людям дозволялося брати лише мінімум речей.
2. Комуні створювалися за віком і статтю, що руйнувало сім'ї.
3. На новому місці харчування було нормовано. В практику були введені "громадські столові", де людей годували впроголодь несвіжими продуктами.
4. Одночасно з переселенням проводилися масові чистки.
5. Незадоволених новою владою знищували.
6. Введено єдину систему розподілу.
7. Були відмінені гроші.
8. Значну частину людей загнали в концтабори. Фактично країна була перетворена на суцільний концентраційний табір.
9. Запровадили жорстоке покарання за найменше відхилення від встановлених норм поведінки.
10. Знищенню підлягали: державні службовці, вчителі, студенти, важкопоранені, важкохворі, жебраки, проститутки. Із 643 лікарів у живих залишилося лише 69. Було знищено 4/5 всіх учителів.

11. Загони “червоних кхмерів” жорстоко знущалися над людьми. Їхня жорстокість не мала меж. Страти відбувалися публічно на очах у рідних.

Щоб не витратити боєприпасів, людей вбивали залізними прутами, палками, мотиками, ножами, листям цукрової пальми, яке має дуже гострі краї, душили. Жертвам перерізали горло, розрізали животи. Людську печінку вбитих з’їдали. Людей кидали на з’їдання крокодилам, давили бульдозерами, спалювали, хоронили живими, закопували по шию в землю, а після смерті голови відрізали і насаджували на високі жердини для залякування інших.

Дітей підкидали в повітря, а потім наколювали на штики, розбивали їм голови об дерева, відривали в них кінцівки. За чотири роки перебування при владі полпотовці знищили 3 млн чоловік із 8-мільйонного населення Камбоджі.

12. Система освіти перестала існувати. Школи були перетворені на тюрми, місця тортур та склади зброї. Спалювалися книги та документи.

13. Знищувалася техніка, верстати, устаткування.

14. Повністю була зруйнована економіка країни.

15. Здійснювався курс на будівництво суспільства без міст, без власності, без ринків та грошей, без сім’ї.

У грудні 1978 р. виникає опозиція “червоним кхмерам” — Єдиний фронт національного порятунку.

1979 р. В’єтнам за підтримки СРСР ввів свої війська в Камбоджу. Збройні сили фронту і в’єтнамські війська скинули полпотовський режим, який не підтримували навіть соціалістичні країни, крім Китаю.

У країні почалася громадянська війна, розв’язана полпотовцями, які ховалися в джунглях на кордоні з Таїландом.

1991 р. За посередництва ООН вдалося підписати Договір про політичне врегулювання камбоджійського конфлікту.

1993 р. Камбоджа проголошена королівством. Главою держави знову став Н. Сіанук. Але громадянська війна продовжувалася до смерті Пол Пота у 1998 р.

Пол Пот (1928–1998)

Жорстокий диктатор. Голова лівоекстремістського режиму “червоних кхмерів” у Камбоджі в 1975–1979 рр.

Народився в багатодітній сім’ї землевласника китайського походження.

Закінчив провінційну школу, вступив до технічного

коледжу. Навчався в Парижі, де почав захоплюватися комуністичними ідеями, вступив до французької компартії і зблизився з камбоджійськими студентами, які були прихильниками марксизму сталінського типу.

У 1950 р. Пол Пот (справжнє прізвище Салот Сар) створив марксистський гурток.

У 1954 р. після закінчення навчання в Парижі, повернувся в Камбоджу і став викладачем у приватному ліцеї. Згодом примкнув до Камбоджійської комуністичної партії. Після загадкової смерті секретаря компартії Камбоджі Пол Пот очолив її.

Зустрічався з Мао Цзедуном, перейняв багато його ідей. Своїх прихильників він називав “червоними кхмерами”. В партії запровадив жорстокі порядки, своїх ідейних противників знищував. Його жорстокість не піддається описові. Він убив своїх чотирьох братів і сестру.

Здобувши владу у 1975 р. внаслідок досягнутого компромісу між кількома політичними фракціями в уряді, він запровадив жорстокий, злочинний режим.

За правління Пол Пота Камбоджа стала країною, відірваною від зовнішнього світу. Відносини він підтримував лише з диктаторами Китаю, Північного В'єтнаму, Північної Кореї, Румунії.

Народ повстав і при допомозі військ В'єтнаму полпотівський режим упав. Народньо-революційний трибунал засудив Пол Пота до смертної кари заочно, бо він і його прибічники втекли і переховувалися в джунглях.

Помер від серцевого нападу у 1998 р. Пол Пот використав найстрашніші сторони фашистських і комуністичних режимів і намагався втілити їх у життя.

Нові індустріальні держави

Новими індустріальними державами називають Південну Корею, Тайвань, Гонконг, Сінгапур.

Їх ще називають “азійськими тиграми” — через їхній швидкий “стрибок” зі стану економічної відсталості до значного процвітання за останні 25 років.

Причини економічного піднесення цих країн:

1. Активне втручання держави в економіку.
2. Урядова підтримка розвитку експорту.
3. Значні іноземні інвестиції.

4. Наявність кваліфікованої дешевої робочої сили та їхня висока культура праці, високорозвинене почуття обов'язку та моральної відповідальності.
5. Попит на їх експортну продукцію у промислово розвинені країни світу.
6. Гонконг і Сінгапур процвітають завдяки своєму геополітичному становищу, вони розташовані на важливих морських шляхах, а Південна Корея і Тайвань — завдяки цілеспрямованій політиці уряду і наполегливій праці населення.
7. Військово-фінансова підтримка з боку США Південної Кореї й Тайваню, а Гонконгу і Сінгапуру — з боку Великої Британії.

Спільне для цих країн

1. Орієнтуються на японську модель розвитку.
2. Надзвичайно високі темпи зростання їх економік.
3. В економічному розвитку досягли значних успіхів, що дало підстави говорити про повторення японського "економічного дива".
4. Властиве широке впровадження приватно-ринкових відносин.
5. Населенню цих країн характерна традиційна культура праці, повага до представників влади, що ґрунтується на релігійних традиціях конфуціанства.
6. Залучали іноземний капітал, новітні технології й створили необхідний потенціал для прискорення економічного розвитку.
7. Промисловість їх орієнтована на експорт. Почали постачати на світовий ринок відеомагнітофони, телевізори, радіоприймачі, комп'ютери, електронні мікросхеми, роботи, автомобілі, судна тощо.
8. Зміни в соціально-економічному статусі цих країн привели до певної їх демократизації.

"АЗІЙСЬКІ ТИГРИ"

Південна Корея

1. Через систему податків та субсидій, контроль за цінами та зовнішньою торгівлею держава вмiло спрямовувала розвиток промисловості та експорту.
2. Обсяг національного продукту за останні 25 років зріс у 65 разів.

3. У сфері послуг працює 52% населення.
4. Щорічне економічне зростання за останні 50 років становить 4,5–13%.
5. Дохід на душу населення становить 11 тис. доларів.
6. Південна Корея — світовий лідер із виробництва побутової техніки, кораблів, автомобілів, взуття.
7. Розвинені текстильна, хімічна, нафтопереробна, електронна, електротехнічна галузі промисловості.
8. Промисловість розвивається здебільшого на базі використання імпортової сировини.
9. Південна Корея — держава з високим рівнем освіти. В країні найбільший у світі процент студентів.
10. Значно зріс рівень життя населення.
11. З 1987 р. діє демократична конституція.

Тайвань

1. Острів Тайвань у XIII ст. було включено до складу Китаю.
1895 р. Японія захопила Тайвань і перетворила його на свою колонію.
1945 р. о. Тайвань було повернуто Китаю.
1949 р. після проголошення Китайської Народної Республіки на о. Тайвань втекли залишки гоміньданівського режиму на чолі з Чан Кайші і було проголошено Китайську республіку.
2. Чан Кайші встановив в країні тоталітарний режим, вся влада була зосереджена в його руках (1949–1975 рр.), а пізніше у його сина Цзян Цзинго (1975–1986 рр.), були заборонені політичні партії, крім Гоміньдану, військовий стан, оголошений від початку висадки на острів, тривав до кінця 80-х років; діяла жорстка цензура.
3. Було розв'язане насамперед аграрне питання: землю поміщиків, яким за неї компенсацію видавали акціями промислових підприємств, передавали селянам.
4. Запроваджувалися іноземні технології, які в поєднанні з дешевою робочою силою і традиційним ставленням до праці, вивела Тайвань у світові експортери продукції.
5. Успішно працюють текстильні, металообробні, хімічні підприємства, наукові галузі.
6. На сьогодні Тайвань — високорозвинена процвітаюча країна з сучасною архітектурою і засобами комунікацій — автострадами, залізницями, аеропортами, яка посідає провідне місце за обсягом зовнішньої торгівлі.

7. 53% населення зайняті у промисловості та торгівлі.
8. Велику роль у розвитку тайванської економіки відіграла допомога США.
9. Успіхи у розвитку економіки сприяли початку процесів демократизації, які прискорилися після смерті Цзян Цзин-го.
10. КНР вважає Тайвань своєю 22-ю провінцією, а тому відносини між обома країнами (КНР і Тайванем) весь час залишаються напруженими.

Гонконг (острів Сянган)

- 1 липня 1997 р. перейшов до Китаю від Великої Британії, який був її колонією з кінця XIX ст. За час британського правління ця територія перетворилася на процвітаючу країну. На острові збудований другий за розмірами і найкращий за оснащенням порт — Гонконг. Гонконгу надано адміністративну і політичну автономію, залишився статус вільного порту і міжнародного валютно-фінансового центру.
1. Місто експортує 90% виробленої продукції — одяг, іграшки, годинники, тканини і пряжу, електронне устаткування, металовироби, взуття.
 2. На виробництві зайнято 28,5% населення, 1/3 населення зайнята в торгівлі, ресторанному і готельному бізнесі.
 3. Розвинені суднобудівна, судноремонтна, текстильна, швейна, електронна, хімічна галузі промисловості та сфера послуг.
 4. Найприбутковіша галузь економіки — туризм.
 5. У Гонконгу найвищий серед “тигрів” рівень життя населення — 24,5 тис. доларів на рік.
 6. Гонконг — вузол міжнародних морських і повітряних шляхів, місце значних експортно-імпортних операцій, центр міжнародного туризму. У валютно-фінансових операціях посідає одне з провідних місць у світі.

Сінгапур

1. Республіка Сінгапур розташована на о. Сінгапур. У 1942–1945 рр. окупований японськими військами. 1959 р. отримав самоврядування в рамках Британської імперії. У 1963 – 1965 рр. входив до Федерації Малайзії. З 1965 р. — незалежна республіка.

2. Цю країну протягом усіх років її існування характеризують політична стабільність і економічний поступ.
3. Сьогодні — це найбільший у світі нафтопереробний центр, сучасні технології та електроніка. Це найбільший регіональний посередницький центр, що надає фінансово-банківські, комерційні, транспортні, складські, інформаційні та інші послуги.
4. 1/3 населення зайнято у фінансовій галузі та сфері послуг.
5. Експортує електроніку, комп'ютерну техніку, продукти нафтохімії, легкої промисловості.
6. За рівнем економічного розвитку та рівнем життя зрівнявся із західноєвропейськими країнами.

Другий ешелон нових індустріальних держав Південно-Східної Азії становлять: Індонезія, Таїланд, Малайзія, Філіппіни.

1. Вони, як і “Азійські тигри” орієнтуються на японську модель розвитку.
2. Ці країни також створювали орієнтовану на експорт економіку, в якій велику роль відігравало вивезення продуктів видобувної промисловості, сільського господарства, а пізніше і сучасних галузей обробної промисловості.
3. У цих країнах велику роль у розвитку економіки відігравали місцеві китайці, які надзвичайно практичні.
4. В економіці цих країн значні іноземні інвестиції.
5. Свої зусилля країни об'єднали, створивши в 1967 р. АСЕАН. До цього об'єднання увійшли:

**Індонезія, Таїланд;
Малайзія, Філіппіни;
Бруней, Сінгапур.**

У 1995 р. членом АСЕАН став В'єтнам, у 1997 р. — Лаос. Статус спостерігачів на конференціях АСЕАН мають США, Росія, західноєвропейські країни.

Мета створення АСЕАН:

- прискорення економічного, соціального і культурного розвитку;
- взаємна допомога в освіті, науково-технічному співробітництві і професійному навчанні;
- сприяння встановленню миру, свободи й стабільності в Південно-Східній Азії;
- підтримка зв'язків із міжнародними і регіональними організаціями;
- безмитна торгівля в рамках Асоціації.

6. Україна налагоджує взаємовигідні відносини з країнами Південно-Східної Азії — Індонезією, Малайзією, Таїландом, Південною Кореєю, В'єтнамом та ін.

Висновки

1. Отже, Південно-Східна Азія виходить сьогодні на провідні ролі у світі та є прикладом для слабкорозвинених країн, як потрібно долати економічну відсталість і досягати значного економічного зростання.
2. Ці країни розвиваються за євrorинковим стандартом, проте кожна країна розвивається з урахуванням власних традицій.
3. Велику роль у їх розвитку відіграють іноземні інвестиції, сучасні технології, електроніка, зовнішня торгівля, сфера послуг, що дало змогу створити потенціал для прискореного економічного розвитку.
4. Економічне об'єднання АСЕАН, безмитна торгівля в рамках об'єднання уможливили підняти рівень виробництва в цьому регіоні, а зростання її членів значно зміцнили їх позиції як в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, так і в усьому світі.

КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ (27 КРАЇН ІЗ НАСЕЛЕННЯМ ПОНАД 500 МЛН ОСІБ)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН РЕГІОНУ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Спільні риси

Для економічного розвитку країн Латинської Америки після Другої світової війни характерні такі спільні риси:

1. Відсталість соціально-економічної структури, багатоукладність економік.
2. Монокультура економіки багатьох країн, через що за деякими країнами збереглася репутація “бананових”, “кавових”, “скотарських” республік.
3. Латифундизм — панування великих поміщицьких господарств.
4. Відсталість відносин у сільському господарстві.
5. Технологічна відсталість, недостатній розвиток науки і техніки, низька продуктивність праці.
6. Велика роль видобувної, легкої та харчової промисловості.

7. Економічна залежність від розвинених індустриальних країн.
8. Соціальні контрасти між багатими і бідними, низький рівень життя більшості населення та низький їхній освітній рівень.

Відмінності

Країни Латинської Америки відрізняються за ступенем свого розвитку. Їх можна поділити на три групи:

1. **Передові країни** — країни з найбільш розвинутою обробною промисловістю (Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі).
2. **Середньорозвинені** — держави з розвинутою гірничою промисловістю (Колумбія, Венесуела, Перу. До них долучаються Коста-Ріка, Сальвадор, Уругвай).
3. **Відсталі** — аграрні країни Центральної Америки. Для них характерні такі ознаки:
 - монокультурний розвиток;
 - панування латифундій;
 - дрібнотоварний устрій.

Роки	Характеристика економічного становища
Повоєнний період	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відбувається процес одержавлення значної частини власності через викуп або пряму націоналізацію. Інтенсивний перебіг цього процесу проходив в Аргентині, Мексиці, Бразилії, Чилі. 2. Військові авторитарні режими намагалися обмежити присутність у своїх країнах іноземних монополій. 3. Було взято курс на звільнення від імпорту через налагодження власного виробництва промислових товарів, що раніше імпортувалися, так звана імпортзамінна індустріалізація. 4. Виробництво промислової продукції наприкінці 50-х рр. зросло в 2,5 раза порівняно з довоєнним періодом. 5. Деякі країни перетворилися з переважно аграрних на аграрно-індустріальні. 6. Найвищі темпи зростання економіки спостерігалися в Бразилії, Аргентині, Мексиці, Чилі, Колумбії, Венесуелі. 7. Характерний низький рівень життя населення.

Роки	Характеристика економічного становища
60 – 70-ті	<p>1. Друга половина 50 – початок 60-х рр. — це період кризових явищ у соціальній та економічній сферах. Причини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зниження прибутків від експорту природних ресурсів внаслідок появи численних синтетичних заміників сировини; • слабкий приплив іноземних капіталів внаслідок політики одержавлення, яку проводили латиноамериканські уряди. <p>2. 1961 р. Події на Кубі та кризові явища в країнах Латинської Америки змусили США змінити свою політику в цьому регіоні. Президент США Дж. Кеннеді запропонував програму “Союз заради прогресу”, розраховану на 10 років, яка передбачала проведення соціальних реформ, насамперед аграрної, підвищення темпів економічного розвитку. США надавав країнам довготривалу допомогу на суму 20 млрд доларів.</p> <p>3. Посилився наступ на латифундизм. До 1964 р. в 16 країнах були ухвалені закони про аграрні реформи.</p> <p>4. Посилилася економічна, політична та військова присутність США у регіоні.</p> <p>5. Заходи за програмою “Союз заради прогресу” сприяли прискоренню темпів економічного розвитку. Валовий національний продукт з 1950 р. по 1975 р. зріс у 4 рази.</p>
80-ті	<p>1. У країнах Латинської Америки економічна криза.</p> <p>2. Темпи економічного розвитку уповільнилися.</p> <p>3. У країнах регіону спостерігався великий рівень інфляції, швидко зростали ціни на товари, одночасно відбувався спад виробництва, безробіття.</p> <p>4. У 1989 р. зовнішня заборгованість становила 430 млрд доларів, щорічно країнам регіону потрібно було сплачувати 223 млрд доларів лише на оплату боргу.</p> <p>5. Дохід на кожну людину був значно нижчим, ніж 10 років тому.</p> <p>6. 80-ті роки стали називати втраченим десятиліттям.</p>

Роки	Характеристика економічного становища
90-ті	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ситуація, яка склалася у 80-х рр., спонукала до проведення реформ. 2. Визначився поворот до роздержавлення і приватизації, до відкритості економіки, демократії та ринку. 3. Повсюдно відбувся відхід від політики протекціонізму, латиноамериканці активно включилися в світове господарство. 4. Активно залучалися американські, японські, німецькі, французькі, британські інвестиції. 5. Іноземний капітал проникав у найновіші галузі: електротехніку, машинобудування тощо.
Початок XXI ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створено сприятливі умови для інвестування іноземного капіталу, розпочався масовий приплив іноземних інвестицій. 2. Не у всіх країнах однаково проходять реформи. У деяких країнах цей процес лише розпочався (Еквадор), а в інших — ще чітко не визначилися, тому є значні труднощі. 3. Звичайним явищем латиноамериканського життя є корупція, наркобізнес. 4. Гострою залишається проблема зовнішнього боргу та зайнятості населення. 5. Рівень життя в багатьох країнах ще залишається низьким. 80 млн осіб перебувають за межею бідності. 6. Потребує змін сільське господарство, низька ефективність якого спричиняє недоїдання серед бідних прошарків населення. 7. Складною залишається проблема створення нових робочих місць для десятків мільйонів безробітних. 8. Посилюються інтеграційні процеси в сфері економіки.

Латиноамериканська економічна інтеграція

Процеси економічної інтеграції в Латинській Америці розпочалися в 50-х рр.

1960 р. Створено Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ), яку в 1980 р. реорганізовано в Латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛАІ). Її членами є 11 найбільш економічно розвинених держав регіону.

Мета ЛАГ — розвиток регіонального співробітництва в галузі торгівлі, створення латиноамериканського ринку на зразок європейського.

1961 р. Створено Центральньоамериканський спільний ринок (ЦАСР) за участю п'яти країн.

1968 р. Створено Карибську асоціацію вільної торгівлі (КАВТ), до якої ввійшло 12 країн.

1975 р. Створено Латиноамериканську економічну систему (ЛАЕС), членами якої є 26 держав, що об'єднують свої зусилля в галузі економіки.

1991 р. Підписано угоду про створення Спільного ринку країн півдня Америки (МЕРКОСУР), який об'єднує Аргентину, Бразилію, Парагвай, Уругвай. Досягнуто домовленості про скасування митних бар'єрів, вільне переміщення капіталів і робочої сили, координацію політики в промисловості, транспорті, сільському господарстві, зв'язку.

1994 р. Набув чинності підписаний у 1992 р. договір про Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА), у якому беруть участь Мексика, США і Канада. Це один із наймогутніших економічних союзів світу.

1994 р. 34 держави Північної, Центральної, Південної Америки та Карибського басейну прийняли рішення про створення в 2005 р. зони вільної торгівлі (АЛКА).

1995 р. Підписано договір про лібералізацію торгівлі між МЕРКОСУР і країнами ЄС. На частку Західної Європи припадає 30% експорту МЕРКОСУР.

Висновки

1. Зміцнення господарських зв'язків, інтеграційні процеси свідчать про прагнення латиноамериканських країн до об'єднання зусиль у розвитку стабільних економічних структур.
2. На початку ХХІ ст. Латинська Америка — це регіон міцно інтегрований у систему світових господарських зв'язків.
3. США висувають плани об'єднання всіх держав Західної півкулі в єдине економічне співтовариство.

Особливості політичного розвитку країн регіону в повоєнний період

Роки	Характеристика політичного розвитку
Післявоєнний період	<ol style="list-style-type: none"> 1. У більшості країн при владі перебували авторитарні реакційні режими. 2. Велика роль військових у політичному житті, їх значний вплив: 1944 – 1945 рр. — воєнні диктатури встановлені у 18 країнах регіону: Перу, Венесуелі, Парагваї, Колумбії, Гондурасі, Гватемалі, Нікарагуа та ін. 3. Найчастіше відбувалися військові перевороти з репресіями і кровопролиттям. За 25 повоєнних років сталося 70 путчів. 4. Влада в різних країнах у відповідь на страйки і незадоволення народних мас нерідко запроваджувала військовий стан (1950 р. — в Аргентині, 1954 р. — в Бразилії). 5. Посилюється вплив США в регіоні. 6. США намагаються перешкодити проникненню СРСР у Латинську Америку, а тому посилюють свій військовий потенціал і військово-політичне співробітництво з країнами регіону. З цією метою: <ul style="list-style-type: none"> • було укладено угоду про колективну безпеку (1947 р.), яка передбачала взаємну оборону Західної півкулі; • створено Організацію американських держав (ОАД, 1948 р.), мета якої — підтримання миру й безпеки на континенті, сприяння соціальному, економічному та культурному розвитку країн-учасниць; • американці сприяли переозброєнню місцевих армій і проводили навчання військових офіцерів у США; • у 1952–1955 рр. США підписали з 13 країнами Латинської Америки двосторонні військові договори. 7. Характерна слабкість реформізму і лібералізму.

Роки	Характеристика політичного розвитку
Післявоєнний період	<p>8. Розвинений радикалізм як лівий, так і правий.</p> <p>9. Діють партизанські, екстремістські угруповання.</p> <p>10. Найчастіше в політичному житті панує насильство.</p>
60 – 70-ті	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична нестабільність на континенті не зменшувалася. 2. Джерелом нестабільності на початку 60-х рр. стала Куба. СРСР прагнув використати соціалістичну Кубу як плацдарм для просування комунізму в Латинській Америці. Прикладом слугує “Карибська криза”(1962 р.), коли СРСР розмістив на Кубі ракети та бомбардувальники. 3. Компартії Аргентини, Перу, Уругваю, Еквадору, Венесуели, Болівії отримували щедрі грошові підтримку від КНРС. 4. У багатьох країнах створювалися партизанські загони, розпалювалися внутрішні чвари, розвивався тероризм. 5. У 1970 р. до влади в Чилі шляхом президентських виборів прийшов уряд С. Альєнде, який розпочав соціалістичні перетворення. У 1973 р. внаслідок військового перевороту уряд С. Альєнде було скинуто, а самого С. Альєнде вбито. Влада перейшла до генерала А. Піночета, який здійснював терор і репресії, однак йому вдалося підняти економіку та рівень життя населення. 6. У 1979 р. в Нікарагуа було повалено реакційну диктатуру Самоси і влада перейшла до Сандіністського фронту національного визволення. 7. Більшість країн регіону на середину 70-х рр. перебувала під владою військових диктатур. 8. США вмilo використовували антикомуністичні настрої в Латинській Америці й нерідко втручалися в її справи (Домініканська Республіка, 1965 р., Панама, 1964 р. та ін.).

Роки	Характеристика політичного розвитку
80 – 90-ті	<ol style="list-style-type: none"> 1. Військові диктатури поступилися демократично обраним урядам. 2. У країнах Латинської Америки відбулися процеси повної демократизації суспільства. 3. Ліквідовано військово-диктаторські режими і відновлено конституційний лад у деяких країнах регіону. 4. У багатьох країнах регіону формується багатопартійна система. Позиції кубинського комуністичного режиму опинилися під загрозою внаслідок розпаду СРСР. 5. Розширюються контакти України з головними країнами Латинської Америки, які офіційно визнали незалежність України і встановили з нею дипломатичні відносини. 6. Величезним злом для країн Латинської Америки були терористичні акти. Так, лише в Перу в 1980–1996 рр. загинуло до 30 тис. осіб.
Початок XXI ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. У більшості країн продовжується повернення до демократії. 2. Куба залишилася єдиною країною з марксистським режимом Фіделя Кастро, який прийшов до влади після революції 1959 р. За даними правозахисної організації “Міжнародна амністія”, на Кубі нараховується від 500 до 600 політичних в’язнів. 3. Нинішні латиноамериканські політики категорично виступають проти втручання військових у їхні справи. 4. Розвивається співробітництво країн регіону із Західною Європою, Японією та іншими світовими центрами. 5. Особливістю багатьох латиноамериканських країн є наявність у них потужних і впливових мафіозних структур.

Кубинська революція 1959 р.

Березень 1952 р. Військовий заколот на Кубі, внаслідок якого владу захопив полковник Фульхенсіо Батіста. Були знищені всі демократичні свободи.

26 липня 1953 р. Група молодих революціонерів на чолі з адвокатом Фіделем Кастро кількістю 150 осіб здійснила напад на військові казарми Монкада в м. Сантьяго. Спроба штурму не увінчалася успіхом. Більшість революціонерів загинула, захоплені в полон стали перед військовим трибуналом.

Події 26 липня поклали початок збройній боротьбі проти диктатури.

1954 р. З нагоди обрання Батісти президентом країни оголошено амністію учасникам штурму, однак вони були змушені покинути острів і на території Мексики розпочали готувати виступ проти диктатури.

2 грудня 1956 р. Загін Фіделя Кастро, що складався з 82 осіб, висадився на південно-західному узбережжі Куби, але був розбитий військами Батісти. Невелика частина загону (всього 22 чол.) сховалися в горах Сьєра-Маестра.

Вони стали ядром Повстанської армії. Незабаром загони повстанців перейшли в наступ.

1 січня 1959 р. повстанці увійшли в Сант-Яго, а наступного дня — в Гавану. Батіста втік у Домініканську Республіку.

Лютий 1959 р. Головою Революційного уряду став Фідель Кастро.

Боротьба проти диктатури Батісти відкрила широкі перспективи для демократичних перетворень, але закінчилася лівою диктатурою.

Ф. Кастро внаслідок хиткості своїх позицій у країні звернувся по допомогу до радянського керівництва. Згодом ліві радикали дістали підтримку СРСР і розпочали будувати комунізм за радянським зразком.

Висновок

Замість правої диктатури генерала Батісти на Кубі встановилася ліва комуністична диктатура Ф. Кастро, а Куба стала одним із вогнищ напруженої конфронтації між Сходом і Заходом.

Августо Піночет
(народився 1915 р.)

Видатний державний і військовий діяч Чилі, генерал.

У 1973–1974 рр. — головнокомандувач сухопутних військ.

У 1974 р. встановив у країні військову диктатуру, фактично режим кривавого терору. Президент Чилі в 1974–1989 рр.

Народився 25 листопада 1915 р. у багатодітній сім'ї митного чиновника. Навчався у військовій школі в Сантьяго, після закінчення якої у званні молодшого лейтенанта розпочав службу в сухопутних військах. Швидко просувався по службі.

З 1949 р. по 1951 р. навчався у Військовій академії, після закінчення якої здобув спеціальність офіцера генерального штабу. Працював військовим аташе при посольстві Чилі в США, а згодом — викладачем у Військовій академії в Еквадорі.

У 1959 р. А. Піночет у чині генерала повернувся в Чилі і служив заступником начальника Чилійської військової академії.

У 1968 р. став начальником штабу 2-ї армійської дивізії, згодом командувачем 6-ї армійської дивізії, дослужився до звання бригадного генерала. Деякий час був офіцером зв'язку з арміями країн — членів НАТО, а в 1970 р. був призначений командувачем сухопутними військами.

У 1973 р. здійснив військовий переворот, скинув лівий уряд Народної єдності, що очолював Альєнде, і захопив владу. Зразу ж ввів у країні військовий стан, який тривав 10 років, почав переслідування тих, хто дотримувався лівих поглядів, заборонив усі ліві партії та профспілки.

У 1974 р. А. Піночет був проголошений президентом і залишався на цьому посту аж до 1990 р. В країні розпочалися масові репресії та терор, внаслідок чого 1 млн чилійців покинуло країну, 100 тис. громадян пройшли через тюрми.

Своїх противників А. Піночет знищував без суду і слідства. В країні були відсутні демократичні свободи, постійно порушувалися права людини, насильницькими методами знищувалася опозиція.

За офіційною статистикою жертвами його режиму стало 3197 чилійців та іноземних громадян, 1185 осіб пропало безвісти, десятки тисяч потрапили в табори, яких було відкрито десятки і в яких над людьми знущалися. За дани-

ми національного секретаря Чилі з прав людини, кількість вбитих сягає 15,5 тис. осіб, а тих, що пропали безвісти, — до 2,2 тис., через тюрми і концтабори пройшло до 100 тис. осіб. Водночас Чилі досягли значних вершин в економічному розвитку: проведено модернізацію економіки, побудовано багато фабрик і заводів, значно зріс експорт чилійських товарів, рівень інфляції був найнижчим серед країн Латинської Америки. У Чилі високі темпи економічного зростання і ріст ВВП, які у 1989 р. становили 8,5%.

Під тиском опозиційних сил військовий режим змушений був піти на проведення плебісциту (жовтень 1989 р.), під час якого А. Піночета підтримало лише 40% виборців. Не підтримали А. Піночета і на виборах президента країни у грудні 1989 р.

У 1990 р. А. Піночет передав владу цивільному уряду, залишивши за собою згідно з чинною конституцією пост головнокомандувача сухопутними військами.

Восени 1998 р. А. Піночет був заарештований у Великій Британії, куди прибув на лікування. Міжнародний ордер на арешт видав іспанський слідчий, який звинуватив А. Піночета в геноциді до власного народу і до іноземних громадян у Чилі та наполягав на його видачі іспанському суду. До цих вимог приєдналися Швеція, Італія, Франція, Бельгія, Швейцарія.

На початку 2000 р. А. Піночет був звільнений з-під арешту в зв'язку з погіршенням стану здоров'я, а Національний конгрес прийняв конституційну поправку, яка гарантує довічну юридичну недоторканність колишнім президентам.

Ліквідація військово-диктаторських режимів і відновлення конституційного ладу в деяких країнах регіону

80 – 90-ті рр. Поглибився перехід від авторитаризму до демократії. Про ці процеси свідчать такі факти:

1. Авторитарні режими було повалено в таких країнах регіону:
 - 1982 р. — у Болівії;
 - 1983 р. — в Аргентині;
 - 1984 р. — в Уругваї;
 - 1985 р. — у Бразилії, Гватемалі, Гондурасі;
 - 1985–1987 рр. — у Суринамі;
 - 1989 р. — у Парагваї, Сальвадорі;
 - 1990 р. — у Чилі;

- 1994 р. — у Гаїті з допомогою американських військ і за підтримки ООН була відновлена демократія. До влади повернувся законно обраний, але усунений під час збройного заколоту 1991 р. Ж. Арістід.
2. Різні шляхи переходу від диктатури до демократії:
 - в більшості країн мирним шляхом;
 - внаслідок воєнного втручання США (Гренада — 1983 р., Панама — 1989 р.);
 - шляхом громадянських воєн (Нікарагуа);
 - в результаті переговорів і компромісу правих і лівих сил, що протягом тривалого часу вели між собою запеклу збройну боротьбу (Нікарагуа, Сальвадор). В Нікарагуа громадянська війна тривала з 1979 р., коли до влади внаслідок партизанської боротьби прийшов Фронт національного визволення імені Сандіно, який скинув диктатуру Самоси і розпочав соціалістичні експерименти. В країні почалася громадянська війна, яка завершилася в 1990 р. проведенням вільних виборів. Президентом Нікарагуа було обрано Віолету Чаморро.
 3. Набули чинності нові конституції:
 - у Бразилії — 1988 р., Колумбії — 1991 р., Парагваї — 1992 р., Перу — 1993 р.
 4. Внесено істотні поправки до Конституцій таких країн:
 - Болівії — 1994 р., Нікарагуа — 1995 р.
 5. Всюди збережено посади президентів, але їхні повноваження значно урізані, щоб не відновлювалися авторитарні правління.
 6. У багатьох країнах спрощено механізм імпічменту президенту.
 7. Обмежено термін перебування особи на президентській посаді.
 8. Утверджуються традиції парламентаризму і демократії.
 9. Особлива увага приділяється дотриманню прав людини.
 10. У багатьох країнах активніше використовуються елементи прямої демократії — плебісцити і референдуми.
 11. Політичні реформи в багатьох країнах запровадили принцип прямих виборів губернаторів і мерів.
 12. Відбувається істотна децентралізація місцевих органів влади.
 13. Змінився характер взаємовідносин цивільної влади та армії.

Українці в країнах регіону

Початок масової еміграції українців до Латинської Америки припадає на кінець XIX ст. Серед країн, до яких прибували українці, були Аргентина і Бразилія.

На сьогодні загальна чисельність аргентинців українського походження становить 220–250 тис. осіб.

Здебільшого вони зайняті в сільському господарстві, але є й промислові робітники Буенос-Айресу, Кордови та інших міст. Багато зайнято в сфері обслуговування, є дрібними і середніми підприємцями. У Бразилії проживає від 200 до 300–400 тис. українців. Значна частина українців зайнята в сільському господарстві, промисловості, в сфері обслуговування. Є також вчені, лікарі, вчителі, інженери, викладачі університетів. Перебуваючи за межами рідної землі, українці зуміли зберегти національну самобутність, мову, традиції. Створюються об'єднання за фаховою приналежністю: Спілка українських інженерів в Аргентині, Українські кооперативи ("Відродження", "Фортуна", "Тризуб" тощо) в Аргентині, "Хліборобсько-просвітницька спілка" в Бразилії, Українсько-бразильський центр українознавства, Союзи українських купців, промисловців, підприємців та дипломованих спеціалістів. Українські громади в Бразилії та Аргентині докладають чимало зусиль, щоб продовжити традиції вивчення української мови, а через неї зберегти свою самобутність. Створюються суботні та недільні школи при українських церковних парафіях, дитсадки. Українська мова вводиться у публічних та приватних школах. Діють українські клуби, хори, танцювальні та драматичні гуртки, видається українська художня та наукова література, виходять газети та журнали — "Українське слово", "Наш клич" та ін. Найбільш впливовою організацією українців є товариства "Просвіта" та "Відродження". Країни Латинської Америки офіційно визнали Українську державу після здобуття нею незалежності, встановили з нею дипломатичні відносини. Для сприяння розвитку торгово-економічних та культурних зв'язків між Аргентиною, Бразилією та Україною створена Аргентино-українська торговельна палата, Українсько-бразильська центральна репрезентація тощо.

Висновок

Латинська Америка — це великий ринок для українських товарів і тому слід домогтися найтіснішої співпраці України з цим регіоном світу.

Тема 7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗГОРТАННЯ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ” (друга половина 40-х – 60-ті рр.)

“Холодна війна” — назва періоду в історії міжнародних відносин у ХХ ст., що характеризується загостренням ідеологічного й військово-політичного протистояння СРСР і США та їхніх союзників після Другої світової війни, нагнітанням міжнародної напруженості, створенням загрози виникнення нової світової війни, проведенням політики з “позиції сили”. Тривала до розпаду СРСР у грудні 1991 р.

Складники політики “холодної війни”

1. Мілітаризація економіки.
2. Нарощування всіх видів звичайних озброєнь та зброї масового знищення — ядерної, хімічної, бактеріологічної, збільшення чисельності армій.
3. Стратегія взаємного ядерного залякування.
4. Глобальне воєнне протистояння.
5. Змагання в галузі оборонної науки.
6. Розширення військових баз.
7. Створення військово-політичних блоків (НАТО, СЕНТО, СЕАТО, АНЗЮС, Варшавського Договору).
8. Економічна війна, відмова від співробітництва.
9. Технічна блокада.
10. Пропагандистська війна.
11. Шпигунство, підривна розвідувальна діяльність.
12. Ідеологічна війна та ідеологічні диверсії.
13. Психологічна війна.
14. Локальні конфлікти.
15. Інтереси в “третьому світі”, боротьба за вплив на них.
16. Стратегія взаємного залякування.
17. Гонка в галузі космічних досліджень.

Початок “холодної війни” пов’язують із виступом колишнього прем’єр-міністра Великої Британії В. Черчилля 5 березня 1946 р. в американському місті Фултоні (штат Міссурі). Він закликав демократичні країни об’єднатися проти СРСР, створити “залізну завісу”, що покликана “врятувати Європу і весь світ від радянської експансії”.

Причини “холодної війни”

1. Суперечності після Другої світової війни між країнами-переможцями, насамперед США і СРСР, перетворення їх на “наддержави”, взаємовідносини між якими були визначальним фактором у міжнародній обстановці другої половини ХХ ст.
2. Належність протидіючих держав до антагоністичних систем суспільного устрою — капіталістичної та соціалістичної, що зумовило надзвичайну гостроту і непримиренність цієї боротьби, психологічну нетерпимість.
3. Глибока ідеологічна прірва, ідеологічні розбіжності, ідеологічне протиборство, взаємні звинувачення.
4. Прагнення СРСР на практиці здійснити ідею “світової революції”.
5. Намагання СРСР активно просувати ідею соціалізму в Центральній та Південно-Східній Європі, встановити радянську модель тоталітарного суспільства, радянський експансіонізм.
6. Суперечності з питань повоєнного устрою світу, небажання США погодитись на радянський диктат.
7. Боротьба за сфери впливу між СРСР і США.
8. Прагнення переваги над суперником у військовій, технічній, політичній, ідеологічній та інших галузях суспільного життя.
9. Відсутність у керівництва СРСР та США доброї волі на практиці втілювати в життя мирне співіснування двох систем. Невідповідність ідеї мирного співіснування їх економічним і політичним інтересам.

Прояви “холодної війни”

1. Фінансові, трудові та матеріальні ресурси СРСР зосереджувалися на посиленні військово-промислового комплексу за рахунок розвитку сільського господарства і виробництва предметів народного споживання. Все це спричинило перетворення СРСР по закінченні війни на потужну військово-промислову державу, яка прагнула встановити свій вплив у світі.
2. Проводиться шалена гонка озброєнь, створюються нові види озброєнь, збільшується кількість військових баз, відбувається воєнне протистояння. Гонка озброєнь поглинула величезні матеріальні ресурси й відволікала інтелектуальний потенціал розвинених країн світу на

створення засобів масового знищення людей (атомна, воднева бомби).

3. Радянські війська після визволення країн Східної Європи почали грубо втручатися в їхні внутрішні справи, запроваджувати тоталітарні режими “радянського зразка”, проти чого виступали США.
 4. Виникають конфліктні ситуації в деяких країнах, що свідчило про зростання напруженості міжнародної обстановки:
 - **Кінець 1945 — початок 1946 рр.** Конфліктна ситуація навколо Ірану. В 1941 р. для запобігання використанню території Ірану фашистською Німеччиною в Іран були введені війська Великої Британії та СРСР. По закінченні війни британські війська були виведені з Ірану, а радянські залишилися. СРСР створив на півночі Ірану Курдську та Азербайджанську автономії. Іранське питання розглядалося на Московській нараді міністрів закордонних справ (грудень 1945 р.) і в ООН. СРСР був змушений вивести свої війська.
 - СРСР вимагав режиму опіки над колишньою італійською колонією в Північній Африці Тріполітанією (Лівією) з метою забезпечення бази для розміщення свого флоту в Середземному морі.
 5. На Заході була сформульована доктрина “**стримування комунізму**”. Доктрина — провідний теоретичний або політичний принцип у діяльності держави, партії.
- 12 березня 1947 р.** — “Доктрина Трумена” про “стримування комунізму” і надання допомоги Туреччині та Греції в розмірі 400 млн доларів.

Причини надання цим країнам допомоги:

В Туреччині був низький рівень життя населення, назривала небезпека соціального вибуху.

СРСР прагнув розмістити радянські війська в зоні приток Босфор і Дарданелли.

У Греції комуністи рвалися до влади, йшла громадянська війна, яку підтримувало радянське керівництво з баз Болгарії та Югославії.

Економічна допомога сприяла виходу з кризи обох країн.

6. У 1947 р. з уряду Франції були виведені комуністи, а в 1948 р. — з уряду Італії.
7. **5 червня 1947 р.** — “план Маршалла” — план оздоровлення Європи, обнародований державним секретарем Дж. Маршаллом у Гарвардському університеті.

“План Маршалла” передбачав використання економічних методів (надання економічної допомоги країнам Європи) для досягнення політичних цілей. Він сприяв консолідації країн Західної Європи під лідерством США, посилив економічний, політичний і військовий вплив США, які стали гарантом незалежності та недоторканості Західної Європи.

8. 1947 р. Створено Комінформбюро для координації дій комуністів Європи, що викликало занепокоєння США та Великої Британії.
9. Навесні 1948 р. завершився процес формування системи міждержавних договорів про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між СРСР і країнами Східної Європи, що свідчило про повний контроль СРСР над країнами Східної Європи.
10. Запровадження тоталітарно-комуністичних порядків у східній радянській зоні окупації Німеччини зірвало процес створення єдиної демократичної Німецької держави. У вересні 1949 р. в окупаційних зонах США, Великої Британії і Франції виникла Федеративна Республіка Німеччина (ФРН), а в жовтні 1949 р. радянська зона окупації перетворилася на Німецьку Демократичну Республіку (НДР).
11. Січень 1949 р. Утворилася Рада Економічної Взаємодопомоги — економічний і політичний блок комуністичних держав.
12. Втручання СРСР у внутрішні справи країн відбувалося і в Східній Азії.

Під час війни з Японією радянські війська захопили Маньчжурію, перетворивши її на важливу базу збройної боротьби китайських комуністів за владу. Завдяки збройній допомозі з боку СРСР компартія Китаю дістала перемогу в громадянській війні 1945–1949 рр. і була проголошена Китайська Народна Республіка.

Урядові війська Китаю за допомогою США утримали частину китайської території — о. Тайвань. Тут було збережено владу китайського уряду на чолі з Чан Кайші.

Так відбувся політичний розкол Китаю.

Після закінчення Другої світової війни Корею було поділено на дві зони окупації — радянську (у північній Кореї) й американську (на півдні Кореї). Передбачалося проведення у 1948 р. загальнодемократичних виборів на всій території Кореї й утворення єдиної корейської держави. Проте цього не сталося, бо у травні 1948 р. вибори відбу-

лися лише на півдні Кореї, а на півночі було встановлено тоталітарно-комуністичний режим.

На Корейському півострові виникло дві держави:

- на півдні — Республіка Корея,
- на півночі — Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР).

25 червня 1950 р. збройні сили КНДР здійснили напад на південну Корею. Рада Безпеки ООН засудила агресію КНДР. Трумен віддав наказ авіації та флоту США вступити у війну й американські війська отримали статус “миротворчих сил ООН”. КНДР допомагав Китай (1 млн китайських добровольців при підтримці танків і авіації). Війна в Кореї тривала з **1950 р. по 1953 р.**

27 липня 1953 р. було підписано перемир'я, яке зафіксувало існування двох держав по 38-й паралелі — КНДР і Республіки Корея. Вогнище війни вдалося погасити, але корейське питання залишилося невирішеним. Країна на сьогодні розділена на дві частини — комуністичну КНДР і демократичну Південну Корею.

Поразка Японії у Другій світовій війні створила сприятливі умови для національного визволення окупованих японськими військами країн південно-східної Азії.

Кровопротитною була війна в Індокитаї.

1945 р. у північному В'єтнамі владу захопили комуністи, а уряд Франції хотів відновити колоніальний статус В'єтнаму. Французько-в'єтнамська війна тривала упродовж **1946 – 1954 рр.**

Відповідно до рішення **Женевської наради (1954 р.)** щодо Індокитаю військові дії припинилися, розмежування у В'єтнамі відбулося по 17-й паралелі, і Франція зобов'язалася вивести свої війська з Індокитаю.

Стався політичний розкол В'єтнаму:

- на півночі — комуністична ДРВ;
- на півдні — Республіка В'єтнам, яка йшла капіталістичним шляхом розвитку.

У середині 1976 р. відбулося об'єднання цієї країни.

Висновки

1. “Холодна війна” стала наслідком стратегії великих держав — СРСР і США, яка виявилася у двох курсах, у двох різних баченнях світового суспільного розвитку.
2. Таке протистояння поділило світ на два ворожі табори й зробило людство заложником загрози нової світової війни.

3. Протидіючі держави належали до антагоністичних систем суспільного устрою — капіталістичного і соціалістичного, що зумовило надзвичайну гостроту і непримиренність цієї боротьби.
4. Захід сприймав СРСР як небезпечну державу, яка прагне воєнним шляхом ліквідувати демократію та свободу і встановити комуністичний лад у всьому світі.
5. Більшість країн світу опинилася в сферах впливу однієї з цих двох “наддержав” і була залучена до боротьби між ними.
6. Відбувся розкол Німеччини, Європи, Китаю, Кореї, В’єтнаму і всього світу.
7. До середини 50-х рр. розкол світу на два протилежних табори був остаточно оформлений різними військово-політичними союзами.
8. Зі створенням військово-політичних блоків протистояння між СРСР і США та їхніми союзниками набуло великої гостроти.
9. Відбувалося гостре протистояння, взаємні звинувачення і психологічна нетерпимість.

Середина 50 – початок 60-х рр.

Політика “холодної війни” дещо пом’якшилася. Є намагання врегулювати міжнародні проблеми мирним шляхом. Спостерігається тенденція переходу обох блоків до співробітництва.

1. Відбулося мирне врегулювання війни в Індокитаї.
- У 1954 р. в Женеві було підписано угоди про припинення війни.
2. 1955 р. Представники СРСР, США, Великої Британії, Франції підписали мирний договір з Австрією, за яким Австрія проголошувалася незалежною і нейтральною, з її території виводилися окупаційні війська.
3. Квітень 1955 р. Бандунгська (Індонезія) конференція 29 країн Азії та Африки. Вона схвалила принципи мирного співіснування і співробітництва держав з різним суспільним ладом:
 - висловила рішучість народів Азії і Африки покінути з колоніалізмом, підтримувати національно-визвольні рухи;
 - засудила агресивні блоки;
 - країни — учасниці конференції оголосили про свою позаблоковість;
 - вимагала заборони ядерної зброї;
 - висловилися за незалежну від “наддержав” політику;

- заборонила використання своїх територій для іноземних військових баз
4. **1959 р.** Відбувся перший візит глави радянського уряду до США.
 5. Починається процес роззброєння:
 - **1960 р.** Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про роззброєння.
 - **1963 р.** Підписано Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, під водою, у космосі.
 - **1967 р.** Було укладено Договір про заборону розміщення ядерної зброї в космічному просторі.
 6. **1961 р.** Виник Рух неприєднання до військово-політичних блоків. Рух неприєднання сприяв:
 - розвитку мирного співіснування;
 - ліквідації економічної нерівності в світі;
 - згуртуванню країн Азії і Африки, що не приєдналися до жодних з воєнних блоків та вели боротьбу за мир і роззброєння;
 - боротьбі народів проти колоніалізму, за незалежність.

60-ті рр.

Відновлення конфронтації.

Загострення міжнародної напруженості

1. У СРСР появилася ракетна зброя, що загрожувало безпеці США.
2. **1961 р.** Відносини між СРСР і США загострилися у зв'язку з проблемою Західного Берліна і будівництва Берлінського муру.
3. СРСР підписав цілу низку угод про співробітництво з молодими державами Азії та Африки, що визволилися від колоніальної залежності. Ці дії були розцінені на Заході як втручання СРСР. Ведеться боротьба за вплив на країни "третього світу".
4. **1962 р.** **Карибська криза**, яка була врегульована лідерами СРСР і США. Згідно з домовленостями СРСР вивіз із території Куби свої ракети і бомбардувальники Іл-28, а США зняли блокаду Куби і дали гарантії невтручання у внутрішні справи Куби.
5. **1964 – 1973 рр.** **Американо-в'єтнамська війна.** ДРВ активно підтримувала та організовувала партизанський рух на території Південного В'єтнаму. США втрутилися у пере-

біг подій на півострові, прагнучи стримати поширення комунізму у світі.

На Півдні В'єтнаму діяв півмільйонний американський експедиційний корпус, оснащений новітньою бойовою технікою. Північ В'єтнаму піддавалась інтенсивним бомбардуванням з повітря і моря з боку США. На територію В'єтнаму США скинули 7 млн 850 тис. т бомб, витратили на ведення війни 352 млрд доларів.

У Південно-Східній Азії виникло небезпечне вогнище напруженості, яке тривало до початку 70-х рр., до укладення Угоди про припинення війни й відновлення миру у В'єтнамі, яка була підписана в Парижі 27 січня 1973 р. представниками ДРВ, Республіки Південний В'єтнам, США та Тимчасового революційного уряду, який контролював значну частину території країни.

6. Інтервенція СРСР і його союзників у Чехо-Словаччину у 1968 р. ускладнила міжнародну ситуацію в Європі, показала всьому світові кризу комуністичної системи.
7. Африканський континент після деколонізації охопила безліч прикордонних війн і конфліктів, в які втручалися і великі держави.

Висновки

1. Народи світу перетворилися на заложників політики "холодної війни".
2. Існувала загроза нової світової війни.

КУРС НА РОЗРЯДКУ МІЖНАРОДНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ (70-ті рр.)

Розрядка — період у міжнародних відносинах, для якого характерне зменшення напруженості й ослаблення протистояння між наддержавами — США та СРСР, між країнами капіталістичної та соціалістичної орієнтації і нормалізація відносин між ними, переговорний процес, взаємні поступки і компроміси.

Причини розрядки міжнародної напруженості:

- Збройне протистояння та гонка озброєнь виснажували сили наддержав, між якими було встановлено військово-стратегічний паритет (рівновага).

- Перегляд “наддержавами” старих позицій на конфронтацію і перехід до курсу на домовленості, на визнання існуючих кордонів та повоєнних реалій.
- Усвідомлення світовою спільнотою небезпеки продовження політики гонки озброєнь, погроз застосування зброї масового знищення.
- Активний переговорний процес.

У міжнародній політиці у 70-х рр. відбулися важливі зміни:

1. Міжнародні та міждержавні спірні проблеми стали вирішуватися мирним шляхом, за допомогою переговорних процесів.

2. У першій половині 70-х рр. між СРСР і США було підписано низку важливих документів:

“Основи взаємовідносин між СРСР і США” (1972 р.);

“Договір про обмеження систем протиракетної оборони” (26 травня 1972 р.);

“Тимчасова угода про деякі обмеження в царині стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1)” (1972 р.);

“Угода про відвернення ядерної війни” (1973 р.);

“Договір про заборону атомних випробувань під землею” (1974 р.).

3. У 1975 р. відбувся спільний політ радянських і американських космонавтів “Союз — Аполлон”, що продемонстрував світові прогрес у розвитку дружніх стосунків між державами.

4. 30 липня – 1 серпня 1975 р. Завершальний етап Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі.

Керівники 35 держав підписали Заключний акт, у якому зафіксовано узгоджені принципи взаємовідносин країн — учасниць Наради:

- суверенність;
- незастосування сили або загрози силою;
- непорушність кордонів;
- територіальна цілісність держави;
- мирне врегулювання суперечок;
- повага прав людини та основних свобод;
- невтручання у внутрішні справи;
- рівноправність і право народу розпоряджатися своєю долею;
- співробітництво між державами;
- сумлінне виконання зобов’язань з міжнародного права.

Країни — учасниць з питань безпеки і співробітництва в Європі прийняли рішення про створення постійної Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ).

5. Між Сходом і Заходом укладено низку договорів і угод:
 - Договір про принципи співробітництва між СРСР і Францією (1971 р.).
 - Чотиристороння угода СРСР, США, Великої Британії і Франції щодо Західного Берліну (1971 р.).
6. Нормалізовані відносини ФРН із країнами Східної Європи:

12 серпня 1970 р. Укладено Договір у Москві між СРСР та ФРН, в якому були зафіксовані відмова від застосування сили у взаєминах та визнання непорушності існуючих у Європі кордонів;

Аналогічні договори підписано ФРН із такими країнами:

 - 1970 р. — з НДР;
 - 7 грудня 1970 р. — з Польщею;
 - 14 грудня 1973 р. — з Чехо-Словаччиною;
 - 1974 р. — встановлено дипломатичні стосунки з Угорщиною та Болгарією.
7. У 1977 р. припинив своє існування блок СЕАТО, а в 1979 р. — СЕНТО.

Висновки

1. Американсько-радянські домовленості та угоди, підписані в 1972–1976 рр., означали значне просування у напрямку зміцнення міжнародної безпеки.
2. Нормалізація відносин ФРН із країнами Східної Європи в першій половині 70-х рр. сприяла розрядці міжнародної напруженості та допомогла скликати постійну Раду з питань безпеки і співробітництва в Європі.
3. Політичним лідерам вдалося знайти шляхи усунення конфронтації, що відкрило нові перспективи для подальшого розвитку світового співтовариства, відбулося загальне оздоровлення міжнародних відносин.
4. Розрядка не була позбавлена труднощів і непорозумінь, які ускладнювали стосунки, поглиблювали недовір'я. Політика з позиції сили не згорнулася, а лише відсунулася на задній план.

Зрив курсу на розрядку міжнародної напруженості (друга половина 70 – початок 80-х рр.)

Повернення до конфронтації між СРСР і США спричинила низка факторів:

1. СРСР почав втручатися у розвиток країн “третього світу”, надавав їм військову допомогу. СРСР підтримав:
 - революцію в Ефіопії у 1974 р.;

- утворення революційно-демократичних урядів у Анголі та Мозамбіку в 1975 р.;
 - повалення самосівської диктатури в Нікарагуа в 1979 р. та встановлення сандіністського режиму.
2. СРСР увів свої війська в Афганістан у 1979 р.
 3. У 1980 р. відбувся бойкот Олімпійських ігор у Москві з боку США після введення радянських військ у Афганістан.
 4. СРСР почав розміщати в країнах Варшавського договору ракети середньої дальності СС-20.
 5. Відбувається модернізація і посилення ядерного потенціалу.
 6. У 1981 р. уведено військовий стан у Польщі, що дало підставу звинуватити СРСР у порушенні умов Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі.
 7. Після розміщення радянських ракет середньої дальності СС-20 у країнах — членах Варшавського договору США у 1983 р. розмістили аналогічну зброю (“Першинг-2”) у Західній Європі.
 8. З початку 80-х рр. розпочалася нова фаза в гонці озброєнь. До жовтня 1985 р. в СРСР налічувалося 10 тис. ядерних зарядів на стратегічних носіях, а в США — 14,8 тис. У 1979–1985 рр. СРСР, набагато поступаючись країнам НАТО за розмірами ВВП (внутрішнього національного продукту), виготовив зброї більше, ніж усі країни НАТО разом узяті.
За цей період СРСР випустив більше, ніж США:
 - танків — у 3,5 рази;
 - бомбардувальників — у 4 рази;
 - винищувачів — у 2 рази;
 - підводних човнів та гелікоптерів — у 2 рази.
 9. США розпочали розгортання систем “Трайдент” (атомні підводні човни) та розробку системи СОІ (Стратегічна оборонна ініціатива) — системи ПРО з елементами космічного базування, що дістала назву програми “зоряних воєн”.
 10. 1 вересня 1983 р. радянським винищувачем було збито південнокорейський пасажирський літак “Боїнг-747” над акваторією Японського моря, внаслідок чого загинуло 296 пасажирів.

Висновки

1. Наприкінці 70 – на початку 80-х рр. перекреслювалися всі здобутки політики розрядки, несучи негативні наслідки для всього людства.

2. Загострення міжнародної напруженості відбувалося за умов, коли ядерний потенціал країн значно збільшився та відчутно зросла кількість звичайних озброєнь, а тому небезпека воєнних конфліктів була дуже великою.
3. У цій складній ситуації наприкінці 70 – на початку 80-х рр. ООН прийняла низку резолюцій, які засуджували конфронтацію.
У грудні 1983 р. Генеральна Асамблея прийняла декларацію, в якій засуджувалася ядерна війна і звучав заклик до заморожувань ядерних озброєнь та ядерних випробувань.
4. Поступово у свідомості світової спільноти сформувалося різко негативне ставлення до ідеї насильницького розв'язання протистояння між Сходом і Заходом.

КІНЕЦЬ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ” (друга половина 80-х – 90-ті рр.)

Середина 80-х рр. Відносини між двома державами — СРСР та США — почали набувати нового характеру, який відповідав сучасним цивілізованим нормам.

Причини встановлення нового характеру відносин між США та СРСР

1. Усвідомлення світовою спільнотою згубності ідеї насильницького розв'язання протистояння між Сходом і Заходом, розуміння фатальності воєнного конфлікту.
2. Економічна неспроможність СРСР та його союзників, економіка яких значно відставала від економіки розвинених демократичних країн.
3. Неоправдані військові затрати важким тягарем лягали на плечі народів.
4. Прихід до влади нового радянського керівництва на чолі з М. Горбачовим, яке прагнуло припинення “холодної війни”.
5. Політика “нового політичного мислення” у міжнародних відносинах радянського керівництва на чолі з М. Горбачовим, згідно з якою:
 - надавалися пріоритети загальнолюдським цінностям;
 - світ визнавався єдиним і взаємозалежним;
 - СРСР залучався до Гельсінського процесу захисту прав людини;

- обмежувалося виробництво ядерної зброї та її випробування;
- скорочувалися звичайні види озброєнь;
- визнавався за народом кожної країни його власний соціально-економічний і політичний вибір;
- відбувалася деідеологізація та демократизація міжнародних стосунків;
- не допускалося вирішення міжнародних конфліктів за допомогою сили;
- розпочався процес пошуку компромісів у вирішенні світових проблем;
- у міжнародній політиці визнавався принцип взаємної безпеки.

Висновки

1. Вперше за післявоєнну історію вдалося домовитися про початок роззброєння, що було наслідком нового співвідношення сил у світі.
2. Перемога нового політичного мислення у зовнішній політиці СРСР, реальні кроки щодо втілення його в життя привели до завершення на початку 90-х рр. періоду “холодної війни” між Сходом і Заходом.

Значення припинення “холодної війни”

1. Зменшилася загроза виникнення третьої світової війни.
2. Знизилися витрати на гонку озброєнь.
3. Покращилися відносини між державами у різних галузях.
4. Велика увага приділяється гуманітарним аспектам міжнародних відносин і становленню нового загальноєвропейського процесу, єдності світу.
5. СРСР дістав поразку у “холодній війні”, відбувся розпад СРСР і соціалістичної системи.
6. Відбувається становлення єдиного світового ринку, заснованого на ринковій економіці, приватній власності та конкуренції.

Нова геополітична ситуація в світі після завершення “холодної війни” і краху комуністичного блоку

Кінець 80 – початок 90-х рр. — крах комунізму у Східній Європі, розпад СРСР й утворення на його руїнах 15 нових незалежних держав. Рухнула система, яка трималася на насильстві, примусі, зневажанні прав і свобод громадян.

З розпадом комунізму зникли:

- “холодна війна”;
- конфронтація “Схід — Захід”;
- двополюсність світу. Різко посилюється міжнародний вплив США, який став єдиним військово-політичним лідером світу;
- піднялася хвиля національно-визвольного руху на теренах колишнього СРСР, Югославії. У кривавих конфліктах та війнах розпалася Югославія, цивілізовано розійшлися чехи і словаки, утворивши 1 січня 1993 р. свої національні держави.

1990 р. Створено Європейський банк реконструкції та розвитку, щоб фінансово сприяти розвиткові ринкової економіки країн Східної Європи. Західні країни підтримали нові посткомуністичні уряди кредитами та гуманітарною допомогою.

Травень 1988 — березень 1989 рр. СРСР вивів свої війська з Афганістану.

Квітень — травень 1989 р. Припинила свою діяльність Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ).

5 — 6 липня 1990 р. Лондонська конференція глав держав НАТО прийняла декларацію про радикальні зміни у своїй військовій доктрині. Країни НАТО зобов'язувалися не нападати на інші держави, а ядерне озброєння оголошувалося “зброєю екстремальної ситуації”.

3 жовтня 1990 р. Відбулося об'єднання Німеччини, що стало великою міжнародною подією, яка змінила політичну карту світу.

19 листопада 1990 р. Підписання учасниками Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ — з грудня 1994 р. ОБСЄ) Договору про звичайні збройні сили в Європі, що визначав колективні рівні НАТО та ОВД.

19–21 листопада 1990 р. Відбулася загальноєвропейська зустріч представників країн — учасниць Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), на якій було прийнято “Хартію для нової Європи”.

Цей документ проголосив закінчення ери конфронтації і розколу Європи та початок епохи демократії, миру і єдності на континенті.

1990 р. Розпочалося виведення радянських військ із Східної Європи.

1991 р. Проголошено нову стратегію НАТО, розпочався процес розширення НАТО на Схід. Посилився вплив США і НАТО на вирішення міжнародних проблем.

1 липня 1991 р. Розпався військово-політичний блок соціалістичних країн — Організація Варшавського Договору (ОВД).

Висновки

1. Народні антитоталітарні демократичні революції в країнах Центральної та Південно-Східної Європи, об'єднання Німеччини, розпад СРСР, зникнення "соціалістичного табору", припинення "холодної війни" — все це визначило нову розстановку політичних сил в Європі та в світі.
2. Припинення фінансування і підтримки Москвою прокомуністичних режимів ліквідувало напруженість у багатьох районах світу.

Місце країн Центральної та Східної Європи в загальноєвропейському процесі інтеграції

Нову європейську безпеку будують за допомогою таких організацій, як ЄС, НАТО, ООН, ОБСЄ. Членами багатьох з цих організацій є країни Центральної та Східної Європи.

1. Найбільш масовою і впливовою світовою організацією є **Організація Об'єднаних Націй (ООН)**, яка покликана забезпечувати міжнародний мир і безпеку, врегульовувати міжнародні конфлікти. Вона здійснює:
 - миротворчі функції, гуманітарну допомогу;
 - ліквідацію локальних конфліктів;
 - боротьбу зі світовим тероризмом;
 - сприяє розвитку міжнародного співробітництва;
 - розв'язує глобальні проблеми сучасності.
2. **Лютий 1992 р.** 12 країн — учасниць "Спільного ринку" підписали в Маастрихті (Нідерланди) договір про **Європейський Союз (ЄС)**.
Нині членами ЄС є 25 країн Європи. Умови вступу до ЄС:
 - стабільність державних і громадських інститутів;
 - гарантії демократії, верховенство закону, дотримання прав людини;
 - нормально функціонуюча ринкова економіка;
 - здатність витримати конкуренцію всередині єдиного ринку.

Сьогодні ЄС — це 30% світового ВВП і 20% світової торгівлі.

Різниця доходів на душу населення між найбільш і найменш розвиненими країнами у ЄС становить 5:1.

3. Організація Північноатлантичного пакту (НАТО). Припинення “холодної війни” привело до трансформації НАТО, яка слугує військовою силою системи колективної безпеки, відіграє важливу роль у підтримці миру і безпеки в Європі та світі.
4. 1994 р. НБСЄ перетворилася на постійно діючу Організацію з питань безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ, штаб-квартира у Відні), яка виступає гарантом суверенітету та цілісності кордонів європейських держав.
5. Країни Південно-Східної Європи прагнуть створити свої регіональні організації. Вони об'єднані в такі організації:
 - Вишеградський блок (1991 р. — Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина);
 - Центральноєвропейська ініціатива (1989 р. — членами цієї організації є всі країни регіону, за винятком Югославії. Україна є членом цієї регіональної організації з 1996 р.);
 - Організація Чорноморського економічного співробітництва (1992 р.);
 - Центральноєвропейська зона вільної торгівлі (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Хорватія).

Висновки

1. На сьогодні йде перебудова відносин у світі, зміна структур міжнародних організацій, подальший перебіг Гельсінського процесу.
2. Центральна та Східна Європа поступово посіла своє місце в новому балансі сил, що визначає сучасний світовий порядок.
3. Відбувається суперечливий, але динамічний процес створення єдиної Європи через зближення її західної і східної частин.

Тема 8. КУЛЬТУРА КРАЇН ЗАРУБІЖНОГО СВІТУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Постіндустріальне суспільство

Постіндустріальне суспільство — це нова стадія суспільного розвитку, що приходить на зміну традиційному індустріальному суспільству, це найрозвиненіша людська цивілізація, що виникає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції, в центрі якої стоїть людина з її талантом, професійно-кваліфікаційними навичками, сукупністю знань, і базується на інформаційних технологіях, комп'ютеризації, автоматизації, роботизації всіх сфер життя суспільства, організації управління на новітній системі зв'язку.

Індустріальне суспільство було зорієнтоване на збільшення матеріального продукту за рахунок додаткової енергії, сировини, праці.

Постіндустріальне суспільство передбачає посилення знань, інформації, використання відновлених видів енергії, захист довкілля. Основна маса населення зайнята у сфері послуг.

Причини перетворення індустріального суспільства в постіндустріальне:

- НТР;
- демократичний розвиток провідних держав світу, політична свобода особи;
- ринкова економіка, економічна свобода особи і соціальної групи;
- синтетичний розвиток новітніх технологій;
- зростання ролі та значущості інтелекту у вирішенні всіх суспільних проблем;
- мирне вирішення взаємних конфліктів.

Основні ознаки постіндустріального суспільства:

- визначальна роль теоретичних знань;
- підвищення вимог до загальноосвітньої та спеціальної підготовки людей, їх культурно-технічного рівня;
- утвердження концепції безперервної освіти;
- провідна роль розвитку науки;
- створення й використання новітніх технологій.

- доступ громадян до будь-якої інформації (крім державних секретів, визначених законом);
- науково-технічна та інша інформація — головний чинник суспільного розвитку, найдорожчий продукт людської діяльності;
- створення економіки послуг;
- існування високого рівня соціального захисту при соціальній нерівності;
- переважання в управлінні держави науково-технічних спеціалістів;
- розвиток інформаційних технологій.

У 70–80-х рр. прихильники концепції формування “постіндустріального суспільства” під впливом нового етапу НТР заговорили про його еволюцію в “інформаційне суспільство”.

Теорію створення “інформаційного суспільства” ще в 1945 р. висунув японський соціолог Л. Масуда, який вважав, що в майбутньому класи заміняться “інформаційним співтовариством”, які співпрацюватимуть між собою через обмін знаннями та інформацією.

Теорії “постіндустріального суспільства” розробляли і популяризували американські соціологи Даніель Белл, Уільм Ростоу, Зігмунд Бжезінський, французький соціолог Жан Фурастьє та ін.

Основні центри постіндустріалізму — США, Західна Європа, Японія.

Культура — це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які виражають рівень його історичного розвитку, втілюються в повсякденній діяльності людини, відображаються в її соціальних, моральних, естетичних та інших характеристиках.

Умови розвитку культури

1. Друга світова війна привела до значних суспільно-політичних змін, що відбувалися в світі в післявоєнні роки.
2. У 50 – 80-х рр. ХХ ст. відбувалося подальше поглиблення політичного, військового, ідеологічного протистояння двох соціально-економічних систем — капіталістичної і соціалістичної, тривала “холодна війна”.
3. Національно-визвольна боротьба поневолених народів за скинення чужоземного панування, ліквідацію націо-

нального і колоніального гноблення, завоювання національної незалежності.

Декolonізація Азії, Африки, вихід нових держав на самостійний шлях розвитку сприяли як національному відродженню, так і взаємовпливам культур різних народів.

4. Економічна взаємозалежність, прискорення процесу утворення міждержавних організацій світового і регіонального масштабу, зокрема, і міжнародних культурних організацій, що сприяло не лише економічному, а й культурному співробітництву.
5. Досягнення науково-технічного розвитку, яке мало значний вплив не лише на науку, техніку, виробництво, а й на всі аспекти суспільства, на матеріальну і духовну діяльність людини.
6. Урбанізація, що призвела до масового переселення людей у міста і відірвала їх від традиційної культури.
7. Бурхливий розвиток засобів масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення). Культурні процеси стали більш досконалішими і доступними народним масам.
8. Бурхливий розвиток відеоіндустрії, зумовлений зростанням НТР. Втручаючись у сферу культури, побуту й дозвілля, НТР стимулює духовний розвиток, виступає могутнім прискорювачем прогресу.
9. Поява нових форм передачі культурної інформації (система "Інтернет"). Зростає кількість користувачів "Інтернет". Тільки в США вона становить 40 млн осіб.
10. Національні, релігійні, соціальні особливості різних регіонів та народів. Взаємопроникнення культур народів і регіонів.
Регіон — територія, яка характеризується комплексом притаманних їй ознак.
11. Проникнення на територію посткомуністичних країн західноєвропейської та північноамериканської культурних традицій.

Загальні риси розвитку культури

1. Індустріалізація культури.

Культура стала галуззю великого серійного виробництва, що базується на ринкових засадах та промислових технологіях, споживачем якого стає все суспільство. Індустріалізація дала людству досконалі технічні засоби, новітні технології й створила нові умови для тиражування й передачі культурної інформації про концерти, конкурси,

фестивалі, експозиції. Випуск навчальної та художньої літератури, аудіо- та відеокасети, організація кіноконцертної діяльності стали продуктами сучасної індустрії.

2. Технізація культури.

Залежність культури від рівня та характеру машинних технічних засобів, які прискореними темпами розвиваються, при виробництві та передачі культурної спадщини. Тепер комп'ютери можуть створювати витвори мистецтва. Особисті якості митця відіграють другорядну роль.

3. Інформатизація культури.

Надання духовному виробництву інформативного характеру, прогрес у поширенні інформації, використання інформаційних технологій ("Інтернет", цифрові записи тощо).

4. Урбанізація культури.

Споживачем культурної продукції здебільшого є міста, де зосереджені великі маси людей. У більшості сіл не створені необхідні умови для поширення культурної продукції. У 90-х рр. міське населення становило до 40%, а в розвинених країнах — 70–80%.

5. Космізація культури.

Полягає в усвідомленні нею загальної (космічної) єдності людини та навколишньої природи, єдності Землі із космосом, появі нових, пов'язаних із освоєнням космосу, наук.

6. Екологізація культури.

Культура повинна бути спрямована на охорону навколишнього середовища, подолання негативного впливу на природу сучасної промисловості. Значні наукові сили світу переключилися на проблеми захисту навколишнього середовища.

7. Глобалізація культури.

Нині у суспільстві поширюється усвідомлення глобалізації соціальних і культурних процесів у сучасному світі, коли певні досягнення західноєвропейської, північноамериканської, східної, латиноамериканської, африканської культур стають загальноприйнятними для всього людства. Це сприяє активному діалогу культур Заходу і Сходу. Йде пошук точок дотику, взаємодії та трансформації.

Ідеї космічної єдності всієї природи (живої й неживої) присутні у східних релігіях, у східній філософії Індії, Японії, Китаю. Ці ідеї східної культури сприймаються на Заході.

На Заході поширюються елементи латиноамериканської та африканської культур, їх динамічність, ритми тощо.

Кращі характерні риси західної культури — існування демократії та громадянського суспільства, орієнтація на новизну, повага до людської особистості, ідеали свободи, рівності, справедливості, дотримання прав людини, толерантність тощо — запозичують країни Азії, Африки, Латинської Америки, посткомуністичні країни. Отже, розвиваються національні культури, здійснюється взаємопроникнення культур різних регіонів світу, синтез культур.

Толерантність — терпимість до чужих думок і вірувань.

8. Гуманізація культури.

Це процес посилення уваги до життя окремої людини, вивчення великих можливостей людини, розуміння самоцінності людини.

9. Взаємозв'язок і співвідношення “масової” та “елітарної” культур.

“Масова культура” — загальна характеристика типу культури, яку перетворено в індустріально-комерційну форму виробництва, у потужну індустрію розваг для поширення стандартних духовних благ, щоб підкорити свідомість мас і пропагувати певні цінності та певний спосіб життя. Вона культивує видовищність, розважальність, для більшості населення доступна, дешева, дає можливість із мистецтва робити шоу, а тому викликає захоплення найбідніших і середніх верств населення. “Масова культура” розрахована на широкого глядача без спеціальної підготовки.

“Елітарна” культура — це культура “високого духу” групи людей з певною підготовкою для сприйняття. Вона вимагає високого рівня інтелекту для глядача і слухача, його широкої ерудиції та глибоких знань.

10. Пошук нових форм естетичного вираження. Виникають різноманітні школи, течії, стилі і напрямки розвитку культури.

Висновки

1. Друга світова війна, глибокі зміни в суспільній свідомості, внутрішня і зовнішня політика країн післявоєнного періоду мали значний вплив на світову культуру.
2. В останні десятиріччя культурні досягнення різних країн зробили вагомий внесок до скарбниці світової культури.
3. Зі змінами в суспільстві відбуваються значні зміни в культурі, перевага надається загальнолюдським цінностям, широко розвивається культурне співробітництво.

4. Значний внесок у світовий розвиток культури міжурядової організації — Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури — ЮНЕСКО, яка чимало зробила для розвитку освіти, науки, для збереження культурної спадщини, сприяння розвитку національних культур, особливо країн Сходу, Африки і Латинської Америки. ЮНЕСКО приділяє велику увагу питанням розвитку міжнародного наукового й культурного співробітництва, здійснює переклад та розповсюдження кращих художніх творів світу.

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Освіта — засвоєння і накопичення теоретичного практично необхідного знання, навичок і досвіду, накопичених попередніми поколіннями людей.

Розвиток системи освіти — одна із найважливіших сфер діяльності держави, яка повинна забезпечувати державні пріоритети у галузі освіти, дбати про своє майбутнє.

Проблеми розвитку освіти в зарубіжних країнах

1. Освіта на сучасному етапі стає визначним фактором культурно-історичного прогресу. Рівень культурного розвитку сучасних країн визначається рівнем освіти.
2. Інформаційно-комп'ютерна революція значно поштовхнула розвиток системи освіти, яка дає необхідні знання, інформацію, готує людей до життя і діяльності.
3. Обов'язкове навчання дітей шкільного віку закріплено в законодавствах багатьох країн світу.
4. Усвідомлення вирішальної ролі освіти у розвитку суспільства зумовило проведення реформ в освітній системі, щоб встановити відповідність між освітою і суспільними потребами, зближення її з наукою і виробництвом. Відбувалася модернізація змісту та методів навчання, створювалися якісно нові навчальні заклади. Зверталася увага, щоб процес навчання не зводився лише до передачі суми знань, а розвивалися такі якості, як ініціативність, мобільність, самостійність мислення.
5. У передових країнах світу значно зросли витрати на освіту, що дає змогу створювати нові навчальні заклади всіх рівнів та оснащувати їх необхідним обладнанням. Комп'ютери, аудіо-, відеотехніка, різноманітні прилади стали невід'ємною частиною навчання дітей в передових країнах, особливо в престижних, елітних школах.

У США за останні 30 років витрати на освіту зросли в 20 разів.

6. З'явилися нові, доступні для всіх бажаючих навчальні заклади: коледжі, спеціальні школи тощо.
7. Вища школа у розвинених країнах пріоритет надає не вузькоспеціальній, а загальнонауковій і загальногуманітарній підготовці фахівців, здатних не тільки до виконавчих функцій, а й насамперед до організації та управління, вміння охопити весь процес виробництва, вивчити всі його аспекти.
8. Інтенсивний обмін досвідом зблизив системи вищої освіти і виробив світовий стандарт якості підготовки спеціалістів.
9. У провідних державах світу розроблено концепцію безперервної освіти, що дає можливість змінювати професію і фах упродовж усього життя. Створюються різні центри, курси підготовки і перепідготовки.
У США фірми, беручи на роботу, враховують такі якості:
 - високі знання;
 - бажання і вміння перевчатися;
 - творче мислення;
 - уміння приймати рішення;
 - комунікабельність;
 - уміння працювати в групі.
10. Високим рівнем освіти відзначаються посткомуністичні країни, хоч у них є багато проблем.
11. Відбуваються інтеграційні процеси в освіті:
 - у системі управління ЄС створено Центр досліджень у галузі освіти, який розробляє стратегію нововведень у навчальний процес, засновує експериментальні міжнародні школи;
 - створюються різноманітні фонди для освіти;
 - при ЄС працює Комітет з освіти, діє кілька програм з освіти:
 - “ЗРАЗМУС” — розширення обміну студентами;
 - “ЛУНГВА” — стимулювання вивчення іноземних мов, які є державними в країнах ЄС.

Проблеми розвитку освіти

1. Масова неграмотність у країнах, що розвиваються:
 - в деяких країнах (Непал, Іран, Індія) частка грамотного населення становить лише 20%.

- в Афганістані, Судані, Чаді — лише 10%;
 - на Азію, Африку, Латинську Америку припадає 95% неграмотного дорослого населення.
2. У 30 країнах, що розвиваються, відсутнє законодавство про обов'язкову освіту, а в 48 — рівень обов'язкової освіти обмежується 5–6 роками.
 3. У слаборозвинених країнах існує невідповідність освіти потребам суспільства.
 4. У розвинених країнах:
 - потреби систематизації знань суперечать програмному перевантаженню навчальних курсів;
 - з'являються нові науки, а освіта не завжди встигає за швидким її розвитком.
 5. Для колишніх республік СРСР, а тепер незалежних держав, характерний залишковий принцип фінансування освіти.
 6. Ще в багатьох країнах, особливо пострадянських, кількісний розвиток шкільництва не супроводжується належним підвищенням якості знань.
 7. Комп'ютеризація, яка є одним з основних чинників модернізації навчання, не стала загальною, особливо у слаборозвинених країнах.
 8. Розрив у рівнях освіти населення індустриальних держав і країн, що розвиваються, на сучасному етапі не тільки не скоротився, а, навпаки, збільшився за рахунок великої народжуваності в цих країнах.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКИ

Наука — це система знань про світ, суспільство, людину.

Наукові відкриття першої половини ХХ ст. підготували міцну основу для розвитку науки і техніки у провідних країнах світу у післявоєнні роки.

Особливості розвитку науки в другій половині ХХ ст.

1. Наука другої половини ХХ ст. розвивалася в умовах розгортання науково-технічної революції.
2. Відбувається ріст наукових знань, що охопив мікро- і макрорівень.

На мікрорівні розвивались:

- молекулярна біологія;
- ендокринологія;
- нейрофізіологія;
- вивчення механізму генетичної спадковості й мінливості.

На макрорівні найбільш важливе відкриття було зроблено в Кембріджському університеті в 1953 р.

Джемс Уотсон і Франсіс Крік зуміли розшифрувати ДНК.

3. Різко скоротився період від наукового винаходу до впровадження його у виробництво.

4. Успіхи були досягнуті в усіх галузях науки:

- математика забезпечила прогрес електронно-обчислювальної техніки;
- ядерна фізика — атомної енергетики;
- хімія — появу нових (штучних) матеріалів із запрограмованими властивостями, які значно перевищують своїми якісними характеристиками природні, тощо.

5. Особлива увага приділялася ядерній фізиці, результати досліджень якої використовувалися переважно для військових потреб.

Наприкінці 1942 р. в Колумбійському університеті (Чикаго, США) **Е. Фермі** запустив у дію перший у світі ядерний реактор.

У 1943 р. у США було розпочато промислове виробництво збагаченого урану-235 і плутонію.

16 липня 1945 р. американці вперше випробували атомну бомбу в пустелі штату Нью-Мексико, а **6 і 9 серпня 1945 р.** вони скинули атомні бомби на японські міста Хіросіму і Нагасакі. У цьому ж напрямку працювали і вчені СРСР, де випробування атомної бомби було здійснено у **1949 р.**

6. Починаючи з 50-х рр., вчені розпочали використання технологій, розроблених у процесі створення атомної бомби, для будівництва атомних електростанцій.

У 1954 р. в СРСР дала струм перша атомна електростанція.

7. Значні успіхи досягнуті у дослідженні космосу:

- **4 жовтня 1957 р.** в СРСР запущено перший у світі штучний супутник землі, який започаткував освоєння людиною космічного простору;
- **1959 р.** Радянські супутники досягли поверхні Місяця, третій із них сфотографував зворотний бік Місяця і передав фотографії на Землю;
- **12 квітня 1961 р.** Перший радянський космонавт **Ю. Гагарін** облетів Землю на космічному кораблі "Восток-1";
- в наступні роки здійснюються індивідуальні та групові польоти радянських і американських космонавтів;
- здійснюються запуски космічних станцій до Місяця, Марса й Венери;

- 20 липня 1969 р. американські космонавти Н. Армстронг, М. Коллінз, Е. Олдрін на космічному кораблі “Аполлон-11” досягли місяця, а 21 липня Н. Армстронг і Е. Олдрін успішно здійснили заплановану посадку на Місяць, де пробули дві з половиною години та провели необхідні спостереження і взяли зразки ґрунту;
 - у листопаді 1969 р. американські космонавти Е. Конрад, Р. Гордон, А. Бін на кораблі “Аполлон-12” здійснили новий політ на Місяць і висадилися на його поверхню;
 - у 80–90-х рр. здійснюються пілотовані космічні польоти, використовуються орбітальні станції для розв’язання наукових завдань, запускаються автоматичні космічні апарати для дослідження планет Сонячної системи.
8. Могутні радіотелескопи забезпечили прорив людського розуму в далекі галактики і допомогли відкрити такі явища еволюції зоряної матерії у Всесвіті, як пульсари, квазари, “чорні діри” тощо.
 9. Надзвичайні перспективи відкрилися перед людством з розвитком кібернетики, основи якої заклав американський учений Н. Вінер. У СРСР значний внесок у кібернетику зробив київський математик В. Глушков. ЕОМ сприяли швидкому отриманню, обробці й передачі інформації. Після 1949 р. вже змінилося п’ять поколінь ЕОМ.
 10. Лідером у науці є США, на які припадає 70% кількості вчених — лауреатів Нобелівської премії.
 11. Природознавство вперше стало надійною основою технічного прогресу. Значна частина відкриттів у біології була результатом інтеграції цієї науки з фізикою, хімією. Виникли нові напрямки: біофізика, біохімія, радіаційна біологія, космічна біологія, біотехнологія.
 12. Значного прогресу досягнуто в медицині. Здійснюються успішні операції з пересадки серця, вдалося покінчити з інфекційними хворобами: чумою, холерою, віспою і т. д.
 13. Розвиток електроніки та радіотехніки викликав революцію в засобах зв’язку. У повсякденне життя увійшли нові засоби зв’язку — радіотелефони, сотові, мобільні, супутникові телефони, телетайп, телефакси тощо.
 14. З’явилася нова та ефективна система передачі інформації — “Інтернет”.
 15. Значна увага приділяється розвитку філософії та її ролі у сучасному світі, яка здатна допомогти людині в розвитку

творчого мислення, в розумінні смислу існування, у самовдосконаленні.

Основною тенденцією розвитку філософії на сучасному етапі є намагання домогтися цілісного вивчення людини, проблем людської свідомості, логічного знання тощо. Всестороннє розуміння людського досвіду можливе лише на шляху взаємозбагачення світової філософської думки, постійне вивчення культур кожного регіону, кожного народу.

Проблеми розвитку науки

1. Розкол світу в післявоєнні роки на два табори, що протистояли один одному, спричинили значні витрати на гонку озброєнь. Мілітаризація науки, викликана гонкою озброєнь, перешкодила розв'язанню глобальних проблем сучасності: боротьбі з бідністю, голодом, неписьменністю, невиліковними хворобами.
2. Незважаючи на успіхи в медицині, окремі хвороби і досі залишаються невиліковними. У 1982 р. зареєстровано перший випадок захворювання на СНІД, який назвали "чумою ХХ століття". Хвороба швидкими темпами поширюється по планеті, створюючи велику загрозу людству.
3. До небажаних наслідків можуть призвести досягнення медицини і генної інженерії в руках аморальних людей (біологічна зброя, клонування тощо). Є неодноразові спроби окремих диктаторів або терористів одержати зброю масового знищення людей.
4. Революція засобів комунікації та інформації створює технічну можливість маніпулювати масовою свідомістю.
5. Науково-технічна революція висунула на перший план проблему виживання людини, бо забруднюється навколишнє середовище, порушується екологічна рівновага, дедалі більше виявляються шкідливі наслідки гонки озброєнь, розвитку ядерної енергетики тощо.
6. Спостерігається нерозумне використання наукових винаходів. Дедалі більше молоді потрапляє в залежність від Інтернету, що становить серйозну соціально-психологічну проблему.
7. На розвиткові гуманітарних наук негативно позначилося ідеологічне протистояння демократії та тоталітаризму. В тоталітарних державах насаджувалася єдина ідеологія, а тому гуманітарні науки були приречені на пристосовництво для виживання.

Лише наприкінці 80 – на початку 90-х рр. минулого століття з перемогою народно-демократичних революцій у Центральній і Південно-Східній Європі, з розпадом СРСР виникли передумови для їх розвитку, яким належить вирішальна роль у будівництві демократичних суспільств. Однак і нині в комуністичних країнах (Китай, Північна Корея, Куба) та в тоталітарних державах (Лівія, Сирія, Судан та ін.) не створено нормальних умов для розвитку гуманітарних наук.

Роль науки у розв'язанні глобальних проблем сучасності

Наука сприяє:

- піднесенню продуктивності праці, а отже, вирішенню проблем продовольства, голоду;
- збільшенню випуску товарів масового споживання;
- зміні характеру праці, яка набуває дедалі більшої інтелектуальності;
- розробці нових методів лікування хвороб;
- дослідженню освоєння Світового океану, космосу, а це вирішення проблем сировини, необхідних ресурсів, продовольства;
- розробці технології зміни властивостей організму шляхом трансформаційного генного коду, що дуже важливо для лікування невиліковних раніше хвороб.

ЛІТЕРАТУРА

Події, що вплинули на розвиток літератури

1. Трагічні наслідки Другої світової війни.
2. Розкол світу на два табори, з ідейним та ядерним протистоянням.
3. Глибокі екологічні та соціально-політичні проблеми, породжені науково-технічною революцією.
4. Глибокі зміни в суспільній свідомості.
5. Багато народів стали на шлях самостійного розвитку, що сприяло розвиткові національних літератур.
6. Антагонізми сучасної цивілізації.
7. Взаємопроникнення культур різних регіонів.

Основні напрямки в розвитку літератури зарубіжних країн у повоєнні роки

Друга половина ХХ ст. відзначилася взаємодією і протиборством двох тенденцій — реалістичної і модерністської.

Реалізм — відображає реальність, відгукується своїми творами на найболючіші проблеми людства і залишається одним з найпоширеніших напрямків у літературі в післявоєнні роки.

Модернізм (від фр. *modernisme* — новітній, сучасний) — загальне позначення напрямків і течій літератури й мистецтва в післявоєнний час. Модернізм конструював особливу художню реальність.

Для модернізму в літературі характерно:

- міфологізація;
- радикальний розлом сюжету в часі й просторі;
- хаотичність;
- суб'єктивне зображення реальності.

РЕАЛІЗМ

Письменники, у творчості яких переважала антифашистська тематика

Вольфганс Берхерт. Західнонімецький письменник, який у своїх творах показує страждання від національного і соціального приниження, голоду, безпритульності (романи “Ввечері ворони відлітають додому”, “Кава без смаку”, драма “За дверима”).

Він писав романи від імені покоління, яке перенесло жахи війни і повернулося до розореної й окупованої країни. Засуджує трагічні наслідки війни, її злочинний характер для мільйонів людей. Антивоєнною і гуманістичною направленістю відзначається його ліричний збірник “Одуванчик”. Своєю творчістю він поклав початок західній антифашистській літературі.

Робер Мерль. Французький письменник, який змальовує жакливі роки фашистської окупації Франції, героїчний рух Опору французького народу. У романі “Смерть — мое ремесло” змальовує історію Німеччини першої половини ХХ ст. через долю Рудольфа Ланга, що став комендантом концтабору, професійним убивцею. З величезною силою ненависті в романі зображено Освенцім.

Намагався проаналізувати причини національної катастрофи.

Бернхард Келлерман. Німецький письменник-реаліст. Після розгрому фашизму був надрукований у Західній Німеччині його антифашистський роман “Танець смерті”.

Ханс Фаллада. Німецький письменник. Написав антифашистський роман “Кожний помирає на самоті” про опір фашизму простих людей Німеччини.

Жан Лаффіт. Французький письменник, який пройшов шлях в'язня гітлерівських концтаборів. У книзі „Живі борються” з документальною точністю розказав про людей, які в тяжких умовах концтаборів продовжували боротьбу.

Соціально-психологічні романи

Ельза Тріоле. Французька письменниця. Народилася в Росії. Перші твори написані російською мовою (“На Таїті”). Написала цикл соціально-психологічних романів (“Нейлоновий зек”). Здійснювала переклади як французької, так і російської поезії.

Альберто Моравія. Італійський письменник. Написав соціально-психологічні романи “Байдужі”, “Римлянка”, “Нудьга”. Випустив збірник оповідань “Рай”.

Моріс Дрюон. Французький письменник, створив трилогію соціальних романів “Кінець людей”. Через долю кількох сімей показав долю всього суспільства, його моральний розклад, де люди зневажають один одного і перемагає той, хто більш безжалісний і цинічний.

Морально-етичні романи

Чарльз Сноу. Англійський письменник, вчений-фізик і громадський діяч. Написав цикл реалістичних романів “Чужі та брати”, “Повернення додому”, “Коридори влади”, “Пора надій”, “У всій їх мудрості” та інші, в яких піднімає морально-етичну проблематику. В цих романах показано життя англійського суспільства протягом півстоліття. Переконаний противник модернізму.

Джон Апдайк. Американський письменник. Пише прозу, оповідання, романи, повісті. Змальовує побут та психологічні нюанси вічних проблем і сучасний моральний клімат у суспільстві. У романі “Кентавр” змальовує безсмертя добра і його трагедійність.

Курт Воннегут. Американський письменник. Написав романи “Утопія 14”, “Люлька для кішки”, “Бойня номер п'ять”. Розкриває суперечності науково-технічної рево-

лющі, критикує західну філософію “технічного оптимізму”, реалізація якої може призвести до соціальних катаклізмів, морального виродження або фізичної загибелі суспільства.

Джон Селінджер. Американський письменник, який змалював конфлікт молодого покоління з практицизмом і споживацькою ідеологією старшого покоління у повісті “Над прірвою у житі”.

Грем Грін. Англійський письменник, один із визначних письменників другої половини ХХ ст., твори якого відзначаються психологізмом (“Подорож із моєю тіткою”), політичною актуальністю (“Тихий американець”, “Комедіанти”), складною етичною проблематикою (“Влада і слава”), соціальною гостротою психологічних характеристик, яка поєднується з цікавістю до загальнолюдських проблем щастя, обов’язку, честі, совісті. У своїх творах розглядає питання про мету людських вчинків, про сенс життя, про право людини брати на себе відповідальність за долю інших людей (“Суть справи”). Автор досліджує глибини людської психології.

Ерве Базен. Французький письменник. Написав романи “Гадюка в кулаці”, “Смерть коня”, “Родина Резо” в жанрі родинної хроніки. Конфлікти, що виникають у сім’ї між поколіннями, які сповідують різні моральні принципи, показують тісну взаємодію людини з суспільством, із тими протиріччями, якими наповнене суспільство.

Роберт Уоррен. Американський письменник-публіцист, написав роман “Вся королівська рать”, в основу якого покладено історію кар’єри аморального політика-демагога, для якого не існує ніяких суспільних і етичних норм, переконаного, що для завоювання влади підходять усі засоби. Цей роман актуальний для багатьох нечесних політиків і нині.

Неореалізм

Неореалізм — напрямок в літературі й мистецтві другої половини ХХ ст. Відстоювали ідеї соціальної справедливості, зображували просту людину буржуазного суспільства.

Васко Протоліні. Італійський письменник. Автор “Повісті про кохання” і роману “Метеляло”.

Альберто Моравія. Італійський письменник. Відомий своїми “Римськими оповіданнями”.

Луї Арагон. Французький письменник і громадський діяч. Написав романи “Загибель серйозно”, “Реальний світ”, у яких змальовує факти, події різних років, справжніх і літературних. Правдиво, з переконливим психологізмом передає стан розгубленості, безпорадності, самотності.

Соціалістичний реалізм

У країнах соціалістичного табору примусово нав’язувався метод соціалістичного реалізму, головним змістом якого було утвердження державної винятковості СРСР, що приводило до схематизму, пропаганди комуністичних ідей, повної підтримки правлячої партії.

Для радянської літератури другої половини ХХ ст. характерні такі напрямки творчості.

1. Твори на “виробничу” тематику, в яких показано героя — новатора, борця за технічний прогрес, що одержує перемогу над консерваторами з допомогою партійних органів.
2. У творах про війну показано героїзм і мужність радянських людей та керівну і спрямовуючу роль Комуністичної партії. Письменники, які зверталися до проблем села, описували про життя людей у російській глибинці (С. Залігін).
3. Письменники “екологічної прози”, стурбовані збереженням навколишнього середовища в умовах НТР (В. Астаф’єв “Цар-риба”, В. Распутін “Прощання з Матьорою”, Б. Васильєв “Не стріляйте у білих лебедів”).
4. Тих письменників, які намагалися відійти від ідеологічних штампів, переслідували, засуджували, висилали за кордон (Ю. Данієль, А. Синявський, В. Некрасов, О. Солженіцин).
5. Особливо переслідувалася в СРСР література національних республік, яким приписувався “націоналізм”. Інакомислення, пропаганда любові до рідного краю і рідного народу трактувалися як злочини проти “пролетарського інтернаціоналізму”.

Реалістична література в країнах Азії, Африки й Латинської Америки

Національно-визвольний рух народів Азії та Африки, виникнення нових держав прискорили розвиток національних культур колишніх колоніальних народів. Для цієї літератури характерний показ політичного, релігійного,

національного життя, народних традицій, патріархальних відносин. У своїх творах письменники показують національне і соціальне прозріння особистості, становлення активного борця за гуманізм і прогрес.

На особливу увагу заслуговує розвиток літератури народів Африки. Африка являє собою строкату картину самобутніх національних культур. Африканські народи мають багаті традиції усної народної творчості, але в розвитку писемної творчості спостерігається величезна нерівномірність, бо на різному етапі розвитку перебувають африканські країни. В Африці налічується понад 6000 мов і діалектів. У Гані, Ліберії, Сенегалі, Камеруні та інших країнах створено письменницькі організації.

Латинська Америка являє собою велику різноманітність і багатство національних культур.

Яшпал. Індійський письменник. Писав на мові хінді. Написав романи “Товариш Дада”, “Товариш по партії”, діалогію “Брежлива правда”. Темою більшості його творів є національно-визвольна боротьба індійського народу.

Нгуен Дінь Тхі. В’єтнамський письменник. Написав повість “Вперед, в атаку”, збірку віршів “Солдат”, діалогію “Руські береги”.

Абе Кобо. Японський письменник, у творчості якого звучать мотиви трагічної самотності творчої особистості в сучасному світі. Написав морально-філософські твори “Чуже обличчя”, “Спалена карта”, “Людина — ящик”.

Катєб Ясін. Алжирський письменник, пише свої твори французькою мовою. Змальовує жіночий образ як символ революційного народу і батьківщини у поемі “Неджма” і в однойменному романі. Обидва твори мають фольклорну основу. У тетралогії “Кільце репресій” висловлює думку про необхідність народного повстання.

Габрієль Гарсія Маркес. Всесвітньо відомий колумбійський письменник. Написав романи “Осінь патріарха”, “Хроніка оголошеної смерті”, “Любов під час чуми”, в яких виступає проти будь-якої тиранії. Світову славу приніс йому роман “Сто років самотності”, у якому автор використовує фольклорно-міфологічні мотиви, створив фантастичний світ, де осмислює розвиток людства взагалі. Письменник сатирично показує диктатора і його владу: в офіційній пропаганді, в народному поголосі і в реальності. Романи порушують питання про особисті якості правителя.

“Антиколоніальний роман”

Поширений у 50–60-х рр.

З початку 70-х рр. втратив свою актуальність внаслідок розпаду колоніальної імперії.

Джеймс Олдрідж. Англійський письменник, який показав загальний протест демократичних мас проти колоніалізму. Написав такі твори на цю тематику: “Дипломат”, “Не хочу, щоб він помирав”, “Останній вигнанець”. Змалював період визвольної війни в Єгипті.

Десмонд Стюарт. Англійський письменник, написав антиколоніальні романи “Леопард у траві”, “Жінка в облозі”. В трилогії “Зміна ролей” (“Кругла мозаїка”, “Єгипетський рахунок”, “Мамелюки”) змалював розпад Британської імперії.

МОДЕРНІСТСЬКІ ТЕЧІЇ

Авангардизм — напрямок у художній культурі, який виник у першій половині ХХ ст. і був поширений і в післявоєнний час. Авангардисти заперечували існуючі норми і традиції, критикували традиційні форми і стилі. Авангардизм тісно пов'язаний з модернізмом. Посилюється вплив модернізму та авангардизму.

А. Адамов — французький драматург, який писав п'єси в дусі авангардизму (“Пародія”, “Вторгнення”, “Весна 71-го року”).

Екзистенціалізм — модерністська течія, якій властиве трагічне відчуття безглуздості навколишнього світу, показ необхідності робити вибір перед долею; зображення абсурдності життя. Радикально заперечується реалізм. Дійсність сприймається як фарс, протест, як царство відносності, заперечується безумовні істини.

Ця течія філософськи обґрунтовує можливість створення для людини світу абсолютної свободи від соціального буття.

Альбер Камю. Французький письменник, філософ, близький до екзистенціалізму. В повісті “Посторонній” — тема абсурдності життя. В антифашистському романі-притчі “Чума” розкриває проблему виконання обов'язку в умовах страшного суспільного лиха. Вища мужність людини бачиться йому в боротьбі з безмістовним буттям. У творі

боротьба людини з безглуздістю життя постає як боротьба з тим, що несе з собою смерть.

У філософських книгах “Міф про Сазіра”, “Людина, яка збунтувалася” показує марні спроби подолати відчуженість від світу. У п’єсі “Облога” проповідує, що життя — це круговорот і рухається від поганого до ще гіршого, а потім знову повертається до поганого. Творчість Камю — суперечливий сплав гуманістичних та індивідуалістських тенденцій. У 1957 р. одержав Нобелівську премію.

Жан-Поль Сартр. Французький письменник, філософ і публіцист. Глава французьких екзистенціалістів. У своїх творах “Мертві без поховання”, “Мухи”, “Дороги свободи”, “Мур”, “Побут і ніщо” протиставляє об’єктивне і суб’єктивне, свободу і необхідність. Основні теми художніх творів — це самотність, пошук абсолютної свободи, абсурдність буття.

Через його творчість проходить думка, що типові обставини ХХ ст. обмежують свободу вибору, часто перетворюють людину в співучасника злочину або злочинця.

Теннессі Уїльямс. Американський драматург. Його твори “Трамвай бажання”, “Драконова країна” про страждання одиноких поетичних натур у черствому, прагматичному, нестерпному оточенні.

Сюрреалізм (від фр. *surrealisme* — надреалізм) — модерністська течія ХХ ст., яка проголосила джерелом літератури і мистецтва сферу підсвідомості (інстинкти, сні, галюцинації), а його методом — розрив логічних зв’язків, заміна їх суб’єктивними асоціаціями. Прихильники цієї течії вважають, що справжня або “найвища реальність” не збігається з реальним світом, який оточує нас. Не розум, а “підсвідомість” може проникнути в приховану від нас “найвищу” реальність. А тому письменник повинен поринути у безодню підсвідомого, дати волю інстинктам, снам і зафіксувати на папері ті слова, асоціації, які в нього виникають.

Аїріс Мердок — англійська письменниця, яка зображує людину загубленою та самотньою у світі хаосу, показує, що все у світі вирішує “сліпа сила долі” (“Замок на піску”, “Дика троянда”, “Єдинорог”).

Антироман або неороман (“новий роман”). Цей напрямок у літературі виник у середині 50-х рр. в індустріальних країнах, в яких відбувається відхід від “традиційного роману”. Це різновидність модерністської прози. Основа “антироману” — відмова від логічної та психологічної послідовності у розвитку сюжету, пояснення, що людині дано пізнати тільки окремі фрагменти, але не дано зрозуміти ціле, головне. Для їхньої творчості характерним є відмова від ідейності та соціальної відповідальності.

Франсуаза Саган — французька письменниця. Написала романи “Здрастуй смуток”, “Чудові хмари”, “Чи любили ви Брамса”, “Небагато сонця в холодній воді”, які користуються великою популярністю серед молоді. Головні герої цих творів — молоді люди, самотні, які знемагають від нудьги, вільні від “елементарної моралі”, існують у бездіяльності. Основна тема незавершеної трилогії “Дорога свободи” п’єси “Диявол і господь Бог” — самотність, пошук абсолютної свободи.

Наталі Саррот — французька письменниця, яка очолила психологічну галузь “нового роману”. Написала “Портрет невідомого”, “Планетарій”, “Золоті плоди”, “Між життям і смертю”, в яких відтворює несвідомі психологічні дії, відчуття, що дають змогу показати справжній внутрішній світ людини. В її творах послаблені сюжетні зв’язки, слабо визначені характери.

Клод Маріак — французький літературознавець, письменник, належав до модерністської школи “нового роману”. Написав романи “Кожна жінка — рокова”, “Збільшення”. Надрукував книжку “Сучасна література”, в якій розкриває особливості модернізму другої половини ХХ ст.

Абсурдисти — назва походить від драми абсурду. Для їхньої творчості характерне відчуження людини від суспільства, самотність, песимізм, передчуття загибелі, безглуздість слів та вчинків персонажів.

Семюел Беккет — ірландський драматург. Пише на французькій і англійській мовах. Один із засновників абсурду драми. Герої драми “У чеканні Годо” дві жалюгідні особи, які марно очікують якогось Годо, що повинен їх врятувати. Безглуздість цієї ситуації, як вважає автор, повинна була символізувати абсурдність і безглуздість людського існування. В романах “Мілон вмирає”, “Непокараний” розвиває традиції літератури “потoku свідомості”. У 1969 р. одержав Нобелівську премію.

“Потік свідомості” — творчий принцип, для якого характерне пряме відображення процесів духовного життя з метою повноти в зображенні людини. Стає творчим принципом модерністської літератури. Література “потіку свідомості” абсолютизує внутрішній світ особистості, відриває її від реальності. Твори цього напрямку не мають сюжетної чи композиційної завершеності, є лише внутрішні переживання і відчуття.

Постмодернізм — виник у 70-х рр. Цей термін означає сучасну стадію розвитку модернізму. Твори письменників цього напрямку часто фрагментарні, принципово не систематизовані, різностильні, у них відсутній зміст. Характерне одночасне співіснування й визначення різних світоглядів, культурних стилів, методів пізнання реальності. Це синтез домодерністського і модерністського способу вираження.

Джон Барт — американський письменник, один із засновників постмодернізму. Написав авантюрно-пародійний роман “Козлохлопець Джайло”, епопею “Химера”. Пише прозу “чорного гумору”, в якій передає світобачення вселенського абсурду і соціального нігілізму. Дегуманізацію і відчуження вважає законами буття.

Висновки

1. Кращі твори письменників допомагають вихованню кращих ідеалів демократії, прищеплюють почуття обов'язку та відповідальності, наділяють особу здатністю співпереживання за долю людства і всієї цивілізації.
2. Особливістю сучасної світової літератури є її комерціалізація, що привело до поширення творів “масової літератури”, яка покликана розважати читача, у спрощеній і найдоступнішій формі подавати проблеми сьогодення. Тому основними темами є пригоди, опис страхіть, насильств, злочинів, сексу. Типовий герой “масової літератури” — супермен, мужній, фізично сильний. Ці твори пропагують культ сили, жорстокості, морального цинізму.
3. З ліквідацією тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Азії, з розпадом СРСР і створенням суверенних держав розпочався новий етап у розвитку національних культур, в яких переважає тематика викриття злочинів тоталітарних режимів, критика лицемірної комуністичної моралі, показ проблем посттоталітарних країн, критика їхніх вад розвитку.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Особливості сучасного мистецтва

1. Відбувається відхід від традиційних художніх цінностей в бік пошуку нових, від реалістичного відображення в бік вираження внутрішнього, духовного світу людини.
2. Завдяки досягненням НТР, новим засобам відображення й вираження, які впливають на характер образного сприйняття світу, народжуються нові види і жанри мистецтва, з'являються різноманітні течії та напрямки.
3. Здійснюється відхід від суто площинного чи просторового мистецтва до мистецтва синтетичного, єднального.
4. Характерне тяжіння митця до самовираження.
5. Поява “безпредметного”, “безобразного” мистецтва.

Течії в образотворчому мистецтві.

Реалізм

Неореалізм — напрямок в літературі й мистецтві. Відстоювали ідеї соціальної справедливості. Намагалися критично оцінити події, що відбувалися, зображували простих людей. Характерний для демократичних країн світу.

Ренато Гуттузо. Італійський митець, глава неореалістичного напрямку в образотворчому мистецтві. У його картинах — прагнення символічного образу, мистецьке узагальнення. Особливу увагу приділяє кольору, який несе значне смислове й емоційне навантаження. Широко відомі його картини: “Захоплення пусток батраками в Сицилії” (соціальна картина), “Битва біля мосту Амміральйо” (присвячена гарібальдійцям).

Р. Гуттузо малює чіткі форми фігур, предметів, пейзажів.

Маруки Іри. Японські майстри, які створили картину “Жахи Хіросіми”.

Маруки Тосіко. Майстерно, правдиво змальовано трагічну картину загибелі жителів міста від атомного вибуху.

Гіперреалізм — фотографічне відтворення життя в усіх його подробицях, зображення абсолютної безглуздості й бездуховності предметного світу. Найбільшого поширення набув у США.

“**Сердитий реалізм**”. Характеризується суворим та критичним поглядом на життя.

Реалізм “соціалістичного табору”. Мистецтво в цих країнах вважалося частиною офіційної ідеології і тому запроваджувалося й підтримувалося згори. Митцям на-

в'язувалися теми, манера виконання, які обмежували творчу фантазію. Провідною темою соціалістичного мистецтва було утвердження нового соціалістичного ладу. У мистецтві країн соціалістичного табору домінували теми Другої світової війни, класової боротьби, революції, пафосу перетворень. Для їх творчості характерна парадність, гігантоманія.

На протипагу офіційному мистецтву розвивалося нелегальне мистецтво "андеграунд", незалежне від державних і партійних структур, яке прагнуло творчої свободи.

Модернізм

Абстракціонізм (від лат. *abstractio* — відволікання). Напрямок абстрактного мистецтва, представники якого відмовлялися від зображень реальних предметів і явищ, намагалися виразити стихійність творчості в динаміці кольорових плям або об'ємів, максимально абстрагувалися від дійсності. В основі абстракціонізму лежить переконання, що мистецтво покликане відображати не реальну дійсність, а духовний світ митця, стан його душі.

Види абстракціонізму

Абстрактний експресіонізм, засновником якого є американський художник Джексон Поллок. Характеризується максимальним абстрагуванням від дійсності, хаотичним накладанням на полотно фарб, причому не тільки пензлем, а й іншими предметами — палицями, ложками тощо, щоб досягти гармонізації кольору і форми. Їхні досягнення використовуються в дизайні, театрі, на телебаченні.

Абстрактно-геометричне мистецтво. Митці створюють точно геометричні декоративні композиції.

Сюрреалізм (від фр. *surrealisme* — надреалізм). Один із напрямків модерністського мистецтва, у творчості якого реальний світ замінюється містичним, підсвідомим. Єдиним джерелом натхнення вважають мрії, підсвідомі почуття їх авторів, сновидіння, галюцинації, божевілля.

Сальвадор Далі — іспанський художник, видатний митець цієї течії. Більшість його образів — це химери з людськими рисами. Реальні люди на його картинах зображувалися в якомусь вигаданому середовищі. Створив свої знамениті картини "Атомний Нерон", "Атомна Леда", "Атомний хрест". Його картини збуджували думку, змушували замислитися над філософськими проблемами людства.

“Поп-арт” — народне, популярне мистецтво (виникло в США). Культивує випадкове, іноді навіть парадоксальне поєднання побутових предметів, решток масових друкованих видань тощо. Картини створюються з маси різних геометричних фігур — кіл, точок, трикутників, різних предметів, з використанням оптичного ефекту, особливо-стей зорового сприйняття.

Зачинателями “поп-арту” є американці Роберт Раушенберг та Джеспер Джонс.

“Оп-арт” — оптичне мистецтво (виникло в середині 60-х рр.), яке базується на ефектах кольору і світла, коли за допомогою складних оптичних приладів, спрямованих на площину або на різні геометричні конструкції, його засновники досягали різноманітних світлових ефектів, створюючи ілюзію нереального світу.

Кінетичне мистецтво. Головний принцип — рух твору. Це своєрідні винаходи з різного роду механізмами, що обертаються, гудуть тощо, створюється естетичний ефект за допомогою художніх конструкцій.

Концептуальне мистецтво (від лат. conceptus — поняття, ідея, задум), яке заперечує необхідність створення художніх образів, замінюючи їх довільними символами. Виникло у 70-х рр. Для цього мистецтва ідея важливіша за сам твір, а як засіб демонстрації понять використовують різні матеріали: промислові вироби (тканини, листи), природні об’єкти, відеозаписи, шматки газет тощо.

АРХІТЕКТУРА

Особливості розвитку архітектури на сучасному етапі

1. **Бруталізм (необруталізм)** — один із напрямків сучасної архітектури, який виник у 50-х рр. у Великій Британії (архітектори О. і П. Смітсоні). Поширився в Західній Європі, США, Японії. Споруди бруталістів мають важкі форми, оголені конструкції та системи інженерного обладнання.
2. У 50-х рр. розвивається **органічна архітектура**, суть якої полягає в тому, що будівля розглядається як організм з єдиним простором, органічно пов’язаний з природним середовищем. Яскравим прикладом органічної архітектури був побудований архітектором Ф. Л. Райтом у 1956–1969 рр. в Нью-Йорку Музей Гуггенхайма.

3. У 60-х рр. поширений стиль “постмодернізм”. Упорядкованості, прямим кутам і прямим лініям постмодернізм протиставляє ускладнені форми, вільне поєднання елементів, прямі й гнуті лінії, незвичайні форми конструкцій. З’являються будівлі у вигляді трапецій, кулеподібні, у вигляді кубиків, зібраних так, що вони виступають із фасаду будинку.
4. В архітектурі 70–80-х рр. характерне звернення до історичного матеріалу й запозичення архітектурних елементів різноманітних епох і стилів.
5. Французькі архітектори у своїй роботі поєднують споруди минулих часів із сучасними архітектурними можливостями.
6. У другій половині ХХ ст. утверджується інтернаціональний стиль, який характеризується раціональністю, чіткістю і простотою форм і ліній, широким застосуванням нових технічних конструкцій, прозорого і непрозорого скла, бетону, металу, готових блоків. Інтернаціональний стиль переважає в розбудові великих міст.
7. Особливості архітектурного будівництва визначилися інтенсивною урбанізацією і зростанням кількості міст, масштабним промисловим будівництвом, нестачею землі під забудову.
8. При забудові нових міст використовується принцип функціоналізму, коли архітектурну форму повинна визначити функція, практичне призначення будови. Планування здійснюють із урахуванням доцільності для забезпечення побутових умов і організації високопродуктивного виробництва. Функціоналізм дав світові нові типи будинків — галерейні, коридорного типу, з двоповерховими квартирами тощо. Теоретиками організації функціоналізму були В. Гропіус (Німеччина), Ле Корбюзьє (Франція), Х. Майер (Велика Британія).
9. Для сучасного містобудування характерне створення міст і містечок з індивідуальним обличчям, подолання монотонності, типової забудови, вирішення міських екологічних проблем, збереження й наукове обґрунтування реконструкції старих міських центрів, збереження та реставрація пам’яток культури, їхнє поєднання з сучасними будівлями.
10. Відбувається поєднання світових архітектурних надбань і національних особливостей. Видатний бразильський архітектор Оскар Німейєр у цьому стилі побудував нову бразильську столицю — місто Бразилія. Він намагався на-

дати залізобетонним конструкціям більшої естетичної виразності, пластичного багатства форм.

11. Архітектори використовують нові можливості, що надає їм індустрія. У спорудах поєднуються прямі й гнуті лінії, надзвичайні форми конструкцій, з'являються споруди у вигляді півкругів, трапецій, кубиків тощо.
12. Споруджуються будинки, де розміщені зразу житло і необхідні комунальні послуги, магазини, невеликі майстерні тощо.
13. Після Другої світової війни в СРСР та й у країнах соціалістичного табору будуються помпезні тріумфальні висотні будинки, фасади яких перенасичені прикрасами (Московський університет). Подібні парадні будівлі споруджені й в інших соціалістичних країнах (ансамбль адміністративних будинків у центрі Софії, магістраль Карл-Маркс-Алеї в Берліні тощо).

ТЕАТР

1. Основною тенденцією розвитку світового театру стала орієнтація на кращі зразки світової драматургії, звернення до літературної класики.
2. У багатьох зарубіжних країнах театри не фінансуються державою, значна залежність театрів від смаків відвідувачів, а тому театри часто вдаються до кон'юнктурної тематики, намагаються театр перетворити на жанр "масової культури" — розважальне шоу заради фінансових вигод і виживання.
3. Багато театрів світу продовжували традиції реалізму. Видатними драматургами є Альберто Моравія, Едуардо Де Філіппо (Італія), Едвард Олбі (США) та ін.
4. Загальною особливістю розвитку театру у післявоєнний період є захоплення соціальною і політичною проблематикою, яка виражалася в різних сценічних і драматургічних формах, залежно від національних традицій і від конкретної ситуації в тій або іншій країні. Розвиваються нові жанри: "документальна драма", "політична драма", "інтелектуальна драма", "епічний театр", трагікомедія тощо.
5. У Великій Британії виник театр "роздратованих молодих людей", який відзначався непримиренністю до суспільного лицемірства, подвійної моралі, крайнього індивідуалізму. На сцені ставилися п'єси Джона Осборна, Арнольда Уескера, Джона Ардена та ін.
6. Критичний напрямок у театральному світі Франції пропагував "театр абсурду", який проголошував ідеї непізна-

ності та хаотичності світу, що породжує хаос, страх, нерозумні вчинки людей. Вони виражали трагічне відчуття загибелі, катастрофи, людської беззахисності. Найвидатнішими представниками цього напрямку були Жан Жене, Ежен Йонеско та ін.

7. Для американського театру характерне захоплення психологічним аналізом суспільних явищ та внутрішнім світом людини. Талановитими майстрами цього жанру є Т. Вільямс і А. Міллер.
8. Значного поширення набув “театр авангарду” — один із жанрів молодіжної “контркультури”, для якого характерне заперечення існуючих норм і традицій.

Контркультура — це форма духовного протесту проти сучасної індустріальної культури, відмова від соціальних цінностей, моральних норм та ідеалів. Прикладом контркультури є французький молодіжний “театр вулиць”, англійський “фріндч”, учасники яких влаштовують спектаклі в різних місцях, найчастіше просто неба і шокують глядачів натуральними сценами, зокрема еротичного змісту.

У дусі авангардистського театру працював французький драматург А. Адамов, відомий своїми п'єсами “Пародія”, “Вторгнення”, “Весна 71-го року”.

9. Модернізм у театрі представлено “хеппінінгом” — перенесенням на сцену того, що є в житті, відмова від драматургії.
10. У соціалістичних країнах театр виконував соціальне замовлення комуністичних режимів. Драматурги, актори повинні були діяти в дусі комуністичної ідеології, були обмежені у пошуках нових форм вираження. З крахом комуністичних тоталітарних режимів театральні діячі позбавились цензури, здобули свободу дій і думки.

КІНО

1. У повоєнний період кіно стало найдоступнішим і наймасовішим видом мистецтва, національні кінематографи сформувалися в більшості країн світу.
2. Великий вплив на європейський кінематограф мав неореалізм, що виник в Італії. Першою неореалістичною картиною став фільм режисера Р. Росселіні “Рим — відкрите місто”, в якому правдиво відображено героїчну боротьбу учасників італійського руху Опору, їхню мужність, відданість справі і страждання. Представниками неореалізму в кіно були сценарист Ч. Дзаваттіні, режисери А. Віконті (“Земля тремтить”), Вікторіо де Сіка (“Викрадачі велоси-

педів”), П. Джермі (“Дорога надії”) та ін. Італійські фільми вирізняються гострими драматичними конфліктами, утверджують душевну доброту, людське взаєморозуміння. Фільми італійських режисерів здобули світове визнання за правдиве відображення дійсності.

Великим майстром наприкінці ХХ ст. був італійський кінорежисер Федеріко Фелліні, признаний представником європейського кіно у світовій кіноіндустрії. Він завоював чотири “Оскари”, а в 1993 р. був удостоєний Спеціальної премії Американської академії кіномистецтв за вклад у мистецтво кіно, завоював багато міжнародних нагород.

3. Наймогутніша кінопродукція зосередилась у США. Щорічно у США створюють сотні фільмів. Світове визнання здобули американські режисери Стенлі Крамер, Сідні Люмет, Роберт Уайз та ін. Випускається велика кількість розважальних фільмів.

На сучасному етапі закінчилася монополія Голлівуду, виникло багато незалежних кінокомпаній, частина з яких продовжує голлівудські традиції. Вони мають величезні фінансові спроможності, високий технічний рівень дають їм можливість використовувати найфантастичніші технічні прийоми. Широко використовується комп’ютерна графіка. Сучасна продукція Голлівуду та інших кінокомпаній пропагує індивідуалізм, необхідність наполегливої праці, особистої ініціативи і наполегливості, щоб багато чого досягти в житті. На сучасному етапі відбувається експансія американського кіно в країни Європи і всього світу.

4. У французькому кінематографі поширений напрямок “нова хвиля” (виник наприкінці 50 – початку 60-х рр.). Видним представником цього напрямку був Жан Люк Годар, Франсуа Трюффо та ін.

“Нова хвиля” — напрямок у кіномистецтві, що характеризується спрощеними декораціями, інтересом до життя простих людей. Пізніше у французькому кінематографі почали значну увагу приділяти соціальним і політичним проблемам, психології людських відносин, внутрішньому світові людських почуттів.

Для французького кінематографа характерні розважальні фільми, сатиричні стрічки, комедії.

5. Головною тенденцією в розвитку англійського кіно є вірність національним традиціям і класика. Великий успіх мали фільми за творами В. Шекспіра “Гамлет”, “Генріх V”, “Річард III”, які зняв видатний режисер та актор Лоуренс Олів’є.

6. Оригінальністю і самобутністю характеризуються японські та індійські художні фільми, для яких визначальним є збереження національних традицій. Японські фільми в багатьох випадках про подвиги самураїв. За людську гідність, за чистоту відносин між людьми, за честь жінки веде боротьбу індійська кінематографія. Індія посідає третє місце в світі за кількістю фільмів, що випускаються.
7. Останніми роками значну популярність здобули багатосерійні фільми латиноамериканських країн, які відтворюють сюжети національних літературних творів.
8. З середини 70-х рр. зростає кількість телевізійних художніх фільмів, які часто є багатосерійними. З поширенням телебачення кіно увійшло в кожен сім'ю.
9. Масова комерційна кінопродукція дедалі більше завойовує позиції в зарубіжному кіно. Часто пропагуються насильство, вбивство, жорстокість.
10. Значного поширення набули фільми про космічні пригоди та інопланетян, про різні катастрофи, щоб задуматися про недосконалість окремих аспектів суспільства ("Пожежа", "Щелепи", "Землетрус", "Кінг-Конг", "Зоряні війни", "Аеропорт" тощо).
11. У країнах з тоталітарним режимом ідеологічний тиск тривалий час сковував творчість митців. Кінематографісти повинні були дотримуватися принципів соціалістичного реалізму. Однак і в СРСР появилось багато справжніх майстрів кіно: С. Параджанов ("Тіні забутих предків"), А. Тарновський ("Іванове дитинство"), Андрій Рубльов), А. Герман ("Перевірка на дорогах"), Т. Абуладзе ("Покаяння"). Фільми цих митців здобули найвищі нагороди на кінофестивалях світового рівня.

МУЗИКА

1. Розвиток музичної культури в післявоєнний період найтісніше пов'язаний з технічними вдосконаленнями в звукозаписуванні й відтворенні музичних творів. Серед пристроїв, що дають змогу точно відтворювати записаний звук, компакт-диски і цифрові аудіокасети.
2. У музичній культурі післявоєнних років поряд із розвитком традицій класичної музики завоювало популярність багато нових напрямків і стилів:
 - музичний експресіонізм, засновником якого є австрійський композитор і теоретик А. Шенберг. Його музика засновувалася не на восьми-, а на дванадцятитоновій

системі. Ідеї А. Шенберга відобразилися на творчості багатьох композиторів другої половини ХХ ст. (Лучіано Беріо, Луджі Ноно та ін.);

- **рок-н-рол** — утворився на основі поєднання негритянської побутової танцювальної музики (ритм-енд-блюз), музики білих поселенців (кантрі-мюзик), а також джазової музики. У 1954 р. вийшла перша платівка майбутнього короля рок-н-ролу Елвіса Преслі.

3. З 50-х рр. широкої популярності у світі набула **рок-музика**, яка розвинулася із стилю рок-н-рол і народилася у США піснею Білла Хейлі та стала формою протесту молоді.

Рок (з англійської) — хитатися, труситися — характерна динамізація ритму. У 80 – 90-х рр. рок представлений великою кількістю стильових форм, регіональних і національних різновидів:

- **панк-рок** — музика, пов'язана з рухом хіпі 60-х років;
- **брейк-рок** — походить від манери танцювати;
- **джаз-рок** — поєднання джазу і року;
- **фольк-рок** — використовують фольклор, народні традиції;
- **арт-рок** — намагаються пристосуватися до класичного мистецтва, зблизитися з ним;
- **рок-опера** — поєднання класичного й сучасного стилів. Знаменитою є рок-опера Е. Уейбера і Т. Райса “Ісус Христос — суперзірка”;
- **мейнстрім-рок** — зберігають традиції класичного року;
- **поп-рок** — належить до сфери поп-культури;
- **важкий рок** — концерти перетворюються на рухливі й галасливі вистави чудернацько одягнених виконавців, супроводжуються голосною музикою, ритми якої стають дедалі гучнішими. Миготіння десятків різнобарвних прожекторів.
- **“металісти”** — агресивна, приголомшлива своєю силою музика.

4. **Поп-музика** — популярна музика. Під цією назвою об'єднуються всі напрямки комерційного музичного мистецтва. Ця музика проста і доступна, використовує мотиви міського фольклору, а також елементи джазу і блюзу. Знамениті групи “Бітлз”, “Пінк Флойд”, “Ролінг Стоунз” та ін. Своїм зовнішнім виглядом, манерою поведінки, стилем одягу, вільним зверненням до слухачів вони підкреслювали зв'язки з низами суспільства, а тому здобули велику популярність серед молоді. Поп-музика пере-

творилася на гігантську індустрію, яка приносить величезні прибутки виконавцям музичних творів і тим, хто їх тиражує.

Джаз — вид музичного мистецтва, що склався у США на основі синтезу європейської й африканської музичних культур. Основні риси — поліритмія, темброва своєрідність.

Блюз (від англ. blues — меланхолія) — лірична пісня американських негрів сумного змісту. Стала одним із жанрів джазової музики у ХХ ст.

5. Значного поширення набула електронна музика, де композитор перетворюється на своєрідного інженера-оператора, який керує електронними машинами, а не оркестром. Батьківщиною електронної музики стала ФРН.

6. У соціалістичних країнах переважав класичний напрямок, композитори і музиканти були обмежені у формах для власного самовираження. Але розвивається і рок-музика, поширена в 60-х рр. Вона критикувалася офіційною ідеологією як прояв реакційної буржуазної культури. З початком політики гласності і перебудови рок-музика стала неодмінним компонентом культури всіх соціалістичних країн та всіх республік, що входили до складу СРСР.

Висновки

Художня культура, кіномистецтво, театр, музика:

- сприяють формуванню творчої свідомості людини;
- розвивають естетичні смаки, ціннісні орієнтації;
- всебічно впливають на людину — її почуття, розум, волю;
- постають потужним стимулом творчого самовдосконалення й самореалізації особистості;
- сприяють зростанню рівня вихованості, освіченості особистості, її духовності.

РОЗВИТОК ФІЗКУЛЬТУРИ І СПОРТУ

1. НТР зумовила зменшення ролі й частки фізичної праці. Транспортні засоби, побутова техніка, комунальне обслуговування призвели до зменшення загальної рухливості людей, їхнього фізичного навантаження, а тому зростає роль і значення фізичної культури та спорту.
2. Географічно розширюються межі фізичної культури і спорту. Предмет фізичного виховання введено в програми навчальних закладів у всіх країнах світу. Фізкультура і спорт стали важливим складником внутрішньої політики урядів багатьох країн світу, створено спеціальні міністерства і відділи у міністерствах культури та внутрішніх

справ, які займаються проблемою фізичного виховання. Вони намагаються створити умови, щоб заняття фізичною культурою і спортом стало звичкою, улюбленою справою кожної людини, бо фізично досконала людина — це насамперед здорова людина.

3. В індустріальних державах фізичне виховання фінансує держава, а також окремі підприємства, корпорації, спортивні клуби тощо. Велика увага приділяється будівництву стадіонів, туристичних баз, басейнів, створенню спеціалізованих науково-дослідних і педагогічних центрів фізичного виховання та спорту.
4. НТР сприяла новітнім технічним удосконаленням спортивного спорядження.
5. Найавторитетнішими і найбільш представницькими серед міжнародних змагань стали Олімпійські ігри. Олімпійський рух став демократичнішим і масовішим.
6. У розумному поєднанні з іншими заняттями спорт є важливим джерелом як фізичного, так і духовного розвитку людини.

СВІТ НА МЕЖІ ДВОХ ТИСЯЧОЛІТЬ

Загальна характеристика глобальних проблем сучасності

Глобальні проблеми — це проблеми, які мають планетарний характер, зачіпають інтереси світу і всієї земної цивілізації, кожної країни, кожного народу, кожної людини, породжені загальними законами існування і розвитку людства, дуже важливі для сьогодення й майбутнього людського роду, всього людства. Ці проблеми можуть бути вирішені лише об'єднаними зусиллями всіх людей Землі, всіх держав і народів. Несвоечасність їх розв'язання загрожує існуванню людства.

Групи глобальних проблем

1. **Пов'язані з міжнародними відносинами:**
 - проблеми війни і миру;
 - запобігання ядерній війні;
 - загроза неконтрольованого розповзання ядерної зброї по всьому світові;
 - послаблення тоталітаризму;
 - проблеми мирного освоєння космосу;
 - конфлікти на цивілізаторсько-релігійній основі;
 - розвиток міжнародного співробітництва;

- будівництво світу без насилля, на основі загальної довіри між народами;
 - зміцнення системи загальної безпеки на основі рівноправності, економічної доцільності, подолання відставання країн, що розвиваються;
 - дотримання прав людини;
 - екстремізм.
2. **Соціально-економічні:**
- подолання економічної та культурної відсталості багатих країн і народів (лише 20% становлять розвинені країни, а 80% — відстали);
 - продовольча;
 - демографічна;
 - відносини розвинутої Півночі й відсталого Півдня;
 - епідемії та хвороби;
 - урбанізації.
3. **Пов'язані з взаємовідносинами людини і природи:**
- освоєння океану;
 - вичерпання природних ресурсів;
 - сировинна;
 - енергетична;
 - екологічна.

Умови розв'язання глобальних проблем

1. Об'єднання зусиль світової громадськості.
2. Співробітництво у загальносвітовому масштабі.
3. Тісна конструктивна взаємодія всіх країн світу. Сучасна цивілізація техногенна.

Цивілізація (від лат. *civilis* — громадянський, суспільний) — це сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства на певному етапі його історичного розвитку.

Техногенна цивілізація — здатність до примноження знань і винайдення нових, бурхливий розвиток наукових знань, техніки, технологій, що ведуть до значного економічного зростання, нагромадження суспільного багатства.

ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З МІЖНАРОДНИМИ ВІДНОСИНАМИ

Проблема збереження миру

Найважливішою глобальною проблемою є відвернення війни, припинення гонки озброєнь, роззброєння. За останні 6 тис. років без воєн були лише 292 роки. Зростає кількість локальних конфліктів.

Лише з 1990 по 1996 р. на планеті відмічено понад 45 збройних конфліктів. Усі народи світу повинні мати право на життя, вільне від страху.

Відбувається розповсюдження ядерної зброї і виникають нові ядерні держави — Індія, Пакистан, Іран та ін.

Шляхи розв'язання проблеми збереження миру:

1. Скорочення виробництва звичайних озброєнь.
2. Політика розумної достатності озброєнь.
3. Скорочення торгівлі зброєю.
4. Діяльність Ради Безпеки ООН і миротворчих сил ООН (в Афганістані, Анголі, Камбоджі та інших — всього у 17 країнах).
5. Підписання договорів про нерозповсюдження ядерної зброї.
6. Відмова України, Білорусі, Казахстану від ядерної зброї на своїй території.
7. Заборона виробництва хімічної зброї.
8. Здійснення програми “Партнерство заради миру”.

Дотримання прав людини

1. Дотримання соціальних, економічних, політичних, особистих прав і свобод.
2. Духовний розвиток особистості.
3. Виховання високих гуманістичних ідеалів.

Екстремізм

1. **Тероризм** — ведення політичної боротьби методами залякування, аж до фізичної розправи, дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства, політичних вбивств, провокацій.

Види тероризму:

- індивідуальний тероризм;
- груповий тероризм;
- міжнародний тероризм.

Внаслідок відкритості сучасного світу, потужної інформаційної і транспортної інфраструктури тероризм став інтернаціональним, загрозою життю окремих людей і навіть цілих країн, проблемою світовою, розв'язати яку можна лише об'єднаними зусиллями всіх.

Для боротьби з міжнародним тероризмом світове співтовариство використовує Міжнародну комісію карної поліції (Інтерпол), яка з 1949 р. має статус неурядової міжнародної організації.

2. **Релігійний фанатизм.** Значні прояви ісламського фанатизму (в Ірані, Афганістані, Туреччині, Алжирі, Середній Азії, Північному Кавказі).
3. **Наркобізнес,** щорічні доходи від якого оцінюються в 500 млрд доларів. За даними ООН, 50 млн людей у світі вживають наркотики. Помирає 100 тис. осіб щороку.
4. **Електронні злочини.**

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Економічна відсталість багатьох країн та народів

Слаборозвинені країни мають у 3 рази більше населення, ніж розвинені країни, а виробляють промислової продукції у 6 разів менше. Загальний борг слаборозвинених країн віріс до 900 млрд доларів і далі збільшується.

Причини економічної відсталості багатьох країн та народів:

1. Колоніальне минуле цих країн.
2. Економічна залежність від розвинених країн.
3. Монокультурне господарство.
4. "Демографічний вибух".

Шляхи розв'язання проблеми:

1. Соціально-економічні реформи.
2. Ліквідація монокультурного господарства.
3. Списання зовнішнього боргу слаборозвиненим країнам.
4. Відмова від дискримінації товарів країн, що розвиваються.
5. Сприяння доступу цих країн до новітніх технологій.
6. Збільшення допомоги МВФ, МБРР.
7. Реформування світової фінансової системи.
8. Збільшення матеріальної допомоги розвинених країн.
9. Демографічна політика, спрямована на зменшення народжуваності.

Проблема голоду

На сьогодні 1 млрд населення живе за межею бідності. Постійно 450 млн людей на планеті голодують. За даними ООН, у світі понад 1 млрд населення не забезпечено продовольством. Щорічно від недоїдання потерпає 30% населення Африки.

В Африці щороку помирає 11 млн дітей віком до 5 років.

Причини проблеми голоду:

1. Гостра нестача фінансових коштів.
2. “Демографічний вибух” у країнах, що розвиваються, при низькому рівні виробництва.
3. Переважання в багатьох регіонах світу примітивної сільськогосподарської техніки і технологій.
4. Відсталі економічні відносини.
5. Архаїчні форми виробництва у слаборозвинених країнах.

Шляхи розв'язання проблеми голоду:

1. Підвищення врожайності ґрунтів.
2. Впровадження досягнень селекції.
3. Аграрні реформи.
4. Широке використання біологічної продуктивності Світового океану.
5. “Створення” штучних продуктів.

Демографічна проблема

Щоденно людство збільшується на 290 – 300 тис. осіб, причому в країнах Африки, Азії, Латинської Америки з кожних 11 дітей, що народжується в світі, у них народжується 10.

Якщо населення розвинутої Європи щороку зменшується на 1,2 млн осіб, то населення Африки збільшується на 15 млн.

За підрахунками Національного інституту демографічних досліджень Франції до 2025 р. населення зросте:

Китаю — до 1 млрд 475 тис. осіб;

Індії — до 1 млрд 229 млн;

Нігерії — до 338 млн;

Бразилії — до 246 млн.

Число французів за цей час зросте лише з 57 до 58 млн осіб.

Шляхи розв'язання демографічної проблеми:

1. Демографічна політика, спрямована на зниження народжуваності.
2. Пропаганда серед віруючих протизаплідних засобів.
3. Підвищення рівня освіченості населення країн, що розвиваються.

ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВЗАЄМОВІДНОСИНАМИ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ

Вичерпання природних ресурсів

Ресурсна проблема пов'язана з недостатньою забезпеченістю сировинними ресурсами процесу виробництва й життєдіяльності людей.

Нині у різних країнах світу гостро відчувається нестача ресурсів:

1. **Відновних** — води, повітря, рослинного покриву, тваринного світу. Під загрозою зникнення перебувають 10% рослин і 30% усіх тварин планети.

На Землі 900 млн га пустинь.

20 млн га лісів зникає кожної хвилини.

Площа продуктивних угідь, що припадає на людину, щорічно скорочується на 6–7%.

2. **Невідновних** — корисних копалин, мінеральної сировини. Вчені підраховали, що за нинішніх темпів використання природних ресурсів їх вистачить:

- нафти — на 50 – 60 років;
- газу — на 30 років;
- вугілля — на 100 років.

За деякими підрахунками, людство до 2020 р. витратить запаси таких металів, як свинець, цинк, олово, золото, платина, срібло, молібден, кобальт, алюміній. Необхідно шукати альтернативні джерела енергії.

Шляхи розв'язання проблеми ресурсів:

1. Здійснення природоохоронних і природовідтворювальних заходів.
2. Створення безвідходного виробництва.
3. Ресурсоекономічні технології.
4. Зниження матеріаломісткості продукції.
5. Комплексне використання сировини, її відходів, пошук матеріалів-замінників.
6. Освоєння ресурсів Світового океану й космічного простору.
7. Перехід до альтернативних джерел енергії та енергоекономічних технологій.

Проблема хвороб

У світі нині 12–18 млн людей — носії вірусу СНІДу, 5–6 млн людей хворих. Ефективна боротьба зі СНІДом можлива лише на основі об'єднання міжнародних зусиль. За дани-

ми Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), кожний п'ятий житель Землі хворий або страждає від недоїдання. Значно зросли захворювання:

- онкологічні;
- психічні;
- променевої хвороби;
- серцево-судинні;
- шкіряні;
- шлункові тощо.

Наприкінці ХХ ст. на кожних 100 немовлят 11 мали різні вроджені дефекти. Як небажані наслідки забруднення природного середовища відбуваються і будуть відбуватися кліматичні та геологічні катаклізми, небезпечні для здоров'я людей і живих організмів планети.

Для поліпшення ситуації зі здоров'ям людей у світі потрібно:

1. Розвивати медицину, покращити її якість.
2. Зробити доступною медицину для всіх верств населення.
3. Поліпшення соціально-економічного становища кожної людини.
4. Поліпшення загального природного фону життя людства.

Проблема урбанізації

(процесу розширення міст і міського населення)

У 1800 р. — у містах мешкало 2,4 % населення планети;
у 2000 р. — 50%. У сучасних умовах великі міста стали зонами найбільшого забруднення.

Екологічна проблема

Причини екологічних проблем:

1. Бурхливі темпи розвитку виробництва.
2. Недосконалі технології, що ведуть до викидання відходів без очищення в навколишнє середовище.
3. Протиріччя між продуктивною діяльністю людства і стабільністю природного середовища його проживання.
4. Катастрофічне забруднення навколишнього середовища, повітря та океанів, пов'язане з негативними наслідками людської діяльності.
5. Спустошення і скорочення орних земель.
6. Скорочення площ вологих екваторіальних лісів.
7. Значно посилюється негативний вплив людини на атмосферу, гідросферу, рослинний та тваринний світ.

В атмосферу Землі щорічно викидається:

- 250 млн т пилу;
- 1 млн т вуглекислого газу;
- 1 млн т сполук свинцю;
- 200 млн т окисів сірки й азоту.

У рік на кожного жителя Землі припадає понад 20 т промислових та інших відходів.

8. Велика частина населення світу використовує забруднені джерела питної води.

Екологічні потрясіння наприкінці XX – на початку XXI ст.

1. Аварія на ЧАЕС.
2. Засухи в Африці.
3. Виснаження озонового шару атмосфери через масове поширення аерозолів, що посилює вплив ультрафіолетового випромінювання.
4. Трагедії Аральського і Чорного морів.
5. Кислотні дощі.

Від “кислотних дощів” у Швеції та Норвегії постраждало понад 2,5 тис. озер, які використовувалися у рибному господарстві. У ФРН постраждала третина лісів.

6. “Парниковий ефект”, який виник внаслідок вмісту вуглекислого газу в повітрі, що веде до потепління.
7. Проблеми промислових відходів.
8. Зменшення родючого шару ґрунту.

Кожні 10 років родючий шар ґрунту зменшується на 7%.

За останні 500 років на планеті знищено 2/3 лісів, площа пустель зросла на 15%, міліють річки та озера. В атмосферу Землі внаслідок виробничої діяльності людини потрапило до 10 млрд т вуглекислого газу, сотні тисяч тонн отруйних речовин.

Порушення рівноваги в природі призводить до природних катастроф. Їх кількість зростає. За останні 10 років кількість тих, що постраждали, становила:

- від засухи — 244 млн осіб;
- від повені — 154 млн осіб;
- від ураганів — 28 млн осіб;
- від землетрусів — 12 млн осіб.

Шляхи розв’язання екологічних проблем:

1. Переорієнтація економіки та гармонізація економіки й природи.
2. Перехід до безвідходного і маловідходного виробництва.
3. Рациональне використання води, вдосконалення очисних споруд.

4. Державна екологічна політика, спрямована на:
 - широке впровадження і дотримання екологічних стандартів (нормативів) повітря, води, раціонального споживання електроенергії тощо;
 - повне інформування людей про екологічний стан території, на якій вони проживають.
5. Переорієнтація свідомості людей і практичних дій суспільства до природи.
6. Вироблення сучасної екологічної свідомості людини, яка повинна виконувати роль регулятора у відносинах між суспільством, людиною і природою.
7. Припинення знищення тропічних лісів — “легень” нашої планети.
8. Розумне використання в сільському господарстві хімічних добрив.

Висновки

1. На сучасному етапі історія людства стає глобальною, зростають тенденції до взаємозалежності й цілісності людського суспільства.
 2. Цілісність світу виявляється в тому, що певні досягнення цивілізованого розвитку утверджуються в житті всього сучасного суспільства:
 - в соціально-політичній сфері — утвердження свобод людини, парламентська демократія, розвиток громадянського суспільства;
 - в економічній — фінансування ринкових відносин;
 - у духовно-моральній — становлення таких норм, які захищають честь, гідність кожної людини, утверджують повагу до життя як вищої цінності.
- Одночасно породжуються глобальні проблеми.
3. Для вирішення глобальних проблем необхідні зусилля людства, міжнародних організацій, насамперед ООН та ЮНЕСКО, а також урядів багатьох країн, потрібне об'єднання зусиль усього світового співтовариства.
 4. В основі сучасного екологічного мислення лежить раціональне використання, збереження та відновлення природних ресурсів, бережливе ставлення до навколишнього середовища.
 5. Липень 2005 р. Світовий банк і Міжнародний валютний фонд прийняли рішення про списання боргів 18 найбіднішим країнам світу, якими визнано: Бенін, Болівія, Гана, Гондурас, Замбія, Мавританія, Мадагаскар, Малі, Мозамбік, Нігер, Нікарагуа, Руанда, Сенегал, Танзанія, Уганда, Ефіопія.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЗГІДНО З ПРОГРАМОЮ

Абстракціонізм (“безпредметність”) — модерністська течія в образотворчому мистецтві ХХ ст., для якої характерне заперечення зображення реальних предметів і явищ, реальної дійсності, а показ власного духовного світу митця, стану його душі при відході від традиційної манери зображення.

Антигітлерівська коаліція — військово-політичний союз держав і народів різних країн проти відкритої терористичної диктатури — фашизму, які в роки Другої світової війни боролися проти блоку Німеччини, Італії, Японії та їхніх сателітів.

Антисемітизм — одна із форм расового шовінізму, національної й релігійної нетерпимості, яка проявляється у ворожому ставленні до євреїв.

Біполярний світ — система міжнародних відносин, світовий порядок, що до 1989 р. тримався на жорсткому дуалізмі, системному протистоянні та специфічній ядерній рівновазі, двополюсність світу, що базувалася на конфронтації “Схід — Захід”, дві лінії, два курси, два альтернативних бачення світового суспільного розвитку, посилення ролі у світі двох наддержав — США і СРСР, що становлять два потужних світові центри, до яких тяжіли їхні прихильники, суперництво між ними, нагнітання напруженості між країнами капіталістичної та соціалістичної орієнтацій.

Військово-промисловий комплекс — об’єднання військових підприємств, керівництва збройних сил, урядової бюрократії, милітаризованих наукових установ, які розробляють і виробляють військову продукцію.

Вільна економічна зона — певна територія, де діють особливі пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств.

Волонтаризм — соціально-політична діяльність, для якої головними факторами досягнення поставленої мети є воля, особисті устремління, політичні наміри, суб’єктивні бажання й рішення окремих осіб (чи груп осіб), які їх здійснюють та ігнорують об’єктивні закони історичного розвитку. Наслідком волонтаризму в політиці є встановлення авторитаризму або тоталітаризму.

Гегемонізм — політика, заснована на прагненні панувати над іншими народами і країнами світу.

Голокост — загибель значної частини єврейського населення Європи в ході систематичного переслідування і знищення його нацистами та їхніми пособниками в Німеччині й на захоплених територіях у 1939–1945 рр.

Деідеологізація — концепція, яка передбачає: знищення ідеологічної цензури; зречення традицій єдиного підходу в оцінюванні дійсності; свободу вибору кожною людиною ідеології.

Це основні принципи функціонування духовно-культурного життя демократичних держав світу.

Деполітизація — політика держави, яка забезпечує діяльність державних органів, розвиток духовно-культурного життя, незалежно від діяльності політичних партій.

Депортація — примусове виселення осіб, груп людей, народів з місця постійного проживання як засіб карного чи адміністративного покарання.

Десталінізація — процес відходу від сталінських норм життя суспільства, ліквідація наслідків сталінізації, що розпочалася після смерті Й. Сталіна, особливо після XX з'їзду КПРС (1956 р.).

Дисидентський рух — морально-політична опозиція до існуючої тоталітарної системи, що виникла в період хрущовської “відлиги” в СРСР та в країнах Східної Європи, які будували комунізм радянського зразка. Відкрито протиставляла свої погляди пануючій у цих країнах ідеології і була не згодна з існуючими формами авторитарної влади, відстоюючи права громадян.

Діалог культур — одна з найважливіших тенденцій розвитку цивілізації, зближення і взаємодія традиційних форм культури і побуту різних народів світу.

Екзистенціалізм — модерністська течія, якій властиве трагічне відчуття безглуздості навколишнього світу, абсурдності життя, філософське обґрунтування свободи вибору для людини.

“Економічне диво” — період бурхливого економічного піднесення і процвітання у 50–70-х рр. XX ст. в Японії, ФРН, Італії.

Економічні проблеми — проблеми, пов'язані з погіршенням економічної ситуації в країні, що виявляються у спаді виробництва промислової і сільськогосподарської продукції, зниженні їх якості, погіршенні всіх виробничих показників, у наростанні темпів інфляції, поглибленні дефіциту державного бюджету.

Елітарна культура — культура “високого духу” групи людей з певною підготовкою для сприйняття. Вона вимагає високого рівня інтелекту для глядача і слухача, його широкої ерудиції та глибоких знань.

Європейська інтеграція — рух європейських народів до економічного, політичного і військового об’єднання, зміцнення міжнародного співробітництва, поглиблення міжнародного поділу праці, якісно новий рівень міждержавного економічного співробітництва, формування єдиного господарського комплексу, процес створення єдиної Європи через зближення її східної і західної частин, курс на формування єдиної зовнішньої політики з питань, що становлять спільний інтерес, узгодження політики в галузі оборони, формування системи колективної безпеки в межах загальноєвропейських структур (Ради Європи, ЄС, НАТО).

Інфляція — процес знецінення паперових грошей унаслідок надмірного їх випуску. Виявляється в зростанні цін на предмети першої необхідності, падінні купівельної спроможності та зниженні курсу національної валюти, падінні реальної заробітної плати.

Інформаційне суспільство — найбільш розвинена людська цивілізація, яка настає внаслідок інформаційно-комп’ютерної революції й базується на інформаційній технології, “інтелектуальних” комп’ютерах, автоматизації й роботизації всіх сфер і галузей економіки та управління, єдиній новітній інтегрованій системі зв’язку, забезпечуючи найбільший прогрес і свободу людини, можливості її реалізації.

Корупція — злочинна діяльність, яка полягає у використанні посадовими особами, політичними, державними і громадськими діячами їхніх прав і службових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність державних, політичних, громадських діячів, службовців, урядовців.

Космополітизм — ідеологія, яка надає пріоритетне значення загальнолюдським цінностям і другорядне — національним проблемам, національній культурі, проповідує байдуже ставлення до історії своєї Батьківщини.

Мажоритарна виборча система — виборча система, за якою обраними вважаються кандидати, які отримали більшість голосів виборців по виборчому округу, де вони балотувалися.

“Масова культура” — загальна характеристика типу культури, яку перетворено на індустріально-комерційну форму виробництва для поширення стандартних духовних благ, для якої характерні видовищність, розважальність, веселість, натуралізм, культ успіху, культ насолодження, щоб підкорити свідомість мас і пропагувати певні цінності та певний спосіб життя.

Науково-технічна революція — процес докорінних якісних змін у техніці й технології виробництва, організації праці внаслідок застосування наукових досягнень, перетворення науки на безпосередню продуктивну силу.

Неореалізм — напрямок у літературі і мистецтві, для якого характерне критичне осмислення подій, відстоювання ідей соціальної справедливості, створення символічного образу — узагальнення.

Номенклатура — вищі посадові особи уряду і ЦК Компартії СРСР та союзних республік, керівники відомств урядового апарату, міністри, вищі чини Верховної Ради СРСР і союзних республік, керівники різних рівнів, у яких була зосереджена вся влада і значні привілеї, була характерна безконтрольність їхньої діяльності.

Популізм — політика деяких політичних діячів, партій або рухів, що апелюють до широких мас. Щоб завоювати популярність та їхню прихильність, обіцяють швидко і легко вирішення гострих соціальних проблем, заграють з народом.

Постіндустріальне суспільство — стадія суспільного розвитку, яка настає після індустріального суспільства у 60–70-х рр. ХХ ст. Основна маса населення зайнята у сфері послуг. Характеризується посиленням знань, науки, інформації, використанням відновлюваних видів енергії, захистом довкілля. Панує високий рівень соціального захисту за соціальної нерівності.

Посткомуністичні країни — новоутворені держави, які виникли внаслідок розпаду СРСР, та країни Східної і Південно-Східної Європи, які внаслідок національно-демократичної революції 1989–1990 рр. скинули про-радянські тоталітарні комуністичні режими. Вони відновлюють та зміцнюють демократію в своїх країнах і стали на шлях проведення економічних реформ.

Розрядка — період у міжнародних відносинах (70-ті рр. ХХ ст.), для якого характерне послаблення протиборства між наддержавами, зменшення напруженості й нормалізація відносин між ними, переговорний процес, взаємні

поступки, пошук взаємовигідних рішень, компромісів. Відносини конфронтації поступаються відносинам співробітництва і партнерства.

Рок-музика — “масова” музика.

Рух Опору — антигітлерівський, національно-визвольний рух у роки Другої світової війни проти німецьких, італійських, японських окупантів і їхніх союзників та тих людей, які співробітничали з ними.

Суб'єктивізм — оцінка і прийняття рішень залежно від особистих симпатій і антипатій.

Сюрреалізм — модерністська течія в літературі й мистецтві ХХ ст., яка характеризується зображенням не реального світу, а містично-підсвідомого (снів, галюцинацій, інстинктів) методом розриву логічних зв'язків, які замінюються суб'єктивними асоціаціями.

Урбанізація — процес зростання міст і підвищення їхньої ролі в економічному й культурному житті суспільства.

“Холодна війна” — назва періоду в історії міжнародних відносин у ХХ ст., що характеризується військово-політичним протистоянням СРСР і США та їхніх союзників після Другої світової війни, нагнітанням міжнародної напруженості, створенням загрози виникнення нової світової війни, проведенням політики з позиції сили.

Шовінізм (від імені наполеонівського солдата Н. Шовена) — ідеологія й політика крайнього войовничого націоналізму народів, які в процесі історичного розвитку стали панівними у багатонаціональних країнах. В основі лежить проповідь національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, розпалювання ворожнечі, ненависті на національному ґрунті.

Ядерний клуб — п'ять офіційних легальних ядерних держав — США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай. Неофіційні члени — Індія, Пакистан (11 травня 1998 р. на полігоні Покхаран три ядерних вибухи здійснила Індія, 28 травня 1998 р. ядерний заряд випробував і Пакистан). Про розробку ядерних програм заявили Іран, КНДР. Економічний та науково-технічний потенціал ще понад 10 країн дає змогу створити ядерну зброю протягом кількох років.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

Тема 1. Друга світова війна (1939–1945 рр.)

1939 р., 23 серпня.	Підписання “пакту Молотова — Ріббентропа”.
1939 р., 1 вересня.	Напад Німеччини на Польщу. Початок Другої світової війни.
1939 р., 3 вересня.	Оголошення Великою Британією і Францією війни Німеччині.
1939 р., 3 вересня – 1940 р., 10 травня.	“Дивна війна” на Заході.
1939 р., 17 вересня.	Вступ Червоної Армії на територію Західної України і Західної Білорусі.
1939 р., 30 листопада – 1940 р., 12 березня.	Радянсько-фінська війна.
1940 р., 9 квітня.	Напад Німеччини на Данію та Норвегію.
1940 р., 10 травня.	Початок німецького наступу на Францію, Бельгію, Голландію, Люксембург.
1940 р., 22 червня.	Капітуляція Франції.
1940 р., 28–30 червня.	Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР.
1940 р., серпень.	Приєднання Литви, Латвії та Естонії до СРСР.
1940 р., 27 вересня.	Підписання воєнної угоди між Німеччиною, Італією, Японією (Троїстий пакт).
1940 р., листопад.	Приєднання Угорщини, Румунії та Словаччини до Троїстого пакту.
1941 р., 6–17 квітня.	Загарбання німецькими та італійськими військами Югославії.
1941 р., 6–29 квітня.	Загарбання Греції.
1941 р., 22 червня.	Напад Німеччини на СРСР.
1941 р., 29 червня.	Директива РНК та ЦК ВКП(б) про перебудову життя СРСР на військовий лад.
1941 р., 10 липня – 1944 р., 9 серпня.	Битва за Ленінград.
1941 р., 10 липня – 10 вересня.	Смоленська битва.
1941 р., 29 вересня – 1 жовтня.	Московська конференція представників СРСР, Великої Британії та США.
1941 р., листопад – грудень.	Оборона Москви.
1941 р., 7 грудня.	Напад Японії на Пірл-Харбор. Початок війни в Тихому океані.
1942 р., 1 січня.	Підписання Вашингтонської декларації (26 держав) про спільну боротьбу проти агресорів.
1942 р., травень.	Створення Центрального штабу партизанського руху. Розгортання партизанської боротьби на тимчасово окупованій території СРСР.
1942 р., 23 жовтня.	Початок наступу англійських військ під Ель-Альмейном.
1942 р., 19 листопада.	Початок контрнаступу під Сталінградом.

- 1943 р., 5 липня – 23 серпня. Битва на Курській дузі.
- 1943 р., 3 вересня. Підписання Італією акту про беззастережну капітуляцію.
- 1943 р., 28 листопада – 1 грудня. Тегеранська конференція глав урядів СРСР, США та Великої Британії.
- 1944 р., 6 червня. Висадження англо-американських військ у Північній Франції.
- 1944 р., 23–24 серпня. Відкриття другого фронту в Європі.
- 1944 р., 29 серпня – 28 жовтня. Повстання в Румунії. Ліквідація фашистської диктатури і проголошення війни Німеччині.
- 1944 р., 9 вересня. Словацьке національне повстання.
- 1944 р., 2 жовтня. Перемога народного повстання в Софії.
- 1944 р., 16 грудня. Повстання в Варшаві.
- 1945 р., 4–12 лютого. Наступ німецьких військ в Арденах.
- 1945 р., 16 квітня – 2 травня. Кримська конференція глав урядів СРСР, США та Великої Британії.
- 1945 р., 8 травня. Берлінська операція радянських військ.
- 1945 р., 17 липня – 20 серпня. Капітуляція фашистської Німеччини.
- 1945 р., 6 і 9 серпня. Потсдамська конференція глав урядів США, СРСР, Великої Британії та Франції.
- 1945 р., 9 серпня. США скинули атомні бомби на Хіросіму і Нагасакі.
- 1945 р., 2 вересня. Оголошення урядом СРСР війни Японії.
- Капітуляція Японії. Закінчення Другої світової війни.

Світ після Другої світової війни

- 1945 р., квітень – червень. Конференція в Сан-Франциско. Прийняття Статуту ООН.
- 1945 р., 20 листопада – 1946 р., 1 жовтня. Нюрнберзький процес над військовими злочинцями.
- 1946 р., травень – 1948 р., листопад. Токійський процес над військовими злочинцями.
- 1946 р., 29 листопада, 15 жовтня. Паризька мирна конференція.
- 1947 р., 10 лютого. Підписання мирних договорів з Італією, Фінляндією, Болгарією, Угорщиною.
- 1947 р., вересень. Створення Комінформу.
- 1948 р., 10 грудня. Прийняття ООН Загальної декларації прав людини.
- 1949 р., 5–8 січня. Створення Ради економічної взаємодопомоги.
- 1949 р., 4 квітня. Створення Північноатлантичного пакту (НАТО).
- 1951 р., 8 вересня. Підписання мирного договору з Японією.
- 1954 р., 8 вересня. Створення СЕАТО.
- 1955 р., 14 травня. Створення військово-політичної організації “Варшавський договір”.

Тема 2. США і Канада

- 1947 р. Прийняття закону Тафта — Хартлі.
1947 р. Ухвалення закону про канадське громадянство.
1947 р., 12 березня. Виступ американського президента Г. Трумена в конгресі США. “Доктрина Трумена”.
- 1947 р., 5 червня. Промова держсекретаря США Д. Маршалла. “План Маршалла”.
- 1948 р., квітень. Створення Організації американських держав.
1950 р. Прийняття закону Маккарена — Вуда про внутрішню безпеку.
- 1952–1960 рр. Президент США Д. Ейзенхауер.
1963 р., 22 листопада. Вбивство в м. Далласі (штат Техас) президента США Джона Кеннеді.
- 1969 р., липень. Висадка перших американських астронавтів на Місяць.
- 1974 р., 9 серпня. “Уотергейська справа”; відставка Р. Ніксона з поста президента США.
- 1980 р., листопад. Обрання президентом США Р. Рейгана.
1982 р. Конституційна реформа в Канаді.
1983 р., 23 березня. Початок розробки в США програми СОІ.
1992 р., 23 січня. Встановлення дипломатичних відносин між США і Україною.
- 2001 р., 11 вересня. Напад терористів на Світовий торговельний центр і Пентагон.
- 2001 р., жовтень. Воєнна операція антитерористичної коаліції під керівництвом США на території Афганістану.
- 2003 р., березень. Початок антитерористичної операції США та Великої Британії проти тоталітарного режиму Саддама Хусейна в Іраку.

Тема 3. Країни Західної Європи

- 1946 р., червень. Проголошення Італії республікою.
1946 р., 13 жовтня. Прийняття конституції Четвертої республіки у Франції.
- 1948 р. “Берлінська криза”.
1949 р., 15 вересня. Утворення Федеративної Республіки Німеччини (ФРН).
- 1949 р., 7 жовтня. Утворення Німецької Демократичної Республіки (НДР).
- 1951 р., квітень. Підписання договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі.
- 1958 р., 1 червня. Прихід до влади у Франції Ш. де Голля.
1958 р., 28 вересня. Прийняття у Франції конституції П'ятої республіки.
1961 р., 13 серпня. Спорудження “Берлінської стіни”.
1969 р., 28 квітня. Відставка Ш. де Голля.
1971 р., 3 вересня. Підписання чотиристоронньої угоди щодо Берліна.
- 1973 р., 27 січня. Підписання в Парижі угоди про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі.

1979–1990 рр.

1989 р., 9 листопада.

1990 р., 3 жовтня.

2005 р., 18 вересня.

Перебування М. Тетчер на посаді прем'єр-міністра Великої Британії.

Злам "Берлінської стіни".

Об'єднання Німеччини.

В Німеччині відбулися дострокові парламентські вибори. Перемогу одержали християнські демократи, лідером яких є Ангела Меркель, яка очолила уряд Німеччини, стала канцлером ФРН.

Тема 4. СРСР. Відновлені та нові незалежні держави

1946–1950 рр.

1949 р.

1953 р., 5 березня.

1953 р., вересень.

1954 р.

1956 р., лютий.

1957 р., 4 жовтня.

1961 р., 12 квітня.

1964 р., 14 жовтня.

1977 р., 7 жовтня.

1979 р., грудень.

1985 р., березень.

1985 р., квітень.

1986 р., 26 квітня.

1988 р., 15 травня

1989 р., 15 лютого.

1988 р., червень.

1990 р., березень.

1990 р.

1990–1993 рр.

1991 р., 13 січня.

1991 р., 12 червня.

1991 р., 19–21 серпня.

1991 р., 8 грудня.

1991 р., 25 грудня.

2004 р., січень.

2005 р., березень.

Четвертий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР.

Випробування атомної бомби в СРСР.

Смерть Й. Сталіна.

Обрання М. Хрущова Першим секретарем ЦК КПРС.

Початок освоєння цілинних земель.

Викриття культу особи Й. Сталіна на XX з'їзді КПРС.

Запуск першого штучного супутника Землі.

Політ Ю. Гагаріна в космос.

Відставка М. Хрущова з усіх посад, обрання Першим секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєва.

Прийняття нової конституції СРСР.

Вторгнення радянських військ в Афганістан.

Обрання Генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачова.

Пленум ЦК КПРС, що поклав початок перебудові.

Аварія на Чорнобильській атомній станції.

Виведення радянських військ із Афганістану.

XIX партійна конференція КПРС, яка поклала початок політичній реформі в СРСР.

Обрання М. Горбачова президентом СРСР.

Початок вірмено-азербайджанського конфлікту за Нагірний Карабах.

Грузино-абхазська війна. Створення не визнаної світовим співтовариством Республіки Абхазія.

Розстріл радянськими військами демонстрації у Вільнюсі.

Обрання Б. Єльцина президентом Росії.

Антидержавний путч у Москві.

Припинення існування СРСР як держави. Створення Співдружності Незалежних держав (СНД).

Припинення існування СРСР.

На позачергових президентських виборах перемогу здобув лідер опозиції Михайло Саакашвілі, який орієнтується на західноєвропейські цінності.

"Тюльпанова революція" в Киргизстані. Аскар Акаєв був змушений піти у відставку.

- 2005 р. Революційні події в Узбекистані були розгромлені і потоплені в крові.
- 2005 р., грудень. Президентські вибори в Казахстані. Утретє президентом Казахстану було обрано Нурсултана Назарбаєва.

Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи

- 1944 р., 9 вересня. Створення уряду Вітчизняного фронту в Болгарії.
- 1945 р., 4 квітня. Визволення Угорщини від нацистської окупації.
- 1945 р., 29 листопада. Проголошення Федеративної Народної Республіки Югославії.
- 1946 р., 15 вересня. Болгарію проголошено Народною Республікою.
- 1948 р., 25 лютого. Комуністичний переворот у Празі.
- 1956 р., 23 жовтня. Початок народної революції в Угорщині проти тоталітаризму.
- 1968 р. “Празька весна”.
- 1968 р., 21 серпня. Інтервенція військ Варшавського договору до Чехо-Словаччини.
- 1980 р. Масові робітничі страйки в Польщі і створення організації “Солидарність”.
- 1989 р., лютий – квітень. Засідання “круглого столу” у Польщі.
- 1989 р., червень. Парламентські вибори в Польщі, що принесли поразку ПОРП.
- 1989 р., 23 жовтня. Проголошення Угорської республіки та прийняття поправок до Конституції.
- 1989 р., листопад – грудень. “Оксамитова революція” в Чехо-Словаччині.
- 1989 р. Створення Союзу демократичних сил в Болгарії.
- 1989 р., 22 грудня. Збройне повстання в Румунії проти диктатури М. Чаушеску.
- 1991 р., квітень. Початок бойових дій у столиці Боснії та Герцеговини м. Сараєво.
- 1991 р., червень. Проголошення незалежності Словенії та Хорватії.
- 1991 р., вересень. Проголошення незалежності Македонії.
- 1991 р., жовтень. Проголошення незалежності Боснії та Герцеговини.
- 1992 р., 27 квітня. Проголошення Союзнаї Республіки Югославії.
- 1993 р., 1 січня. Створення двох суверенних держав — Чеської і Словацької Республік.
- 1995 р., грудень. Дейтонські угоди. Новий етап мирного врегулювання збройних конфліктів у Хорватії, Боснії і Герцеговині.
- 1995 р., 2000 р. Обрання О. Квасневського президентом Польщі.
- 2004 р., травень. Польща стала повноправним членом ЄС.
- 2005 р., жовтень. Перемогу на президентських виборах одержав Лех Качинський — один із лідерів консервативної партії “Право і справедливість”.
- 2007 р., березень. У Польщі вступив в силу закон, за яким працівники ЗМІ зобов’язані розкрити свої контакти з службою держбезпеки, яка діяла в Польській Народній Республіці.

Тема 6. Країни Азії, Африки і Латинської Америки

- 1945 р., 17 серпня. Проголошення незалежності Індонезії.
1945 р., 2 вересня. Проголошення Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ).
1946 р., грудень. Початок війни французьких колонізаторів проти народів Індокитаю.
1947 р., 3 травня. Набрання чинності конституції Японії.
1947 р., 15 серпня. Колишня колонія Великої Британії Індія розділялася на два британські домініони — Індійський Союз і Пакистан.
1948 р., 14 травня. Створення держави Ізраїль.
1948–1949 рр. Перша арабсько-ізраїльська війна.
1949 р., 1 жовтня. Проголошення Китайської Народної Республіки.
1950 р., 26 січня. Набула чинності конституція Індії.
1950–1953 рр. Корейська війна.
1951 р., 7 вересня. Підписання Сан-Франциської мирної угоди.
1953 р., 18 червня. Проголошення Єгипту республікою.
1954 р., 21 липня. Підписання в Женеві угод про припинення воєнних дій в Індокитаї.
1955 р. Бандунзька конференція країн Азії та Африки.
1956 р., жовтень. Англо-франко-ізраїльська агресія проти Єгипту.
1959 р., 1 січня. Перемога революції на Кубі.
1960 р. “Рік Африки”. Утворення в Африці 17 незалежних держав.
1963 р., 25 травня. Створення Організації Африканської Єдності (ОАЄ).
1965–1973 рр. Інтервенція США у В'єтнамі.
1965–1976 рр. “Велика культурна революція” в Китаї.
1967 р., 5 червня. Напад Ізраїлю на Єгипет, Сирію та Йорданію.
1970 р. Обрання президентом Чилі Сальвадора Альєнде.
1973 р. 27 січня. Початок соціалістичних перетворень.
1973 р., вересень. Підписання в Парижі угоди про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі.
1973–1990 рр. Державний переворот в Чилі. Встановлення диктаторського режиму А. Піночета.
1975–1979 рр. Військова диктатура Аугусто Піночета в Чилі.
1976 р., 2 липня. Диктаторський режим Пол Пота в Камбоджі.
1978 р., грудень. Об'єднання В'єтнаму, створення СРВ.
1979 р., квітень. Початок реформ у Китаї.
1982 р., червень – серпень. Проголошення Ісламської Республіки Іран.
1993 р., 22 вересня. “Ліванська криза”. Напад Ізраїлю на Ліван.
1994 р., квітень. Підписання угоди між Ізраїлем і Палестиною про надання статусу автономії сектору Газа і району Іеріконя.
1994 р., вересень. Перші демократичні вибори в Південно-Африканській Республіці. Обрання Н. Мандела президентом ПАР.
1994 р., вересень. Укладення мирного договору між Ізраїлем і Йорданією.

1995 р., вересень. Підписання договору між Ізраїлем та Організацією Визволення Палестини про надання статусу автономії Західному берегу р. Йордан.

Тема 7. Міжнародні відносини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

- 1946 р., 5 березня. Промова В. Черчилля у Фултоні, яка ознаменувала початок “холодної війни”.
- 1961 р., вересень. Виникнення Руку неприєднання.
- 1962 р., 22–28 жовтня. Карибська криза.
- 1963 р., 5 серпня. Підписання Московського договору про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах — в атмосфері, в космосі та під водою.
- 1968 р., травень – липень. Підписання договору про нерозповсюдження ядерної зброї.
- 1972 р. Підписання радянсько-американської угоди про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1) і договору ПРО.
- 1975 р., 30 червня – 1 серпня. Гельсінкська нарада глав урядів 35 країн і підписання Заключного акта з питань безпеки і співробітництва в Європі.
- 1979 р. Радянсько-американська угода про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-2).
- 1986 р., листопад. Підписання М. Горбачовим і Р. Ганді Делійської декларації. Початок “нового мислення” у зовнішній політиці СРСР.
- 1987 р., 8 грудня. Підписання у Вашингтоні безстрокового договору про ліквідацію ракет меншої та середньої дальності.
- 1990 р. Агресія Іраку проти Кувейту.
- 1991 р. Операція міжнародних сил “Бура в пустелі”.
- 1994 р., 5–6 грудня. Приєднання України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї.
- 1995 р., вересень. Вступ України до Ради Європи.
- 2003 р. Антитерористична операція США та Великої Британії в Іраку.
- 2004 р. Почалися попередні переговори щодо повноправного членства Туреччини в ЄС.
- 2005 р. Підписано двосторонній договір між США і Румунією про створення американських військових баз на побережжі Чорного моря.
- 2005 р., серпень. Відбулася ліквідація 21 єврейського поселення в секторі Газа.
- 2005 р., 15 грудня. При сприянні США проведено вибори до парламенту Іраку з чотирирічними повноваженнями.
- 2005 р., до 31 грудня. Український миротворчий контингент було виведено з Іраку.
- 2007 р., квітень. Рада Безпеки ООН почала обговорення косівської проблеми.

ЗМІСТ

Тема 1. Друга світова війна (1939–1945 рр.).	3
Початок війни. Події 1939 — червня 1941 рр.	3
Воєнні дії в 1941–1942 рр.	13
Перебіг війни у 1943 р.	24
Окупаційний режим у поневолених країнах.	
Рух Опору.	30
Воєнні дії в 1944 р.	36
Завершення та підсумки війни.	42
Світ після Другої світової війни.	50
Тема 2. США і Канада.	59
США у 1945–1950 рр.	59
США у 1960–1970 рр.	65
США у 1980–2005 рр.	74
Канада	85
Тема 3. Країни Західної Європи.	94
Особливості суспільно-політичного та економічного розвитку країн Західної Європи в другій половині XX – на початку XXI ст.	94
Велика Британія.	104
Франція.	114
Німеччина.	126
Італія.	135
Тема 4. СРСР. Відновлені та нові незалежні держави.	143
СРСР у 1945–1953 рр.	143
“Відлига” (1953–1964 рр.).	149
Роки “застою” (1965–1985 рр.).	157
“Перебудова” та розпад СРСР (1985–1991 рр.).	169
Росія в 1991–2005 рр.	185
Політичний розвиток Прибалтійських країн, Білорусі, Молдови, держав Закавказзя та Середньої Азії.	195
Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи	209
Встановлення радянського домінування у східно- європейських країнах.	209
Польща	221
Чехо-Словаччина, Чеська та Словацька республіки	231
Угорщина.	239
Румунія.	247

Болгарія.	254
Югославія.	260
Нові південнослов'янські держави.	272
Тема 6. Країни Азії, Африки і Латинської Америки . . .	274
Ліквідація колоніалізму, створення і розвиток незалежних держав.	274
Японія	282
Китай.	289
Індія.	300
Країни Близького та Середнього Сходу	312
Країни Африки.	327
Країни Південно-Східної Азії.	339
Країни Латинської Америки	350
Тема 7. Міжнародні відносини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.	363
Виникнення та розгортання “холодної війни” (друга половина 40-х–60-ті рр.)	363
Курс на розрядку міжнародної напруженості (70-ті рр.)	370
Кінець “холодної війни” (друга половина 80-х–90-ті рр.)	374
Тема 8. Культура країн зарубіжного світу в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.	379
Загальна характеристика напрямків розвитку культури в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.	379
Розвиток освіти	384
Загальні тенденції розвитку науки	386
Література	390
Образотворче мистецтво	400
Архітектура	402
Театр	404
Кіно	405
Музика	407
Розвиток фізкультури і спорту.	409
Світ на межі двох тисячоліть	410
Основні поняття згідно з програмою.	419
Хронологічна таблиця.	424